

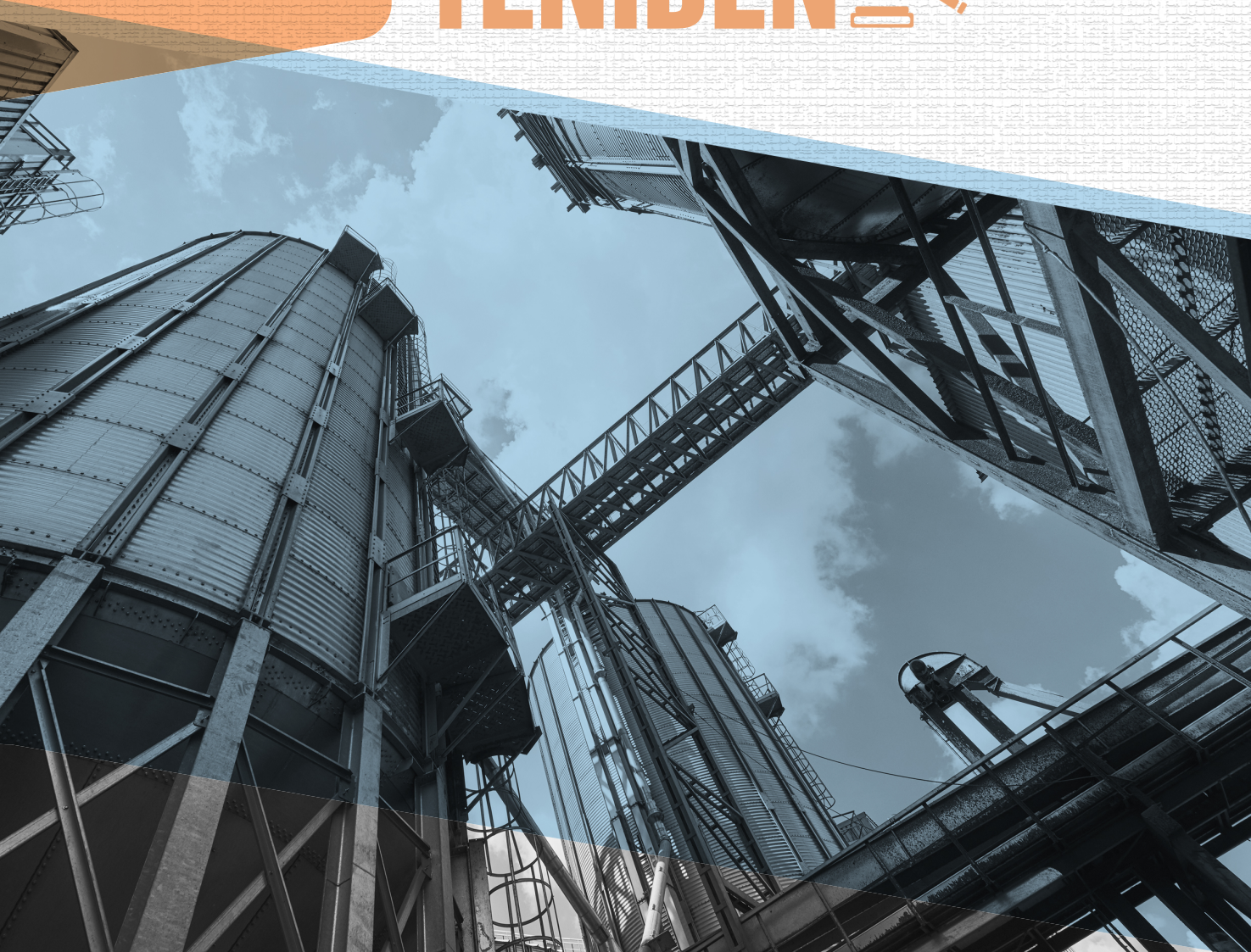

TMMOB
SANAYİ KONGRESİ
2023

SANAYİ KONGRESİNE GİDERKEN

Cumhuriyet'in 100. Yılında

KAMUCULUK
YENİDEN

tmmob
makina mühendisleri odası

Meşrutiyet Mah. Meşrutiyet Cad. No: 19 Kat: 6-7
Kızılay / ANKARA
Tel: (0312) 425 21 41 Faks: (0312) 417 86 21
e-posta: mmo@mmo.org.tr
<http://www.mmo.org.tr>

YAYIN NO: MMO/755
ISBN: 978-605-01-1630-4

Bu yapıtın yayın hakkı Makina Mühendisleri Odası'na aittir. Kitabın hiçbir bölümü değiştirilemez. MMO'nun izni olmadan kitabın hiçbir bölümü elektronik, mekanik vb. yollarla kopya edilip kullanılamaz. Kaynak gösterilmek kaydı ile alıntı yapılabilir.

1. Baskı: Mart 2024 / Ankara

Baskı

Ankamat Matbaacılık San. Limited Şirketi
Güleryüz Sanayi Sitesi 30. Cad. 538. Sokak
No: 60 İvedik / ANKARA
Tel: (0312) 394 54 94-95

SUNUŞ

Odamız iki yıllık her çalışma döneminde ulusal ölçekte bir dizi kongre, kurultay, sempozyum etkinliği düzenlemektedir. Çalışma dönemlerinin sonlarına doğru da tüm etkinliklerimizi taçlandırdığımız ve TMMOB görevlendirmesiyle yürütücülüğünü üstlendiğimiz TMMOB Sanayi Kongresi'ni düzenliyoruz.

2023 yılında TMMOB Sanayi Kongresi kapsamında iki ön etkinlik düzenledik. İli, 15 Nisan 2023 tarihinde yapılan Sanayi Kongresine Giderken/AKP İktidarının 20 Yılı; diğeri de 28 Ekim 2023 tarihinde yapılan Sanayi Kongresine Giderken/Cumhuriyetin 100. Yıldönümünde Kamuculuk Yeniden etkinliği idi.

15-16 Aralık 2023 tarihlerinde yapılan TMMOB Sanayi Kongresi de Cumhuriyetin 100. Yıldönümünde Türkiye Sanayisi ve Dünyadaki Son Gelişmeler Işığında Nasıl Bir Sanayileşme? temasıyla düzenlendi.

Neoliberal dönem ve onun 20 yılı aşan süreden beri hızlı uygulayıcısı olan AKP iktidarında, kamu mülkiyeti, kamu üretimi, kamu işletmeciliği, kamusal hizmetler ve kamusal denetimin, kısaca kamu/toplum yararının tasfiyesi ve sanayisizleşmeye varan sonuçlar ile alternatif kamucu/toplumcu yaklaşımlar, her üç etkinlikte iktisatçı, toplumbilimci, uzman ve meslektaş dostlarımız tarafından etraflıca sunuldu.

Sanayi Kongresine Giderken/AKP İktidarının 20 Yılı etkinliğinde sunulan bildiri ve yapılan konuşmalar, Sanayi ve Toplum adlı yeni yayınınızın ikinci sayısında yayımlandı.

Sanayi Kongresine Giderken/Cumhuriyetin 100. Yıldönümünde Kamuculuk Yeniden etkinliğinde sunulan bildiri ve yapılan konuşmaları bu kitapta yayımlıyoruz.

TMMOB Sanayi Kongresi Sonuç Bildirisi geçtiğimiz günlerde yayımlandı. Kongrenin Bildiriler Kitabı'nın yayın hazırlıkları da bitmek üzeredir ve önümüzdeki günlerde yayımlanacaktır.

Cumhuriyetin 100. Yılında kamu yönetiminde, kamu maliyesinde, ekonomide, sanayide, enerjide, madencilikte, ulaşımda, tarımda, gıdada, eğitimde, sağlıkta, bilim ve mühendislikte, toplumsal yaşamın hemen her alanında yaşanan çöküntü tabloları her üç etkinlikte ve özel olarak Kamuculuk Yeniden etkinliğinde sergilenmiştir.

Sergileme ile kalınmamış, bu toplu duruma karşı bütünlüklü alternatif öneriler de sunulmuştur. Mevcut durumdan çıkış yolunun yeniden kamuculuk olduğu; kamu/toplum yararı temelinde planlama, çevre, bilim ve teknoloji politikalarıyla bütünlüklü sanayileşme, toplumsal kalkınma, adil gelir dağılımı/bölüşüm politikaları ve yeni bir siyasi irade gerekliliği vurgulanmıştır.

Eşitlikçi, kamucu/toplumcu, bağımsız demokratik bir Türkiye yürüyüşümüzde ülkemizin yüz akı beyinleriyle birlikte üretilen düşünce ve önerileri kamuoyuna memnuniyetle sunuyoruz.

Kitabımızın ülkemizin ve halkımızın bugünü ve yarınları üzerine kaygılanan, araştıran, yararlanan, mücadele eden herkese katkı sunacağına inanıyoruz.

Esenlik dileklerimizle.

TMMOB Makina Mühendisleri Odası
Yönetim Kurulu

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Emin KORAMAZ	TMMOB
Arif CEVİZCİ	BİLGİSAYAR M.O.
Saime Yeşer ASLANOĞLU	ÇEVRE M.O.
Mahir ULUTAŞ	ELEKTRİK M.O.
S. Çetin TEKİN	FİZİK M.O.
Faruk SARI	GEMİ M.O.
Veysi BAŞHAN	GEMİ MAK. İŞL. M.O.
Recep ÖZMETİN	GIDA M.O.
Bektaş KAYA	HARİTA K.M.O.
Emrah KAYMAK	İÇMİMARLAR O.
Jale ALEL	İNŞAAT M.O.
Mehmet Tarık CEYHAN	JEOFİZİK M.O.
Faruk İLGÜN	JEOLOJİ M.O.
Hasan KÜÇÜK	KİMYA M.O.
Engin ÇÖRÜŞLÜ	KİMYA M.O.
Nadir AVŞAROĞLU	MADEN M.O.
Ferhat YAŞAR	METALURJİ VE MALZEME M.O.
İsmail KÜÇÜK	METEOROLOJİ M.O.
Songül ÜZGÜN	MİMARLAR O.
Şükran ŞAHİN	PEYZAJ M.O.
R. Esra OĞUZ	ŞEHİR P.O.
Güngör DURUR	TEKSTİL M.O.
Murat ASLAN	ZİRAAT M.O.
Yunus YENER	MAKİNA M.O.
A. Selçuk SOYLU	MAKİNA M.O.
Elif ÖZTÜRK	MAKİNA M.O.
Bedri TEKİN	MAKİNA M.O.
Arife KURTOĞLU	MAKİNA M.O.
Harun ERPOLAT	MAKİNA M.O.
Özgür DEMİRTAŞ	MAKİNA M.O.
Zafer ÖZTÜRK	MAKİNA M.O.
Deniz Alp YILMAZ	MAKİNA M.O.
Defne KIRAN	MAKİNA M.O.
Erhan İGNELİ	MAKİNA M.O.
Fadime GÖKKÜTÜK	MAKİNA M.O.
Mualla ÖZGÜR ÖZKAN	MAKİNA M.O.
Melih Mehmet Hakkı YILMAZ	MAKİNA M.O.
Ümit Galip UNCU	MAKİNA M.O.
Yılmaz YILDIRIM	MAKİNA M.O.
İbrahim ATMACA	MAKİNA M.O.
Ahmet İhsan TAŞKINSEL	MAKİNA M.O.
Mehmet SARICA	MAKİNA M.O.
Fatime ANIK KAVAKLI	MAKİNA M.O.
Mehmet Ruhan TİMUR	MAKİNA M.O.
Nezihe HANECİOĞLU	MAKİNA M.O.

Aykut KOCALAR	MAKİNA M.O.
İbrahim Muhsin TATAROĞLU	MAKİNA M.O.
İlkin BOZ	MAKİNA M.O.
Süleyman VAROL	MAKİNA M.O.
Mehmet Ali ELMA	MAKİNA M.O.
Aziz Hakan ALTUN	MAKİNA M.O.
İbrahim YÜCESOY	MAKİNA M.O.
Kadir GÜRKAN	MAKİNA M.O.
Fulya ÜÇYILDIZ BANKOĞLU	MAKİNA M.O.
Birhan ŞAHİN	MAKİNA M.O.

KONGRE YÜRÜTME KURULU

Emin KORAMAZ	TMMOB
Ali Ekber ÇAKAR	MAKİNA M.O.
Oğuz TÜRKYILMAZ	MAKİNA M.O.
Yunus YENER	MAKİNA M.O.
Elif ÖZTÜRK	MAKİNA M.O.
A. Selçuk SOYLU	MAKİNA M.O.
Prof. Dr. Hayri KOZANOĞLU	MAKİNA M.O.

KONGRE BİLİM KURULU

S. Melih ŞAHİN	MAKİNA M.O.
Kaya GÜVENÇ	MAKİNA M.O.
Diğer METE	MAKİNA M.O.
Osman SERTER	MAKİNA M.O.
Prof. Dr. Korkut BORATAV	
Prof. Dr. Bilsay KURUÇ	
Prof. Dr. Alp Erinç YELDAN	
Prof. Dr. Aziz KONUKMAN	
Prof. Dr. Oktar TÜREL	
Prof. Dr. Oğuz OYAN	
Prof. Dr. Özgür ORHANGAZI	
Prof. Dr. Serdal BAHÇE	
Doç. Dr. F. Serkan ÖNGEL	
Dr. Oktay KÜÇÜKKİREMİTÇİ	
Dr. Serdar ŞAHİNKAYA	
Dr. Anıl ABA	
Nadir AVŞAROĞLU	Maden M.O.
Cihan ÜNAL	Bilgisayar M.O.
Mustafa TUNÇGENÇ	Kimya M.O.

KONGRE SEKRETERİ

Bülent GÖKSÜLÜK	MAKİNA M.O.
İlhan Kamil TURAN	MAKİNA M.O.

28 EKİM 2023 CUMARTESİ

09.30-10.30 Açılış Konuşmaları

MMO Yönetim Kurulu Başkanı :

Yunus YENER

TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı :

Emin KORAMAZ

10.30-12.30 Kamucu Politikalar ve Yeni Gelişmeler

Oturum Yöneticisi: *Kaya GÜVENÇ*

1923 Cumhuriyeti İktisadiyatının Kamucu Taşıyıcı Kolonları (1923-1938)

Dr. Serdar ŞAHİNKAYA

Dünyada Kalkınma Planlarında ve Ekonomi Politikalarında Kamucu Rüzgarlar

Prof. Dr. Hayri KOZANOĞLU

Nasıl Bir Kamucu Devlet?

Doç. Dr. Ozan ZENGİN

12.30-13.15 Ara

13.15-15.15 Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik Politikaları ve Kamuculuk

Oturum Yöneticisi: *Ali Ekber ÇAKAR*

Cumhuriyetle Kurulan Yaygın Laik Eğitim ve Bugünün Eğitim Sistemindeki Bozulan Kurumsal Yapı/Kamucu Toplumcu Laik Eğitim Programı

Feray Aytekin AYDOĞAN

Cumhuriyetin Sağlık Politikaları ve Uygulamaları

Dr. Osman ÖZTÜRK

Kamucu Sosyal Koruma Politikaları ve Uygulamaları

Prof. Dr. Seyhan ERDOĞDU

15.15-15.30 Ara

15.30-17.30 Kamucu Maliye, Tarım, Sanayi, Enerji, Ulaşım, Altyapı Politikaları

Oturum Yöneticisi: *Selçuk ULUATA*

Kamucu/Toplumcu Maliye Politikaları ve Uygulamaları

Prof. Dr. Aziz KONUKMAN / Prof. Dr. Oğuz OYAN

Kamucu Tarım Politikaları: Neden, Nasıl?

Baki Remzi SUIÇMEZ

Toplum Yararını Gözeten Demokratik ve Katılımcı Kalkınma İçin Kamucu Sanayi, Enerji, Ulaşım, Altyapı Politikaları ve Uygulamaları,

Oğuz TÜRKYILMAZ

İÇİNDEKİLER

▶ AÇILIŞ KONUŞMALARI	11
▶ Yunus Yener.....	11
▶ Emin Koramaz.....	13
▶ KAMUCU POLİTİKALAR VE YENİ GELİŞMELER OTURUMU	17
▶ Oturum Yöneticisi: Kaya Güvenç	
▶ CUMHURİYET İKTİSADININ HALKÇI–KAMUCU/DEVLETÇİ TAŞIYICI KOLONLARI 1913-17 HAZİRAN 1938 Dr. Serdar Şahinkaya.....	17
▶ EKONOMİ POLİTİKALARINDA KAMUCU RÜZGARLAR Prof. Dr. Hayri Kozanoğlu.....	25
▶ NASIL BİR KAMUCU DEVLET? / Halkçı Devleti Hatırlamak ve Yeniden Kurmak Doç. Dr. Ozan Zengin.....	28
▶ EĞİTİM, SAĞLIK, SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARI VE KAMUCULUK OTURUMU	39
▶ Oturum Yöneticisi: Ali Ekber Çakar	
▶ CUMHURİYETİN SAĞLIK POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI Dr. Osman Öztürk.....	39
▶ CUMHURİYETLE KURULAN YAYGIN LAİK EĞİTİM VE BUGÜNÜN EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ BOZULAN KURUMSAL YAPI/KAMUCU TOPLUMCU LAİK EĞİTİM PROGRAMI Feray Aytekin Aydoğan.....	51
▶ KAMUCU SOSYAL KORUMA POLİTİKALARI Prof. Dr. Seyhan Erdoğan.....	57
▶ KAMUCU MALİYE, TARIM, SANAYİ, ENERJİ, ULAŞIM, ALTYAPI POLİTİKALARI OTURUMU	69
▶ Oturum Yöneticisi: Selçuk Soylu	
▶ KAMUCU/TOPLUMCU MALİYE POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI Prof. Dr. Aziz Konukman - Prof. Dr. Oğuz Oyan.....	69
▶ KAMUCU TARIM POLİTİKALARI: NEDEN, NASIL? Baki Remzi Suiçmez.....	81
▶ TOPLUM YARARINI GÖZETEN DEMOKRATİK VE KATILIMCI KALKINMA İÇİN KAMUCU SANAYİ, ENERJİ, ULAŞIM POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI Oğuz Türkyılmaz.....	86

AÇILIŞ

SUNUCU- Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği adına Makina Mühendisleri Odası tarafından iki yılda bir düzenlenen ve bu yıl 15-16 Aralık tarihinde 24'üncüsünü gerçekleştireceğimiz TMMOB Sanayi Kongresi öncesinde "Sanayi Kongresine Giderken; Cumhuriyetin 100. Yılında Kamuculuk Yeniden" başlıklı etkinliğimize hoş geldiniz. (Alkışlar)

Etkinliğimize başlamadan önce, sizleri, başta Cumhuriyetimizin kurucusu Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları olmak üzere, bağımsızlık, özgürlük, demokrasi mücadelesinde ve TMMOB çalışmalarında yitirdiğimiz tüm değerlerimiz için 1 dakikalık saygı duruşuna ve ardından İstiklal Marşı'na davet ediyorum.

(Saygı Duruşu – İstiklal Marşı)

Anıları, mücadeleleri ve umutları yolumuzu aydınlatıyor

AÇILIŞ KONUŞMALARARI

Sayın katılımcılar; şimdi, etkinliğimizin açılış konuşmasını yapmak üzere Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Yunus Yener'i kürsüye davet ediyorum. (Alkışlar)

Yunus YENER

TMMOB Makina Mühendisleri Odası Başkanı

Sayın Birlik Başkanlarım,
Sayın Hocalarım,
TMMOB'ye Bağlı Odaların Sayın Yönetici ve Üyeleri,
Sayın Katılımcılar,
Sevgili Basın Mensupları,

TMMOB Makina Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu ve kendi adıma sizleri saygı ve dostlukla selamlıyorum. *Sanayi Kongresine Giderken/Cumhuriyetin 100. Yıldönümünde Kamuculuk Yeniden* etkinliğine hoş geldiniz.

Öncelikle, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyetin kurucularını, onun için kan veren, alın teri döken tüm değerlerimizi saygıyla anıyor, Cumhuriyet Bayramı kutlu olsun ve coşkuyla yaşasın Cumhuriyet diyorum.

Bu etkinlikle Cumhuriyetin ilanını ve kuruluşunu, değerli toplumbilimcilerimiz, TMMOB örgütleri, meslektaşlarımız ve dostlarımızla birlikte, bağımsızlık ve ülke ve toplum çıkarları bilinciyle kutlayacağımız için mutlu olduğumuzu belirtmek istiyorum.

Değerli Dostlar,

Türkiye Cumhuriyetinin bir bağımsızlık savaşı sonucu kuruluşunu anar ve kutlarken, başka halkların bağımsızlık, özgürlük mücadelelerini görmezden gelemeyiz.

Bu açıdan şu an dünya siyasetinin en önde gelen konularından biri, Siyonist İsrail'in Filistin topraklarını ilhakı, işgali ve soykırımıdır, vahşi kitlesel kat-

liamlardır. Filistin halkına onlarca yıldır acılar çektiren İsrail'in devlet terörünü ve onun baş destekçileri olan emperyalist devletleri kınıyor, Filistin halkının yanında olduğumuzu özellikle belirtmek istiyorum.

Sayın Konuklar, Sayın Meslektaşlarım,

TMMOB adına Odamız yürütücülüğünde düzenlenen Sanayi Kongrelerinin bazılarının öncesinde *Sanayi Kongresine Giderken* etkinlikleri organize ediyoruz.

Bu kapsamdaki *Cumhuriyetin 100. Yıldönümünde Kamuculuk Yeniden* etkinliği, 15-16 Aralık 2023 tarihlerinde yine bu salonda yapılacak olan *TMMOB Sanayi Kongresi 2023* öncesindeki etkinliklerden ikincisi olacak.

İlk etkinlik 15 Nisan 2023 tarihinde *AKP İktidarının 20 Yılı* temasıyla düzenlenmiş ve AKP iktidarının 20 yılda ülkemize kaybettirdikleri değerlendirilerek, örneğin kaynak sorununu da içerecek şekilde alternatif yaklaşımlar da sunulmuştu.

İkinci olan bu etkinliğimizin teması, kongrenin bilim, düzenleme, yürütme kurullarınca, Cumhuriyetin ilanının 100. Yıldönümü dolayısıyla *Kamuculuk Yeniden* olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyetin özellikle kuruluş ve gelişme dönemlerinin en karakteristik özelliklerinden biri laiklik, biri de özgün bir kamuculuk deneyimidir. Kamu mülkiyeti, üretim dahil kamu işletmeciliği, kamusal alanlar ile kamusal hizmet ve denetim ağları, kurumsal olarak bu çerçevede oluşturulmuştur.

Bu iktidar öncesinde başlayan kamucu uygulamaların tasfiyesi bu dönemde doruk noktasına ulaşmıştır. Ülkemizin içinde bulunduğu bu dönemde yeni bir kuruluşa/inşaya ihtiyacı vardır. Bu nedenle şimdi bu etkinlikte, kamuculuğun ülkemize geçmişte kazandırdıkları yanı sıra, kamuculuğun programatik öğelerinin daha üst bir düzeyde oluşturulması ve uygulanması gerekliliği üzerine birlikte konuşacağız.

Başka bir deyişle, bugünden yarına, yeni bir Cumhuriyet, başka bir Türkiye özlemimizin temellerini ortaya koymaya çalışacağız.

Sevgili Dostlar,

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de bazı dönemlerde sermaye birikim modelinin temel taşları olan İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) ve Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT), 1929 Büyük Bunalımı sonrası arayışlar ve Türkiye'nin özgül kalkınma planlaması gereksiniminin ürünü olarak oluşturulmuştu.

Özellikle 1929 dünya ekonomik bunalımının ardından devletçilik olarak da ifade edilen, ancak toplumcu bir yaklaşımı ifade etme açısından daha çok yeğlenmesi gereken kamuculuk ve kamucu uygulamalar, Türkiye kapitalizminin gelişme ve gerileme süreçlerinde tamamen tasfiye edilmiş durumdadır.

Planlamadan kalkınmaya, sahiplik/mülkiyet konusundan üretim, işletmecilik, hizmet, denetim ve toplumsal fayda öğelerine kadar durum böyledir.

Cumhuriyet değerlerinin tasfiyesinde önde gelen iki koldan biri bu, diğeri de laikliktir ve giderek eksik ayaklı demokrasi/demokratik normlar da tasfiye edilmiştir.

Tabii bu durum uzun bir süreç içinde ve AKP iktidarı altında gerçekleşmiştir.

Kamu yararı yaklaşımının ters yüz edilerek dışlanması eşliğinde kamu mülkiyeti, üretken ve toplumsal faydaya yönelik kamu işletmeciliği ile kamusal alan ve hizmetlerin tümü serbestleştirme-özelleştirmeler yoluyla yerli ve yabancı sermayeye sunulmuştur.

Ekonomi, nihai planda yağma ve rant talanı ile belirlenir olmuş, kasalar boşalmış, sömürü yoğunlaşmış, ülkemiz ve halkımızın yoksullaştırılması vahim noktalara gelmiştir.

Bu iktidar, emek düşmanı neoliberal politikalarla sanayisizleşme, idari yapıda neoliberal-dinci dönüşümler karması, kuralsızlaşma, anayasasızlaşma, liyakat ve hukuk tanımazlık temelinde tam bir rant ve yağma düzeni oluşturmuştur.

İktidar, Cumhuriyet, laiklik, demokrasi, kamu düzeni ve hizmet normlarını tasfiye ederek siyasal İslamcı

bir rejim değişikliği gerçekleştirmiştir.

Milliyetçi/ırkçı, dinci/mezhepçi/tarikatçı gerici ideolojiler ve yapılar, siyasal İslamcı faşizm şemsiyesi altında kaynaşmıştır.

Sermaye birikimi politikaları eş, dost, akraba, yandaşlara çok yönlü sermaye transferleriyle oligarşik niteliktedir.

Birikim tarzı-emek süreci ilişkisinde eşitsizlik had safhaya ulaşırken emekçi halk daha da yoksullaşmaktadır.

Taciz, tecavüz, şiddet, kadın düşmanlığı, çocuk istismarı, iş cinayetleri, depremlere ve diğer afetlere karşı önlemsizlik, kayıtsızlık vb. hemen her şey, çağdışı dinsel söylemlerle örtülmeye ve meşrulaştırılmaya çalışılmaktadır.

Bütün temel hak ve özgürlükler yok sayılarak fiilen tasfiye edilmiş, toplumsal muhalefete karşı devlet şiddeti ve onun yan aparatları devreye sokulmuştur.

Özetle ülkemizde tarihsel ve toplumsal bir yıkım yaşanmaktadır.

Bu nedenle, halk egemenliği rejimi demek olan Cumhuriyete gerçek içeriğinin kazandırılması gerekiyor. Bunun için de ekonomik sosyal politikalara dair köktenci bir programatik yaklaşım ve uygulamalar bütünü gerekiyor.

Bu noktada; "hep, tüm, bütün, hepsi, genel, genele ait, halk, halkın bütünü, halkın bütününe ait" köklerine sahip olan kamu kavramından türeyen kamuculuk ve kamu yararı yaklaşımının içinde bulunulan döneme göre programatik olarak yeniden üretilmesi, anlamlandırılması ve bugünden yarına mücadelelerle toplum bilincine çıkarılarak hakim kılınması gerekiyor.

Etkinliğimizin bu açıdan çok önemli katkılar sunacağına inanıyoruz.

Bu vesileyle, Odamızı Sanayi Kongresi ve ön etkinlikleri örgütlemekle görevlendiren TMMOB Yönetim Kurulu'na teşekkür ediyoruz.

Değerli Katılımcılar,

Ülkemizin içinde bulunduğu karanlık durumu köklü bir tarzda aşmasının birbirleriyle bağlantılı iki yoluna işaret ederek konuşmamı tamamlayacağım.

Biri, yıllardır dile getirdiğimiz üzere emperyalizmden ve sermaye egemenliğinden kurtuluşu sağlayacak siyasi bir iradenin oluşumu; diğeri, halkçı kamucu/toplumcu planlama-kalkınma yaklaşımının hakim kılınması ve nihayet halk egemenliğinin sarsılmaz biçimde tesis edilmesidir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu çok katmanlı bunalım-

lı yapıdan kurtularak gelişmesi ve toplumsal refahı böylece sağlanabilecektir.

Etkinliğimizin bu öncüllere dayalı kamucu/toplumcu alternatife katkılarda bulunmasını diliyorum.

Konuşmama son vermeden önce, 9-11 Kasım'da Edirne'de beşincisini düzenleyeceğimiz "Cumhuriyetin 100. Yılında Trakya'da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu" ile 15-16 Aralık'ta Ankara'da düzenleyeceğimiz "Cumhuriyetin 100. Yıldönümünde Türkiye Sanayisi ve Dünyadaki Son Gelişmeler Işığında Nasıl Bir Sanayileşme?" temalı TMMOB Sanayi Kongresi 2023'ün duyurusunu yapmak istiyorum. Kamuculuk konusu, bu etkinliklerimizin de merkezinde yer alacaktır. Sizleri bu etkinliklere davet ediyorum.

Değerli Konuklar,
Değerli Hocalarım,
Sevgili Meslektaşlarım,

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği adında hepimizi dostlukla selamlıyorum. TMMOB Sanayi Kongresi'ne Giderken 'Kamuculuk Yeniden' başlığıyla, ülkemizin içinden geçtiği durumu ve çözüm önerilerini konuşacağımız bu önemli etkinliğe hepiniz hoş geldiniz.

Hepiniz yakından takip ediyorsunuzdur... Yalnızca ülkemiz değil bölge ve dünya da büyük bir alt üst oluştan geçiyor.

Hemen yanı başımızda, Filistin halkı soykırıma uğruyor. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar emperyalist saldırganlığın kurbanı oluyor.

Geçtiğimiz günlerde gözleri katliamla bürünmüş savaş sevdalıları, bir hastaneyi bombalayarak 500'den fazla insanı katletti. Yetmiyor! Bir de kara harekâtıyla önlerine gelen ne varsa yıkma peşindeler.

Tüm dünya göz göre göre bu katliama sessiz kalıyor...

Şunu söylemekten asla çekinmemeliyiz: Bu katliamları yapanlar kadar, sessiz kalanlarda, göz yumanlar da suçludur.

Şunu iyi biliyoruz ki; Filistin meselesi aynı zamanda emperyalizm meselesidir. Birliğimiz her zaman, her durumda barıştan, özgürlükten, dayanışmadan yana olmuş ve antiemperyalist tavrını cesaretle ortaya koymuştur.

Oda Yönetim Kurulu adına, etkinliğimizin bilim, düzenleme ve yürütme kurullarına, değerli konuşmacılar ile bütün katılımcılara; kongre sekreterleri Bülent Göksülük ve İlhan Turan ile tüm Oda çalışanı arkadaşlarımıza teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum. (Alkışlar)

SUNUCU- Sayın Başkana teşekkür ediyoruz.

Şimdi, konuşmasını yapmak üzere, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Emin Koramaz'ı kürsüye davet ediyorum. (Alkışlar)

Emin KORAMAZ

TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı

Bu nedenle ısrarla bir kere daha söylüyoruz; TMMOB, Filistin halkının yanındadır. Bu emperyalist soykırımcı savaş derhal son bulmalıdır.

Dünden bugüne Filistin'i bombalayan uçakların pilotlarının çoğu eğitimlerini Türkiye'de yapmaktadır. Buradan iktidara bir kez daha sesleniyorum: Yalnızca enerji alanındaki iş birliği planlarını askıya almak yetmez, İsrail ile ekonomik, askeri, istihbari tüm ikili anlaşmalar iptal edilmelidir.

Ülkemizdeki tüm Amerikan üsleri kapatılmalıdır. İkiyüzlü politikalara son verilmelidir.

Değerli Konuklar,

Bildiğiniz gibi kamu kavramı insana ait olan her şeyi kapsayan çok genel bir içeriğe sahip. Bu geniş içeriği nedeniyle de herkesin, her kesimin kendi ihtiyaçlarına göre, kendi anlayışına göre şekillendirebildiği bir kavram.

Tarihsel gelişim göz önünde bulundurulduğunda, gelişmiş kapitalist ülkelerle kıyaslandığında, kamu kavramının ülkemiz açısından hem daha karmaşık hem daha önemli bir yere sahip olduğunu görebiliyoruz.

Bunun nedeni ülkemizde kapitalizmin büyük oranda yukarıdan aşağıya devlet eliyle inşa edilmiş olmasıdır. Gerek Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki sermaye birikiminin yapısı gerekse İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki egemen hale gelen refah devleti anlayışı, ülkemizde kapitalizmin ve devletin kendine özgü biçimde yapılanmasına neden oldu.

80'li yıllara gelene kadar ülkemizde devlet ile kamu neredeyse birbiri yerine kullanılan kavramlardı. Bu kavramsal örtüşme, bir yandan toplumun geniş kesimlerinin ekonomik ve sosyal anlamda desteklenmesi bakımından Cumhuriyet projesini destekleyen olumlu bir yana sahipken, diğer yandan da devletin sınıfsal içeriğinin göz ardı edilmesine neden olan olumsuz bir yana da sahipti.

1980'li yıllardan itibaren uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar, ülkemizdeki bu kavramlar arasındaki bu örtüşmeyi de değiştirdi. Neoliberal kapitalizm, devletin kamusal sorumluluklarını ve faaliyetlerini tamamen dışlayan bir yönetim anlayışını hakim kıldı.

Bugün içinde yaşadığımız tek adam rejimi ve inşa edilen parti devleti anlayışı, kamuyla örtüşen devlet anlayışının adeta tersyüz edilmiş biçimidir. Bugün ülkemizde devlet, kamuyla ve kamusal olanla adeta savaş halinde olan bir devlettir.

TMMOB ise bu savaşta, kamunun haklarını, varlıklarını, zenginliklerini ve çıkarını koruyan taraftadır. Biliyoruz ki Cumhuriyet'in bir asırlık 'dün'ü talan edilen varlıkları ve değerleriyle dolu.

Ancak şimdi, ikinci yüzyılının hemen eşiğinde olduğumuz bu tarihi günlerde, ülkemizin yarını için 'Nasıl bir cumhuriyet?' 'Nasıl bir gelecek?' soruları önümüzde duruyorsa, işte tam buradan, 'kamuculuk yeniden' diyerek yola çıkmalıyız.

Çünkü biliyoruz ki **kamuculuk eşit, özgür, gerçekten bağımsız ve demokratik bir ülkenin en asgari programıdır.**

Bu nedenle bugün sempozyum boyunca ekonomik, sosyal ve idari boyutlarıyla kamu kavramını irdeleyecek ve bu alanlarda kamucu politikalar geliştirmek için fikir yürüteceğiz.

Değerli Konuklar,

Pek çoğunuzun yakından tanıdığı gibi, ülkemizdeki mühendis, mimar ve şehir plancılarının mesleki birliği olarak TMMOB, bir yandan üyelerinin hak ve çıkarlarını, ülkemiz çıkarları temelinde koruyup geliştirirken, diğer yandan da mesleki birikimlerimizin toplum yararına kullanılması için mücadele etmektedir.

Sermaye kesimlerinin dar ve bencil çıkarları karşısında kamunun ortak önceliklerinin korunması 1970'li yılların başından itibaren TMMOB için bir nirengi noktası olmuştur. Son 50 yıldır planlamadan sanayileşme politikalarına, özelleştirmelerden kentsel mekanların korunmasına, çevre mücadelesinden işçi sağlığına kadar her alandaki mücadele çizgimiz bu kamusal anlayışla oluşturulmuştur.

Basın açıklamalarımızda, kongre ve sempozyumlarımızda, raporlarımızda, açtığımız davalarda sürekli olarak kamu yararının, kamusal varlıkların, kamucu bakış açısının altını çizmemizin nedeni, neoliberal politikaların kamuya ait olan her şeye ve kamuculuk fikrine karşı yürüttüğü sistematik savaştır.

Az önce de dile getirdiğim gibi, 1980'li yıllardan itibaren uygulanmaya başlayan özelleştirme politikalarıyla kamu kaynakları ve olanaklarıyla inşa edilen kurumlarımız, fabrikalarımız, madenlerimiz, işletmelerimiz tümüyle sermayeye aktarılmıştır. Aynı süreçte eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi kamu hizmetleri de ticarileştirilerek birer rant kapısı haline dönüştürülmüştür.

Özallı yıllardan itibaren iktidara gelen tüm hükümetlerin öncelikli programı "özelleştirmelerin tamamlanması" olmuştur.

Hatırlayanlarınız olacaktır; Tansu Çiller, KİT'lerin Özelleştirilmesi Yasası'nın onaylanması üzerine 25 Kasım 1994'te Meclis'te yaptığı konuşmada, "Son sosyalist devleti yıktıklarını" ilan etmişti. Çiller, özelleştirme sayesinde, "Eğitimin önünü açtıklarını ve daha iyi sağlık hizmeti vereceklerini" söylüyordu.

Bugün geldiğimiz noktada ülkemizin sokakları, hasta çocuklarını tedavi ettirebilmek için sokaklarda stant açan anne babalarla doldu. Halk büyük bir çaresizliğe terk edildi. Eğitim almak da sağlık hizmetine kavuşmak da yalnızca parası olan için mümkün hale geldi. Öğrenciler açlıktan, işsizlikten umutsuzluktan intihar ediyor artık. Düşünün; yalnızca bir haftada 4 öğrenci bu şekilde hayatına son verdi...

Zengin daha da zengin olabilsin diye koca bir halkın sırtına yoksulluk, güvencesizlik yüklendi...

Bakın işte daha geçtiğimiz gün devlet yurdunda bir öğrencimiz asansör kazasında hayatını kaybetti. Ne için yaşandı bu acı?

Elbette, kamusal denetimin özelleştirilmesinin ve özel sektör eliyle yürütülen bir ticari faaliyet alanı haline gelmesinin sonuçlarını yaşıyoruz. Özelleştirmelerin, rantın ve kâr hırsının yaşama galip geldiği böylesi korkunç ve vahşi bir dönemle mücadele ediyoruz.

Değerli Konuklar,

21 yıldır devam eden AKP iktidarı, bu özelleştirme politikalarının en yoğunlaştığı dönem oldu. 2000'li yıllardan itibaren en kârlı kuruluşların en önce satıldığı bir yağma dönemindeyiz.

AKP bu piyasalaştırma sürecini kendine yakın kesimlere rant ve imtiyaz sağlama aracı kullanarak kendisine doğrudan bağımlı bir sermaye sınıfı da yaratmış oldu.

Son 21 yılda bir yanda özelleştirmeler yoluyla yandaş sermaye kesimlerine büyük çaplı kaynak aktarımları yaşanırken, diğer yandan emekçi ve yoksul kesimlerin kamusal hizmetlere erişimi kısıtlandı.

Sosyal devlet anlayışı yerine, parti ilişkileri eliyle sürdürülen yardım ağları ön plana çıktı. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak tarikat ve cemaatlara alan açıldı ve toplum aynı zamanda dinci gerici bir talanla parçalandı.

TMMOB olarak bu sürecin önüne geçebilmek, kamusal mal ve hizmetlerin sermaye kesimlerine peşkeş çekilmesini önleyebilmek için büyük mücadeleler verdik. Birliğimizin Anayasa ve yasalardan kaynaklanan kamusal niteliği sayesinde, hem özelleştirme süreçlerini mümkün kılan yasal düzenlemelere hem de tek tek tüm özelleştirme işlemlerine karşı yoğun bir hukuki mücadele sürdürdük.

Birlik ve bağlı odalar olarak özelleştirme uygulamalarına karşı binlerce dava açtık, çok sayıda bilimsel etkinlik düzenledik ve kitlesel kampanyalar düzenledik. Açtığımız bu davalar ve yürüttüğümüz kitlesel mücadele, özelleştirme uygulamalarını durdurmasa da sürecin bütünüyle yağmaya dönüşmesine engel olmuştur.

Şunun altını çizmek gerekiyor ki, neoliberal dönemde, 90'lı yıllardaki küreselleşme teorisyenlerinin iddialarının aksine, devlet hiçbir zaman geri çekilmedi ve yok olmadı. Bireysel özgürlükler ve demokrasi genişlemedi.

Hem ülkemizde hem de dünya genelinde devletler, sermayenin çıkarlarını korumak için, imtiyazların dağıtımını için, kamusal zenginliklerin paylaşımını için her zamankinden daha fazla kendisini hissettirdi. Enerji kaynaklarını ele geçirmek için emperyalist müdahaleciliğiyle hissettirdi. Toplumunu kontrol altına almak için uyguladığı güvenlik ve şiddet politikalarıyla hissettirdi ve hissettirmeye de devam ediyor.

Değerli Konuklar,

Türkiye'de neoliberal kapitalizmin aldığı biçimi konuşurken geldiğimiz aşamada durumun sadece özelleştirme politikalarıyla, kamusal varlıklarımızın tasfiyesiyile sınırlı olmadığını farkında olmamız gerekiyor.

AKP'nin tek adam rejimi ile tasfiye ettiği en önemli kamusal değerimiz Cumhuriyettir. Tek adam rejimi Cumhuriyet fikrinin, Cumhuriyet değerlerinin, Cumhuriyet idealinin ve elbette Cumhuriyet kurumlarının tasfiyesi anlamına gelmektedir.

Bence Cumhuriyeti en güzel tanımlayan cümlelerden birisi, "Cumhuriyet, kimsesizlerin kimsesidir"

özdeyişidir. Cumhuriyetin tasfiyesi, kimsesizleri tümüyle çaresiz hale getirmiştir.

Kaldı ki kimsesizlerin kimsesi olma iddiasındaki Cumhuriyet, aslında uzun bir süredir kimsesiz kalmıştır...

İşte bugün burada ve bundan sonrasında 'kamuculuk yeniden' diye konuşacaksak, üretimden topluma, bireysel ve toplumsal varoluşa bir bütünlük içinde konuşacağımız şey öncelikle yeni bir Cumhuriyet olmalıdır.

Bu bütünsellik içinde ancak, kamuculuk bir şey ifade edebilir.

Bu yeni Cumhuriyet; yaşamı üretim noktasından gündelik hayata, oradan toplumsal bireysel varoluşa kadar besleyebilir, filizlendirebilir.

Değerli Konuklar;

Başta da söyledim tekrar yineliyorum; kamuculuk eşit, özgür, gerçekten bağımsız ve demokratik bir ülkenin en asgari programıdır. Neoliberalizme ve kapitalist küreselleşmeye karşı olmanın yeniden formüle edilmesidir. Halkın güvencesidir.

Kamucu politikalar terk edildikçe, emekçi kesimler bunu, öncelikle üretim noktasında ciddi bir işsizlik olarak deneyimiyorlar. Ayrıca meslektaşlarımız dahil, tüm emekçiler ücret geliri hariç bir yaşam biçimi tanımadan, her geçen gün daha da yoksullaşarak gün geçiriyor. Yani tüm kesimler, tüm meslek grupları işçileşiyor.

Kamucu politikalar terk edildikçe emekçi sınıflar, bunu güvencesizlik olarak deneyimiyorlar.

İstihdam güvencesizliği, iş güvencesizliği, sendikal güvencesizlik, demokratik güvencesizlik ve belki de en önemlisi olan irade güvencesizliği...

Değerli Konuklar,

Cumhuriyetin yüzüncü yılında, ülkemizi bitmeyen krizlere sürükleyen tek adam rejiminin geleceğimizi elimizden alma çabasına karşı, Cumhuriyetimizi eşitlikçi, özgürlükçü, demokratik, laik temeller üzerinde yeniden inşa edebilmek için tüm birikimimizi seferber edeceğiz.

Toplumumuzu kuşatan karanlığa karşı aydınlıktan, savaşa karşı barıştan, dinci gericiliğe karşı laiklikten, faşizme karşı özgürlüklerden, ırkçılığa karşı eşitlikten, linç kültürüne karşı bir arada yaşamdan, rant ve sömürüye karşı emekten, yağma düzenine karşı kamusalıktan, emperyalizme karşı bağımsızlıktan yana bir ülke için tüm birikimimizi seferber edeceğiz.

Ülkemizin güzel geleceği, umutlu yarınları için mücadeleye devam edeceğiz.

Bu duygularla etkinliğimizin başarıyla geçmesini diliyorum.

Etkinliği, Birliğimiz adına düzenleyen Makina Mühendisleri Odamıza, kongremizin yürütme kurulu üyelerine, etkinlikte emeği geçen tüm arkadaşlarımıza, çalışanlarımıza, değerli görüşlerini bizlerle paylaşacak olan ülkemizin yüz akı değerli bilim insanlarımıza ve tüm konuşmacılara yürekten teşekkür ediyorum.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum. (Alkışlar)

SUNUCU- Sayın Başkana teşekkür ediyoruz.

KAMUCU POLİTİKALAR VE YENİ GELİŞMELER OTURUMU

SUNUCU- Sayın katılımcılar; “Kamucu Politikalar ve Yeni Gelişmeler” başlıklı ilk oturumu yönetmek üzere Sayın Kaya Güvenç’i davet ediyorum. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Sevgili arkadaşlarım, günaydın.

Bu güzel etkinlik için teşekkür ediyorum, bize yakışan bir olay. Birçok Odamızın da yine Cumhuriyetimizin 100. Yılı nedeniyle çeşitli etkinlikler yaptığını biliyorum. Bütün bu etkinliklere katılan arkadaşları, hepsini sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Süremizi kullanabileceğiz; 10.30 diye bize bir program verilmişti, onu ufak bir gecikmeyle de olsa halletmiş olduk.

Şimdi sevgili arkadaşlarımı buraya çağırıyorum.

Dr. Serdar Şahinkaya, Prof. Dr. Hayri Kozanoğlu ve Doç. Dr. Ozan Zengin arkadaşlarımız; buyurun efendim. (Alkışlar)

Sevgili arkadaşlarım; konuşmacı arkadaşlarımız kendi sunuşlarını yarımşar saat olarak planladılar, zaman geçirmeden ben hemen sözü Dr. Serdar Şahinkaya arkadaşımıza bırakıyorum.

CUMHURİYET İKTİSADININ HALKÇI-KAMUCU/DEVLETÇİ TAŞIYICI KOLONLARI 1913–17 HAZİRAN 1938

Serdar ŞAHINKAYA*

Merhaba.

Milli Mücadele’nin yoksulların zaferiyle taçlanması ve Lozan’da dünyanın bütün efendilerinin eşitlik dansına kaldırılmasını takiben kurulan Cumhuriyetimiz, 100. Yaşında.

Kutlu olsun, sonsuz olsun...

Ulusların, ulus devletlerin içerisinde 100. yılını kutlayan kaç devlet vardır. Ya da 100. Yılını kutlamış devletler o yılda neler yapmışlardır? Bu soruların yanıtlarını aramalı ve üzerinde çokça düşünmeliyiz.

XX. Yüzyılın başlarında, kapitalizmin en yüksek aşaması olan emperyalizmin azgın saldırılarda bulunduğu, ateşle barutun adeta dans ettiği Birinci Dünya Savaşı köhnemiş imparatorlukların ve bu arada Osmanlı’nın da sonunu getirmişti.

İşte böyle bir zaman diliminde, emperyalist çıkarların kesiştiği bu coğrafyada, kendi köyünden öteyi vatan bilmeyen yoksulların ülkesi Türkiye’de kurulan Cumhuriyetimiz. Yani ateşle, barutla, kanla yazılan bir bağımsızlık destanı.

Özünde malî bağımsızlığın yattığı tam bağımsız Türkiye Cumhuriyeti.

Ben sunumumda, Cumhuriyet öncesinde filizlenmeye başlayan, Cumhuriyet ile adım adım uygulama-

ya geçen ve 1930’larda hâkim karakterine kavuşan ve de 1938’de İktisadi Devlet Teşekkülleri Kanunu ile taçlanan *halkçı-kamucu-devletçi* uygulamalara satır başlarıyla değinmeyi planladım.

1. Unutmayalım ki, en geçerli tanıklık, tarihin tanıklığıdır ve Shakespeare’in “*Bütün dünler yarınları aydınlatan fenerlerdir*” sözü ve François Marie Arouet Voltaire’in² “*Tarih, kralların, generallerin çiftlikleri değil, ulusların tarlasıdır. Her ulus bu tarlaya geçmişte ne ekmişse onu biçer*” sözüyle başlayalım

2. Kamuculuk–devletçilik meselesi, İttihat Terakki dönemindeki hâkim iki siyasi çizgiden biri olan milli iktisat ve korumacılık tartışmalarına kadar geriye götürülmelidir. XVII. Yüzyıl Fransa’sının ünlü maliye bakanı Jean Baptiste Colbert(1616–1683)’in görüşlerinden esinlenen milli iktisat çizgisi, 1913 Kongresi ile netleşir. İttihat Terakki (İ.T.) “ya siyaset yapalım ya da askerlik” tezine karşı “siyaset de yaparız askerlik de” diyen ekibin kazandığı 1913 Kongresi ile birlikte artık siyasi bir fırka olmaya karar veriyordu.

3. İttihatçılara göre Osmanlı Devleti sözde bağımsızdı; kapitülasyonlar vb. iktisadi– mali engellerle ve sayet altında tutulmaktaydı. Bu vesait-i düveliyeye den kurtuluş özlemi, savaşa girişin temel nedeniydi. Diğer bir deyişle Birinci Dünya Savaşı İ.T. için bir

¹ Bu metinde, *halkçı–kamucu–devletçi* kelimeleri zaman zaman bilinçli bir biçimde birbirinin yerine kullanılacaktır.

² Voltaire, filozofun takma ismidir.

* Dr. 21. Yüzyıl İçin Planlama Grubu Koordinatörü.

anlamda kurtuluş savaşıydı. Savaş devletçiliği açısından önemli olan 1916 Kongresi idi. İktisadi sorunlar ve izlenen milli iktisat politikası ve sosyal devlet, Kongre'nin diğer gündem maddelerini oluşturmuştu.

4. 19 Mayıs 1919, bu topraklarda tarihsel süreçlerin tersine döndürüldüğü, akıl almaz olayların yaşandığı bir dönemin başlangıcıdır. Bandırma Vapurunun kazanını, 1789'un *kardeşlik, eşitlik, özgürlük* bilinci ateşlemektedir. Rota, 1917'nin *emek kardeşliği ve emperyalizme karşı mücadelenin* izlerini taşır. Parola: *Ya İstiklal, Ya Ölümdür.*

5. Mondros Mütarekesi ile ordu dağıtılmıştır. Umutsuzluk ve yılgınlık bütün toplumu adeta esir almıştır. Zira Osmanlı, 1914–1918 tarihlerinde yani Birinci Cihan Harbinde tam 1 milyon km² toprak kaybetmiş; asker ve sivil nüfustan 4 milyona yakın yurttaşını da yitirmiştir.

6. Yabancılara verilen imtiyazlar (*iktisadi ve malî-adli-ıdari kapitülasyonlar*). 1881 sonrası *Duyun-u Umumiye İdaresi*. Yani Genel Borçlar Yönetimi

7. Adım adım işgaller ve bu işgalleri destekleyen "Cemiyetler": Mavri Mira, Pontus, Kürt Tealî, Tealî İslam ve İngiliz Muhipleri.

8. **Ve bu arada Dünya...** 19. Yüzyılın sonu 20. Yüzyılın başı. 28 Haziran 1919'da imzalanıp, 10 Ocak 1920'de yürürlüğe giren *Versailles Anlaşması*'nın biçimlendirdiği uluslararası iş bölümü. *İngiltere*, kapitalizmin patronluğunu devretmekte zorlansa da çaresiz. Atlantik ötesinden *ABD* patronluk manevralarını sürdürüyor. Ve kıta Avrupası'nın iki mızımız çocuğu *Almanya ve Fransa*. Tüm bu emperyalizm tezgâhlarına direnen iki yoksul köylü ülkesi: *V.İ. Lenin'in Sovyet Rusya'sı ile Gazi Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti*.

9. Nazım Hikmet'in Kuvayı Milliye Destanı'nın ilk bölümünün başlığını hatırlarsınız değil mi? (1918 – 1919): *Ateşi ve İhaneti Gördük...*

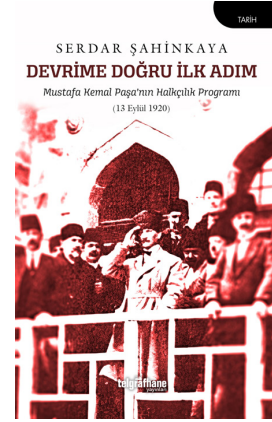
10. Samsun'a çıkışı takiben... 22 Haziran 1919 Amasya Genelgesi, 23 Temmuz–7 Ağustos 1919 Erzurum Kongresi ve 4 Eylül–11 Eylül 1919 Sivas Kongresi: *Manda ve Himaye Kabul Olunamaz!*

11. Daha Büyük Millet Meclisi açılmadan önce "ne olacak bu memleketin hâli" diye kafa yoran bu toprakların çocukları farklı vilayetlerde 30 adet yerel kongre toplamışlardır.³

12. Bozkırın ortası Ankara'da Büyük Millet Meclisi: 23 Nisan 1920...

13. 1 Eylül-8 Eylül 1920'de Bakü'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı: *Mazlum Milletlerin Emperyalizme Karşı Mücadeleleri Selamlanacak ve Desteklenecektir...*

14. Takiben ya da 5 tam gün sonra yani 13 Eylül 1920'de Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisine, *Halkçılık Programı*'nı takdim eder. Ve bu program 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun temelini teşkil edecektir. 18 Kasım 1920'de TBMM genel kurulunda okunan programın ilk 4 maddesi Anadolu Ajansı marifetiyle tüm ulusa ve diğer ülkelere de *Halkçılık Beyannamesi* adı ile duyurulacaktır. İki husus öne çıkar: TBMM Hükûmeti, emperyalizm ve kapitalizme karşı amansızca mücadele edecektir. Diğeri de ordu, sarayın değil Meclis'in ordusudur.

15. 16 Mart 1921'de kuzey komşumuz Lenin'in Sovyet Rusyası ile Moskova Antlaşması imzalanır. Bolşevik hükümetinin önerisi üzerine ilk defa "kapitülasyonsuz ülke" tanımı anlaşma metninde yer alır.

16. Reis Paşa Mustafa Kemal TBMM'nin 3. Yasa-ma yılını açarken 1 Mart 1922'de o çok bilinen kritik ayrıntılarla dolu konuşmasını yapar:

"(...) Efendiler, Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? (Köylüler sesleri) Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üreticisi olan köylüdür (Şiddetli ve sürekli alkışlar). O halde herkesten çok bolluk, mutluluk ve varlığa hak kazanan ve buna layık olan köylüdür (Sürekli alkışlar). Bundan dolayı, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin iktisat politikası bu önemli amacın sağlanmasına yöneliktir.

Efendiler,

Diyebilirim ki, bu günkü felâket ve yoksulluğun tek nedeni bu gerçeği ihmal etmiş olmamızdır. Doğrusu yedi yüzyıldan beri dünyanın çeşitli yörelerine gönderilerek kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi yüzyıldan beri

3 Serdar Şahinkaya (2022), *Devrime Doğru İlk Adım: Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı (13 Eylül 1920)*. Telgrafhane Yayınları. Mayıs. Ankara.

emeklerini ellerinden alıp gereksiz yere harcadığımız ve buna karşılık daima onurunu kırdığımız ve hor gördüğümüz ve bunca özveri ve iyiliklerine karşılık nankörlük, küstahlık ve zorbalıkla uşak duruma indirmek istediğimiz bu ülkenin gerçek sahibi huzurunda bu gün büyük utanç ve saygı ile gerçek durumumuzu alalım” (Şiddetli alkışlar).” Kurulması tasarlanan Cumhuriyetin ilk ve geniş hedefi, köylüyü çiftçi yapabilmek olacaktır. Yüzyıllarca cenge gitmiş köylü, henüz çiftçi değildir. Üretici olmayı yani çiftçi olmayı öğrenememiştir. Demek ki yeni devleti kurabilmek, ileri gidebilmek ve tazelenebilmek için bu insanları, çiftçi yani üretici yapabilmek lazımdır ki, Cumhuriyetin yurttaşı olmaya doğru adım atması sağlanmış olabilsin. 1924’te de 506 sayılı Köy Kanunu çıkarılacak ve Cumhuriyet emin adımlarla köylere girecektir.

17. Yine aynı konuşmada Gazi Paşa, Tarımsal sanayiini güçlendirilmesinden hareketle geliştirdiği konuşmasında iktisat politikasının temel amaçlarının da ipuçlarını belirterek **“devletleştirme”** den de ilk olarak bahseder..

Efendiler,

Artık engelsiz ve bağımsız bir hayata atılan Türkiye için, ekonomik yaşamı boğmakta olan kapitülasyonlar yoktur. (Şiddetli alkışlar)

Ve olamaz. Ekonomik yaşamımızın belirli amaçlara yönltilmesi ve süratle gelişmesi ve yükselmesi için alınacak önlemler içine ülkemizde Avrupa rekabeti yüzünden yok edilmiş ve şimdye kadar gelişmemiş olan tarımsal sanayimizi güçlendirip, modern ekonomik araçlarla donatmayı önemle göz önünde bulunduracağız. (İnşallah sesleri)

Gerek tarım, gerek memleketin varlık ve genel sağlığı konularında önemi kesin olan ormanlarımızı da modern önlemlerle iyi duruma getirmek, genişletmek ve en yüksek faydayı sağlamak da önemli kurallarımızdan biridir.

Ekonomik politikamızın önemli amaçlarından biri de genel yararı doğrudan doğruya ilgilendirecek kurumlar ve iktisadi teşebbüslerin mali kudretimizin ve teknolojimizin izni oranında devletleştirilmeleridir.

18. 9 Eylül 1922’de Milli Mücadele, Yoksulların Zaferi ile sonuçlanmış, İngiltere taşeronluğundaki emperyalizmin maşası Yunanistan Kuvvetleri Ege’de denize dökülmüştür.

19. “Nemiz varsa, bağımsız bir devlet kurmuşsak, hür vatandaş olmuşsak, şerefli insanlar gibi dolaşıyorsak, yurdumuzu Batı’nın, vicdanımızı ve kafamızı

Doğu’nun pençesinden kurtarmışsak, şu denizlere bizim diye bakıyor, bu topraklarda ana bağrının sıcaklığını duyuyorsak, belki nefes alıyorsak, hepsini, her şeyi 30 Ağustos Zaferi’ne borçluyuz”⁴.

20. İki tam gün sonra, 11 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi imzalanır. Gazi Paşa, 16 Ekim’de Bursa’ya gelir. 17 Ekim’de “yeni devrin” siyasal kararlarının sahibi olduğunu da Bursa’dan ilân etmeye başlar: “*Muhterem Bursa Ahalisi’ ne. Memleketin kaynaklarının genişliği, aklın emek ve kabiliyeti ve orduların süngülerinin, barış vaktinde de her türlü neticeleri elde edeceğini söyler. Üç buçuk sene süren askerî çarpışmadan sonra ilim bakımından, eğitim bakımından, iktisadiyat bakımından mücadelelerimiz devam edeceğiz ve eminim ki bunda da başarılı olacağız. Fabrikacı olacağız, sanatkâr olacağız. Bundan sonra düşüncelerimizi hep bu kounullarda yoğunlaştıralım.*” der.

21. İstikamet; fetih devletinden, iktisadi devlete; hâkim siyasi rejim de, tek kişinin egemenliğinden halkın egemenliğine doğrudur.

22. Mudanya Mütarekesi’ni imzalayan kahraman kurmay subay **İsmet Paşa** başkanlığında Türk Heyeti, 5 Kasım 1922’de Ankara’dan Lozan’a doğru yola çıkar. Lozan’ın ikinci milli mücadele kadar çetin geçeceği tahmin edildiğinden heyet başkanı tartışmasız İsmet Paşa’dır.

23. Takvimler 6 Aralık 1922’yi göstermektedir. Lozan’da görüşmeler hemen hemen yeni başlamıştır. Gazi Paşa, Ankara matbuatı aracılığıyla, *halkçılık umdesine* dayanan ve Halk Fırkası adı ile maruf bir siyasi parti kuracağını açıklar.

24. Gazi Mustafa Kemal Paşa, 14 Ocak 1923’te Ankara’dan bir tren yolculuğuna çıkar. Tren hattındaki bütün istasyonlarda halk ile buluşur. Eskişehir, İzmit, Bursa, Balıkesir, Alaşehir, Akhisar, Manisa ve İzmir. Bu buluşmalarda; Lozan’daki gelişmeler dâhilindeki görüşlerini bildirir. Ayrıca Şubat ortalarında İzmir’de toplanacak Türkiye İktisat Kongresi hakkında kitleleri dinler ve onlara açıklamalarda bulunur. Gözden kaçırılmaması gereken husus, bu seyahatin kapsadığı coğrafya harp sahasıdır. Ve ordu birlikleri de bu arada teftiş edilmektedir.

28 Ocak 1923’te İzmir’e gelen Gazi, 2 Şubat 1923’te beş yüzü aşkın kadınla bir araya gelerek 6,5 saat hasbihal eder: *Kadınlar Kongresi*. Mustafa Kemal Paşa: **“Şuna kani olmak lazımdır ki, dünya yüzünde gördüğünüz her şey kadının eseridir”**.

4 Falih Rıfkı Atay (2009). Çankaya. Pozitif Yayınları. s. 393. İstanbul.

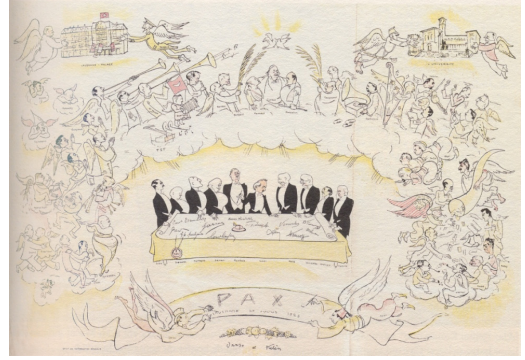

25. 9 Eylül 1922'den tam 5 ay sonra üzerinde hâlâ büyük yangının izleri olan İzmir'de, 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında *Türkiye İktisat Kongresi* toplanır. Türkiye'nin o dönemdeki bütün *yaratıcı ve üretici güçleri* kongrederir: Çiftçiler, Tüccarlar, Sanayiciler, İşçiler. Kongre, Erzurum Kongresi kadar, Sivas Kongresi kadar önemlidir. "*Milletimiz Artık Mazisinden Değil, İstikbalinden Mesuldür*" şiarı Kongre'nin temel düsturudur. Kongre'de tam 302 adet karar alınır. "*Çalışkanlar diyarı*"-"İktisat Programı"-*"Planlı Çalışma"*-ve "*Kılıç-Saban İkilemi*".

26. Kongre bittikten yaklaşık 1 ay sonra, 8 Nisan 1923'de Gazi Mustafa Kemal Paşa bu defa *Dokuz Umde Bildirisi*'ni yayınlar. Kongre kararları adım adım tartışılmaktadır. (*Kurulacak Cumhuriyet Halk Fırkası-CHF'nin ilk resmi dokümanları hazırlanmaktadır*)

27. 24 Temmuz 1923, Lozan Zaferi'nin tüm dünyaya ilan edildiği tarihtir. Harbin galibi Türkiye, kurulacak "*Kapitülasyonsuz Devlet*"in tapusunu almıştır. İsmet Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti, *Lozan'da dünyanın bütün efendilerini eşitlik dansına kaldırmıştır*. 8,5 aylık bu çetin süreçte tanıklık eden 1700 telgraf kritik önemdedir. Ve meraklılar bu telgraflara mutlaka göz atmalıdırlar. Unutulmamalıdır ki; Lozan'ın büyük onuru bu toprakların çocuklarına yeni bir güven daha vermiştir...

Lozan Anlaşması İmzalanıyor, 24 Temmuz 1923

28. Ve 29 Ekim 1923, yoksulların zaferi CUMHURİYET ile taçlanır. Kendi köyünden öteyi vatan bilmeyen 13 milyon yoksul köylüler ülkesinde *bağımsız, özgür ve eşit bir ulus devlet* kurulmuştur.

29. 1923'te yani Cumhuriyet ile birlikte savaş ya da kahramanlık temelindeki özgüven mirası, üretim temelli bir özgüvene dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, topyekûn ve köklüdür. Bu dönüşümün yönü, *toplum yaşamından → iktisada → hukuktan eğitime → siyasetten → uluslararası ilişkilerdir* Ve yarı sömürgeci bağımsız bir ulus devlet yaratma temel hedefi, ilmik ilmik örülerek tasarlanan bir stratejik tercihle gerçekleştirilmiştir. Bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için yeni bir sermaye birikim mekanizmasına ihtiyaç vardı. Cumhuriyet kadrolarına göre bu ihtiyaç, ancak ve ancak "*sanayileşme*" ile karşılanacaktır.

Ve Cumhuriyet...

Kaynak: Bilsay Kuruç (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*. Bilgi Yayınevi. Ankara.

30. Sanayileşme zorunluluğunu besleyen olgu-

lardan biri de “bağımsızlık” sorunudur. Kemalist aydınlar ve yöneticiler, ülkenin askeri ve diplomatik zaferle elde edilen bağımsızlığının ancak iktisadi bağımsızlıkla güvence altına alınabileceği konusunda net ve ısrarlı olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu’nun İngiliz liberalizminin tutsağı olduğu Osmanlı sanayisiyle zanaatlarının sanayi devrimi Avrupası’nın mamul maddelerinin istilasıyla yıkıldığı bunu da İmparatorluğun iktisadi ve mali alanlarda tam bağımlılık içine düşmesine yol açtığı farkındadırlar. Sadece sanayileşme, Türkiye’deki bu bağımlılığı kırabilir ve bu sadece iktisadi değil aynı zamanda *siyasi bir tercihtir*.

31. Cumhuriyet, sanayileşmeyi iktisadi güçlenmenin esas aracı saymakta ve bağımsızlıkla eş anlamı almaktadır. Dönemin kendine özgü koşullarında temel ihtiyaçlardan (3 Beyaz= Şeker + Pamuklu bez + Un) başlanarak *sanayi üretim kapasiteleri* yaratılması ileri ve geri bağlantılarla toplumsal üretkenliği artıracaktır. Farklı bir ifade ile “Türkiye Sanayileşmek Mecburiyetindedir”. Cumhuriyet döneminde sınaî üretimin, yurttaşların temel ihtiyaçlarını karşılaması asil ikedir. Böylece, ülke içi tüketimin tamamı karşılanacak ve ulusal ekonomi gerçek temelinde oturacaktır.

32. Unutulmamalıdır ki, Cumhuriyet, sanayi temelli ulusal ekonomiyi emperyalist çıkarların kesiştiği bölgede ve iki dünya savaşı yıllarının olağanüstü çalkantılı ortamında gerçekleştirmiştir.

33. “Fetih devletinden iktisadi devlete” geçerken farklı bir ifade ile de “rejimin selameti açısından Cumhuriyet Treni bilinçli bir tercihle makas değiştirmişti”. Bu değişimin kritik özdeşliği: (Misak-ı Milli + Teşkilat-ı Esasiye) = Bağımsızlık ve Ulusun Egemenliği = (Kapitülasyonlara Son + Halk İdaresi) şeklinde yazılabilir.

34. Ve Cumhuriyet İktisadının sihirli denklemi de: **Demiryolları+Sanayileşme= DEVLETÇİLİK**’tir. Not edilmeli, unutulmamalı ve her daim esinlenmelidir.

35. 1926’nın Haziran ayında dünyanın ilk yüzer sergisi “Seyri Türkiye Sergisi”ni taşıyan beyaza boyanmış *Karadeniz Vapuru* İstanbul Karaköy rıhtımından denize açılır. Ve birkaç hafta sonra 1 Temmuz 1926’da Kabotaj Kanunu yayınlanır. Farklı bir ifade ile artık, *kendi bayrağımızla kendi sularımızda* devri başlamıştır.

36. Yine, 1926’nın Eylül ayı. Cumhuriyet üç yaşında. Oldukça iddialı bir işe kalkışır ve başarır. *TOMTAŞ=Türk Tayyare* ve *Motor A.Ş.* Bozkırın Kayseri’sinin Erciyes dağı eteklerinde ilk tayyare fabrikası kurulur.

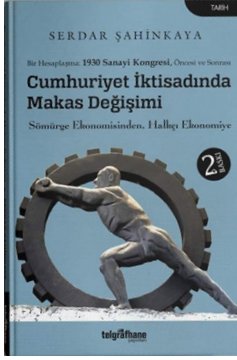
37. Yıl 1927. Cumhuriyetçi kadrolar, “ölçemediklerini, yönetemeyeceklerinin” bilincindedirler. Dünyaca ünlü Belçikalı *Dr. Camille Jaquart* Türkiye’ye davet edilir. Monsieur Jaquart, Türkiye’de 19 Eylül 1926–20 Ağustos 1929 tarihleri arasında Merkezi İstatistik Müdüriyet-i Umumiyesi⁵ Müdür-i Umumi görevini yürütür. Ve bu sayede de Türkiye, 1927’de üç büyük sayımı yapar: Nüfus Sayımı, Sanayi Sayımı, Tarım Sayımı. Sayım sonuçları Cumhuriyetin iktisadi bakımdan kendini güvende hissedememesinin nedenlerini somutlaştırır. 13.640.000 nüfuslu ülke, iktisadi açıdan makas değiştirmek zorundadır. Osmanlı’nın 1913 model Teşviki Sanayi Kanununun kapsamı, İstanbul Burjuvazisinin talebi üzerinde biraz daha genişletilir. 1929’a kadar beklenir. 1929’da Lozan’da getirilen bağımsız gümrük politikası kısıtı kalkacaktır...

38. 1928’de *Türk Harflerinin Tatbik ve Kabulüne Dair Kanun* kabul edilir. Ve Türkiye’de aydınlanmanın ikinci büyük perdesi açılmış olur. Artık “Gül, Gel, Kel” kelimeleri de aynı biçimde yazılmayacak ve gelişine okunmayacaktır.

39. Ve takvimler 1929’un Ekim ayını gösterdiğinde ABD’de kapitalizm büyük krizi patlak verir. 24 Ekim 1929’da borsanın 11 önemli ismi intihar etmiştir. 1933’e kadar sürecek Büyük Buhran giderek derinleşir. Ve bir halk ezgisi bestelenip söylenir: *Brother, Can You Spare A Dime?*: Bizim dilimize şöyle çevirebiliriz: Kardeş, 10 Kuruşun Var mı?

40. 12 Aralık 1929 İsmet İnönü, yerli malının öneminin altını çizdiği ve büyük buhrana karşı tedbirli olmak lazım geldiğine dair etkili bir konuşma yapar. Ve bu tarihten hemen sonra *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti* kurulur. Bizim kuşağın büyüdüğü “*yerli malı haftaları*” da böylece başlamış olur. Cemiyet, kuruluşundan beş ay sonra 22–23 Nisan 1930’da Ankara’da *Sanayi Kongresi ve Milli Numune ve Sanayi Sergisi*’ni tertip eder. Bu Kongre, İstanbul ve üretici karaktere bir türlü dönüşmeyen tüccar tayfası ile ciddi bir hesaplaşmadır. Ve çok etkili olur. Sonuçta bugün dahi elimizde olmayan o dönemin *sanayi envanteri* çıkarılmış olmaktadır.

5 Günümüzün Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

41. Türkiye 1930'da ciddi makas değiştirir. Aynı yıl; Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunları çıkartılır. 30 Ağustos 1930'da demiryolunun Sivas'a gelişi için düzenlenen törende Başvekil İsmet Paşa müthiş bir konuşma yapar. Konuşmanın esas vurgusu; *emperyalizme ve yerli işbirlikçilerinedir*. Bu konuşma üzerinde uzun uzun durulmalı ve tartışılmalıdır: "*Liberalizm nazariyatı bütün bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir. Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevk eden bu memleketin ihtiyacı ve fıtrî temayülüdür*". Ayrıca yine aynı konuşmadan, "*Ekmeğimizi kurtardık, gömleğimizi de kurtaracağız*".

42. Gazi Paşa'nın Afet İnan'a yazdırdıklarıyla 1931'de yayınlanan *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* kitabında **devletçilik** tarif edilir: "*Hülâsa, bizim takip ettiğimiz devletçilik; ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadî sahada – devleti fiilen alâkadar etmektedir*".

43. Aynı yıl yani 1931'de "devletçilik" CHF'nin fırka tüzüğüne derç edilir.

44. İktisat Vekilliği'ne Lozan'daki Türk Heyetinde kritik görevler yapan *Mustafa Şeref Bey* (Özkan) atanır. Devletçilik, somutlaşmaktadır: *İç İçe 3 Çark Modeli: Devlet Sanayi Ofisi, Türkiye Sınai Kredi Bankası ve İktisat Vekâleti*. Modelin iki büyük çarkı süreç içerisinde *Sümerbank*'ı oluşturacaktır.

45. Başvekil İsmet Paşa'nın kuzey komşu Sovyet Rusya'ya teknik gezisi. 25 Nisan – 10 Mayıs 1932. 4 Kent: *Odesa, Harkov, Leningrad, Moskova*. Sınai tesisler gezilir not edilir. Ve heyet daha SSCB'nde iken Cumhuriyet Gazetesi manşeti patlatır: *Sovyet Rusya Türkiye'ye 16 milyon TL Sanayi Kredisi Açıyor*. Kredi tutarı 8 milyon Dolardır.

46. 1933'te Sovyet Rusya'dan *Prof. Orloff* Başkanlığında teknik bir heyet Türkiye'ye gelir. Aynı yıl Türkiye *Birinci Sanayi Planını* (1933) yayımlar. Planın girişinde yer alan ilk 11 sayfada, dönemin dünya ekonomisine, bu ekonomi içerisindeki Türkiye'nin rolüne ve bu rolden sıyrılması lazım geldiğine dair müthiş tespit ve vurgular vardır⁶.

47. Devrimin rotasını daha da sola çekmek üzere yayınlanan *Kadro Dergisi*'nin 1933 Haziranındaki 22. sayısında Başvekil İsmet imzalı bir makale çıkar. Makalenin başlığı: *Firkamızın Devletçilik Vasfı*'dir.⁷

48. Ve 1935'te Kayseri, 1937'de Nazilli'deki tekstil fabrikaları ile önce o kentlerin sonra da tüm ülkenin bahtı değişmeye başlar. Milli Mücadelenin çoban ateşleri, sanayi ateşlerine dönmüştür. O devlet fabrikaları aynı zamanda birer eğitim, birer sağlık, birer kültür kurumlarına dönüşerek bu toprakları aydınlatmaktadır.

49. 1935 yılındaki CHP'nin dördüncü Büyük Kurultayına değinmek gerekir. 9 Mayıs 1935'te toplanan kurultay Mustafa Kemal Atatürk'ün katıldığı ve konuşma yaptığı son kurultaydır. Atatürk'ün buradaki konuşması, bir gelişme dönemine girilmiş olduğu inancını ve bunun yarattığı güven duygusunu yansıtmaktadır. İktisadi alanda izlenen politika çizgisi başarı getirmektedir. Sanayi Programı bu başarı sayesinde tasarlanan bir atılımdır. "*Görüyorsunuz ki arkadaşlar; yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmakla uğraşyoruz. Partimizin ekonomik anlayışı; bu yöndeki programımızın, yurdun ihtiyaçlarını karşılayacak ve onu az zamanda gelişmeye ve genişliğe erdirecek en iyi program olduğunu gösterecektir. Yeni öğütleriniz ve direktiflerinizle, yeniden ilerleme ve yükselme tedbirlerimizi kolaylaştıracağınıza şüphe yoktur*". Konuşma bütünüyle okunduğunda, iki şey netleşmektedir. Birincisi, *Türkiye'deki kalkınma davasının asıl sahipleri Cumhuriyeti kuran kadrolardır. Kalkınma daha önceki birikimlerle bir 'uygarlık özlemi' haline gelmiş, fakat ancak Cumhuriyet ile filizlenmiş ve ilk kez somut olarak yerine oturmuştur*. Görüldüğü gibi Mustafa Kemal, devletçilik sözcüğü yerine güdümlü ekonomi terimini kullanmıştır.

6 1933 yılı Birinci Sanayi Planı ile ilgili ayrıntılar için, 2021 yılı Sanayi Kongresi'nde takdim ettiğim bildirimme bakılabilir: Serdar Şahinkaya (2021) "1930'ların Sanayileşme Hareketi İle Birinci Sanayi Planı'ndan Kimi Kesitler". *Sanayi Kongresi Bildiriler Kitabı*. TMMOB, Yayın No: E/MMO/732. 17-18 Aralık 2021, Ankara.

7 *Kadro* Dergilerinin devletçilik ve planlama görüşleri için bakınız; Serdar Şahinkaya (1987) *Kadrocularda Toplumsal Olaylara Bakış ve Devletçilik – Planlama İlişkisi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara

50. Cambridge Üniversitesi Kalkınma Çalışmaları Merkezinden Prof. Dr. Ha-Joon Chang' diyor ki:

"(...) dünya sahnesinde sadece Amerikalıların ve Avrupalıların yerinin olduğunu düşünen Üçüncü Dünya'lı bir okul çocuğu için bu liderlerin arasında bir de Türk liderinin bulunması ilginç bir durumdu. Bu Türk lider, General Kemal Paşa ya da Kore'de daha çok bilinen adıyla Kemal Atatürk'tü. Kemal Atatürk'ün yaşam öyküsünü okuyan bir okul çocuğu bile çok uzaklarda bir ülkeyi (mesafe olarak uzak ama linguistik olarak yakın, Türkçede Korecede, Ural – Altay dilleridir) yönetmiş olan bir liderin General Park için bir rol modeli olduğunu anlayabiliyordu(...)

Yıllar sonra bir üniversite öğrencisi olarak kalkınma iktisadi okuduğumda **Kemal Atatürk'ün gerçekten de daha sonra devlet güdümlü kalkınma stratejisi diye adlandırılacak olan stratejiyi ilk uygulayan Üçüncü Dünya Lideri olduğunu öğrendim.**"

51. 17 Haziran 1938 tarihinde 3460 sayılı "Sermayesinin tamamı Devlet tarafından verilmek sureti ile kurulan iktisadi teşebbüslerin teşkilatı ile idari ve murakabeleri hakkından kanun" yayınlanır. Devlet Fabrikaları/işletmeleri tam bir kurumsal yapıya da kavuşmuşlardır.

52. *Mustafa Kemal'in önderliğindeki Cumhuriyet kadroları, zaman zaman pratiğe ilişkin noktalarda deneme-sınama yöntemiyle de olsa korumacılıktan devletçiliğe doğru stratejik bir tercih geliştirmişlerdir. Bu stratejik tercihin arkasında, tamamen tesadüfi, ampirisist yani sadece günü idare etmeye çalışan bir anlayışın ötesinde ciddi bir kavrayış yatmaktadır. Bir sürü iç ve dış baskı ve dirence karşı bir *Aydınlanmacı* ve *Jakoben* olarak Mustafa Kemal bu stratejik tercihin yaratıcısı ve önderidir.*

53. EVET... Bu, müdahaleci-korumacı-devletçi modele geçiş, basitçe, bir iktisat politikası seçimi miydi, yoksa *stratejik bir seçim* miydi? Benim kanaat, tez ve cevabım şudur: Mustafa Kemal bir sürü iç ve dış direncin ve baskıya karşın, bu seçimi *stratejik bir karar* olarak görmüştü. Mustafa Kemal'in Aydınlanma geleneğinden geldiği ve jakoben olduğu ileri sürülebilir. Galiba bu eksik; şimdi tamamlıyorum: Cumhuriyet döneminin tümü dahil olmak üzere, gelmiş geçmiş bütün siyasetler içinde tek *aydınlanmacı* jakoben idi. Önerme bir hak yemeyi değil, bir hakkı teslim etme niyetini taşır.

54. *Kemalist Türkiye'nin 1923 – 1938 dönemi, ilk defa yirminci yüzyılda geri kalmış ve bağımlı bir ülkenin dış açıkları, kronik dış borçları ve mali esareti olmadan, kendi kendine yeten bir sanayileşmeyi*

*gerçekleştirmesinin, ütopyik bir fantezi olmadığını gösterdi... Başka bir deyişle; Kemalist deneyim ulusal kapitalist model içinde geri kalmışlık ve bağımlılığın üstesinden gelmenin önemli bir çabası olarak da tanımlanabilir. Bu tercih sayesinde ki; Üretim alanına, Dolaşım alanına (dış ticaret, borçlanma, finansal akımlar), Bölüşüm alanına, Fikir alanına sahip, yani özgür ve bağımsız bir ülke yaratılmıştır. Sözün özü ya da çıkartılacak son ders, her zaman "büyük bir sabırla benim gibi bir koruğun helva olmasını beklemiş olan " ve çok zamansız kaybettiğim, çok arayıp çok ta özlediğim, çok arayıp çok ta özlediğim sevgili hocam – ağabeyim Prof. Dr. **İşaya Üşür**'e ait olsun: Dolaşım alanına haklı vurgular, üretim alanı ile bağlantılandırılmadığı sürece ve takdirde, özgürlüğün mevcut yapılar içinde mahkûm kalacağından endişe duyarım. Böylece, formel bir bağımsızlık mevcut olabilir; ama değindiğim anlamda özgür olunamıyorsa, bağımsızlık da fazla bir anlam ifade etmeyebilir. Getirme çabasında bulunduğum tanımlar, öyle sanıyorum ki, diğer yandan "yurtseverlik" in de fiili içeriklerini oluştururlar. Sanıyorum, Mustafa Kemal'in seçtiği strateji de bu doğrultuydu.*

55. **1930'lardan Günümüze...**

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde özellikle 1950'li yıllarla birlikte emperyalizme teslimiyet politikaları uyarınca sanayi ve kalkınma perspektifi uzunca bir süre rafa kaldırılmış, ülke ekonomisi batılı ülkelerin tarımsal ihtiyaçlarını karşılama hedefiyle şekillendirilmiştir 1960-1980 arası dönemde planlamanın yeniden gündeme gelmesi ve işçi sınıfının siyaset sahnesine çıkmasıyla birlikte kalkınma ve bölüşüm göstergelerinde yine küçümsenemeyecek gelişmeler kaydedilmiştir.

Ülkemizde yaklaşık olarak 40 yıldır sürdürülen neoliberal politikalar Türkiye'yi düşük büyüme batağına saptanmış ve bütünüyle dışa bağımlı hale getirmiştir. Bugün Türkiye ekonomisi, ithalata bağımlı hale gelmiş tanımla, uluslararası işbölümünde düşük ücret yüksek sömürü oranlarıyla taşeronluk işlevi gören sanayisiyle, güvencesiz ve örgütsüz istihdamın damgasını vurduğu hizmetler sektörüyle, doğal ve kültürel varlıkların talanı üzerinde büyüyen çarpık yapısıyla tükenmiş bir görünüm arz etmektedir. Neoliberal tutuculuğun finansal serbestleşme programları, reel sektör tasarruflarını uzun vadeli sabit sermaye oluşumu yerine kısa vadeli spekülasyonlara kanalize olmasının bir aracına dönüştürerek başta imalat sanayi ve tarım olmak üzere reel sektördeki birikimi tahrip edici etkide bulunmuştur. Kalkınma kavramı yok edilmiş yerine yurttaşların

refahını dışlayan “*arttı–azaldı–aynı kaldı*” temelinde anlatılan masalsi bir büyüme kavramı getirilmiştir. “Sürdürülebilirlik” söylemi altında, yerli ve yabancı sermayenin çıkarları doğrultusunda uygulanan özelleştirme ve serbestleştirme politikalarıyla enerji arzı, kamu hizmeti niteliğinden uzaklaştırılmış ve bütünüyle piyasalaşmıştır. Bu politikalar sonucunda dışa bağımlılık artmış, kamusal denetim ortadan kalkmış, üretim anarşisi oluşmuş ve çevre tahribatı meydana gelmiştir. AKP’li yıllarda ekonomideki ağırlığını belirgin bir şekilde arttıran inşaat sektörü, rant odaklı yapısıyla kamusal varlıkların belirli sermaye gruplarına aktarılmasının aracı haline gelmiştir. Kentsel rant güdüsüyle şekillenen konut üretimi ve kentsel dönüşüm programı barınma sorunlarını çözmediği gibi, kentlerimizi nefes alamaz beton yığınlarına çevirmiştir. Kalkınma öncelikleri doğrultusunda kullanılacak kaynaklar kâr ve gösteriş odaklı mega projelerde çarçur edilmiş, kullanım garantisi uygulamalarıyla hazinenin üzerinde kayda değer bir finansal yük oluşturulmuştur.

56. *Ne yapmalı? Nereden başlamalı?*

Bugün, Türkiye içinde kalkınmayı ve adaletli bölüşümü amaçlayan bir perspektif çok daha kritik bir önem taşımaktadır. Sanayileşme bu amaçlara hizmet edecek en önemli ayaklardan birisi olmaya devam etmektedir. Bu minvalde, nihai çözümün kâr odaklı mevcut sistemin ötesinde, daha adaletli bir başka dünyanın da olabileceğini unutmadan (sosyalizm), kamucu ve halkçı politikalara ağırlık verilmelidir.

Planlama bir toplumsal hedef haline dönüştürülmeli, dış dünya ile ilişkiler ve bu alandaki kontrol mekanizmaları «yeniden» ve «akıllıca» tasarlanmalıdır.

Özelleştirmeler derhal durdurulmalı, altyapı yatırımları, madenler ve stratejik sektörler başta olmak üzere *kapsamlı bir kamulaştırma programı* gündeme getirilmelidir.

Kamu yatırımcılığı etkili bir biçimde devreye alınmalı, yerel inisiyatiflerin, kooperatiflerin, yerel yönetimlerin de özellikle imalat sanayiini geliştirmeleri için etkinleştirilmiş ve demokratikleştirilmiş planlama ile koordineli çabaları da desteklenmelidir.

Yeni iktisadî kalkınma perspektifinde ‘*caydırıcılık*’ aracı da devreye alınmalı, İstanbul başta olmak üzere kimi bölgelere bazı yatırımların, özellikle inşaat yatırımlarının yönelmesinin önüne engeller konulmalıdır.

Bu tasarımın başlangıcı, Gümrük Birliği Anlaşması’nın askıya alınmasına dayanmalıdır.

Ayrıca sermaye hareketlerinin sınırsız serbestisi ile planlama çelişeceğinden, sınırlamalar da getirilmesinin kaçınılmaz olduğu unutulmamalıdır. Bugün çok yüksek düzeylerde seyreden ithalata bağımlılık hızla ortadan kaldırılmalıdır.

İktisadi kalkınma ve kamu yatırımcılığı planlaması, tüm sektörleri kesen bilim ve teknoloji gelişmeleri olanakları değerlendirilerek gerçekleştirilmelidir. Bu gelişmelerin sanayi üretimine yansıtılırken yeni teknik ve teknolojilerin niceliksel olarak işgücü azaltılmasına dönük değil, niteliksel anlamda emek üretkenliğinin artırılmasına dönük politikalar uygulanmalıdır. Öte yandan bilişim ve iletişim teknolojilerinin, iş güvencesini ortadan kaldıran, çalışma koşullarını olumsuzlaştıran ve baskıcı yönetim mekanizmalarını devreye sokan bir içerikle uygulamasının önüne geçilmelidir.

Türkiye Devleti, ***Kamucu–Kalkınmacı–Halkçı Devlet*** niteliğini yeniden kazanmalı, reel sektörün yapısını çağa uygun iyileştirmelerle geliştirmek, tüm sektörler çapında emek üretkenliğini artırmak ve buna paralel bölüşümü adaletli hale getirmek için planlamayı yeni bir anlayışla merkeze koymalıdır. 1923 Cumhuriyeti kurulurken ilki laiklik olan bir takım ‘*mecburiyetlerden*’ hareket etmişti. Şimdi de bir yeni bağımsızlık, özgürlük ve eşitlik hareketi yaratmak mecburiyetindeyiz.

Bu yeni bir Cumhuriyet için mücadele demektir.

Evet, şimdi yeni ve devrimci bir Cumhuriyete her zamankinden çok ihtiyacımız var.

Öyleyse **YAŞASIN CUMHURİYET...** (Alkışlar)

Kaynakça

Atay, Rifki Falih (2009), **Çankaya**. Pozitif Yayınları. İstanbul.

Boratav, Korkut (2011), **Türkiye İktisat Tarihi: 1908–2009**. İmge Kitabevi. 15. Basım. Ankara.

Chang, Ha Joon, (2003), **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**. (Çeviren: Tuba Akıncılar Onmuş). İletişim Yayınları. Araştırma-İnceleme Dizisi. İstanbul

Ertuğrul, N. İlter (2017), **Cumhuriyet Kurulurken Devletçiliğin Ayak İzleri**. Telgraphane Yayınevi. Ekim. Ankara.

Hikmet, Nazım, (2007), **Bütün Şiirleri**. Yapı Kredi Yayınları. Birinci Basım. İstanbul.

Kuruç, Bilsay (2007), **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**. Bilgi Yayınevi. İstanbul.

Müderrişoğlu Alptekin (2007), **Yoksulların Zaferi: Fo-**

toğraflarla Kurtuluş Savaşı'nın Maddi ve Mali Kaynakları. Deniz Bank Yayını. İstanbul.

Özoğlu, B.; Karaçay, E.; Güvenç, K.; Yeşilbağ, M.; Şahinkaya S., (2020), **Yeni Bir Cumhuriyet'e Doğru: Sanayi-Kalkınma Raporu.** <http://dayanismameclisi.org/index.php/2020/10/24/sanayi-kalkinma-raporu/> (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2020).

Şahinkaya, Serdar (2023), **Cumhuriyet'ten Önceki Son Kurucu Kongre: Türkiye İktisat Kongresi (İzmir, 17 Şubat-4 Mart 1923).** Telgrafhane Yayınları. Şubat. Ankara.

Şahinkaya, Serdar (2022), **Devrime Doğru İlk Adım: Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı (13 Eylül 1920).** Telgrafhane Yayınları. Mayıs. Ankara.

Şahinkaya, Serdar (2022), "Bir Karış Fazla Şimendifer: Başvekil İsmet Paşa'nın 30 Ağustos 1930 Sivas Konuşması- İkinci Zafer, İkinci Nutuk". **21. Yüzyıl İçin Planlama Grubu Güz Konferansları Dizisi.** 3 Eylül. Ankara.

<https://21inciuyuzilicinplanlama.org/wp-content/uploads/2021/08/Serdar-Sahinkaya-Bir-Karis-Fazla-Simendifer-30-Agustos-1930.pdf> (Erişim Tarihi: 26 Ekim 2023).

Şahinkaya, Serdar-Yeldan, Erinç, (2021) "Savaş Sonrası ve Planlı Kalkınma Arasında Kırılgan Köprü: 1950'ler Türkiye". **Modernizmin Yansımaları: 50'li Yıllarda Türkiye.** Efil Yayınevi. Ankara.

Şahinkaya, Serdar (2019), **Cumhuriyet İktisadında Makas Değişimi: Sömürge Ekonomisinden Halkçı Ekonomiye.** Telgrafhane Yayınevi. Aralık. Ankara.

Şahinkaya, Serdar (2017) "Sektörler, Kentler ve Anadolu'ya Yeniden Yerleşmek". **TMMOB- EMO. 11. Enerji Sempozyumu.** Sempozyum Bildirisi. 14-16 Aralık 2017. Adana.

Şahinkaya, Serdar (2009), **Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası.** ODTÜ Yayıncılık. 2. Basım. Kasım. Ankara.

Şahinkaya, Serdar (1987) **Kadrocularda Toplumsal Olaylara Bakış ve Devletçilik-Planlama İlişkisi.** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

TMMOB (2021): **Sanayi Kongresi Bildiriler Kitabı.** Yayın No: E/MMO/732. 17-18 Aralık 2021, Ankara.

Toy, Erol (2007), **O'na Katılmak... Dünden Yarına Türkiye Cumhuriyeti.** Güner Yayınları. Şubat. İstanbul.

Tuncer, Erol (2021), **Cumhuriyet Halk Partisi Parti Programları (1923-1976).** Tesav. Mart. Ankara.

Türel, Oktar (1999), "İktisadi Gelişme Süreçleri, 1923-1998" **Bilanço 1923-1998: Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi.** II. Cilt. 10-12 Aralık 1998. ODTÜ. Tarih Vakfı Yayınları, 1999), s. 3-7. Ankara.

Üşür, İşaya (2003), "Sanayileşme-Planlama ve Kemal Atatürk: İktisat Politikası mı, Strateji mi?" 13-14 Eylül. **Halkçılık Sempozyumu.** Çankaya Belediyesi ve Ulusal Kanal. Ankara.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Serdar arkadaşımıza teşekkür ediyoruz.

Şimdi Hayri Kozanoğlu arkadaşımızın sunuşu var. Sunumunun başlığı, "Ekonomi Politikalarında Kamucu Rüzgârlar." Hayri, buyur.

EKONOMİ POLİTİKALARINDA KAMUCU RÜZGARLAR

Prof. Dr. Hayri KOZANOĞLU

Değerli arkadaşlar; hepinize merhaba, hoş geldiniz.

Cumhuriyetin 100. Yılı kutladığımız, en azından bizler gibi toplumun yarısının bundan ciddi bir heyecan duyduğu, çok önemli bir antiemperyalist mücadelenin, aydınlanma savaşının sonunda elde edilen Cumhuriyeti 100. Yılı kutladığımız bugün büyük bir sevgiyle kucaklıyoruz.

Tabii, işbölümü gereği, bütün arkadaşlar yerli-millî sunuşlar yaparken, bana da dünyada neler oluyor kısmı, yani monşer rolü düşmüş durumda. Ama bizlerin bir özelliğinin de enternasyonalist olduğunu; dünyadaki gelişmelerden, farklı ülke örneklerinden

öğrenmeyi, oralardaki başarılarından da kıvanç duymayı ve bilgilerimizi, deneyimlerimizi paylaşmayı genel bir ilke edindiğimizi düşünürsek, bunu doğal karşılığımız gerekiyor.

Kamuculuk deyince öncelikle, ulusal, yerel, kooperatif gibi farklı kolektif mülkiyet biçimleri altında; demokratik toplumun o kurumda çalışanlar, yöre halkı, konunun uzmanları ve üretilen mal veya hizmetlerin kullanıcıları gibi farklı bileşenleri tarafından karar süreçlerine katıldığı bir yaklaşımı anlıyoruz. Diğer bir ifadeyle kamu çıkarının, toplumsal yarar fikrinin kâr hırsı ve rekabetin önüne geçtiği bir anlayıştan söz ediyoruz.

Bu yönüyle kamuculuk-özelleştirme tartışması özünde sosyalizm ile kapitalizm arasında, emekten yana olmak ile sermayenin çıkarlarını savunmak noktasında bir ayırım noktasıdır. İnsan doğasının paylaşmaya, dayanışmaya, kolektif değerlere, emeğinin hakkı ile yetinmeye mi yatkın olduğu; yoksa kâr dürtüsüne, bireysel çıkara, rekabete mi daha fazla eğilim taşıdığı üzerine yürütülen tarihsel, ideolojik tartışmanın yansımasıdır. Ne var ki, her koyunun bacağından asılacağı zihniyetinin yaygınlaştığı, cumhurbaşkanlarının; “benim memurum işini bilir” sözleriyle bürokratik ahlakı ayaklar altına aldığı, başkalarının sırtına basarak yükselme hırslarının doğal karşılandığı bir kültürel ortamda kamuculuk anlayışının gelişip, güçlenmesi zorlaşır.

Ancak özelleştirmenin, kapitalist küreselleşmenin, finansallaşmanın tüm dünyada cazibesini yitirdiği bir konjonktürde kamuculuk için önemli bir potansiyel belirlediğini de söyleyebiliriz. Artık ABD'nin Ulusal Güvenlik Danışmanı Jack Sullivan bile, 40 yıldır dış politikaya egemen olan neoliberal küresel ekonomik düzenin yanlış varsayımlarının sorgulanması gereğine işaret ediyor. Piyasaların sermayeyi üretken ve etkin bir şekilde tahsis ettiğinden yola çıkmanın, vergi indirimlerinin şampiyonluğuna soyunmanın, kuralsızlaştırma ve özelleştirmeyi körü körüne savunmanın, dış ticaretin liberalleşmesini bir amaç gibi sunmanın yanlışlığına dikkat çekiyor. Elbette Joe Biden'ın sanayi politikasından söz etmesi, Alt-yapı Yatırımı ve İstihdam Yasasının, Enflasyonu Azaltma Yasasının, Bilim Yasasının getirdiği kamu yatırımlarına hız verme, kamunun araştırma-geliştirme faaliyetlerinde daha fazla söz sahibi olması perspektifi veya Çin'de tek parti yönetiminde devlet mülkiyetinin yaygınlaşması, Şi Cinqing'in gelir ve servet adaletsizliklerini törpüleyecek Ortak Refah politikalarını uygulaması kamuculuk kapsamında ele alınamaz. Ancak tüm bu gelişmeler kamuculara piyasacılar karşısında güç kazandıran, piyasa toplumu kurgusunun ideolojik hegemonyasını sarsmak adına cesaret veren bir nitelik taşıyor.

KAMUCULUĞUN KISA TARİHİ

Hatırlanırsa 2. Dünya Savaşı sonrası İngiliz İşçi Partisi programı sadece topraklar ve doğal kaynaklar değil, üretici faaliyetler ve servetin de halka ait olduğundan yola çıkıyordu. Tüm petrol, elektrik, demir-çelik sanayi ve demiryolu havayolu bütün taşımacılığın kamuya ait olduğunun altını çiziyor, Ulusal Sağlık Hizmeti, İngiliz Merkez Bankası'nın ulusallaştırılmasını, kamusal ve yatırımı planlayacak bir Ulusal Yatırım Bankası kurulmasını öngörüyordu.

Sağcı çevreler tarafından sürekli kamu mülkiyetinin Sovyetik bir yönetim tarzına özenti anlamına geldiği propagandası yapılıyor, bir savunma psikolojisi içerisinde basın, ifade, inanç özgürlüğüne sahip çıkıldığını, bireysel özgürlüklerin korunması konusunda duyarlılık taşındığını tekrarlama gereksinimi duyuluyordu. 1995'te tartışmalı bir oylamadan sonra Tony Blair döneminde kitlesel kamulaştırma vaadinde bulunan Dördüncü Madde kaldırıldı. Yeni Labor denilen Üçüncü Yol çizgisinin, piyasacı-özelleştirmeci politikaların yolu açıldı. ABD'de Bill Clinton'un başkanlığında da benzer bir rota izlendi.

Aynı şekilde Alman Sosyal Demokrat Partisi SPD de 1959 Bad Godesberg Programı ile işçi sınıfının partisi olmaktan vazgeçti. Hedeflerini yurttaşlara sosyal güvenlik sağlamakla sınırladı. Marksizmi reddetti, proletaryanın değişimin öncüsü olduğu fikrini terk etti, sosyal piyasa ekonomisini benimsedi.

1980'lerde Şili'de Chicago Çocukları laboratuvarında geliştirilen formüllerle, ABD'de Reagan, Birleşik Krallık'ta Thatcher öncülüğünde tüm dünyaya özelleştirme, finansallaştırma, dış ticaret ve sermaye akışlarında liberalleşme yaşanmasının, kapitalist küreselleşmenin egemen olmasının ardından kamuculuk yolunda en önemli dönüm noktasının, 2017'de Jeremy Corbyn'in İngiliz İşçi Partisi başkanlığına gelmesi sonrası yayımlanan Alternatif Mülkiyet Biçimleri raporu olduğu söylenebilir.

Adeta “yeniden kamuculuk” anlamına gelen bu hamle, Thatcher döneminde 1984 yılında British Telecom'un satışını izleyen dönemde sırasıyla gaz, elektrik, su ve demiryollarının elden çıkarılması sonrası bir anlamda rüzgârın tersine dönmesi gibi sembolik bir anlam taşıyordu.

Söz konusu raporda özel mülkiyet sahipliğinin uzun vadeli yatırımlara engel oluşturduğu, üretkenlik kayıpları yarattığı, demokratik tartışmaları baltaladığı, ülkenin bazı bölgelerini ekonomik açıdan ihmal ettiği vurgulanıyor. Bunun artan gelir ve servet adaletsizliğinin, finansal güvencesizliğin başlıca nedeni olduğu ifade ediliyor.

2017 Seçim Bildirgesi'nde de enerji, su, posta ve demiryollarının kamulaştırılacağı vaadinde bulunuldu. Ve partinin seçimlerde oyları kayda değer biçimde arttı. İşçi Partisi 2019 seçimlerini başka nedenlerle kaybetse de Britanya kamuoyunda kamuculuğa destek sürüyor. 2022 Ağustosunda yapılan bir ankete göre, halkın%69'u suda, %65'i otobüste, %67'si demiryolu taşımacılığında, %66'sı enerjide, %68'i postada, %78'i Ulusal Sağlık Sistemi'nde kamu mülkiyetinden yana tavır koyuyor.

Alternatif Mülkiyet Biçimleri Raporu'na göre, otomasyon, dijitalleşme hem bir fırsat hem de tehdittir. Bir yanda maddi refah ve daha fazla boş zaman fırsatı sunarken, öte yandan da artan ekonomik eşitsizlik ve kitlesel işsizlik riski taşıyor. Yeni kolektif ve demokratik mülkiyet modellerinin otomasyonun ekonomik faydalarının geniş kitlelerce paylaşılmasına olanak tanıma potansiyeli bulunuyor.

Uygun ekonomi politikalarıyla asgari ücret artırılarak otomasyon teşvik edilir, gelirler yukarı çekilir. Eğitim sistemi yaratıcılığı sıçratmaya odaklanır. Kısa çalışma haftası üretkenlik artışlarının meyvelerinin adil paylaşımının yolunu açar. Yurttaşlık geliri ödenmesi emek piyasalarında elde edilen gelire eklenerek satın alma gücünü artırır. Özetle, otomasyonun ülke halkı için özgürleştirici potansiyeli açığa çıkarılır.

Ayrıca İtalyan asıllı Londra Üniversitesi öğretim üyesi Maria Mazzucato girişimci devlet temasını işleyerek son yıllarda ana akım mecralarda kamuculuk fikrinin güçlenmesine katkı sağlayan diğer bir isim. ABD'de de Temsilciler Meclisi'nin genç ve solcu üyesi Alexandria Ocasio Cortes, Yeni Yeşil Anlaşma metninde sadece ekolojik konulara el atmadı. Eğitim, sağlık, konut, toplu ulaşımın kamusal ve kâr amacından uzak düşünülmesi gereğine dikkat çekti.

Kamuculuk ile ilgili önemli fikri üretim merkezlerinden birisi de, Amsterdam'da faaliyet gösteren Transnational Institute (TNI) isimli araştırma kuruluşu. Yaklaşık 20 yıldır kamu mülkiyeti üzerine çalışmalar yürütüyor. Özellikle içme suyunun ticarileşmesine karşı sendikalarla, sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler ve ilerici akademisyenlerle birlikte "tekrar belediyeleşme" [(re) municipalization] sloganıyla suyun kamulaştırılması ve yerel yönetimlerin bünyesine kazandırılmasına yönelik kampanyalar düzenledi.

TNI'nın 2019 Aralık'ta Amsterdam'da düzenlediği "Gelecek Kamudur" temalı konferansta 58 ülkede ulusal, bölgesel ve yerel yönetimler düzeyinde özelleştirme uygulamasından geri dönülen (de-privatized) 1.408 vakaya yer verildi. Bu sürecin maliyetleri düşürme, çalışanların koşullarını düzeltme, hizmet kalitesini yükseltme ve daha fazla şeffaflık ve hesap verilebilirlik sağlama anlamında olumlu ampirik sonuçlar verdiği açıklandı. Verilen örnekler arasında özellikle Londra ve Paris içme suyunun kamucu bir yönetim modeline kavuşturulması dikkat çekici.

MODERNLEŞME SÜRECİNDE KİT'LER

Bizde de Kamu İktisadi Teşekkülleri Cumhuriyet'in ilk döneminde hem ilk sanayileşme adımları atılmasında hem de 29 Dünya Ekonomik Krizi'nin olumsuz etkilerini görece kolay atlatılmasında önemli bir işlev üstlendiler. Ayrıca Aydınlanma'nın, modernleşmenin topluma yayılmasında okullarıyla, sanat ve kültür faaliyetleriyle, spor kulüpleriyle, kamu kamp-larıyla büyük katkıda bulundular.

Özelleştirme rüzgârlarıyla, "devlet sucuk yapar mı?, Ayakkabı imal eder mi?" demagojileriyle Sümerbank, Et ve Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu gibi dar gelirli yurttaşların temel ihtiyaç ürünlerini sağlayan; böylelikle bir yandan yoksullara ucuz ve kaliteli giysi, ayakkabı ve gıda sunarken, bir yandan da buldukları sektörde fiyatları düzenleme işlevi üstlenerek enflasyona karşı barikat oluşturan kurumlar bir bir elden çıkarıldılar. Aynı şekilde kamu bütçesine kayda değer bir vergi geliri aktaran Telekom yok edildi. AKP döneminde de Türk Telekom, Erdemir, TÜPRAŞ ve PETKİM başta gelmek üzere birçok stratejik kamu işletmesi özelleştirildi.

Toplumsal muhalefetin hedefi teknik ayrıntılara takılmadan, tüm bu kuruluşları yeniden kamuya kazandırma perspektifini geniş halk kesimlerine mal etmek olmalıdır. Elbette geçmişteki bürokratik, tepeden inme yönetimi anlayışı yerini demokratik, katılımcı bir tasarıma bırakmalıdır. Başta çalışanlar, hizmeti kullananlar, çevre örgütleri, yöre halkı yurttaş inisiyatifleri ekonomik kararlarda söz, yetki, karar sahibi kılınmalıdır. Demokratik katılım çalışanların doğrudan iş deneyimleri ve diğer bileşenlerin bilgilerinden yararlandığı için kamu işletmelerinin etkinliğini artıracaktır. Aynı zamanda ekonomik demokrasi kültürünün yaygınlaşması işçilerin ve diğer toplum üyelerinin aktif katılımını teşvik ettiği için, politik demokrasiye de katkıda bulunacaktır.

Özetle, kamulaştırma liberallerin öne sürdüğü gibi devletin yurttaş üzerinde baskı kurması, bürokrasi ya da kararların yukarıdan aşağıya topluma dayatılması anlamına gelmez. Tam aksine devletin demokratikleşmesinin, kamu görevlerine bilgi, deneyim, çaba temelinde liyakatli kadrolar atanmasının, kamu işletmelerinde mal ve hizmet üretiminin toplumsal ihtiyaçlar temelinde planlanmasının ilk ve en önemli adımını oluşturur.

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum, sağ olun. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Hayri arkadaşımıza teşekkür ediyoruz.

Sevgili arkadaşlarım; şimdi son sunuş için Ozan Zengin arkadaşımıza söz veriyorum. Sunumunun başlığı: “Nasıl Bir Kamucu Devlet?” Buyurun.

NASIL BİR KAMUCU DEVLET?

Halkçı Devleti Hatırlamak ve Yeniden Kurmak

*Doç. Dr. Ozan ZENGİN**

Teşekkür ederim.

Değerli katılımcılar; herkesi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı'nda kurucu değerleri hatırlamamız gerekiyor. Bu değerler, “Erken Cumhuriyet” diye anılan dönemde mi kaldı yoksa hala güncelliğini koruyor mu? Bu soruya hiç tereddütsüz ilerici ve devrimci değerler bize yol göstermeye devam etmektedir şeklinde cevap verebiliriz.

Tarihsel gerçeklik ve olanak açısından Sol'un aydınlık değerleriyle Cumhuriyet'in değerleri hem geçmişte hem de şimdi örtüşmektedir. Cumhuriyetçi olmak demek, Sol'da durmak demektir.

Bu topraklarda yükselen ve dünyaya örnek olan “Halkçılık” temelli Halkçı Devlet'i, Halkın Devleti'ni hatırlamalıyız. Toplumcu, kamucu düşüncenin tarihsel olarak somutlaşmış, dile gelmiş hali halkçılıktır, halkçı yönetimdir.

Cumhuriyetimizin kilit taşı olan halkçılığın anlamlandırılmasında maalesef günümüzde kafa karışıklığı bulunmaktadır. Kavrama, birtakım olumsuz anlamlar yüklenmektedir. Batı dünyasına ait bazı yönetsel deneyimlerle, düşüncelerle yanlış bağlantı kurularak popülizmle eş tutulabilmektedir.

Halkçılık, bilgisiz çoğunluğun duymak istediğini, görmek istediği yapmak değildir. İlkesizlik, ideolojizizm, apolitiklik, devrimci kabiliyet yerine evrcimcilik, çıkara dayalı bir tavır, bayağılık, vasatlık, ırkçılık ve dincilik, kimlik siyaseti değildir. Halkı cahil ve muhtaç bırakmadan bilgilendirerek, donatarak iradesini belirtmesine olanak sağlamak ve iradesine kulak vermektir. Emekten yana olmak demektir. Birlikte gelişime, ilerlemeye açık olmak demektir (bkz. Çeçen 2003).

*Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Güçlü kesimlerin, sınıfların değil, kimsesizlerin kimsesi olan bir Cumhuriyetten bahsediyoruz. Halkçılık, insan temelli, ilerici, öncü bir anlayıştır; bir fel-sefedir; bir toplum-bir devlet modelidir; iktisadi bir bakış açısı, bir yönelimdir.

Halkçılık, köylü toplumunda feodal yapıya ve ilişkilere (önce devletin derebeyliği olarak, sonrasında da mültezimler ve toprak ağaları, güç sahibi eşraf tarafından köylünün, çiftçinin sömürülmesine dayalı feodal düzene), geri kalmış bir dinsel kuşatmaya, Orta Çağ zihniyetine, toplumdan-halktan kopuk, bazı Batı hayranlığıyla şatafata düşkün bazı şerriata gömülmüş İstanbul Saltanatına, emperyalist kapitülasyoncu Batı'yla iş tutan gayrimüslim tüccar kesimine karşı olarak aydınların öncülüğünde halkın bilgili ve ilgili kılınmasıdır (bkz. Kansu; Toprak).

Aydınlanma'dan esinlenerek seküler yaşamı ve laik yönetimi, pozitif bilim anlayışını benimseyen; hukuk devleti nosyonunu, yurttaşlık ve ulus iradesini, demokrasiyi kabul eden Cumhuriyetçilik hamlesi aynı zamanda emperyalizm ve kapitalizm karşıtı özellikleri de içinde barındırmaktadır. Sömürü ve savaş karşıtlığı, bağımsızlıkçılık, çağdaşlaşma, topyekûn kalkınma, müslüman ağırlıklı bir toplumda laiklik gibi ilkelerle Türkiye'deki Cumhuriyet, özgün bir Cumhuriyet projesidir. Aynı zamanda bu bir Devrim mücadelesidir (bkz. Işık; Kışlalı).

Bu mücadele Kurtuluş Savaşı'nda ve sonrasında Cumhuriyet'in kuruluş çabalarında kendisini gösterir. Kuva-yı Milliye'yle, Kongrelerle, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'yle dışarıda ve içeride halkı dayanak alan ve halka yönelen zorlu bir mücadele sürdürülmüştür. Halk, Mustafa Kemal'in liderliğini üstlendiği bu mücadelenin sahibi ve sürükleyicisidir. Anadolu'daki köylülerin yoksulluğa, sömürüye ve haksızlığa karşı duruşuyla birlikte loncaya, ahiliğe dayalı çalışma ahlakı ve mesleki birliktelik kültürü

halkçı mücadeleyi beslemiştir. Adil düzen arayışı ve bunun peşinde koşan bir devlet ideali toplumda hakimdir (bkz. Şahinkaya 2022; Çeçen 2007).

Burada, halkın tamamının katılımıyla ilerici bir kuruluş ve kuruluş mücadelesi verildiğine dair toz pembe bir tablo çizmek niyetinde değiliz; ancak halkı dışlayan, halkın hiç müdahil olmadığı bir mücadeleye anlatısı da doğru değildir. Bilgi sahipliği ve öngörü açısından herkesin doğru bir kavrayışa ve yönelime sahip olduğunu varsaymak safiyane bir varsayım olur. Buna istinaden her bir kararın, hamlenin halkın bütününe alınmasını beklemek de gerçekçi değildir. Her bir devrim belli ölçüde aydın sorumluluğunu, liderliğini, öncülüğünü gerektirir. Bu, seçkinlik ya da tepeden inme otoriteren bir söylem olarak yorumlanmamalıdır. Aydınların ve halkın birlikteliğinde Cumhuriyet kurulmuştur.

Tarihsel koşullarla yoğrulan Mustafa Kemal Atatürk, bir lider olarak, bir modern dönem filozofu, bilgisi olarak, tarihe damga vuran devlet adamlığıyla Cumhuriyet'in, Halkçı Devlet'in ve yeni toplumsal yapının mimarıdır. Atatürkçülük, başka bir ifadeyle kapsayıcı bir ideoloji olarak Kemalizm, Cumhuriyetçi değerlerin-ilkelerin temsil edici adı olmuştur. Bu değerler de kendisini en yalın ifadesiyle Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Laiklik ve sonradan eklenen Devletçilik ve İnkılapçılıkla/Devrimcilikle Altı Ok'ta bulmuştur.

Halkçılık Düşüncesinin Kaynakları

Cumhuriyet'in halkçılığı birçok kaynaktan beslenmektedir (bkz. Haspolat; Şahinkaya 2022; Göztepe; Toprak; Kışlalı). Bunlardan ilki Fransa merkezli "Dayanışmacılık", "Solidarizm" yaklaşımıdır. Aydınlanma ve Fransız Devrimi de Dayanışmacılık düşüncesiyle birleşerek Fransız etkisi olarak Cumhuriyetçiliğin ve onun önemli bileşeni olarak Halkçılığın nüvesini oluşturmuştur. Liberal ideoloji çerçevesinde -soyutlama olarak- yurttaşlık temelinde eşitlik, özgürlük, kardeşlik; ulus ve ulusal egemenlik; genel irade ve ulusal bütünlük gibi söylemleri/değerleri içinde barındıran Fransız Devrimi ve uzlaşmaya, toplumsal işbölümüne, birliğe ve bütünlüğe vurgu yapan Dayanışmacılık birbirlerini tamamlamakta ve bütünlükleştirilmiştir. Eski Rejimin taşıyıcıları olan aristokraside ve ruhban sınıfa karşı ortak mücadele veren köylülerin, burjuvazinin ve işçi sınıfının birlikteliğinde Devrim sonrası çatışma ortamının sona ermesi, uzlaşmacı, oydacı bir toplumsal düzenin kurulması başlıca hassasiyettir. Burada birliktelik, kolektiflik, eşitlik üzerinden gösterilen tavrın sosyalizme selam gönderen bir içeriği olmakla birlikte sınıfların çatışmasına dayalı bir toplum tahayyülünden kaçınma, özel mülkiyeti doku-

nulmaz olarak görme gibi bir tavırla ayaklarını daha çok (sosyal) liberalizm tarafına bastığı söylenebilir. Devletin üretme, düzenleme ve müdahale etme işlevlerinin de iki siyasal ideoloji arasında salındığı görülebilmektedir. Cumhuriyetçi/Kemalist Halkçılık birliktelik, dayanışma, ulus/millet iradesi, ulusal egemenlik, emperyalist asalak tüccar kesimine karşı yoksul halk kesimlerinin birlikteliği, öncü Devlet'in işe koşulması gibi hassasiyetlerle Dayanışmacılığın unsurlarını içinde barındırmaktadır.

Halkçılığın diğer kaynağı Kuzey komşumuz olan Rusya'dır. Hem 19. yüzyılda Çarlık Rusya'sına karşı mücadele veren halkçılık anlamına gelen Narodnizm savunucuları hem de bir yüzyıl sonra hayat bulan (Sovyet) Sosyalizm Kemalist Halkçılığın oluşmasında etkili olmuştur. Narodnikler imtiyazcı, toplumdan kopuk, otokratik çarlık düzenine karşı yoksul köylülerin ve çiftçilerin sözcülüğünü üstlenmişlerdir. Narodnikler, aydınlara mücadelelerinde yönlendirici bir rol atfetmişlerdir. Aydınlarla birlikte köylüler ve çiftçiler toplumu ileriye taşıyacaklardır. Aydınlar, cahil halkı bilgiyle donatarak köhneleşmiş otokratik sistemi alaşağı edilecek; kapitalizmi bile aşabilecek bir halkçı düzen kurulabilecektir.

Kurtuluş Savaşı ve sonrasında Sovyet Rusya'yla kurulan ilişkiler de önemli bir belirleyicidir. Eşitlik; yurttaşlık temelinde imtiyazsız bir yapı; etnik ve ekonomik ayrımcılıkların olmadığı bir toplumsal yapı; merkezi planlama; devlet mülkiyetini, kamucu üretimi ve bölüşümü kapsayan devletçilik ilkeleri başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyetimizin kurucu kadrolarını etkilemiştir. İngiltere'nin öncülüğündeki Batı Emperyalizmine karşı ve bununla ilişkilendirilerek kapitalizme karşı verilen mücadele de bu etkiyi güçlendirmiştir. Devrimcilik, Halkçılık ve Devletçilik ilkelerinin Sovyet Sosyalist Devrimi'nden esinlenilerek Türkiye'de benimsendiği söylenebilir (bkz. Ertuğrul; Işıklı; Göztepe).

Türkiye'de çağdaş bir toplumsal yaşam ve yönetsel bir sistem açısından ilerlemeci ve -reformist değil-devrimci bir refleksle geri kalmışlığa, yoksulluğa, eşitsizliğe, imtiyazlı yapıya karşı verilen mücadelede çoğunluğu bu mücadelenin içine alan kavramın "halk" ve "halkçılık" olmasında Kuzey komşumuzun etkisi büyüktür. Yoksulların, köylülerin, çiftçilerin, işçilerin, işsizlerin imtiyazsız bir ilişki düzeni içinde kul olmaktan çıkarılıp ulusal iradenin bir parçası, aktif bir bileşeni olarak halkçı bir yönetim kurulması amaçlanmıştır. Atatürk'ün öncülüğündeki halkçı yönetim hareketine Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi düşünürler de görüşleriyle destek ve katkı vermişlerdir (bkz. Toprak).

Halkçılığın Somutlaşması

“Halkçılık” ve “halkçı yönetim” düşüncesi kendisini siyasi metinlerde göstermiştir. 10 Ağustos 1920 tarihinde İstanbul Hükümeti'nin imzaladığı Sevr Antlaşması'ndan sonraki bir dönemde Mustafa Kemal Atatürk 13 Eylül'de Halkçılık Programı'nı hazırlamış ve Meclis'e sunmuştur. Yeni ülkenin ve devletin kodları burada belirlenmiştir. 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye bu metnin anayasal nitelik kazanmış halidir.

Cumhuriyet mücadelesi, devrimi bu metinle resmîyet kazanmaya başlamıştır (bkz. Şahinkaya, 2022). Bu mücadele, halkın mücadelesidir. Programda Osmanlı yerine “Türkiye Devleti ve Halkı” ifadesi geçmekte ve halk hükümeti vurgusu yapılmaktadır (8. madde). İlk defa “Türkiye”yi bu metinde görüyoruz.

Program'da kapitalizm ve emperyalizm karşıtlığı nettir. Emperyalizme ve kapitalizme karşı halkı korumaya dönük bir dil hakimdir (“Türkiye Halkını emperyalizmin ve kapitalizmin zor ve zulmünden kurtararak...”).

Halk ve millet kavramları birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak metinde karşılık bulmaktadır. Halk, toplumsal nitelikli bir kavram, mütareke sınırları içinde yaşayan herkes; millet ise siyasal nitelikli bir soyutlama olarak kullanılmaktadır.

Saltanatın ve halifeliğin kaldırılmasını müjdeleyen “egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir” ifadesi de programda yer almaktadır (6. madde).

1921 Anayasası ile Program arasında bir söylem farkı vardır. Daha önce yer alan emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığı doğrudan anayasada geçmiyip bağımsızlıkçılık kapsamında değerlendirilmiş ve egemenliğin millette olması halkçılık olarak yorumlanmıştır. Egemenliğin kaynağı Büyük Millet Meclisi (BMM)'dir; iradenin sahibi ise millettir.

Halkçılık Programı sonrasında Lozan Antlaşması görüşmeleri sürecinde emperyalist ülkelerin Ankara Hükümeti'nin yanında farklı bir duruş sergileyeceğini düşündüğü İstanbul Hükümeti'ni de Lozan'a çağırması üzerine ve emperyalizme tutsak İstanbul Hükümeti'ni her koşulda Kurtuluş Savaşı aleyhine kullanma isteklerinin önüne geçmek için 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştır.

Lozan Antlaşması görüşmelerinin devam ettiği, emperyalizme kafa tutulduğu süreçte Meclis'te de olağan seçim süreçleri devam etmektedir. 1923'ün Nisan'ında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Atatürk Cumhuriyetçi kadroları bir araya getirmek için bir

seçim beyannamesi hazırlamıştır. Bu beyanname, Halkçılık Programı'nın yeniden vurgulanmış halidir. Dokuz maddeden oluştuğu için “Dokuz Umde” olarak da anılan bu beyanname, 9 Eylül'de kurulacak olan Halk Fırkası'nın da habercisidir (bkz. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/dokuz-umde/>).

Barışı sağlamak, iktisadi gelişmeyi sağlamak ve her türlü örgütlenmeyi tamamlayarak ülkeyi ve ulusu refaha kavuşturmak amacıyla bu beyanname de Halkçılık Programı'ndaki gibi egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu; idare yönteminin halkın doğrudan doğruya kendi kaderini belirlemesi esasına dayandığı; milletin gerçek temsilcisinin BMM olduğu; Meclis dışında hiçbir kişi, hiçbir makam, hiçbir güç milletin yazgısına egemen olamayacağı; tüm kanunlaştırma çalışmalarında, her çeşit örgütlenmede, genel eğitimde ve iktisadi konularda milli egemenlik ilkesi doğrultusunda hareket edileceği; saltanatın kaldırılmasına ilişkin kararın değiştirilemeyeceği belirtilmiştir.

Dokuz Umde, Halk Fırkası'nın kurucu tüzüğündeki temel ilkeler ve ifadeler olmuştur. “Halk” kavramı da Parti'nin dolayısıyla Devlet'in tanımlayıcı kavramı olmuştur. Kurucu Tüzük'te, Fırka'nın amacı “milli hakimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek” olarak ifade edilmiştir. “Fırka nazarında halk kavramı, herhangi bir sınıfla sınırlı değildir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve genel olarak kanun karşısında mutlak bir eşitliği kabul eden bütün fertler halktandır. Halkçılar, hiçbir ailenin, hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin, hiçbir ferdin imtiyazlarını kabul etmeyen ve kanunları koymaktaki mutlak hürriyet ve bağımsızlığı tanıyan fertlerdir” (bkz. Haspolat).

[Cumhuriyet (1924)] Halk Fırkası'nın ve (1935 yılı itibarıyla CHF'den CHP'ye dönüşen) Parti'nin programlarında da çalışma ve üretkenlik tutkusuyla hukuken ve iktisaden eşitlenmiş, refah düzeyi artmış yurttaşlar topluluğu oluşturmak, imtiyazsız bir halk düzeni kurmak ana hedef olarak hep yinelenmiştir (bkz. Haspolat). 1927 yılındaki kurultayda da “Halkçılık” ilk dört parti/devlet ilkesinden biri olarak benimsenmiştir.

Halkçılığın Tamamlayıcısı Devletçilik

Halkçılık ilkesi, Altı OK'un tamamlayıcılığında anlam ifade etmekle birlikte refah ve kalkınma ülküsü çerçevesinde Devletçilik ilkesiyle sosyo-ekonomik açıdan hayat bulmuştur.

Saltanatın kaldırılmasını içerecek şekilde tüm devrimci unsurlarıyla halk için halk tarafından yönetim usulü olarak Cumhuriyetçilik; ortak tarihsel miras ve

kültür, birlikte yaşama istencini barındıran sübjektif nitelikli Milliyetçilik; insan aklına güveni, toplumsal işleyiş kurallarının ve devlet yönetiminin din referanslı olmamasını, dinsel inançların kişinin özeli sayılmasını anlatan Laiklik ve tüm bunların harcında olan Devrimcilik/İnkılapçılık ilkeleri Cumhuriyetimiz için olmazsa olmazdır.

Burada Devletçiliğe ayrı bir parantez açmak gerekir. Devletçiliği bu topraklara özgü bir yönetim modeli, bir yaşam modeli olarak gururla hatırlamalıyız. Halkın/Toplumun Devleti olarak üretimi, planlamayı, sanayileşmeyi, topyekûn kalkınmayı, bağımsızlığı bu topluma sunan bir yönetim modelidir.

Devletçilik, yeni kurulan yoksul bir ülkede halka hizmet götürmek için Devlet'in aktif, sorumlu, koruyucu olmasını anlatır (bkz. Kuruç). Toplumsal üretimi gayrimüslimlerin kontrol altındaki ve yerel olanın emeklediği özel sektörünün öngörülemez inisiyatifine bırakmak mümkün değildir.

Ekonomik refah artırılmadığı sürece kültürel refahı ve ilerlemeyi sağlamak mümkün değildir düşüncesi Cumhuriyet rejiminin başlangıcından beri hakim olan düşüncedir. Millileştirmeye ve sanayileşmeye çok önem verilmiştir. 1925 yılında Sanayi ve Maden Bankası kurulmuş, 1927'de Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır.

Öncü, kurucu parti, Devlet Partisi olarak CHF de Devletçilik düşüncesinin olgunlaşmasında ve toplumsal tabana yaygınlaşmasında önemli rol üstlenmiştir. 1931 Kurultayı'nda Altı Ok kabul edilmiştir. Devletçilik düşüncesi Cumhuriyet'in kuruluşunda beri vardır ama resmîyete kavuşması 1931'dir.¹ 1937 yılında da Anayasa'ya girmiştir. Mustafa Şeref ve sonrasında Celal Bayar Devletçiliğin Beş Yıllık Sanayi Programlar aracılığıyla hayata geçirilmesinde önemli rol üstlenmişlerdir. Bayar döneminde 1933 yılında Sümerbank Kanunu'nun çıkmasıyla sermaye kesimi ile uzlaşılarak yol alınmak istenmiştir.

Devletçilik, ekonomik, siyasal ve aynı zamanda toplumsal bir düzendir. Emeklemekte olan sermaye kesimi bu düzen içinde kendisine yer bulmalıdır ve devlet tarafından himaye edilmelidir. Türkiye'deki yerel sermaye kesimi, devletin öncülüğündeki sermaye birikim süreci içinde yer ve pay almaktadır. Bu bakış açısı, genel liberal ekonomipolitiğin dışında Türkiye'ye özgü bir ekonomipolitikidir (bkz. Ertuğrul; Kuruç).

¹ 1927 yılında "Cumhuriyetçilik", "Halkçılık", "Milliyetçilik" ve "Laiklik" CHP'nin dört temel ilkesi olarak benimsenmiştir. 1931 yılında toplanan CHF Kurultayı'nda Devletçilik ve İnkılapçılık ilkeleri bu dört ilkeye eklenmiştir. 1935 Kurultayı'nda bu ilkeler de Kemalizm'in ilkeleri olarak tanımlanmıştır.

Kapitalizme ve o zamanki yaygın söylem ile liberalizme karşı olunmakla birlikte sanayileşme yolunda yerli özel sermaye kurma hedefi de gözetilmiştir. Ama bu göz etme özel çıkarı savunmak anlamında değildir; her zaman kamu yararı ekseninde bir özel sermaye değerlendirmesi söz konusudur.

Devletçilik bir sadece bir ekonomi modeli, teknik anlamda bir sermaye birikim modeli değildir. Kar amacı gütmeyen halkın ihtiyacı olan malları verimlilik esasına göre üretmek ve halka sunmaktır (1938 tarihli İktisadi Devlet Teşekkülleri Kanunu bunu bir göstergesidir). Bütünsel Bir Toplumsal Kalkınma Hamlesidir. Hıfzıssıhha Kanunu, çiftçiyi destekleme politikaları, bilimsel laik eğitim politikalarıyla sanayileşmeye dönük hamleler bir bütündür.

Devletçiliği, tamamen liberal bir düzleme oturtmak doğru değildir. İktisadi zorluktan ötürü bir zorunlu çıkış kapısı olarak devletçilik politikası izlenmemiştir. Halkın ihtiyaçları doğrultusunda halkçı demokratik bir düzende iktisadi sistem kurulmaya çalışılmıştır. Fordist bir batı iktisadi sistemiyle, rasyonalizasyon çabalarıyla birlikte toplumsal mülkiyet üzerinde demokratik merkezîyetçi bir planlama ve parti anlayışıyla Sovyet sosyalizminden de beslenerek kendine özgü basiretli ve bağımsız bir iktisadi siyaset belirlemiştir (bkz. Ertuğrul; Şahinkaya 2019; Kuruç; Toprak).

Geriye Gidiş...

Günümüzde Cumhuriyetçi ilerici değerlerin görmezden gelinmesi, onlara savaş açılması, bağlamından koparılmasıyla karşı karşıyayız.

Kamucu değerler (halkçı, bireyci değil toplumcu, eşitlikçi, üretici ve paylaşımcı, güvenlikçi-kontrolcü değil özgürlükçü, doğa dostu, insan dostu, hayvan dostu) piyasanın istilasından altındadır. Piyasaya ait değer, kavram ve ilişkiler kamu yönetimi anlayışını domine etmektedir. Kamucu bir Devlet bir anlayışını sağlamak gün geçtikçe zorlaşmaktadır.

Olgusal düzlemde bilimsel bilgi tartışılmaz hale gelmiştir. Dogmalar, olgusal düzlemde kopuk doğaüstü varlıklar, ilişkiler, mutlaklık, değişmezlik, tarihsizlik üzerinden metafizik düşünme biçimi gün geçtikçe yaygınlık kazanmaktadır.

Din temelli bir siyasal ve toplumsal düzen, özgürlükçü değil, kısıtlayıcıdır. Dinsel dogmalar hoşgörüsüzlüğü de beraberinde getirmektedir. Serbest düşünme ve özgür aklı tutsak almaktadır.

Emekçinin emeğine ve kendisine yabancılaşması had safhadadır. Toplumcu, örgütlü, bilgili ve bilinçli, yetkili ve etkili "Halk" kavramı/mefhumu yitmiştir. Dinci, piyasacı, kimlik siyasetinin pençesinde basit

bir kitleye, tüketici kesimine, seçmene, etnik kimliğe yani popülist kullanıma ama bir yandan da içi boşaltılmış bir kavrama dönüşmüştür.

Ne Yapılabilir?

Ekonomik ve kültürel yönlerden gelişmiş bir toplum olmadan halkçı bir siyaset izlemek mümkün değildir. 21. yüzyılda maddi ve toplumsal refah ilişkilerinin üzerinde yükselen yeni bir halkçı/kamucu insan profili yaratmamız gerekiyor.

İnsan bizim için en önemli değerdir. Emek harcayan, kendisi ve toplum için aracı değer yaratan insan... Bilimsel bilgiyle donatılmış bilgili insan, toplumsal bilinçle iradesini ortaya koyan insan, yaratıcı emeğe, kendisini gerçekleştirmeye yönelen insan, yönetimde söz sahibi olan insan... Halkçı yönetim yolunda "ideoloji" boyutu geliştirilmeden ilerici bir yönetim kurmak imkansızdır. Eğitim, kültür, dayanışma, birlikte mücadele bu ideolojinin önemli bileşenleridir.

Yaşadığımız dönemde eski dönemlerdeki köylülükten, köylü toplumundan bahsetmek gerçekçi değildir. Köyden kente göç etmiş ama köyle tam bağı kopmamış, sosyo-ekonomik açıdan, kültürel açıdan kentlileşememiş, kentte çalışmak zorunda kalan yoksul ve emekçi kesimleri, tüketim olanakları itibarıyla kenti seçenleri dikkate alan yeni tip bir kent yaşamı üzerinden halkçılık değerlendirmesi yapmak gerekmektedir.

Özellikle 1980 sonrası neoliberal dönemde Devletçilik olumsuzlanan, geride kalmış, çağdışı bir düşünce olarak tanıtılmaya, aktarılmaya başlanmıştır. Merkezi planlamaya dayalı ama bir yandan da farklı sektörlerden, yerelden bilgi alan, geribildirim alan devlet eliyle üretim ve bölüşümü yeniden düşünmemiz gerekmektedir. Devlet'i göreve çağırırken kutsallaştırılmış, zamanın durdurduğu yer, varılacak son nokta olarak düşünülmüş bir Devlet yaratmaktan da imtina etmeliyiz.

Piyasaya iş gördürme usulleri, özelleştirmeler yerine devlet mülkiyetini ve kooperatif mülkiyetini hatırlamak ve bu kamucu birliktelikler eliyle üretim yapmak ve bölüşmek önemlidir. Üretim, tüketim ve bölüşüm ilişkilerinin devlet öncülüğünde planlanması ve örgütlenmesi gerekmektedir. Sanayi, tarım, ticaret ve hizmetler sektörünü kapsayacak şekilde devletleştirme-kamulaştırma uygulamalarına geçmeyi konuşmalıyız. Nihai noktada da devlet ve kolektif mülkiyetten kamu mülkiyetine bir dönüşüm yaşanmalıdır. Böyle bir kamulaştırma kapsamında teorik ve pratik olarak devlet kapitalizmi ve devlet sosyalizmini de tartışmaya açmalıyız (bkz. Somel).

Sol'un üretime ve bölüşüme dair meşhur söylemi hatırlanmalı ve kılavuz edinilmelidir: Herkesten yeteneklerine göre ve herkese çalışmasına göre bölüşüm... Sonraki aşamada bununla da yetinilmeyecek "herkesin ihtiyacına göre" paylaşımın yapıldığı bir gelecek tahayyül edilmelidir.

Burada bahsettiğimiz bir devlet kapitalizmi değildir. Kapitalizmin sınırlarını zorlayan bir devlet müdahalesidir. Sermaye birikim süreci ve sınıf ilişkileri itibarıyla tabii ki devletleştirme/kamulaştırma sürecini konuşmak lazımdır. Bunun, emekçilerin örgütlü mücadelesiyle birlikte olması gerekir. Sermaye sınıfına karşı mesafeli olmak ve üretimin-hizmetin-emeğin piyasalaşmasına engel olunmalıdır. Emekçilerin-halkın lehine bir kalkınma hamlesi başlatmak gerekir. Bu kalkınma hamlesi olarak da görülebilecek olan Devletçiliğin siyasal niteliği çok iyi tartışılmalıdır.

Piyasa aktörü gibi hareket eden; ar-ge faaliyetlerini uluslararası piyasada rekabet edebilir yeni ürünlerin yaratımına adan; enerji, savunma ve ilaç sektörü gibi alanlarda stratejik üstünlükler arayan "girişimci bir devlet" ya da Çin'de daha çok gördüğümüz piyasanın kapsamını özelleştirmeler yapmadan doğrudan devlet eliyle genişleten; bu bağlamda neoliberal mantığı tam olarak yansıtmayan; piyasaya müdahale eden; yeni pazarlar yaratan bir tür "doğurgan (kapitalist) devlet" seçenek olmaktan çıkarılmalıdır. Uluslararası kapitalist sistemde ulusunun ya da sermaye kesiminin temsilciliğini yapan; çok uluslu şirketlerle (ÇUŞ) işbirliği yapan; uluslararası rekabeti önemseyen ve ona göre kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) çalıştıran; kendi ÇUŞ'larını çıkaran (yüksek teknoloji üretim sanayinde, telekomünikasyon sektöründe vb.) bir kapitalist devlet konusunda uyanık olunmalıdır (bkz. Akçomak ve Emiroğlu).

Son yirmi yılda Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) eliyle yapılan piyasalaştırma-ticarileştirme faaliyetleri, kamu özel ortaklıkları, Varlık Fonu, yerel yönetimlerdeki şirketleşme eğilimleri neoliberal bir devlet kapitalizmi tablosu olarak okunabilir. Kamusal değerleri, kaynakları, birikimi piyasa aklıyla, şirket mantığıyla yönetmek, piyasaya aktarmak, değerlendirme alanları olarak açmak demek kamu hukuku kurallarından, kamusal denetimden, kamu istihdamından kaçırarak demektir. Erdoğan da devleti şirket gibi yönetmek gerekir demedi mi? Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi bunun somut anayasal zemini olmadı mı? Otoriter, dinci bir devlet anlayışıyla bunu daha rahat yapabilir hale gelmedi mi? Yönetişim güzellemesiyle başladı; katılımcılık, şeffaflık, hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik dendi ama sonuç itibarıyla içte ve dışta rantiyeci bir devlet yaratıldı.

Bunun yerine ne söylenebilir?

Üretim araçları toplumsallaştırılmalı/kamulaştırılmalı; kaynaklar adil dağıtılmalı; çalışanlar örgütlü bir biçimde yönetime katılmalı/yönetimi belirlemeli; kazançlar adil bir biçimde paylaşılmalı; planlama siyaseti çerçevesinde öncü devlet üretimi olmalı; teknolojiadaki gelişmeler/dijitalleşme eğitime, üretim artışına, refaha ve kalkınmaya kanalize edilmeli; bunları kuşatan piyasacı olmayan yeni bir verimlilik yaklaşımı düşünülmelidir. Karlılık değil, ihtiyaç-kullanım değeri üzerinden kamusal verimlilik esası üzerine üretim yapacak, hizmet verecek yeni KİT'ler kurulmalıdır.

Halkçılık anlamında kamu yararını kavramını yeniden düşünmemiz gerekiyor. Bireysel bir temelde çıkar üzerinden değil, toplumsallaşmış ortak ve eşitlikçi değerlere dayalı bir kamu yararı savunulmalıdır. Devlet de bu kavram doğrultusunda kamusal üretime, kamu hizmetine, kamusal bölüşüme koşmalıdır.

Sanayileşme ve tarım ile sanayi arasında organik bağlar kurulmadan refah düzeyini artırmak mümkün değildir.

Teknolojik gelişmelerin üretim-tüketim-bölüşüm süreçlerine ve tüm toplumsal ilişkilere kamu yararı çerçevesinde metalaşmadan dahil edilmesi gerekir. Piyasa, rahatlıkla yeni teknolojik gelişmeleri kendisi için kullanışlı hale getirme konusunda oldukça kabiliyetlidir. Teknolojiyi ve onun bilgisini aşan bilimsel bilgiyi toplumsallaştırmak zorundayız.

Yapay zeka, dijitalleşme olanakları çalışma zorunluluğundan insanları kurtarıp, insanların insanları yönetmesi için değil de insanların maddi araçları yönetmesi için kullanılmalıdır. Böylelikle insanlığın kurtuluşu ve özgürlük yolunda önemli bir adım atılmış olacaktır. Hakim yaygın görüş, salt teknolojik gelişme temelinde ilerlemeyi, gelişmeyi, dar iktisadi anlamda kalkınmayı tanımlamaktadır. Bilimsel bilgiyi ve kuramı, teknik ilerlemeye indirgeme durumu vardır. Oysa teknoloji, üretim için bir araçtır; amaç değildir.

Siyasal sistem tarafına geçerse; parlamento temelinde en yüksek temsil sağlanmalıdır. Gelecekselleşmiş seçime dayalı temsili demokrasiyle yetinmemeliyiz. Tüm kamusal birlikteliklerde, tüm kademelerde bilgi alış veriş ve birbirlerini görevin doğru yapılması açısından denetleyen bir katılım ilişkisi olmalıdır.

Kapitalist siyasal yapılanmada "kuvvetler ayrılığı", sınıf çelişkilerin, devlet organlarında temsil edilen farklı güçlerin birbirlerini dengelemek için ortaya

atılmış bir modeldir, bir prensiptir. Modern hukuk devleti için olmazsa olmaz tanımlayıcı bir öğedir. Lakin güç yoğunlaşmasının olduğu dönemlerde bu kuvvetler birleşmektedir (Türkiye'deki mevcut durum ise modern liberal hukuk anlayışının gerisinde bir birleşmedir). Halkçı bir yönetim çerçevesinde parlamento öncülüğünde, meclisi hükümeti benzeri bir yapılanma, organlar arası bir işbölümü ve işbirliği ilişkisi (işlevler ayrılığı), daha ileri demokratik ve hukuk anlayışı çerçevesinde, düşünülebilir.

Emekten yana halkçı bir hukuk düzeni kurulmalıdır. Devlet bu düzenin kurucusu olmakla birlikte yasa organı öncülüğünde bu halkçı hukuk düzeninin üstünlüğünü savunmalı ve sağlamalı, ayrıcalıklı bir tavır sergilemeden kendisi bu kurallara uymalı; in-sanca yaşamaya dair hakları ve özgürlükleri korumalıdır. Sınıfsız bir toplum ideali çerçevesinde yurttaşlar hukuk aracılığıyla eşitlenmelidir (liberal öğretinin yurttaşlık yanılması gözden kaçırılmadan...).

Kamu yönetimine eğilsek; devlet/kamu yönetiminde (tüm kamusal yönetim platformlarında) uzmanlık bilgisine dayalı liyakatı esas bir iş yapma biçiminin yerleştirilmeli, kamu hizmetinin amacına göre net ve doğru tanımlanmış görevler itibarıyla kurallara dayalı bir yönetim tesis edilmeli, (devlet yönetimi işinin yavaş yavaş ayrıcalıklı olmaktan ve teknik uzmanlık bilgisini kisvesi altında anlaşılmaz olmaktan çıkarılmalı), farklı düzlemlerdeki yönetsel karar alma süreçlerine ilgili yurttaşların ve halk kesimlerinin katılımı sağlanmalı, yurttaş denetiminin elzem ve belirleyici olması sağlanmalıdır. Başta çalışanların ve yurttaşların, üretici örgütlenmelerinin, kooperatiflerin, meslek örgütlerinin, farklı nitelikli demokratik kitle örgütlerinin ve siyasal partilerin bir araya geldikleri katılım mekanizmaları yaratılmalıdır.

Halkçı bir yönetim için ilk aşamada ulusal merkezi planlama şarttır. Halkçı Yönetim unsurları yerleşiklik kazanmaya başladıktan sonra merkezle [[demokratik merkezîyetçilik ekseninde: kapsayıcı ve kucaklayıcı merkez'in aldığı kararlara, yaptığı plana uyarak katılımcı ve alt birimlerle karşılıklı sürekli sağlıklı ilişkiler kurma (oy hakkı herkesin olmasa da toplantıların herkese açık olması, toplantı gündeminin ve kararlarının herkese duyurulması), seçimle görevli berirlenme ve liyakata göre devam ya da görevden alma, üst nitelikli görevlerin ayrıcalık teşkil etmemesi, eylemde birlik]] bütünlük içinde "yerinden yönetim" esası gündeme gelmelidir. Günümüzdeki piyasacı yerelleşme ve yönetim söylemlerine mesafeli olunmalıdır. Farklı yönetsel birimler ve kademeler arasında "bir bütünün parçası olma anlayışını kaybetmeden" işbirliği ve işbölümü sağlanmalıdır.

Belirtilen unsurları barındıran, Halkçı-Kamucu bir Devlet ve topyekûn bir kalkınma hayal değildir...

Halkçı, paylaşımcı, eşitlikçi, özgürlükçü, ilerici Cumhuriyetimiz var olsun, daim olsun...

Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

Yararlanılan Kaynaklar

Ahmet Taner Kışlalı (1994), *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Kitabevi.

Ali Somel (2022), "Devlet Kapitalizmi ve Kamulaştırmanın Sınıfsal Kullanımı", *Devlet Kapitalizmi: Tarihsel Süreç, Kuramsal Tartışmalar ve Uygulamalar*, Der. Gülenay Baş Dinar ve Serap Durusoy, *Siyasal Kitabevi*, s. 169-193.

Alpaslan Işıklı (1997), *Sosyalizm, Kemalizm ve Din*, İmge Kitabevi.

Anıl Çeçen (2007), *Kemalizm, Fark Yayınları*.

Anıl Çeçen (2003), *Atatürk ve Cumhuriyet*, İmge Kitabevi.

Bilsay Kuruç (2011), *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ceyhun Atuf Kansu (2023), *Devrimin Halkçı Kaynakları*, Cumhuriyet Kitapları.

Evren Haspolat (2011), "Meşrutiyetin Üç Halkçılığı ve Kemalist Halkçılığa Etkileri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 47, s. 557-584.

İ. Semih Akçomak ve A. Ulaş Emiroğlu (2020), "Devlet Kaynaklı Teknolojik Gelişme: Girişimci Devlet ve Doğurgan Devlet", *Devletle Kalkınma: Fikret Şenses'e Armağan*, Der. Murad Tiryakioğlu, s. 73-102.

N. İter Ertuğrul (2017), *Cumhuriyet Kurulurken Devletçiliğin Ayak İzleri: Cumhuriyet İktisadi Temelleri*, Telgrafhane Yayınları.

Özay Göztepe (2016), *Mustafa Kemal'in Cumhuriyet Söylemi: Halkçılık, Milliyetçilik, Batıcılık, Laiklik (1919-1938)*, NotaBene Yayınları.

Serdar Şahinkaya (2019), *Cumhuriyet İktisadında Makas Değişimi: Sömürge Ekonomisinden, Halkçı Ekonomiye*, Telgrafhane Yayınları.

Serdar Şahinkaya (2022), *Devrime Doğru İlk Adım: Mustafa Kemal Paşa'nın Halkçılık Programı*, Telgrafhane Yayınları.

Zafer Toprak (2020), *Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Teşekkür ediyoruz. Sevgili arkadaşlarımız, süre açısından bir sorunumuz var; biraz geç başladık, onun için biraz gecikmemiz ola-

bilir, birkaç dakika alabiliriz, bir 10-15 dakika daha olabilir diye düşünüyorum. 10-15 dakika deyince, bunu çok verimli kullanmak zorundayız. Onun için, dört-beş arkadaşına soru ya da çok kısa katkı için söz vermek istiyorum, ama 5 dakikayı geçmeyecek şekilde. Evet, söz almak isteyen arkadaşlar işaret buyursun. Buyurun.

HİKMET OCAKLI- Merhaba. Ben Hikmet Ocaklı. Konuşmacıların hepsine teşekkür ediyorum. Ozan Bey'e özellikle teşekkür ediyorum; çok doyurucu bir konuşma yaptı, feyiz aldım. Sorumu da Ozan Bey'e sormak istiyorum. Ozan Bey sunuşunda cumhuriyet sistemi yerine parlamentonun seçtiği bir yürütmenin daha iyi olmayacağını vurguladı. Yanlış mı anlamışım? Teşekkür ederim.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Bütün soruları alacağız, ondan sonra hepsine topluca cevap vereceğiz. Buyurun.

TAYLAN BALI- Merhaba. Ben Taylan Bali, Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü öğretim görevlisiyim, iktisatçiyim. Çok teşekkürler, gerçekten güzel bir oturum oldu, bütün hocalarıma teşekkür ediyorum. Aslında söylenecek çok şey var, ama ilk önce Serdar hocaya bir soru soracağım, ondan sonra da bütün konuşmacılara ve hepimize genel bir soru soracağım.

Serdar hocam; İnönü ile Celal Bayar çekişmesi. İnönü devletçi-kamucu, Celal Bayar özenci midir? Genel kanı böyle çünkü. Bu yargılar doğru mudur? Atatürk ikisinin arasında kalıyor; bir dönem devletçi, bir dönem özenci falan gibi bir halleri var. En kökenine gittiğimiz zaman, bunların hepsi İttihatçı, İttihat Terakki'den geliyorlar, o mirası tamamen reddetmeleri de pek söz konusu değil. Bunu en çok reddeden de Atatürk galiba. Ama diğerleri hayatları boyunca hep İttihatçı olduklarını söylüyorlar, Celal Bayar falan da bunu söylüyor. Bildiğim kadarıyla söylüyorum, ben çok tarih bilen birisi değilim. Özetle, İnönü kamucu, Celal Bayar özenci mi, bu yargılar doğru mu, kim nerede duruyor? Ben bunu merak ediyorum.

Diğer sorum da genel bir soru: Devlet bir dar ceket midir ya da insanların üzerinde yatıp uyuyacağı rahat bir yatak mıdır, bu ikisinin de olmasının nasıl önüne geçilebilir? Teşekkür ederim.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Ben teşekkür ediyorum. Buyurun.

ÜMİT TURAN- İsmim Ümit Turan, makine mühendisiyim. Serdar hocama bir sorum var.

Kurtuluş Savaşı sürecinde yaşadığımız muharebe-

lerin belki de sonucusu ve en önemlisi Lozan'daki kapitülasyonların kaldırılması muharebesi. Zira Misak-ı Milli'den bile Musul ve Boğazlar üzerinden şey verilirken, kapitülasyonlardan kesinlikle taviz verilmiyor. Bu kapitülasyonlar kaldırılmasaydı milli atılımlar gerçekleşebilir miydi o 15 yıllık dönemde? Birinci sorum bu. Bir de Osmanlı borçları olmasaydı, yani ödememiş olsaydık, bu bizim yıllık büyüme oranımızı etkiler miydi, bununla alakalı bir çalışma var mı?

Son olarak da Ozan hocama bir sorum var: Milli sermaye kavramı doğru mudur ya da bunun başka bir kavramı var mı? Milli sermayeden kastım da şeker fabrikaları, çimento fabrikaları ya da Çubuk Barajının kurulması sonucunda elektrik üretilmesi, temiz su ihtiyacı vesairede yer alan İş Bankası, Etibank, Sümerbank gibi kuruluşlar. Teşekkür ederim.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Ben teşekkür ederim. Buyurun.

YILMAZ YILDIRIM- Merhaba. İsmim Yılmaz Yıldırım.

Hayri hocama şunu sormak istiyorum: İngiliz İşçi Partisi örneğini verirken dikkatle dinledim; ben de benzer şeyleri takip ediyorum, oldukça heyecanlı tartışmalar oluyor onların içinde, belki de iktidara yakın olduklarını hissettikleri için böyle düşünüyor olabilirler. Örneğin yenilenebilir enerjinin kamu yatırımı olması gerektiğini savunuyor Keir Starmer. Dolayısıyla, bu örnekten doğru değil, ama bizim için de belki çok geçerli olabilecek bir şey, güneş enerjisi panelleri üretimi gibi şeylerin kamu malı olarak fabrikalarda artık savunulacak hale gelmesi mümkün olabilir mi? Yani bizim için bu ekonomik model aynı zamanda bir iktidar söylemi olarak güçlenir mi? Çünkü bunun için oldukça iyi bir coğrafyada bulunuyoruz.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Teşekkür ediyorum. Kadir arkadaş, buyur.

KADİR DAĞHAN- Ben Kadir Dağhan, hepinize tüm dillerden teşekkür ediyorum, sevgi ve saygılarımı iletiyorum. Sorularım kendi adımadır, polemik kaygısı taşımamaktadır, sadece öğrenmek amaçlıdır.

(... Bant çözümü yapılamadı) Ozan hocam, Cumhuriyet değerleri ile sol değerler bütünleşti deyince bunu söyleme gereği duydum. Ben hiçbir sol değerde insanların dillerinin, kimliklerinin yok sayılmasını, taleplerinden dolayı katledilmesini görmedim. Cumhuriyet değerleri deyince, Cumhuriyet deyince, 70 yaşındayım, aklıma, dilimin ve kimliğimin yasaklanması, köylerimin yakılması, yaşları büyütülerek ya da küçültülerek katledilmesinden başka bir şey gelmiyor. (...). Çok teşekkür ediyorum.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Teşekkür ediyoruz.

Sevgili arkadaşlarım; bir çerçeve çizildi. Aslında bu panelin temel işlevi de oydu, konulara şöyle genel olarak bir çerçeve çizelim. Çünkü hangi konuyu ele alsanız, sevgili arkadaşlarımızın anlattıkları konulardan herhangi bir tanesini alsanız, ayrıntıları var, o ayrıntıları da burada söylemeye kalksak birkaç günlük bir sempozyum falan gerekirdi. O bakımdan bu çerçeveyi kabul etmek durumundayız. Bizden sonra da bazı arkadaşlarımız panellerde yeniden bu konuları tartışacaklar, söylenecek çok şey var.

Sorular soruldu, katkılar yapıldı. Üç arkadaşımıza biraz evvel gülerek dedim ki, bunlar için bir panel daha yaparız. Ama şöyle yapalım: İkişer dakika süreniz var. Her şeye yanıt vermek durumunda değilsiniz, soruyu soran arkadaşlarımızla fuayede rahatlıkla karşılıklı görüşebilirsiniz. Evet, bu sefer tersten başlayalım ve ilk sözü Ozan arkadaşımıza verelim.

Doç. Dr. OZAN ZENGİN- Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemiyle ilgili çok tartışılacak husus var. Ama şunu söyleyeyim: Şu andaki gibi yürütmenin tasallutunda olan bir yaklaşımdan bahsetmiyoruz. Neredeyse yasamanın faaliyet alanı bile daraltılmış durumda. Cumhurbaşkanına anayasal olarak doğrudan asli yetkiler verilmiş durumda, düzenleme yapma dâhil; cumhurbaşkanlığı kararnameleleri. Burada kastettiğim şöyle bir şey: Klasik bir güvenoyudur, fesih yetkisidir, bakanların meclis içinden çıkmasıdır ve ona karşı sorumlu olmasıdır... Kendisinin de bu çerçevede kanun hükmünde kararname gibi yetkilere sahip olup olmaması, rasyonelleştirilmiş parlamenterizm gibi teknik meselelere girmeden söylediğim şu: Meclis Hükümeti gibi. Bizde vekiller heyeti olmuş, değil mi; yürütmeyi kendi içinden çıkarmış, yürütme olarak işlevsel, bakanlıkların başında, temel kamu hizmet alanları için bir yapılanma kurulmuş, ama tamamen, bütün egemenliğin kullanım yetkisinin parlamentoda olduğu bir düzenden bahsediyorum. Yani yasama-yürütme-yargı gibi çok keskin ayrımlar üzerinden bir tartışmanın Türkiye açısından ilerici olamayacağına dair bir öneri getiriyorum. Yani sıradan bir parlamenter sistem reçetesinin yeterli olmayacağını söylüyorum. Daha teknik meseleyi tartışabiliriz, ama zaman yetmez.

Taylan hocamın sorusu çok büyük bir soru, onu pas geçeceğim. Fakültede konuşuruz Taylan hocam. (Gülüşmeler)

Milli sermaye meselesiyle ilgili bir soru soruldu. Burada aslında sermaye demek doğru mudur bilmiyorum; önemli olan, buradaki birikimin, aslında toplum tarafından birlikte üretilmiş kamusal bir üretimin ve

değerin niteliği aslında. Bunu nasıl ürettiğiniz, bunu ihtiyaç sahiplerine nasıl ulaştırdığınız, ürünün niteliği, bölüşümü nasıl sağladığınız, bunların hepsi aslında kurumsal yapının tanımını da, bu birikimin ya da değer tanımı da ifade ediyor. Sermaye demek istemem; ama ara bir form olarak, dedim ya, kamu iktisadi teşekkülleri... Sosyalizme geçmiş bir toplumsal yapıdan bahsetmiyoruz. Bu noktada milli bir sermaye durumu konuşulabilir, geçiçi olarak kabul edilebilir.

Tartışmak çok önemli, her şey tartışılabilir, eleştiri de getirilebilir; ama kurucu değerler kısmını unutmayalım, kurucu değerlere vurgu yaptık. Sonraki yapıların tümünü Cumhuriyet uygulamaları olarak değerlendirmek mümkün değil. Teşekkür ederim.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Hayri, söz sende.

Prof. Dr. HAYRİ KOZANOĞLU- Bana yönelik bir tek Yılmaz Bey'in sorusu oldu. Biliyorsun, teknik bir konu rüzgar enerjisi, güneş enerjisi. Ama bu da hem bir ulusal planlama dahilinde yürütülecek ama yerele de inisiyatif tanınması gereken bir konu. Bunu daha konuşmaya devam edeceğiz.

Kadir Bey'in söylediklerine de çok kısaca değinmek istiyorum. Bizler Cumhuriyeti, laikliği elde var bir kabul edip onu aşmayı amaçlayan bir kuşağız. Bugün de çoğumuz Mahir'lerin, Deniz'lerin mücadelesine, anısına, çizgisine sahip çıkıyoruz. Onlar Cumhuriyet'e, Cumhuriyet'in kurucularına hep saygılılardı; laikliği, aydınlanmayı önemsiyorlardı, bunu aşmayı amaçlıyorlardı.

Ben sizin söylediklerinize kendi annem örneğinden yola çıkarak bir değerlendirme yapacağım. Çünkü bu tür değerlendirmeler daha çok akılda kalıyor. Benim annem, ulusal kimliği tanınmayan, dilini konuşmasına izin verilmeyen; ama buna rağmen Cumhuriyet'in olanaklarından yararlanmış, okumuş, kadının toplumdaki, çalışma hayatındaki rolünü kabul eden bir kadın. Geçmişe dönünce de, bunu anlayan, çünkü daha büyük bir tehlike altındayken Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte kendini iyi kötü güvencede hissetmiş. Özet olarak, Cumhuriyet'e belli sitemleri olan, ama sonuna kadar sahip çıkan biriydi. Ben bu duygunun daha doğru olduğunu düşünüyorum. Tabii, sizin duygularınıza da saygı gösteririm, ama ben bu noktadayım. O nedenle, mesela Cumhuriyetin 100. Yılına geldiğimiz zaman, bundan kimlerin rahatsız olduğunu, kimlerin bunun konuşulmasını istemediğini görünce de kendimi daha yakın hissetmeye başlıyorum. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Serdar hocam, buyur.

Dr. SERDAR ŞAHİNKAYA- Bana iki soru geldi. Birisi Taylan hocadan; İsmet Paşa ile Bayar arasında devletçilik farklılaşması. Bana göre bu kavga yıllardır abartılan bir kavgadır ve yeterince ayrıntılı bilmezseniz, okumazsanız tutanakları ya da hatıratları -gerek Celal Bayar'ın, gerek İsmet Paşa'nın hatıratlarından başlamak lazım- bu hususta yanlış bir kaniya varabilirsiniz. Ama şunu unutmamak lazım: İsmet Paşa devletçi, Celal Bayar devletçidir, onu söyleyeyim. Çünkü "Bu memleketin bütün menabi-i kuvvasını eğer Ankara elinde tutmaz ve özel sektöre bırakırsak daha iki yüzyıl bekleriz" diyen de Celal Bayar'dır. Bu çok nettir. İsmet Paşa ile Celal Bayar arasındaki öne çıkartılan kavgalar; bir, Kâğıt Fabrikasının kuruluşuyla ilgili tartışmalar; iki, Paşabahçe Cam Fabrikasıyla ilgili uygulama farklılıklarıdır. İkisi de devletçidir. Hatta Celal Bayar İsmet Paşa'ya göre çok daha fazla devletin ekonomideki kumanda manivelalarını elinde tutmasından yanadır. Kuruluş dönemi için söylüyorum.

Gelelim kapitülasyonlar meselesine. Eğer kapitülasyonlar kaldırılmasaydı bu iktisadi hamleler yapılamazdı. Özellikle adli kapitülasyonlar. İdari kapitülasyonlar ya da iktisadi kapitülasyonları çok önemserim, ama esas önemsedğim adli kapitülasyonlardır. Yabancılar ait şirketlerin vergi sistemi içinde vergi ödemediklerini, ülkenin toplam vergi gelirleri içinde yabancı şirketlerden vergi tahsilatı yapamadığını düşündüğümüzde, adli kapitülasyonların önemi öne çıkar. İkincisi, adamları yargılayamıyordunuz. Osmanlı'nın hiçbir mahkemesi yabancı herhangi bir şirketi yargılayamamıştır, ta 24 Temmuz 1923'e kadar. Çünkü "Biz kuruluş yerinin hukukuna tabiyiz" demişlerdir. Onun için, kapitülasyonlar kalkmasaydı bu iktisadi hamleler çok ciddi zorlanırdı.

İkinci mesele, Osmanlı borçları. Çok kısaca değineceğim tabii. Osmanlı borçları bizim belimizi 1954-55 yılına kadar büktü. 150 milyon altın lira parayı ödedik. Eğer o borç, ki Osmanlı'nın bütün borcu o değil, Lozan'da üzerimize düşen borç o kadar oldu. Lozan'ın en büyük başarı alanlarından bir tanesi de, kim ne derse desin, ama herkes 8 ciltlik Lozan Tutanakları'nı okuduktan sonra konuşsun, Osmanlı borçlarına ilişkin müzakerelerdir. Yani Lozan'ın en önemli hamlesi Osmanlı borçları, borç meselesidir. Çünkü savaş bakiyesinde Yunanistan'a da, savaşa katılan diğer devletlere de, İtalyanlara da, Fransızlara da birtakım borçlar kalmıştır. En uzun süren müzakere, borçlardır. Ama o borç olmasaydı, tabii, çok daha ferah feza makamında bir ülke yaratılabirdi. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Teşekkür ederim.

Sevgili arkadaşlarım; tekrar tekrar söyleyeceğim, bu bir genel çerçeveydi. O çerçevenin içinde ayrıntılara inilmedi değil, ayrıntılara da inildi. Ben sadece bir şey ekleyeceğim. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, millileştirmelerin, devletleştirmelerin yanı sıra bir taraftan da özel zenginlerin yetiştirilmesi, sermaye sahiplerinin yetiştirilmesi diye açık ve net bir politika da var. Bunların hiçbirisini tek başına ele alıp da yaftalamak mümkün değil. Cumhuriyet dediğiniz zaman da, bizim açımızdan, biz kimiz? Genel hatlarıyla emeğiyle geçinenler, sınıfsal olarak baktığımızda, sermayenin cumhuriyeti farklıdır, emekçi sınıfların cumhuriyeti farklıdır. Bizim açımızdan nedir? Bizim açımızdan devletçilik önemlidir. Bugünkü tanımıyla kamuculuk olarak neler yapılması gerektiği açıktır. Dünyada, İkinci Dünya Savaşından sonra gelen o refah devleti ve bize de gelen o sosyal devlet uygulamalarının bir değeri vardır. Ama yeni liberal politikalarla birlikte gelen o sermayenin sınırsız tahakkümünün de bizim açımızdan bir reddiyesi gerekir, toptan reddiyesi gerekir.

Bütün bunlara baktığımız zaman, Cumhuriyet bize önemli, çok önemli değerler bırakmıştır. Emekçiler bu değerleri sahiplenmek zorunda ve bunu ileriye taşımak, bunu aşmak zorundadırlar. Ve sınıflar arası güç dengesini işçi sınıfı lehine, emekçi sınıflar lehine değiştirmeden hiçbir yere varma imkânımızın olmadığı, hiçbir hedefe ulaşma imkânımızın olmadığı da gün gibi açık. Onun için, örgütlenme, emekçi sınıfların örgütlenmesi bizim açımızdan son derece önemli.

Sevgili arkadaşlarım; 100 yıl önce, 28 Ekim'de, Mustafa Kemal, arkadaşlarına demişti ki, "Arkadaşlar, yarın cumhuriyeti ilan ediyoruz." Yaşasın Cumhuriyet! (Alkışlar)

SUNUCU- Sayın katılımcılar; yemek arasının ardından programımıza "Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik Politikaları ve Kamuculuk" oturumuyla devam edeceğiz.

EĞİTİM, SAĞLIK, SOSYAL GÜVENLİK POLİTİKALARI VE KAMUCULUK OTURUMU

SUNUCU- Sayın katılımcılar; “Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik Politikaları ve Kamuculuk” başlıklı oturumu yönetmek üzere Sayın Ali Ekber Çakar’ı davet ediyorum. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Merhaba arkadaşlar. Afiyet olsun, öğlen yemeğimizi yedik, hem biraz dinlenmiş olduk, çayımızı da içtik. “Sanayi Kongresine Giderken Kamuculuk Yeniden” etkinliğimiz çerçevesinde ikinci oturumumuza başlıyoruz. Bu oturumumuzda sağlık politikaları, eğitim politikaları ve bunları genel bir çerçeve açısından sanayile ilişkilendirerek, geldiğimiz nokta itibarıyla neredeyiz, nelerle karşı karşıya kaldık; laik eğitim sisteminden, 4+4+4’ün yansımalarından tutun da sağlık politikalarına, şehir hastanelerine, aile hekimliğine varıncaya kadar değişen sağlık politikalarımızı da bir bütün olarak hep birlikte burada irdeleyecek hocalarımız. Daha sonra da salona söz vereceğim.

Evet, bir taraftan da çağıralım. Buyurun Feray hocam, Osman hocam, Seyhan hocam.

Bir değişiklik yapacağız, önce Osman hocamla başlayacağız. Osman hocamın konusu, “Cumhuriyetin Sağlık Politikaları ve Uygulamaları”. Tabii, bunu anlatırken muhtemelen Osmanlı dönemine doğru da bir bakış atacak; yani oradan günümüze doğru gelerek, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte nasıl bir sağlık politikası vardı, bugün geldiğimiz nokta itibarıyla nasıl bir sağlık politikasıyla karşı karşıyayız, bunları bir bütün olarak irdeleyecek.

Konuşmacılarımızın süreleri yarımşar saat, eğer daha önce bitirirlerse çok daha mutlu ve memnun oluruz, böylelikle de salona biraz daha fazla söz vermiş oluruz. Evet, buyurun hocam.

CUMHURİYETİN SAĞLIK POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI

Dr. Osman ÖZTÜRK

Çok teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Herkese iyi günler diliyorum. Makina Mühendisleri Odamıza bu nazik davetleri için teşekkür ediyorum. 30 dakika yeterli bir süre, ama daha önce bitirebileceğimi çok düşünmüyorum; yüz yıllık bir dönemi anlatmanın mazeretini sunmuş olayım. Tabii ki ana başlıklarla geçeceğim.

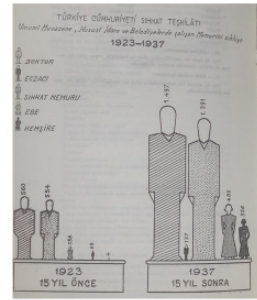
Tarihi anlatırken, aslında tartışmalı bir meseledir, dönemlendirmek ne kadar doğru, nasıl dönemlendirilir; ama en azından anlatım kolaylığı olduğu için, ben de genel olarak sağlık politikaları anlatılırken kullanılan beş döneme ayırarak sunumumu hazırladım.

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-1950)

Birincisi, erken Cumhuriyet dönemi. (1923-1950) Tek parti dönemi olarak da adlandırılabilir.

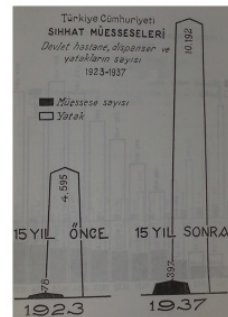
Neticede 40 yıllık savaşlar, göçler, darbeler, ihtilaller, ne dersenez deyin, her şeyi yaşamış bir coğrafyada çokuluslu bir imparatorluğun küllerinden yaratılmaya çalışılan bir tek uluslu Cumhuriyet var ve bunun sağlıktaki bir mirası var.

imparatorluğun mirası

Dr. Osman ÖZTÜRK

levralınan sağlık kurumları

Bu, Cumhuriyet'in 15. yılında Sıhhat dergisinden alınan bir slayt. O zaman sadece 10. yıl değil, 15. yıl bile çok değerli. Şimdi 100. yılı ne kadar hissediyoruz, ayrı mesele.

1923'te Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye'de toplam 560 hekim, 554 sağlık memuru, 136 ebe, 69 hemşire, 4 de eczacı var. Sağdaki rakamları söylemeyeceğim, ama 15 yılda ne kadar geliştiğini gösteriyor, ama ancak bu kadar. Yani İmparatorluğun sağlık açısından mirasının bir boyutu bu.

Keza 1923'te devlet hastanesi, dispanser ve yataklarına baktığımız zaman, 78 kurum var, 4.595 yatak var. Bugün Ankara'daki Bilkent ile Etlik şehir hastanelerinin toplam yatak kapasitesi kadar ancak eder.

hastaneler-1925

kurum	sayı	yatak sayısı
il özel idaresi	70	3.104
belediye	7	640
cemaat	5	1.367
azınlık	16	1.112
şirket	3	55
sağlık bakanlığı	15	2.155

dr. osman oçtörk

5

Hastanelerin 1925'teki durumuna baktığımız zaman, burada dikkat çekici olan şu: Sağlık Bakanlığı o dönem pek hastanecilik yapmıyor; o daha çok, birazdan göreceğimiz, hükümet tabipliğiyle, yani birinci basamakla sınırlı. Hastaneler daha çok il özel idarelerine ve belediyelere bağlı. Bir de yine Osmanlı'dan kalan cemaat, azınlık hastaneleri, özel hastaneler var.

«yorgun savaşçı»

- nüfus: 12 milyon
- sıtma: 6 milyon
- trahom: 3 milyon
- verem: 1 milyon
- frengi: 600 bin

«esasına bakılırsa sıhhat meselesi tali, nüfus meselesi esastır» ord. prof. dr. tevfik remzi kazaneçil

- * sıtma
- * trahom
- * frengi
- * lepra
- * verem
- * kolera
- * çiçek
- * veba
- * tifo
- * tifüs
- * kuduz
- * ankilostam
- *

Sonuçta şöyle bir tablo var karşımızda: Biliyorsunuz, Cumhuriyet'te ilk nüfus sayımı 1927'de yapılıyor; 13,5 milyon. 1923'te 12 milyon olduğu tahmin ediliyor. Bu 12 milyon nüfusun 6 milyonu sıtmalı, 3 milyonu trahomlu, 1 milyonu veremli, 600 bini frengili. Bunun yanında kolera, çiçek, veba, tifo, tifüs, kuduz, ankilostam, yani bağırsak kurdu, çengelli kurt falan, yani ne ararsanız memlekette var. Bununla baş etmesi gereken bir ülke. Aslında tam da Sanayi Kongresiyle de bağlantılı, bizim kadın doğumun kurucularından Ord. Prof. Dr. Tefik Remzi Kazaneçil bir makalesinde çok iyi tanımlıyor; «Esasına bakılırsa, sıhhat meselesi tali, nüfus meselesi esastır» diyor. Yani modern kapitalist bir devlet kuracaksınız, sanayi kuracaksınız; sanayi insan gerektiriyor, nasıl insan gerektiriyor; sağlıklı insan gerektiriyor, sağlıksız insanla onu kurmanız mümkün değil. Bunun için çalışmalar başlıyor.

dr. refik saydam dönemi

- * doktor sayısını arttırmak
- * numune hastaneleri açmak
- * sıtma, trahom, verem, frengiyle mücadele
- * ebe yetiştirmek
- * sağlık memuru yetiştirmek
- * merkez hıfzıssıhha müessesesi kurmak
- * hıfzıssıhha mektebi açmak

dr. osman oçtörk

7

Dr. Refik Saydam dönemi. Cumhuriyet tarihi boyunca en uzun süre, 1924'ten 1937'ye kadar -arada 1 yıl bir ayrılığı vardır- Sağlık Bakanlığı yapıyor. Atatürk'le beraber Samsun'a çıkan tarihi kişiliklerden biri Dr. Refik Saydam. Esasen Cumhuriyet'in sağlık örgütlenmesinin temeli de o zaman atılıyor. Tabii, hekim sayısını arttırmak en önde. Birazdan göreceğiz, numune hastaneleri açmak, bulaşıcı hastalıklarla savaşmak, ebe-sağlık memuru yetiştirmek, bunlarla uğraşılıyor. Bugünden farklı olarak şöyle bir şey vardır: Mesela ebe sayısı hemşire sayısından yüksektir Türkiye'de o tarihlerde. Çünkü kırsal alanda ebe aynı zamanda doğum hizmeti de verebilir.

Ve bulaşıcı hastalıklarla savaş başlıyor.

sıtma mücadelesi

- * samsun: % 70
- * ordu: % 50
- * söke: % 44
- * toros tünelleri: % 50
- * askeriye: % 40

Sıtma mücadelesi. Dediğim gibi, 6 milyon sıtmalı var. Yapılan çalışmalar ortaya koyuyor ki, mesela Samsun'da nüfusun yüzde 70'i sıtmalı, Ordu'da yüzde 50, Toros tünellerinde çalışan işçilerde yüzde 50, askeriyede yüzde 40. Kanunlar çıkarılıyor, ilaçlamalar yapılıyor, bataklıklar kurutuluyor, kinin dağıtılıyor. Benim mesela bir önceki kuşağım, annem babam falan kullanmıştır. Kinin çok yaygın kullanılır o dönemde. Onun da yan etkisi olarak iştme kaybı yaygındır.

verem mücadelesi

- * «ince hastalık»
- * veremle mücadele osmanlı cemiyeti-1918
- * heybeliada sanatoryumu-1924
- * verem savaşı kanunu-1949

Keza verem, ince hastalık denilen, ta Osmanlı zamanından başlıyor. İşte propaganda malzemeleri var, verem savaş dispanserleri, gezici radyoloji araçları var. Heybeliada Sanatoryumu 1924'te kuruluyor. Çünkü nüfusu kırıp geçiren çok ciddi bir hastalık.

trahom mücadelesi

dr. osman oztürk

Trahom. Trahomluların 3 milyon olduğu tahmin ediliyor. Adıyaman'ın ismi "körler ülkesi" olarak geçiyor, bu kadar yaygın. Sol üstte gördüğümüz, Sağlık Bakanlığı'nın "Gözleri Kör Eden Trahom Hastalığı" broşürü. Halka dağıtıyor. Sol alttaki afişler: "Kara sinek, uzaklaştırın kendinizden" diye. Sağdaki de Adıyaman'da olması lazım, trahom dispanseri. Ben 1984'te bitirdim Tıp Fakültesini, Gaziantep'te mecburi hizmeti yaptım, hâlâ vardı trahomla savaş memurları. Köyleri gezer, insanların gözlerini ilaçlardı. Çok yaygın bir hastalık.

frenji mücadelesi

- * «illet-i efrenc», «illet-i müthişe»
- * frenjinin men ve tahdidi sirayeti kanunu-1920
- * frenji talimatnamesi-1925

Frenji keza. İlet-i efrenc. Bütün dünyada frenjinin isimlendirilmesi çok tartışmalı olmuştur. Ona Almanlar Rus hastalığı diyor, Ruslar İngiliz hastalığı diyor, İngilizler Fransız hastalığı diyor, en son Fransızların üzerine kalıyor. Bu da oradan gelen bir isim; illet-i efrenc. Bir diğer ismi de illet-i müthişe. Çünkü frenji aynı zamanda vücut bütünlüğünü de bozuyor, öldürmenin yanı sıra vücut bütünlüğünü de bozuyor. Yine onunla ilgili de kanunlar yapılıyor, hastaneler kuruluyor.

Bu ortadaki resimde gördüğümüz bina Kastamonu Frenji Hastanesi. Kastamonu olması tesadüf değil; aslında frenjinin Türkiye'de yayılması 1917 Sovyet devriminden sonra kaçıp gelen Beyaz Ruslarla birlikte oluyor, onların olduğu coğrafyalarda daha çok yayılıyor. Onların yerleşim yerlerinden biri de Kastamonu.

muayene ve tedavi evleri

- * 150 ilçe merkezinde kurulma kararı-1924
- * 5-10 yataklı
- * 5 yataklı olanlarda hükümet tabibi (bulunmadığı durumda belediye tabibi)
- * 10 yataklı olanlarda ayrı bir hekim
- * 1 sağlık memuru
- * hasta muayenesi ücretsiz
- * yoksul hastaların ilaçları ücretsiz

İşte bu koşullarda muayene ve tedavi evleri kurulu-
yor. Tedavi evleri derken şimdiki hastaneleri anla-
mayalım. Yine kırsal nüfusun yaygın olmasına bağlı
olarak, ilçelerde, 150 ilçe merkezinde kuralım, deni-
liyor. 5-10 yataklı; 5 yataklı olanda hükümet tabibi,
10 yataklı olanda ayrı bir ekip bulunuyor. Aslında
bu yatarak tedaviden çok, köyden gelen hastanın
eğer birkaç günlük bir tedavisi gerekiyorsa köye de
dönemeyeceğini düşünerek yapılmış yerler. Hasta
muayenesi ücretsiz, yoksul hastaların ilaçları da
karşılanabildiği kadar ücretsiz.

hıfzısıhha enstitüsü ve okulu

- 1931: ağız yoluyla uygulanan **beg aşısı** üretimi.
- 1932: serum üretiminin ülke ihtiyacını karşılayacak düzeye gelmesi sonucu, dışarıdan serum ithali durduruldu.
- 1933: simple metodu ile **kuduz aşısı** üretimi.
- 1934: İstanbul aşıhanesi'nin enstitü bünyesine nakli ve **çiçek aşısı** üretimi ülke ihtiyacını karşılayacak düzeye gelmesi.
- 1942: **tifüs** aşısı ve akrep serumu üretimi.
- 1948: **boğmaca** aşısı üretimi. İnfluenza virüsü, new-castle virüsü ve tavuk vebası üzerine araştırmaların başlaması.
- 1950: İnfluenza laboratuvarı'nun **dünya sağlık örgütü** tarafından uluslararası bölgesel influenza merkezi olarak tanınması, influenza aşısı üretimi.
- 1958: **frenginin** modern yöntemlerle teşhisi.
- 1965: kuru **çiçek** aşısı üretimi.
- 1970: fibrinojen, albumin ve gamma globulin üretimi.
- 1983: kuru **beg** aşısı üretimi.
- 1987: **aids** araştırma ve doğrulama merkezi'nin açılması.
- 1992: kan ürünlerinin viral inaktivasyonu.

Yine çok önemli -ne yazık ki 2011'de kapatıldı,
şimdi tekrar açılacağı söyleniyor- Hıfzısıhha Ensti-
tüsü ve Okulu. Hem halk sağlıkçı yetiştirmek, hem
de özellikle -işte Covid döneminde de gördük- aşı
üretmek amaçlanıyor. Türkiye'de zamanında aşı
üretiliyor, ihraç bile ediliyor. Ama 2011'de kapatıldı
ne yazık ki. Kapanınca, ondan sonra ne oldu; Uğur
Şahin'e muhtaç olduk, "O Türk'tür, bize önden bir
koli aşı gönderir" falan diye düşündük. Oysa Türki-
ye 1930'larda dahi aşısını üretebilen bir ülke.

memleket hastaneleri

dahiliye, hariciye, viladiye, emrazı sariye,
kadın, erkek, çocuk
elli dokuz yataklı memleket hastanesi
fakat yetmiş ikiydi hasta sayısı.
yerde yatıyordu fazlalık
ve ikişer hasta vardı bazı karyolalarda...

Memleket hastaneleri var. Üstteki Türkiye'de hâlâ
tabelası duran; kendisi işlevsiz, ama tabelası duran
tek memleket hastanesi, Bursa'da. Nazım Hikmet'in
ne ilgisi var diyeceksiniz. Nazım Hikmet'in "Mem-
leketimden İnsan Manzaraları"nın üçüncü faslında
Mahkûm Halil katarakt ameliyatı olmak için Orta
Anadolu'da bir memleket hastanesine gider. Uzun-
ca bir hikayedir, orada geçer. Orada tanımlıyor işte:
"Dâhiliye, hariciye, viladiye (kadın doğum), emraz-ı
sariye (bulaşıcı hastalıklar), kadın, erkek, çocuk,
elli dokuz yataklı memleket hastanesi, fakat yetmiş
ikiydi hasta sayısı. Yerde yatıyordu fazlalık ve ikişer
hasta vardı bazı karyolalarda." Yani böyle bir yeter-
sizlik, ki bu çok uzun yıllar da zaten devam etti.

numune hastaneleri

- * **ankara-1924**
- * **erzurum-1924**
- * **diyarbakır-1924**
- * **sivas-1924**
- * **haydarpaşa-1936**

Bunu çözebilmek için, 1924'te, Cumhuriyetin hemen
ertesini yılında yapılan bir hamle var. Bazı memleket
hastaneleri numune hastanelerine dönüştürülüyor.
Numune, bildiğimiz örnek hastaneler, örnek olsun
diye. Sağlık Bakanlığı yine hastaneciliği üzerine al-
mıyor, il özel idareleri ve belediyelere örnek hasta-
neler kuruyor. Şöyle söyleyeyim: Ankara, biliyorsu-
nuz, Cumhuriyetle birlikte başkent oluyor. Mesela
Afgan Kralı geliyor, Numune Hastanesi gezdiriliyor;
İran Şahı geliyor, Numune Hastanesi gezdiriliyor.
Yani aynı zamanda Cumhuriyet'in modernleşme
projesinin bir parçası. Erzurum'da kurulan, sanırım
en son Erzurumlu Sağlık Bakanımız zamanında yı-
kılıp otoparka dönüştü. Diyarbakır ve Sivas galiba
isim değiştirerek devam ediyor. Haydarpaşa'nın
hikâyesi biraz daha farklı; İstanbul'da, Anadolu
Yakasında, Tıp Fakültesi Anadolu'dan Avrupa'ya
taşınınca o ihtiyaçla kuruluyor. Ama bunlar örnek
olması için ve hakikaten çok önemli.

milli türk tıp kongreleri 1925-1968 (reisicumhurun himayesinde başvekilin riyasetinde)

Milli Türk Tıp Kongreleri var. Bunlar 1925'ten 1968'e kadar "Reisicumhur'un, Cumhurbaşkanı'nın himayesinde, Başvekilin, Başbakanın başkanlığında, Meclis'te toplanıyor, uluslararası katılım var, delegelere ücretsiz tren kartı veriliyor, çok ciddi oturumlar yapılıyor, öneriler geliştiriliyor. Bir tıbbi konu ele alınıyor, bir sosyal tıp konusu ele alınıyor ve bunun sonucunda da zaten kanunlar falan çıkarılıyor. Ama çok ciddi ve hakikaten de önemli sonuçları olan kongreler bunlar. Sonra kitaplaştırılıyor. Dönemin sağlık politikalarını etkilemesi açısından önemli.

mevzuat

- * tababet ve şüabati sanatlarının tarz-ı icrasına dair kanun-1928
- * ispençiyari ve tıbbi müstahzarlar kanunu-1928
- * umumi hıfzıssıhha kanunu-1930
- * hususi hastaneler kanunu-1933
- * sıhhat ve içtimai muavenet vekalet, teşkilat ve memurin kanunu-1936

Bugün hâlâ kullandığımız, hepsini saymayacağım, özellikle Tababet ve Şuabati Sanatlarının Tarzı İcraısına Dair Kanun önemli. Bugün hâlâ Türkiye'deki sağlık mevzuatının temeli 1920'lerde, 30'larda atılan bu adımlardır. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nu da sayayım, Türkiye'deki temel sağlık kanunu budur hâlâ.

birinci on yıllık milli sağlık planı

dr. behçet uz-1946

- * koruyucu hekimlik örgütünü kurmak ve yaymak
- * köyleri sağlık örgütüne kavuşturmak
- * sağlık personelinin günün ihtiyaçlarına göre yetiştirmek
- * sağlık kurumlarını zamanın gereklerine uygun hale getirmek
- * bütün illeri içine alacak şekilde lüzumlu bölgelerde sağlık tesisleri kurmak
- * milli sağlık bankası ve sağlık sandıkları kurmak

Daha sonra Birinci 10 Yıllık Milli Sağlık Planı, Dr. Behçet Uz'un zamanında yapılıyor. Ama işlemiyor, yapılamıyor. Sonra tekrarını da göreceğiz. Yine de temel şey koruyucu hekimlik hâlâ, onu geliştirmek, sağlık personelinin yetiştirmek, sayısını artırmak, köyleri sağlık örgütüne kavuşturmak. Bu, Cumhuriyet tarihi boyunca hep sürdü.

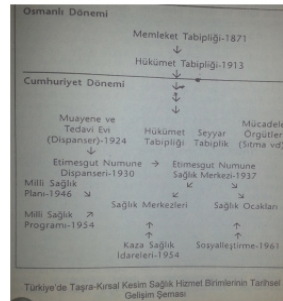
«sosyal devlet»e doğru

- * çalışma bakanlığı'nın kuruluşu: 22 haziran 1945
- * ssk'nın kuruluşu: 1 ocak 1946

1945'ten sonra, sabahki oturumda da bahsedildi, İkinci Dünya Savaşı bitmiş, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Nazizmi alt etmiş, dünyada büyük bir sempati var ve sosyal devlet, refah devleti artık dünyada yayılmaya başlamış. Yine sabah oturumunda geçti, bunun en önemli uygulamalarından biri, İngiliz İşçi Partisi'nin ulusal sağlık sistemidir (NHS). Türkiye'de de bu tür arayışlar başlıyor. 1945'te Çalışma Bakanlığı, 1946'da da SSK kuruluyor. Aslında İSK'dır başlangıcı, İşçi Sigortaları Kurumu kuruluyor. Onun da sağlıkla ilgisini göreceğiz.

erken cumhuriyet dönemi

Erken Cumhuriyet dönemini kabaca şöyle özetleyebiliriz: Memleket tabipliğinden hükümet tabipliğine, muayene evlerinden sağlık merkezlerine.

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950-1960)

emperyalizme bağımlılık

Demokrat Parti dönemine geldiğimizde; tabii, Demokrat Parti dönemi aynı zamanda Türkiye'nin NATO'ya girdiği, emperyalizme bağlandığı bir dönem.

Mesela sağ üstteki resim, okunamıyor olabilir, ama benim yaşımda olanlar hatırlar, okullarda dağıtılan Amerikan süt tozları. Üzerinde de yazar, "Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk halkına hediyesidir" diye. Alttakileri tesadüfen bir sahafta buldum, Marshall Yardımı Planı çerçevesinde vatandaşa dağıtılan sağlık broşürleri. Emperyalizm, tabii sadece tankla topla, mali politikalarla girmiyor, sosyal politikalar da gerekli. Öyle bir dönem.

sağlık merkezleri

- * muayene ve tedavi evlerinin yerine
- * görevleri benzer
- * koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri
- * yatak sayıları 10 – 20
- * görev alanları şehir ve ilçe merkezleri
- * şehir ve ilçe merkezi dışındaki koruyucu sağlık hizmetlerinden hükümet tabipleri sorumlu

Sağlık politikaları açısından çok büyük farklar yok. Tedavi evleri, sağlık merkezlerine dönüştürülmeye çalışılıyor.

ikinci milli sağlık programı

dr. behçet uz-1954

- * birinci on yıllık milli sağlık planından daha sınırlı
- * 16 bölge
- * küçük ilçelerde 10, büyük ilçelerde 25 yataklı sağlık merkezleri
- * milli sağlık bankası
- * sağlık sigortası
- * kaza sağlık idareleri

İkinci Milli Sağlık Programı yapılıyor. Bu da Behçet Uz'un ikinci başkanlığında oluyor. Yine hayata geçirilemiyor. Ama bir şeyin altını çizeyim, sonra tekrar dönerim: Türkiye'de 2008'de uygulanmaya başlanan genel sağlık sigortası aslında 1946'dan beri gündemde olan bir şey. Hatta bunun köklerini İzmir İktisat Kongresine kadar götürebiliriz.

ssk'nın altın yılları

- İzmit Hastanesi-1951
- Süreyyapaşa Sanatoryumu-1951
- Sultanahmet Hastanesi (Bakırköy Doğumevi)-1952
- Eyüp Hastanesi-1952
- Samsun Hastanesi-1953
- Adana Hastanesi-1953
- Ankara Hastanesi-1953
- Malatya Hastanesi-1954
- Mersin Hastanesi-1955
- Gaziantep Hastanesi-1956
- Elazığ Hastanesi-1956
- Aydın Hastanesi-1957
- İstanbul Hastanesi*-1958
- İzmir Hastanesi-1958
- Trabzon Hastanesi-1958
- Erzurum Hastanesi-1959

SSK kuruluyor ve SSK bir süre sonra kendi sağlık kurumlarını oluşturuyor. 1950'ler, şimdiki gençler, doğal olarak, bir kısmı hiç yaşamadı, yaşayanların da buna inanması zor gelecek, ama SSK'nın altın yılları. SSK para topluyor, ama emeklilik ödemeleri falan yok ve çok önemli bu hastaneler, bir dizi hastane kuruyor. SSK'da çalışmak hekimler açısından, sağlık çalışanları açısından bir avantaj. Hastalar için de SSK'lı olmak büyük avantaj, diğer nüfusa göre. Öyle kuyruklar filan yok, onlar sonraki yıllar, onları göreceğiz.

İTHAL İKAMECİ DÖNEM (1960–1980)

sağlıkta sosyalizasyon

1960-80, ithal ikameci döneme baktığımızda, burada en önemli olarak sağlıkta sosyalizasyonu görüyoruz. Nusret Fişek, bizim TTB Başkanlığını da

yapan Sağlık Bakanlığı Müsteşarı, o ikna ediyor Milli Birlik Komitesi'ni. Ama bu sosyalizasyon ismi sosyalizmi çağırıştırdığı için sosyalleştirme yapıyor. Çok önemli, bugün için hâlâ geçerli, çağdaş bir sağlık anlayışı birinci basamakta. Bu alttaki, Muş Sağlık Ocağıdır.

çağdaş birinci basamak

- * 5-10.00 nüfusa bir sağlık ocağı
- * 2-3.00 nüfusa bir sağlık evi
- * dar alanda geniş kapsamlı hizmet
- * ekip hizmeti
- * basamaklı hizmet, sevk zinciri
- * toplum katılımı

Mahalle Sakinlerinin Sağlık Ocağı Isyayı

Ankara'ya Meslek Yürüyüşü'ne Başlı Döner Manastır'daki Sağlık Ocağı Birinci Basamaklı Hastane Olarak Yeniden Yapılandırılarak Mahalle Sakinleri İçin Açılmaya Başladı.

Ben de çalıştım, 5-10 bin nüfusa bir sağlık ocağı, 2-3 bin nüfusa köyde ayrı bir sağlık evi; bütün o nüfusa sahip, yani nüfusun bütün bilgisine sahip olan, ne tür hastalıklar, ne tür sorunlar var, beslenme durumu nedir, bunları bilen, mesela ev halkı tespit fişlerimiz vardı, hasta geldiği zaman onunla gelirdi. Nasıl olurdu? Bizim ebe, hemşire, sağlık memurları her sene bütün haneleri gezirdi; doğan, ölen, tuvaleti var mı, suyu var mı, geliri ne kadardır, eve ne yiyecek giriyor, bütün bunları bilirdi. Bu, hem hekimlik açısından çok rahatlatıcı, hem de topluma hizmet hakikaten böyle olur.

ssk meslek hastalıkları hastaneleri

- * ssk eyüp hastanesi meslek hastalıkları kliniği-1976
- * ankara meslek hastalıkları hastanesi-1979
- * istanbul meslek hastalıkları hastanesi-1980
- * zonguldak göğüs ve meslek hastalıkları hastanesi-1994

İş sağlığına emek verenler yıllar sonra Birinci Ulusal Sağlık Kongresinde bir arada. Dr. Halilün Sivreci, Prof. Dr. Turhan Akbulut, Dr. Engin Tonguç, Prof. Dr. İsmail Topuzoğlu. (Bir Takım Ümit için "SSK Anıları", Engin Tonguç Güldiken Yayınları, 1991)

dr. osman öztürk

29

Yine bir ara dönem gibi, SSK meslek hastalıkları hastaneleri de bu dönemde kuruluyor. Onlardan da en son Süreyyapaşa'daki kaldı, o da klinik olarak iyice sıkışmış vaziyette.

DARBE, LIBERALİZASYON, SAĞLIK (1980-2002)

anayasalarda sağlık hakkı

•1961 anayasası madde 49: devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içerisinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla görevlidir.

•1982 anayasası madde 56: devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içerisinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler. devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal yardım kurumlarından yararlanarak ... yerine getirir. ... kanunla genel sağlık sigortası konabilir.

Devam ediyoruz. 1980 askeri darbesi. Orada çok temel bir değişiklik var. 1961 Anayasası'nda, "Devlet herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla görevli" diye yazar. Bu, devletin görevi. 1982 Anayasası'nda ise "Devlet bunu düzenler" diyor, bir değişiklik yapıyor. Yani devletin görevi değil; devletin işi sadece düzenlemek. Hatta orada bir de genel sağlık sigortası konulabilir bunun için, diye belirtiliyor. Biz bunu nerede yaşadık? Bakın, biz bunu, 2006'da Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nu CHP Anayasa Mahkemesi'ne götürdüğünde, özellikle bu cepten ödemeye, ilave ödemeye itiraz ettiğinde, Anayasa Mahkemesi bu maddeye dayanarak "Yok" dedi, "Her türlü parayı alabilir. Devlet sana asgari bir hizmet veriyorsa, Anayasada var bu, bunun üzerinden alabilir". Bu hakikaten çok önemli bir değişiklik.

anap'lı yıllar

- * sağlık hizmetleri temel kanunu-1987
- * öze teşvik
- * kamu sağlık işletmeleri
- * genel sağlık sigortası
- * dışardan hizmet satın alma
- * sözleşmeli personel
- * yabancı sağlık personeli
- * sağ-kur kanun tasarısı -1990
- * sağlık master planı/dpt-price waterhouse

dyp-shp'li yıllar

- * hastane ve sağlık işletmeleri temel kanunu tasarısı (yüksek ihtisas hastanesi-1995)
- * sağlık finansmanı kurumu kanun tasarısı (genel sağlık sigortası)
- * aile hekimliği
- * yeşil kart

«birinci sağlık reformu» yılları

- *dpt-sağlık sektörü master planı-1990
- * 1. sağlık projesi (dünya bankası)-1990
- * s. b. sağlık projesi genel koordinatörlüğü-1991
- * 1. ulusal sağlık kongresi-1992
- * 2. ulusal sağlık kongresi-1993
- * 2. sağlık projesi (dünya bankası)-1994

ANAP'lı, DYP-SHP'li yılları hızlı geçeceğim. Ama bugün yaşadığımız AKP döneminin temellerinin atıldığı dönem bu dönem. Dünya Bankası ve IMF'yle, hatta Türkiye'de sağlık reformu ilk başladığı zaman, Sağlık Bakanlığı'nın içerisinde kurulan Sağlık Projesi Daire Başkanlığı doğrudan Dünya Bankası tarafından finanse edildi ve bunların yatırımları, mevzuatı falan çıkarıldı. Burada ilk olarak Yüksek İhtisas Hastanesi işletmeye dönüştürülmeye çalışıldı. Genel sağlık sigortası, aile hekimliği hep uygulanmaya çalışıldı, ama o istikrarsız yıllarda bunlar yapılamadı. Ama altyapı sürekli olarak oralarda hazırlandı. Sonra onu gerçekleştirmek, sinir bozucu şekilde uzun sürmekte olan AKP iktidarına nasip oldu.

AKP DÖNEMİ (2002 - ...)

akp'nin acil eylem planı (16 kasım 2002)

bir yıl içinde:

- *devlet, sigorta ve kurum hastanelerinin birleştirilmesi ve idari ve mali yönden özerkliklerinin sağlanması çalışmaları başlatılacak
- *gss sistemi kurulacak
- *aile hekimliğine geçilecek
- *sevk zinciri oluşturulacak
- *koruyucu hekimlik yaygınlaştırılacak
- *özel sektörün sağlık alanına yatırım yapması özendirilecek

36

Peki, ne oldu? Aslında 3 Kasım 2002 seçimlerinden hemen sonra bir acil eylem planı açıklanmıştı ve orada bir yıl içerisinde sağlıkta neler yapacaklarını ilan etmişlerdi. Bir altı ay sonra da bu sağ altta gördüğünüz Sağlıkta Dönüşüm Programı (sağlık reformuna o ismi verdiler) açıklandı. Temel olarak, dediğim gibi, ANAP,

DYP-SHP yıllarında da olan dört başlığı öngörüyordu.

sağlıkta neoliberal «dönüşüm»

- *genel sağlık sigortası
- *temel teminat paketi
- *aile hekimliği
- *«kamu» sağlık işletmeleri
- *planlayıcı ve denetleyici sağlık bakanlığı («kürek çeken değil dümen tutan sağlık bakanlığı»)

«bugün bir reformdan söz etmeyişimiz tamamen yeni bir görüş ortaya koymadığımızın bilincinde olduğumuz içindir.»

Sağlık harcamalarını finanse etmek için genel sağlık sigortası kurulacak; bütçeden değil, genel vergiden değil, ayrı bir şeyden bu karşılanacak. Bir temel teminat paketi tanımlanacak, vatandaş o hizmeti alacak. Türkiye'de hâlâ ve hâlâ asıl temel teminat paketi geniş-tir, söyleyeyim. Birçok ülkede 50 dolarlık, 100 dolarlık filandır ve bir yığın hastalığı kapsamaz, Türkiye'de, psikiyatrik hastalıklar dâhil, çok şükür ki kapsıyor. Giderek daraltılıyor, ama çok şükür ki hâlâ kapsıyor.

Kamu hastaneleri işletmelere döndürülecek. Bunu denediler, ama yapamadılar, onu da göreceğiz. Sağlık Bakanlığı hizmet örgütlenmesinden çekilecek, planlayıcı ve denetleyici olacak. Bu program açıklanırken bunun çalıştayına katılmıştım ben, orada Sağlık Bakanlığı'nın Örgütlenmesi workshopundaydım. Anlatıyorlar, ben böyle ağızım açık dinliyorum. Sağlık Bakanlığı'nın bir -o zaman Sıhhiye'de, şimdi Bilkent'te olan- binası olacak, illerde de sadece sağlık müdürlüğü olacak. Sağlık Bakanlığı'nın başka hiçbir şeyi olmayacak, yerel yönetimlere falan devredilecek. Zaten Recep Akdağ -Refik Saydam'dan sonra en uzun sağlık bakanlığı yapan o olmuş oldu- bu programı şöyle tarif eder: «Kürek çeken değil, dümen tutan Sağlık Bakanlığı.» Plan böyle.

Yaşlı, kıdemli bir bürokrat şey dedi, hiç unutmuyorum; «Tamam, biz hastaneleri falan yönetemiyoruz, kamu zaten kötüdür, yönetemez falan filan, buna aklım yatıyor; ama şimdi bu planda da şöyle bir şey kafama takılıyor: Bir bulaşıcı hastalık olursa ne yapacağız biz?» dedi. Hakikaten de şu COVID sürecinde, ben size söyleyeyim, Türkiye'de bu süreci olabildiği kadar az kayıpla Sağlık Bakanlığı hastaneleri sayesinde geçirdik. Özel hastaneler İstanbul'da geceliğine 15 bin lira istediler, vermeyenin eline bir torba ilaç koyup geri gönderdiler.

ssk sağlık kurumlarının tasfiyesi

	1979	1989	1993	Artış %
Toplam Sigortalı Aktif Sigortalı	9,3 milyon 2,2 milyon	19,9 milyon 3,3 milyon	22,4 milyon 3,9 milyon	+145 +85
Başvuran Hasta	16,1 milyon	31,4 milyon	31,9 milyon	+98
Yatan Hasta	481 bin	795 bin	913 bin	+90
Ameliyat	108 bin	241 bin	299 bin	+176
Doğum	97 bin	143 bin	172 bin	+77
Yataklı Kurum	74	91	109	+43
Dispanser	85	118	138	+62
İstasyon	149	160	172	+15
Toplam Yatak	18.405	22.461	28.157	+53
Toplam Sağlıkçı	36.143	35.559	40.125	+11
Toplam Hekim	4.539	5.144	6.907	+52
Uzman	3.125	3.191	3.871	+24
Pratisyen	1.414	1.953	2.938	+107
Diş Hekimi	207	-	424	+105
Ezacı	784	870	877	+12
Hemşire+Ebe	3.521	5.967	6.390	+81
Memur	12.287	-	18.587	+51
İçer	14.805	-	6.941	-53

Ve bunun ilk adımı olarak SSK sağlık kurumları tasfiye edildi. O da, ayrıntıları vermeyeceğim, ama yıllar içerisinde hakikaten çok büyük yetmezliğe sokulmuştu. “Girmişti” demiyorum, sokulmuştu. Mesele toplam sigortalı nüfus yüzde 145 artarken, toplam hekim yüzde 52 artmış, toplam sağlık çalışanı yüzde 11 artmış. Böyle bir kurumun yetmezliğe girmemesi mümkün değil. Tıbbi olarak da bir hastaya bu kadar yüklenirsem, kalp yetmezliğine girer yani, başka bir yolu yok. O kurumlar tasfiye edildi. Şöyle tasfiye edildi: “İstedğim hastanede tedavi oluyorum.” AKP’nin seçim broşürlerinde de kullandığı “Hastaneleri birleştirdik” vesaire. Onun da ne olduğunu göreceğiz.

sağlık ocaklarının tasfiyesi

15 Eylül 2005: pilot uygulama-düzce
13 Aralık 2010: bütün Türkiye

sağlık ocağı:

- nüfus tabanlı hizmet
- ekip hizmeti
- entegre hizmet

aile hekimliği:

- liste tabanlı hizmet
- daraltılmış ekip hizmeti
- ağırlıklı olarak tedavi hizmeti + kişiye yönelik koruyucu hizmet

«aile hekimliğine, özel sağlık hizmetlerinin temelini oluşturması açısından, bir organizasyon modelinin getirilmesi ile bu model aşamalı bir şekilde gerçekleştirilecektir» (dünya bankası-2004)

Sağlık Ocakları tasfiye edildi, onun yerine aile hekimlikleri kuruldu. Bakın, Sağlık Ocağında, 40 yıl önce bile, biz, hekim, hemşire, ebe, sağlık memuru olarak geniş bir ekiptik. Benim çalıştığım yerde, dediğim gibi, sıtma savaş memuru, trahom memuru, bir ekip vardı. Şimdi gittiğiniz zaman Aile Hekimliğine, görüyorsunuz, bir hekim, yanında da bir hemşire var, o kadar. Ve Sağlık Ocağı kendi bölgesine hizmet verirken, Aile Hekimliğindeki temel de-

ğişiklik, liste. Liste yapıyorsunuz, hastayı kendinize bağlıyorsunuz, ona göre veriyorsunuz. Peki, nasıl oluyor bu? Mesela ben İstanbul’da, Beylikdüzü’nde Aile Hekimiyim, ama Kartal’dan hasta bağlayabiliyorum. “Yahu, Kartal’daki hasta sana niye bağlanıyor?” dersiniz “Vallahi akrabalarım var, bağlanıyor.” O da zaten aile hekimliğini reçete yazdırmak ve rapor almak için kullandığından onun da işine geliyor. Ama ne oldu; bakın, 20 yıldır Türkiye’de “sağlıkta dönüşüm” denilen bu düzenlemelerde en ağır bedelini ödediğimiz şey bu uygulama oldu. Neden bahsediyorum? Pandemi, Coronavirüs salgını. 103 bin, 105 bin falan dediler, ama açıklamıyorlardı; en sonunda 2020-2022 ölüm rakamlarını açıkladılar, Türkiye’de o yıllarda 285 bin fazladan ölüm var. Bunun COVID’den başka bir izahı yok, başka bir hastalık yok. Peki, ne ilgisi var bunun? Pandemiyle, salgın hastalıkla mücadele birinci basamakta yapılır. Birinci basamakta, filyasyon dediğimiz, hastalığı ilk çıktığı an tespit edip, yayılmadan sınırlayacaksınız. Ama Türkiye’de ancak salgın başladıktan 5 hafta sonra kurulabildi ve ikinci basamaktan hemşireler, diş hekimleri çekilerek kuruldu. Çünkü bu değişen sağlık sistemi, birinci basamak sistemi, filyasyona uygun değildi. Hâlbuki 2010’da Türkiye’de 6 bin Sağlık Ocağı, 6 bin filyasyon ekibi vardı, biz filyasyon yapıyorduk Sağlık Ocağında. Onları yok ettiler ve bedelini ne yazık ki ağır ödedik.

gss vaatleri

- * nüfusun **tamamını** kapsayacak
- * bütün sağlık harcamalarını karşılayacak
- * ödeyebilenlerden **prim toplanacak**
- * ödeyemeyenlerin primlerini **devlet** ödeyecek
- * vatandaşlara, mevcut olanların dışında ek bir yük getirilmeyecek

Genel sağlık sigortası vaatlerini biliyorsunuz; “Herkesin sağlık sigortası olacak, yeni para getirmeyecek, herkesi kapsayacak.”

genel mi, sınırlı mı?

- * işsizlik sigortasından yararlanamayanlar
- * kayıt dışı çalıştırılanlar
- * primini ödeyemeyen esnaf-sanatkarlar, çiftçiler
- * 18-25 yaşımı dolduran ve okumayan çalışmayan çocuklar
- * kısmi zamanlı çalışanlar
- * emeklilikte yaşa takılanlar

Ama bugünlerde en sıcak olanı; EYT’ye müracaat etmiş, ama hâlâ emekliliği gelmemiş ve sağlık si-

sağlıkta kıskırtılmış talep

Şekil 8.2. Yılara ve Hastane Kapasitesi Göre Kişi Başına Hekim Sayısı - Tüm Sağlık

Şekil 8.4. Kişi Başına Hekim Sayısı Ülkelerine Karşılaştırılması, 2019

Kaynak: Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, EUROSTAT Veri Tabanı, OECD Health Data 2020

dr. osman öztürk

hayatta biz en çok mr'ı sevdi

Şekil 8.32. Yataklı Tedavi Kurumlarında 1.000 Kişiyi Düşen MR Görüntüleme Sayısının Uluslararası Karşılaştırılması, 2014

Kaynak: Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, OECD Health Data 2016

Not: Türkiye verisi 2015 yılına aittir.

Sağlıkta müthiş bir şey var, övünüyorlar; bir vatandaş, en son 2022 rakamıyla, bir yıl içerisinde on defa hekime başvuruyor. Avrupa ortalaması 6,5. Başvuruyor, ama çare bulamıyor, o da ayrı mesele. “Hayatta biz en çok MR’ı sevdi.” Dünyada 100 bin nüfusa en çok MR çekilen, BT çekilen ülke Türkiye. Ama ne işe yarıyor? Ben hekim olarak size söyleyeyim, o çekilen MR’ların yüzde 95’ine hekimler güvenip hastaya bıçak vurmaz; makinenin bir tarafından giriyor, öbür tarafından çıkıyor.

«ön muhasebeden anlayan doktor»

Kadıkal

Hipokrat’ın kemiklerini sıztatan tamim

Skandal emir

Beşiktaş Devlet Hastanesi’nde yataklı tedavi kurumlarında

Döner kazık

Hastanelerin döner sermaye servası sağlığı bozdu: Ameliyatlara patladı. SSK’ya çıkartılan fatura kabaardı.

Hayale Airport

Hekimlik de ne yazık ki değişti bu süreçte. Sadece özelde değil, kamuda da hastaneye para kazandıran; Hipokrat yemini etmiş değil, ön muhasebeden anlayan hekim aranıyor. Bütün başhekimler bunu arıyor. Ha, bunun maliyeti ne oluyor?

gözleri kör eden sağlık «reformu»

- “sgk’nın katarakt ameliyatları için 850 tl ödediği dönemde mantar gibi göz klinikleri türedi. merdiven altı ameliyatlara devleti soymaya kalktılar. sgk ödemeyi 350 tl’ye düşürünce de ameliyatlarda 5-10 dolarlık kalitesiz lensler kullanıp hastaların gözünü tehlikeye atmaya başladılar. bu nedenle binlerce kişinin gözü hasar gördü. konuyla ilgili 2 bin 200 hastanın dosyasını başbakan’a verdim.” (eray kapıcıoğlu-

Bakın, bu, Dünyagöz’ün sahibi Eray Kapıcıoğlu’nun bir değerlendirmesi: “Sosyal Güvenlik Kurumu katarakt ameliyatları için o zaman 850 lira para ödüyordu, mantar gibi göz kliniği türedi, merdiven altlarında falan, bir yığın ameliyatlara yaptılar. Sonra Sosyal Güvenlik Kurumu ödemeyi 350 liraya düşürünce, ameliyatlarda 5-10 dolarlık kalitesiz lensler kullanıldı, bu nedenle binlerce kişinin gözü hasar gördü. (Hasar gördü dediği, kör oldu.) Konuyla ilgili 2200 hastanın dosyasını Başbakan’a verdim.” Bu, bir özel hastane patronunun söylediği. Yani kamuca bakışa gerek yok, özelleştirme başımıza neler getiriyor, orada bile gözüküyor.

«doğumdan ölüme aile hekimi»

19 Ocak 2011 ÇARŞAMBA GÜÇÜ ÖZGÜRLÜĞÜNDE Fiyatı: 50 ktl

İki aylık bebek açlıktan öldü

Samsun’daki hastane 2 aylık bebek için ‘yetersiz beslenmeden öldü’ dedi. Annenin feryadı: “Çayla kuru ekmeği yiyordum, sütüm bebeğime yetmedi!”

“Her insanın doğumdan ölüme kadar bir aile hekimi var.” dediler, Samsun’da iki aylık bebek açlıktan öldü. Hakikaten açlıktan öldü.

her şey özelleştirme için

Hastane sayısı	2002	2019	Artış (%)
Sağlık Bakanlığı	774	895	15,6
Üniversite	50	68	36,0
Özel	271	575	112,2

Ameliyat sayısı	2002	2019	Artış (%)
Sağlık Bakanlığı	1.072.417	2.796.484	160,8
Üniversite	307.108	948.936	208,9
Özel	218.837	1.478.395	575,5

Hastane yatak sayısı	2002	2019	Artış (%)
Sağlık Bakanlığı	107.394	143.412	33,5
Üniversite	26.341	42.925	62,9
Özel	12.387	51.167	313,1

Hastane müracaat sayısı	2002	2019	Artış (%)
Sağlık Bakanlığı	109.793,128	387.622,848	253,0
Üniversite	8.823,361	46.211,148	423,7
Özel	5.697,170	72.699,168	1.176,0

Sonuçta her şey özelleştirme için. Türkiye’de toplamda da hastane sayısı, hastane yatağı sayısı, poliklinik sayısı, ameliyat sayısı arttı; ama asıl artış özeldedir. Mesela Sağlık Bakanlığı’nda 2,5 katına çıkmış bu yıllar içerisinde, üniversite hastanelerinde 4 katına çıkmış hasta muayenesi, özeldir 11 katına çıkmış. Sistem sürekli özeli besliyor aslında. Bugünlerde mesela sıkça “Türkiye’de sağlık sistemi çöktü” falan diye bir cümle kullanılıyor, ben de bazen propagandif olarak kullanıyorum ama aslında sağlık sistemi çökmedi, kamu sağlık sistemi çöktü, özel sağlık sektörü aldı başını gidiyor. Zaten bu bir terazi; özelin yükselmesi için kamu çökertilmiş vaziyette.

“sosyal devlet, yıkılacak elbet”

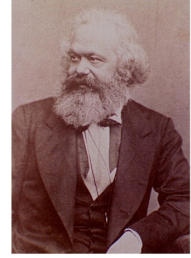
Hikayeye bakarsak, aslında bütün dünyada da olan, sosyal devleti yıka süreci. Sabahleyin Hayri Kozanoğlu’nun bahsettiği, “Son sosyalist devleti de yıkacağız” denilen şey aslında. Yıkılıyor.

“marksizm için bir reçete”

“sosyalizmle kapitalizm arasındaki gelecek büyük çatışma insan sağlığı üzerinden gerçekleşecek” (kenneth roggoff-foreign affairs,ocak-şubat 2005)

mar(k)sta hayat var

“herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar”

Dünya Bankası’nın eski iktisatçılarından Kenneth Roggoff’un “Sosyalizm ile kapitalizm arasındaki gelecek büyük çatışma insan sağlığı üzerinden gerçekleşecek” diye bir değerlendirmesi var. Öyle olunca Marks’ı anmadan edemedim ben de. İnsanoğlu yüzyıllardır Mars’ta hayat olup olmadığını merak ediyor, onu öğrenemedi; ama Marks’ta hayat var. Hele sağlık için çok daha gerekli. Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacı kadar!

kamucu sağlık-1

- * sağlık doğuştan kazanılmış bir haktır
- * sağlık piyasasının vahşi koşullarına terk edilemez
- * bütün vatandaşlara eşit, ücretsiz ve nitelikli sağlık hizmeti vermek devletin temel görevlerindedir
- * sağlık için bütün kaynaklar genel bütçeden karşılanmalıdır
- * sağlıkta bütün «katkı, katılım payları», «ilave ücret» uygulamaları kaldırılmalıdır

kamucu sağlık-2

- * sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi ve sunumunda öncelik koruyucu hekimliğe verilmelidir
- * sağlık hizmetleri mahalleler, işyerleri, okullar gibi yaşam ve çalışma alanlarından başlanarak örgütlenmelidir
- * birinci basamakta bölge/nüfus tabanlı ve ekip çalışmasına dayalı yapı kurulmalıdır
- * basamaklar arasında sevk sistemi kurulmalıdır

kamucu sağlık-3

- * işyerlerinde iş cinayetleri ve meslek hastalıklarının önlenmesi için gerekli bütün önlemler alınmalıdır
- * kadınlar ve lgbti+ bireylerin gereksinim duydukları sağlık hizmetlerine kolaylıkla ulaşabilmesi sağlanmalıdır
- * sağlıkta bölgesel eşitsizlikler kaldırılmalı, bütün yurttaşlar ana dilinde sağlık hizmeti alabilmelidir
- * bütün sağlık çalışanlarına grevli, toplu sözleşmeli sendika hakkı sağlanmalıdır

Sağlık, herkesin doğuştan kazanılmış bir hakkıdır ve gerçekten kamucu, toplumcu, bütün nüfusa hizmet verecek bir sağlık sistemi Türkiye'nin imkânları dâhilindedir. Ama bu sadece istemekle gerçekleşmiyor.

demokratik, laik, sosyal cumhuriyet için

Yarın 100. yılını idrak edeceğimiz ve ne yazık ki artık savunmak değil, yeniden kurmak zorunda olduğumuz Cumhuriyet'in demokratik, laik, aynı zamanda sosyal bir cumhuriyet olması için hep birlikte mücadele etmemiz gerekir diyorum, sabrınız için teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Osman hocama teşekkür ediyoruz. Bu oturumun ikinci konuşmacısı, "Cumhuriyetle Kurulan Yaygın Laik Eğitim ve Bugünün Eğitim Sistemindeki Bozulan Kurumsal Yapı-Kamucu Toplumcu Laik Eğitim Programı" başlıklı sunumunu yapacak olacak Feray Aytekin Aydoğan. Buyurun hocam.

CUMHURİYETLE KURULAN YAYGIN LAİK EĞİTİM VE BUGÜNÜN EĞİTİM SİSTEMİNDEKİ BOZULAN KURUMSAL YAPI/KAMUCU TOPLUMCU LAİK EĞİTİM PROGRAMI

Feray Aytekin AYDOĞAN

Memleket tarihinin en kritik dönemlerinde, umutsuzluğun en yaygın olduğu zamanlarda umudu bu ülkenin her yerinde örgütlenme mücadelesinden vazgeçmeyen tüm dostları öncelikle sevgiyle selamlıyorum.

Eğitime ilişkin aslında 100 yıllık tarihi değil, yakın döneme ilişkin bir değerlendirme yapacağım. Çünkü hepsini yarım saatte anlatabilmek mümkün değil. Son 21 yılı ve günceli birlikte konuşmak, paylaşmak için bir sunum hazırladım.

Şu cümle çok kullanılıyor: "Türkiye ne zaman laik oldu ki?" veya "Ne zaman kamusal eğitim oldu ki?" Ama özellikle son 21 yıla ve güncelde yaşadıklarımıza baktığımızda, 1940'ların ortalarına kadar atılan çeşitli yeni adımlara rağmen, her şeye rağmen bir laik ve kamusal eğitimden bahsetmek mümkündür. Ancak, 1940'ların ortalarında, özellikle 1980 darbesinden sonra bu tamamen yok edilmeye çalışıldı. Bunun en başarılı sürdürücüsü de AKP iktidarı oldu son 21 yılda. Gerçekten şu anda laik eğitimin, kamusal eğitimin son kırıntıları üzerinden öğretmenlik yapmaya çalışıyoruz.

Bugüne geldiğimizde, sermaye, şirketler, her gün reklamlarla Cumhuriyet'i kutluyorlar ve 1980 darbesini yapanlar da, AKP iktidarı dönemindeki bu karanlığı örgütleyenler de her zaman şunu söyle-

mişti: "Bizim attığımız adımlardan en çok ve en çok sermaye kazanacak." Şu anda kutlanılacak, savunulacak bir Cumhuriyet değil; eşit, özgür, laik, kazanılacak bir Cumhuriyet mücadelesini konuşmak aslında hepimiz için güncel bir mesele.

Biz bir rejim değişikliği yaşadık. Bu rejim değişikliği siyasal, toplumsal, kamusal tüm alanlarda hissediliyor. Bir meclisten söz etmemiz mümkün değil artık; güçler ayrılığından bahsetmemiz mümkün değil. Tüm bunların dışında, gündelik hayat içerisinde hangi saate kadar ne yiyip ne içeceğimiz, ne tüketeceğimize kadar; binaların, okulların, hastanelerin, birçok kamu kurumunun mimarisine kadar çok köklü bir değişim yaşadık.

Muhalefetin çeşitli kesimleri tarafından şu cümle de çok kuruldu: "Eğitim bir yapboz tahtası haline getirildi." Ancak, AKP 2002'de iktidar olduğu günden bugüne iki temel hat kesintisiz bir şekilde işletildi. Birincisi, eğitimin paralılaştırılması. İkincisi de eğitimin dinselleştirilmesi.

Bir rejim en temel nereden inşa edilirdi? Şu an okul öncesinden yükseköğretime 19 milyonu aşkın öğrenciyi, 1 milyon 200 bini aşkın eğitim emekçisini ve bu çocukların ebeveynlerini düşündüğümüzde, toplumun tüm kesimlerini en kapsayıcı şekilde etkileyen alan eğitim alanıydı. Ve dünyada da, kendi

Ülkemizde de gördüğümüz, bütün rejimlerin kendini inşa etmede temel aldığı nokta eğitimdi. Yine ülke tarihi açısından da, eğitimde yaşadıklarımız açısından da en kritik tarihlerden biri 2010 referandumu. Eğitimin ticarileştirilmesi, dinselleştirilmesi 2002'den bugüne kesintisiz işletilmesine rağmen 2010 referandumu eğitim alanında da en önemli kırılma noktalarından biri oldu. O dönemi hep birlikte yaşadık. Sol adına, aydın olma adına bu sürecin, yani AKP'nin bu siyasal İslam rejimini inşa etmesinin meşrulaştırıldığı bir dönem oldu ve çok hızlı bir şekilde, 2012'deki 4+4+4 Yasasıyla birlikte aslında 2012'ye kadar da yaşanan bu paralılaştırılma, piyasalaştırılma ve dinselleştirme süreci hızlandırıldı.

O dönem, yine hepimiz hatırlarız, "dindar ve kindar nesil" üzerinden daha çok tartışıldı. AKP Gençlik Kolları Kongresine katılmıştı Erdoğan ve Necip Fazıl Kısakürek'in Cumhuriyet'in kurucularına karşıtlık üzerinden kaleme aldığı "Gençliğe Hitabe"den alıntı yapmıştı. "Dininin, kininin, evinin davacısı bir gençlik inşa edeceğiz, elimize tarihi bir fırsat geçti" diye Necip Fazıl Kısakürek'in cümlelerinden ve o hitabesinden alıntıydı. Yine o dönem, hatırlarsak, TÜSİAD çok yarım ağız bir şekilde, "Bu yasanın geçmesi durumunda laik eğitimin ciddi zarar görmesinden endişe duyuyoruz" diye bir açıklama yaptığında, Erdoğan demişti ki, "Bu 4+4+4 Yasası en çok sizin işinize yarayacak." Ve 2012'ye kadar hızla artan bir şekilde, kamusal eğitime, kamu okullarına ayrılmayan kaynakların devasa kaynaklar halinde sermayeye ve şirketleşmiş tarikatlara sonsuz bir şekilde aktarıldığı bir dönemi yaşadık ve seçimden sonra atılan her adımda da bunu görüyoruz, daha da hızlandırılmış bir siyasal İslam rejimi ve piyasalaştırma inşa adımları korkunç derecede hızlanmış durumda ve son seçimden bu yana çok kısa bir süre geçmesine rağmen.

Eğitimde en temel olan şey kapsayıcılıktır; yani her çocuğun eşit, nitelikli, kamusal, parasız eğitime ulaşabilme hakkı. Ancak, eğitimin piyasalaştırılması ve ticarileştirilmesi üzerinden -biraz sonra verileri de paylaşacağım- özel okullaşmanın korkunç bir şekilde arttığı; özellikle salgın, artan yoksulluk ve son yaşanan depremle birlikte bunun çok daha kötü sonuçlarının olduğu bir durum yaşadık. Ki buna ilişkin de defalarca, salgın döneminde de, devamında da birçok yerde birlikte yaptığımız eğitimle ilgili tartışmalarda dile getirdik, bilimsel bir gerçeklikti bu; eğer kamusal eğitim için gerekli önlemler alınmazsa, deprem, doğal afet, salgın gibi olağandışı durumlarda örgün eğitim dışına çıkışın korkunç hızlanacağını belirttik. Şu anda gerçekten korkunç bir noktaya ulaşmış durumda; 4 milyonu aşkın çocuk şu an örgün eğitim

dışında. Çocuklar örgün eğitim dışına çıktığında -dünyada da yaşanan, ülkemizde de yaşanan bir durum bu- ya çocuk yaşta işçilik ya da çocuk yaşta evliliğe mahkum ediliyorlar; ya tarikatlara-cemaatlere mecbur bırakılıyorlar ya da sermaye için ucuz, hatta bedava işgücü haline getiriliyorlar.

Eğitimin içeriğinde yaşanan dönüşüm de dikkat çekici. Bütçeler nasıl en politik metinlerse bir ülke için; kamu kaynaklarının, halka ait bütçenin kimden yana harcandığı en temel meseleyse, eğitim alanında da müfredattı bu. Son kalkınma planıyla birlikte, laik ve kamusal eğitime son darbeyi son müfredat değişikliğiyle yapacaklarını açıkladılar. Ders kitaplarının içeriklerinden müfredat değişikliğine, sınav sistemlerinin değişikliğine, eğitimin içeriğinde de çok hızlı bir şekilde dönüşüm gerçekleşti.

Sadece sınav sistemleri üzerinden örnek vereyim. Okullaşma politikasında iki temel hat vardı yine. Bir, İmam Hatipleşme sayısını ve İmam Hatip'e giden öğrenci sayısını artırmaktı. İkincisi de, sermaye için çocukları ucuz, hatta bedava işgücü haline getirmek, meslek liselerinin ve mesleki eğitim merkezlerinin sayısını artırmaktı. Sadece 2018'deki sınav değişikliğinden örnek vermek istiyorum. Şu şekilde bir planlamaya oturtular: Okullaşma politikasını İmam Hatip'leştirme ve meslek liselileştirme üzerinden öyle bir hızlandırdılar ki, yüzde 10'luk dilime girenlerin yarısından fazlasını İmam Hatip ve Meslek Liseleri oluşturuyor. Yani çocuklar yüzde 10'luk dilime girseler bile, yüzde 2'ye, 3'e giremiyorlarsa, yüzde 4'e giremiyorlarsa, ya Meslek Lisesi ya da İmam Hatip Lisesi yazmak zorunda kalıyorlar. Yazmıyorlarsa, özel okula gidebilen özel okula gidiyor ya da örgün eğitim dışına çıkıyorlar. Kalan yüzde 90 için de adrese dayalı okul yerleştirilmesi dediler; adrese dayalı okulların da yarısından fazlasını sınav sistemi değişikliğiyle birlikte İmam Hatip ve Meslek Liseleri yaptılar. Aynı tablo yine burada da geçerliydi. Anadolu liselerine, Fen liselerine gidemeyen, yerleşemeyen çocuklar ya Meslek Lisesi ya da İmam Hatip Lisesi yazmak zorunda kalıyorlar. Hiçbirine yerleşmezse, ilçede belirlenen komisyon yüzde 90 İmam Hatip Lisesine yerleştiriyor çocukları ve yine eğer ailesinin ekonomik durumu uygunsa, tek seçeneği ya özel okul ya da örgün eğitim dışına çıkmak oluyor. Yani son derece planlı, adım adım gerçekleştirilen bir hedef söz konusu. Okullaşma politikası da, sınav sistemleri değişikliği de bunun üzerine inşa edildi.

Ve eğitim yönetiminde yaşanan dönüşüm. Türkiye tarihinde görülmemiş bir kadrolaşma söz konusu. Sadece öğretmen atamaları üzerinden örnek vereyim. Benim öğretmenliğe başladığım yıllarda,

KPSS'nin bile olmadığı yıllarda, Eğitim Fakültesini bitirdikten sonra öğretmen arkadaşlarımız başvurularını yapar ve atamaları yapıldı. Sonrasında biz KPSS'yi eleştirirken, şu an KPSS bile bir kriter oldu çünkü şu an bir öğretmen adayı hangi Eğitim Fakültesini bitirirse bitirsin, daha sonra KPSS'ye giriyor, KPSS'den kaç puan alırsa alsın mülakata giriyor, mülakatta yine iktidarın belirlediği kişilerden oluşan bir komisyon karar veriyor; bu da yetmiyor, güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasından geçiyor, bundan sonra da Sözleşmeli Öğretmenliğe başlıyor, yine kadrolu olmuyor. Ki sözleşmeli olduğu 4 yıl boyunca herhangi bir şekilde okul idaresinin, ilçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün onaylamadığı herhangi bir durum yaşandığı noktada meslekten çıkarılabiliyor. Yani şu an bir öğretmen olabilmek için onlarca engeli geçmiş olmanız gerekiyor. Bunun üzerinden de bir kadrolaşma politikası uygulandı ve devam ediyor, hem eğitim yöneticileri açısından, hem de öğretmenler açısından.

Şu anda laik eğitimden söz etmek mümkün mü? Onlarca örnek verebiliriz, ama sadece böyle spot spot paylaşmak istiyorum.

2012'de, hatırlarsanız, birçok AKP sözcüsü şu cümleyi kurmuştu: "Tüm okulları İmam Hatip'leştirme fırsatı elimize geçti." Şu anda okul türü ne olursa olsun, imam hatip olmayan ortaokul veya İmam Hatip Ortaokulu, 2012'de 4+4+4 çıktıktan sonra seçmeli ders adı altında, ama fiili olarak zorunlu -1980 darbesiyle başlatılan zorunlu din dersinin artışıydı bu- haftada 4 saat matematik eğitimine ulaşabiliyorken, yeterli öğretmen ataması yapılmadığı için ve ilk üç atama da sürekli din öğretmeni olduğu için, imam hatip olmayan bir ortaokul türünde de 8 saat din eğitimi alabiliyor bir çocuk. Yine biliyorsunuz, seçim sonrası bir yönetmelik yayınladılar; şu anda imam hatip olsun olmasın, bütün ortaöğretim kurumlarında, seçmeli ders adı altında, ama yine gruplar üzerinden paylaştıkları, "Derslerden en az 1 tanesini din dersi seçecek" diyerek 16 saate kadar din eğitimi alabiliyor. Yani şu anda "Tüm okullar için İmam Hatip'leştirme fırsatı elimize geçti" cümlesinin somut örneğini yaşıyoruz.

Hiçbir dönem, hiçbir yönetmelikte "Kütüphanelerin her okulda olması zorunludur" diye bir düzenleme olmadı. Spor salonları, her türlü eğitim alanı için aynı şey söz konusu. Ama şu anda okul öncesinden yükseköğretime mescit, bir okula girdiğiniz andan itibaren ilk karşılaştığınız yer, çünkü zorunlu.

Yine 2012'yle birlikte, Kılık Kıyafet Yönetmeliği denilerek, 9 yaşından itibaren tüm çocukların bedenlerinin ve saçlarının örtülmesinin önü açıldı. Müfredat,

bütün dersler, bütün ders kitaplarının içerikleri "milli ve manevi değerler" diyerek, "şükür, kanaat, ibadet" dedikleri değerler eğitimi üzerine bina edildi. Bir fen dersinde, sosyal bilgiler dersinde, Türkçe dersinde, şu an çocuğunuzun, torununuzun ders kitaplarını açtığınızda, ders kitaplarındaki görsellerden içeriklere kadar bunu çok net bir şekilde görebilirsiniz. Müfredat ve ders kitapları içerikleri değiştirildi.

Sınav sistemi değişikliklerine az önce örnek verdim; zorunlu İmam Hatip'leştirme ve Meslek Liselileştirme üzerine inşa edildi.

Protokoller, işbirlikleri. En son ÇEDES'le gündeme geldi; ancak, 2002'den itibaren, ama 2012'den sonra hızlandırılarak, yüzlerce cemaat ve tarikatla protokoller yapıldı. O ilde, o ilçede hangisi daha yaygın, güçlüyse, ismini bile şu ana kadar duymadığımız, mesela Adıyaman'da hiç duymadığımız bir yapı da olabiliyor, vakıf, dernek adı altında, İzmir'de başka bir yapı olarak da ortaya çıkabiliyor. Daha çok TUGVA, TÜRGEV, Ensar üzerinden duruyoruz; ama bu şekilde yüzlerce yapıyla, okulda her türlü faaliyeti yürütebilecekleri (seminer, yaz okulu, sempozyum vb.) yüzlerce protokol hazırlandı.

Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı diğer müdürlüklerden biriyken, en büyük bütçeye sahip olan ve bütün okulları kapsayacak kararlar alabilen bir konuma getirildi. Örneğin ÇEDES'te olduğu gibi. Normalde Din Öğretimi Genel Müdürlüğü sadece İmam Hatip ortaokulları ve liseleri üzerinden bunu planlayabilecekken, yani yasa ve yönetmeliklerde bu şekilde düzenlenmişken, ÇEDES örneğinin, Türkiye'de bütün İmam Hatip Ortaokullarında uygulanabiliyor.

Tüm liselerin İmam Hatip'leştirilmesi. Öyle bir okullaşma politikası yarattılar ki, tüm okulları İmam Hatip'leştirme üzerinden inşa ettiler. Örneğin şu okul türlerine mutlaka siz de rastlamışsınızdır: Anadolu Fen İmam Hatip, Anadolu Sosyal Bilimler İmam Hatip, Anadolu Güzel Sanatlar İmam Hatip, Anadolu Spor Bilimleri İmam Hatip, Anadolu Yabancı Diller İmam Hatip... Yani çocuk belli bir dilime giremiyorsa, mecburen, imam hatip de olsa Güzel Sanatlar İmam Hatip'e gitmek zorunda kalıyor veya sosyal bilimler lisesine giremiyorsa, Sosyal Bilimler İmam Hatip'e girmek zorunda.

Din Öğretimi Genel Müdürlüğü bütün liseleri İmam Hatip'leştirme bünyesinde toplamak için bir okullaşma türü yaratabildi. Yani Milli Eğitim Bakanlığı'nın dışında özerk bir yapı haline getirildi.

Şu an Diyanet'in sayfasına girerseniz şunu görün: 2012'de başlayan bir uygulamayla birlikte,

4+4+4'le birlikte aslında fiilen 4 yıla düşürülmüştü örgün eğitim. Çünkü ilkokuldan sonra hafızlık eğitimi adı altında ve 66 aya çekilse bile 9 yaşından itibaren ortaokula başladığını da öngörürsek, çocuklar 9-10 yaşından itibaren, ilkokuldan sonra hafızlık eğitimi için eğitimlerine ara verebiliyor. Ve hemen her yerde sayıları her geçen gün artan bir şekilde ve velilerin de katılımıyla, il il, ilçe ilçe, Diyanet'in, Valinin, Kaymakamın, İlçe Milli Eğitim Müdürünün katılımıyla, yüzlerce, binlerce kişinin katılımıyla, hafızlık süreçlerinin tamamlandığına ilişkin etkinlikler yapılıyor. Diyanet'in sayfasına girdiğimizde çok net bir şekilde bu tabloyu da görebiliriz.

Bu da yine 2002'den itibaren adım adım inşa edildi, ama en kritik dönem, 2021'de gerçekleştirilen 20. Milli Eğitim Şûrası'ydı: 4-6 yaş Kur'an kurslarının yaygınlaştırılması. Okul öncesi eğitim için bütçe yok denilirken, kamusal eğitim için bütçe yok denilirken, yoksulluktan kaynaklı olarak okul öncesine gönderebilen ailelerin çocukları için, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'yla da ortak protokol imzalayarak, her çocuk için de aylık bir para verilerek, bu 4-6 yaş Kur'an kurslarının yaygınlaştırılması hayata geçirildi. O dönem Erdoğan da söylemişti, birçok AKP sözcüsü de söylemişti, "Temel adımlardan biri, bu şûradan sonra bunun yaygınlaştırılmasıdır" denilmişti. Geçtiğimiz yıl içerisinde Diyanet açıkladı, 1 milyonu aşkın öğrenci 4-6 yaş Kur'an kurslarına katılmış durumda ve her geçen gün de sayısı artıyor.

Peki, kamusal eğitimden söz etmek mümkün mü? 2011'de 4.664 özel okul varken, 2022'de bu sayı 14.179'a çıkarıldı. 2011'de özel okullardaki öğrenci sayısı 535 binken, şimdi 1 milyon 600 bini geçmiş durumda. Adım adım özel okullaşmanın sayısı da artırılıyor. Kamusal eğitime ayrılmayan kaynakları teşvik adı altında özel okul patronlarına aktararak, kamu arazileri, kamu bütçesi aktarılarak bu hıza erişmelerine sonsuz katkı sağladılar.

Özel meslek liselerinin artışı. Özellikle en kritik olan da Mesleki Eğitim Merkezleri. Bu, A101'lerde çocukların çalıştırılması üzerinden gündeme gelmişti. Birçok yerde rastlamışsınızdır. Bu da 20. Milli Eğitim Şûrası'nın hedeflerinden biriydi. Mesleki Eğitim Merkezleri adı altında çocukları örgün eğitimde gösteriyorlar, haftada bir gün okula gidiyor gösteriyorlar, ama haftada bir gün de okula gitmiyor çocuklar. Yine çocuklar yoksulluktan kaynaklı olarak okullarını terk etmek zorunda kalıyorlar. Çünkü başta organize sanayi bölgeleri olmak üzere kölelik koşullarında çalıştırılıyor bu çocuklar; esnek çalışma ve hayatını kaybeden çok sayıda çocuk haberlerine de rastlamışsınızdır. Niye zorunda kalıyorlar?

9, 10 ve 11. sınıfta asgari ücretin üçte biri, 12. sınıfta asgari ücretin yarısı veriliyor çocuklara. Peki, bu nereden karşılanıyor, patronlar mı karşılıyor? Hayır, yine bizim bütçemizden, yani halkın bütçesinden karşılanıyor. Yani çocuklar ucuz değil, bedava işgücü oluyor, emekçilerin alın teri ve emekçilerin bütçesiyle. Ve 160 binen, son 1 yıl içerisinde yoksulluktan kaynaklı 1 milyon 400 binin üzerine çıktı bu sayı. Çocukların kitleler halinde okulları terk ettiğini görüyoruz. En son çocuklarla yapılan bir röportajda, 11. sınıfta okulunu bırakıp organize sanayi bölgesinde çalışan çocuklardan biri şunu söylüyor: "Asgari ücretin üçte birini alıyorum, hepsini aileme veriyorum. Geleceğe dair hiçbir hayalim yok."

TÜİK 2023 verilerine göre de üniversitelerde yüzde 30'a varan bir şekilde ebeveynlerin harcamalarının en büyük kalemini artık eğitim oluşturuyor. Geldiğimiz aşamada, hem piyasalaşma, eğitimin paralılaştırılması, hem de salgın, zamlar ve depremle birlikte gerçekten şu an memleketin en büyük sorunlarından biri ve maalesef ki çok az konuşuluyor, çocuklar akın akın okulları terk ediyor.

Şu cümle de çok fazla kuruluyor, birçok liberal ismin dile getirdiği bir şey bu: "2010'a kadar gayet demokratik bir şekilde ilerliyordu süreç, 2010'dan sonra değişti." Hiçbir alanda böyle olmadı, eğitim alanında da böyle olmadı. Her adım 2002'den itibaren son derece planlı, istikrarlı bir şekilde ilerledi. Örneğin müfredatta siyasal İslam rejimi ve piyasalaştırma doğrultusundaki ilk adımlar 2004'te Hüseyin Çelik zamanında atıldı. 2017-2018'de, hatırlarsınız, yeni müfredat denildi, o dönem gündemde evrimin müfredattan tamamen çıkarılması, cihadın girmesi üzerinden çok tartışıldı. Yine Kasım 2021'de Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği diye bir yönetmelik çıkardılar, "Milli ve manevi değerler esas alınacak ve milli ve manevi değerleri esas almayan hiçbir yayın ve yayın içeriğine izin vermeyeceğiz" diyerek, kendilerinin onaylamadığı, AKP'nin kendi rejim inşası dışına çıkacak hiçbir yayının hayata geçirilmeyeceğini, okullarda okutulmayacağını düzenlediler. Geçtiğimiz günlerde de, 12. Kalkınma Planı'yla birlikte müfredatta ilişkin tüm değişikliklerin hızlandırılacağını, tekrar bir değişiklik yapılacağını ilan ettiler.

Müfredat değişiminde esas olan Talim Terbiye Kurulu Başkanına baktığımızda, kendisi Maarif Vakfı Mütevelli Heyeti üyesi ve aynı zamanda da Önder İmam Hatipliler Derneği Yönetim Kurulunda uzun yıllardır yer almış isimlerden biri.

Sağlıkta, Osman hocam sunumunda ifade etti, sürekli mesleğin hedef alınması, hekimliğin hedef alınması söz konusu. Mimarlar-mühendisler olarak

zaten bu saldırılarla sürekli karşı karşıya kalınan birçok durum yaşandı. Eğitim alanında da sürekli öğretmenlik mesleği hedef alınarak, mesleğin itibarsızlaştırılması üzerinden güvencesiz çalışmanın önü açıldı. Sözleşmeli Öğretmenlik uygulaması da 2007'den itibaren başlatılarak hayata geçirildi. Son atamalarla birlikte 125 bini aşkın arkadaşımız şu anda güvencesiz çalıştırılıyor. Bu sayı sürekli değişiyor tabii ki, ama en az 85 bin arkadaş da Ücretli Öğretmen olarak çalışıyor. Bir öğretmenler odasına girdiğinizde, son yapılan Öğretmenlik Meslek Kanunu'yla birlikte çok farklı statülerde öğretmenlerle karşılaşıyorsunuz; başöğretmen, uzman öğretmen, öğretmen, aday öğretmen, sözleşmeli öğretmen, ücretli öğretmen. Aynı işi yapıyoruz, aynı sınıflara giriyoruz; ama farklı ücretler alıyoruz ve farklı haklara sahibiz. Güvencesizleştirmeye yönelik adımlar da son derece hızlı bir şekilde hayata geçirildi.

Öğretmenlik Meslek Kanunu geçtiğimiz sene çok gündem oldu, ama son darbelerden biriydi. Öğretmenlik mesleğini, aldığı ücretleri ve hakları ayırıştıran bir kanundu. Ama bu konuda ilk adım atılma tarihi 2014'tü. 2014'le birlikte ilk adımlar atılmıştı ve geçtiğimiz yıllarda çıkarılan Öğretmenlik Meslek Kanunu'yla birlikte öğretmenleri parçalayan, bölen, ayırıştıran, ücretler ve haklar noktasında çok ciddi bir eşitsizliğe neden olan uygulamayı hayata geçirdiler.

Şu an eğitim-öğretim politikalarının belirlenmesinde Milli Eğitim Bakanlığı veya herhangi bir kurumdan bahsetmemiz mümkün değil. Başkanlık rejimi referandumundan sonra, bütün alanlarda olduğu gibi, her şey Cumhurbaşkanlığına bağlandı, Cumhurbaşkanlığında da Eğitim-Öğretim Politikaları Kurulu oluşturuldu. Buradaki isimleri özellikle paylaşmak istiyorum.

Aslında her dönemin "yetmez, ama evet"ini eğitim alanında çok net bir şekilde yaşadık. Burada, baktığınızda, bazı kurumlardan bu kurulda yer alanlar gündelik hayattaki paylaşımlarında daha seküler, daha laik ifadeler kullanabiliyorlar; ama bu sürecin, yani eğitimin paralılaştırılması ve dinselleştirilmesi sürecinin birebir aktörleri, birebir örgütleyicileri oldular ve öğretmenlerin güvencesizleştirilmesine, eğitimin paralılaştırılmasına ilişkin ilk tasarımları hazırlayanlar, bu konuda hükümete sonsuz destek verenler de yine liberal politikaları, piyasalaştırma politikalarını sonuna kadar destekleyenler oldular. Örneğin, Öğretmenlik Meslek Kanunu taslağını ilk hazırlayan, ilk kamuoyuyla paylaşan TEDMEM oldu. TED'in düşünce kuruluşu TEDMEM. Güvencesizleştirmenin hızlandırılması gerektiğini, eğitimin parayla satın alınabilir bir hizmet olarak düzenlenmesi gerektiğine ilişkin ilk adımları ve düzenlemeleri yaptılar.

Yine Öğretmenlik Meslek Kanunu öncesinde basına yapılan birçok açıklamalarda da görmüşsünüzdür, şu cümleyi en az Milli Eğitim Bakanı kadar, en az özel okul sahipleri kadar, hatta daha da fazla altını çizerek kullanan Selçuk Pehlivanoglu oldu. "Öğretmenler gerekirse meslekten çıkarılmalı." Öğretmenleri güvencesizleştirmenin eğitimin niteliğini artıracaklarını söylediler ve Cumhurbaşkanlığı Eğitim-Öğretim Politikaları Kurulu'nda da yer alarak, hazırlanan tüm bu tasarımlara da imza atarak, bunun yolunu açanlar oldular. Yine baktığımızda, bir siyasi parti, bir kamu kurumu, sözde bir sendika ve sözde bir düşünce kuruluşu, eğitimin paralılaştırılmasının ve dinselleştirilmesinin önünü açan tüm politikalara imza atıldılar.

Bakanlar üzerinden zaman zaman medyada yapılan ümitvar paylaşımlar oluyor, Ziya Selçuk döneminde de gördük, bu yakın dönemde de benzer paylaşımlar gördük. Hiçbir isim de tesadüf değildi, hepsi bu iki temel hattın birebir örgütleyicileri olarak yer alan aktörlerdi ve bu aktörlüklerinin gereğini yerine getirdiler. Örneğin, Mahmut Özer, Maarif Vakfı Mütevelli Heyeti'nde bulunan 11 isimden biriydi, İslam Dünyası Kalite Güvence Ajansları Birliği Başkanıydı, piyasalaştırma ve dinselleştirme hattının hızlandırılması noktasında bütün görev aldığı yerlerde bu iki hattı kesintisiz işletenlerdendi.

20. Milli Eğitim Şûrası'yla üç temel karar alındı ve çok hızlı bir şekilde hayata geçirildi: Meslek liseleri, MESEM'ler ve MESEM'lerdeki öğrenci sayısı artırılacak denildi, hepsinin sayısı 2,5 kata kadar artırıldı. Öğrenci sayısı da, az önce dediğim gibi, bedava işgücü haline getirilen öğrenci sayısı, bu Şûradan sonra, Mahmut Özer döneminde sadece 1 yılda 160 binden, 1 milyon 405 bine çıkarıldı.

Öğretmenleri güvencesizleştiren, parçalara bölen, eşit işe eşit ücret ve eşit hak talebini ortadan kaldıran Öğretmenlik Meslek Kanunu hedefti Şûrada, bu hayata geçirildi.

4-6 yaş Kur'an kurslarının zorunlu eğitim kapsamına alınması ve yaygınlaştırılması temel hedefti ve 2020-2021'de 2.252 kurum, 50 bin çocuk varken, 2021-2022'de bu kurumların sayısı iki katından daha fazla arttı.

Yusuf Tekin. Özellikle 2012'de çıkarılan 4+4+4 Yasasından sonra, 2013-2018 döneminde müsteşarlık yapıp, eğitimle ilgili bu iki temel hattı yine en hızlı hayata geçiren isimlerden biriydi. Mülakatın geldiği dönem bu dönem oldu. Sözleşmeli öğretmenliğin hayata geçirildiği ve uygulandığı dönemde yine Yusuf Tekin vardı. Proje okulları yine onun zamanında hayata geçirildi. Çok iyi hatırlarsınız, Türkiye'nin

hâlâ kamusal-laik eğitim veren Ankara Atatürk, İstanbul Erkek, Balıkesir Sırrı Yırcalı, Cağaloğlu, Kadıköy Anadolu gibi, Türkiye'nin her yerinde tüm bu aşınmışlığa rağmen hâlâ laik-kamusal eğitim verme niteliğine sahip okullar dediğimiz okullar, proje okulları haline getirildi. Okul idarecilerinin belirlenmesi tamamen Bakanlığa bırakıldı ve bu okullarda çalışan öğretmenlerin o okullarda görevine devam edip etmeyeceği Bakanlığın iki dudağı arasında. Dört yılını doldurduktan sonra okul idarecisi ve Bakanlık karar veriyor öğretmenlerin görevlerine devam edip etmeyeceğine. Ki o günlerde aslında ülkenin her yerinde hem gençler, hem veliler, "Projeniz değiliz" diyerek çok büyük mücadelelere de imza attılar. Yine Yusuf Tekin dönemi İmam Hatip okulları sayısının çok hızlı arttığı bir dönem oldu. Sınav sistemi değişikliği -özellikle en kritiklerinden biri- 2018'de onun zamanında yapıldı. Protokollerin hızlandırılması yine Yusuf Tekin zamanında yapıldı. Dokuz yaşından itibaren çocukların başlarının ve bedenlerinin kapatılmasından zorunlu mescit uygulamasına ve hafızlık projesi uygulamalarına kadar hepsi Yusuf Tekin döneminde oldu.

Deprem ve eğitime ilişkin çok fazla şey söyleyebilirim, ama sadece birkaç şey paylaşmak istiyorum. O dönem, biliyorsunuz, evlerini kaybettikleri için, yakınlarını kaybettikleri için çocukların önemli bir kısmı il dışına çıkmak zorunda kaldı ve ortaöğretim kurumlarında, yatılı bölge okullarında kaldılar. Bu pansiyonların olduğu yer, çok sayıda pansiyonun olduğu yer neydi; İmam Hatip Ortaokullarıydı. Bu çocukların büyük bir kısmı il dışına çıktığında bu okullara mecbur bırakıldı, o pansiyonlarda kalmak zorunda bırakıldı. Hâlâ kayıp çocukların sayısı bilinmiyor. Basına yansıyan haberler üzerinden birçok cemaat ve tarikat yapılarının elinde olduğunu biliyoruz. Salgınla, yoksulluğun artışıyla birlikte ve depremin yaşanmasıyla birlikte şu an 4 milyonu aşkın çocuk var orada, örgün eğitimde olması gereken. Ve okulların büyük bir kısmı da yıkıldığı için ve çoğu da artık köylerde kalmak zorunda kaldığı için, başta ortaokul ve lise öğrencileri olmak üzere, örgün eğitim dışına çıkıyor çocuklar. Ve alınan hiçbir önlem yok. Çok kısa süreli, birinci derecede yakınına kaybetmiş çocuklara bir burs düzenlemesi yapıldı, o da sona erdirildi. Bu kitlesel okul terkini konuşurken, en kritik sorunları yaşayan bölgelerden biri de deprem bölgesi.

Seçimden sonra beş ay geçti. Sadece şu beş ay içerisinde ÇEDES... Fikri takip noktasında da ciddi eksikliğimiz var, bu hepimizin kendi özeleştirisi de olsun. Atı alan Üsküdar'ı geçtikten sonra gösterdiğimiz tepkilerle durduramıyoruz da. Aslındabir yıl önce başlamıştı ÇEDES. 48 ilde, 703 okulda başla-

mıştı. Yine liberallerin "İmam, öğretmeni yendi" diye başlattıkları tartışmanın geldiği son noktayı bize çok net bir şekilde gösteriyor. Manevi Danışmanlık adı altında, imam, vaiz, vaize, müezzin, aklınıza gelen hepsi, okullarda, artık tüm okul türlerinde her türlü çalışmayı yapabilecek. Diğer protokollerden farklı olarak, bu kalıcı ve sürekli. Diğer protokoller bir yıl üzerinden düzenleniyorken, bu kalıcı ve sürekli ve sürekli sayısı artırılarak devam ettirilecek. Sadece çocuklarla da sınırlı değil, velilerle de her türlü etkinliği yapabiliyorlar. Yine 15 Temmuz öncesi ve sonrası dönemden çok iyi hatırlarız, ağabeyler, ablalar denilerek, gönüllü öğrencilerin de -başta imam hatip öğrencileri olmak üzere- bu faaliyetlerin bir parçası haline getirileceği söyleniyor, ÇEDES'in yaygınlaştırılması devam etti.

Seçmeli adı altında ortaöğretim kurumlarında din derslerinin 16 saate kadar çıkartılabileceği zorunlu din dersi artırıldı. Karma eğitim açıklamalarını zaten çok net bir şekilde yapıyorlar, biliyorsunuz. Karma eğitimi kaldıracıklarını, karma eğitimin bir özgürlük meselesi olduğunu; isteyenlerin çocuklarını karma eğitim olan, istemeyenlerin karma eğitim olmayan okullara gönderebileceklerini, yine seçim sonrası bunu da yapacaklarını çok net söylediler, ki bunun önemli bir kısmını da fiilen yaptılar. Bir dipnot: İmam Hatip okullarında normalde karma eğitim geçerliyen, 2012 ile birlikte mümkünse binaları ayırdılar; ayıramıyorlarsa, aynı binalar içinde koridorları ve sınıfları ayırdılar, hatta çocukların okula giriş-çıkışlarını ayırdılar. Yine 2018'de çıkarılan Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğiyle, çok programlı Anadolu liseleri üzerinden müdürlerin inisiyatifine bıraktılar, "Müdürler karma eğitim olmadan da okulları düzenleyebilir" dediler. Yine hatırlarsanız, o zaman İbrahim Kalın çıkıp demişti ki, "Evet, bunu yazdık, bunu savunuyoruz; çünkü bu bir özgürlük meselesi." Zaten karma eğitimde de çok ciddi bir kayıp yaşamışken, karma eğitimi tamamen kaldıracıklarını açıkladılar.

Öğretmenlere yönelik kuşatma, kariyer basamakları, sözleşmeli-ücretli öğretmenlik, Öğretmenlik Meslek Kanunu ve son açıkladıkları kalkınma planıyla okul bazlı performans sistemi, okul yöneticilerinin profesyonelleştirilmesi, yani bütün kamu okullarının şirketleştirilmesi, okul idarecilerinin eğitimci kimliğinden tamamen çıkarılmasıyla birlikte devam ediyor.

Okul yemeğine yok denilen bütçelerin, çocukların kamusal barınma hakkı için yok denilen bütçelerin yine özel okullara, sermayeye sunulduğunu görüyoruz. Çıkardıkları yönetmeliklerle dediler ki, "Özel okullarda hafta sonu kursları ücretsiz olacak". Kamu okulları ve özel okullar arasındaki eşitsizlik bu nokta-

ya gelmişken. Peki, kim karşılayacak? Yine bizim bütçemizden, belediye bütçelerinden karşılanacak. Ve sonunda, organize sanayi bölgelerindeki özel okullar olmak üzere, o özel okul patronlarına yüzde 100'e varan oranda teşviklerin artırılacağını açıkladılar.

Yani kamusallaştırmaya karşı piyasalaştırmada son hızla ilerleniyor. Laik ve kamusal eğitimin kalan son kısıntılarına karşı, özellikle son kalkınma planıyla birlikte son darbeyi vurmaya hazırlanıyorlar.

Ancak, biz de şunu biliyoruz ki, her zorlu dönemde biz bir yol açmasını başardık. Bu topraklardaki tüm çocukların, tüm gençlerin geleceğe dair, gelecek yaşantısını değiştirmeye dair tek umudu eğitim.

Murat Özyaşar'ın "Çift Kağıt" diye bir öyküsü vardır, bir yolculuk hikayesi. Orada iki arkadaş sohbet edip konuşurken, bir arkadaş diğerine pencerenin anla-

mını sorar. Diğer de der ki, "Penç beş, re ise yol demek. Yani pencere, dört duvar arasında açılan yoldur, ışıktır."

Biz, tarihin her döneminde, bu ülkenin mücadele etmekten vazgeçmeyenleri olarak, bu yolu açmayı başardık ve şu anda da, bu seçim sonrası umutsuzluğun en yaygın olduğu dönemlerden birinde tekrar bu yolu açmanın tarihsel sorumluluğuyla karşı karşıyayız.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Biz teşekkür ederiz.

Son konuşmacımız Seyhan hocam. Sunumunun konusu, "Kamucu Sosyal Koruma Politikaları ve Uygulamaları." Buyurun hocam.

KAMUCU SOSYAL KORUMA POLİTİKALARI

Değerli katılımcılar; hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Cumhuriyetin 100. Yılında yeniden kamuculuğu tartışmak üzere bir araya geldiğimiz bu Sempozyumda benim üzerinde duracağım konu kamucu sosyal koruma politikaları olarak belirlenmiş bulunuyor.

Benden önceki konuşmacılar, sosyal politikanın iki temel alanı olan sağlık ve eğitim hizmetlerinin 100 yıllık Cumhuriyet tarihindeki gelişimi ve dönüşümü üzerine kapsamlı sunumlar yaptılar.

Ben de sosyal politikanın bir diğer alanı olan sosyal korumadaki gelişimin ve neo liberal dönüşümün üzerinde duracağım ve kamucu sosyal korumanın yeniden inşasına ilişkin bazı hususların altını çizmeye çalışacağım.

Sosyal koruma dediğimiz zaman üç alt başlıktan bahsediyoruz: Birincisi sosyal güvenlik, ikincisi sosyal yardımlar, üçüncüsü de sosyal hizmetler. Sosyal güvenlik, bireylerin ve ailelerin ekonomik ve sosyal risklerle karşılaşmaları durumunda gereksinim duydukları destek ve dayanışmanın, devlet eliyle kurumsallaştırılmasıdır. Bu kurumsallaştırılmış sistem ile yüksek gelir gruplarından düşük gelir gruplarına gelir transferi sağlanabildiği gibi nesiller arasında da gelir transferi gerçekleştirilebilir. Bireylerin ve ailelerin hastalık, analık, iş kazası, meslek

hastalığı, malullük, yaşlılık, ölüm, işsizlik ve aile sahibi olma durumunda karşılaşılabilecekleri gelir kaybı ve gider artışlarının karşılanması için sosyal güvenlik sistemlerinin kurulması ve yaşatılması sosyal devletin temel görevidir. Sosyal güvenlik, Türkiye'nin de onayladığı uluslararası belgelerde tanınan temel bir insan hakkı olmanın yanı sıra tüm vatandaşlar için anayasal bir haktır. Sosyal yardımlar muhtaçlık ölçütlerine bağlı olarak ve prim karşılığı olmaksızın bireye veya aileye, sürekli veya belirli sürelerle ve belli koşullarla yapılan aynı veya nakit yardımlardan oluşur. Sosyal hizmetler de bireye, aileye veya gruplara sunulan onların refah düzeylerini ve toplumsal işlevselliğini artırmaya yönelik kamusal hizmetlerdir. Ben konuşmamda, zaman kısıdını da göz önünde bulundurarak, sosyal güvenlik ve sosyal yardımlar üzerinde duracağım.

Türkiye'de sosyal koruma politikaları 100 yıllık Cumhuriyet tarihi sürecinde bir yanı sıra ülkenin ekonomik, politik ve sosyal koşullarındaki değişimlerle biçimlenirken diğer yanı sıra da bir dünya sistemi olarak kapitalizme eklenme süreçleriyle bağlantılı olmuştur.

Sosyal koruma politikalarında birinci dönem

Sosyal koruma politikalarında birinci dönem olarak niteleyebileceğimiz erken Cumhuriyet Türkiye'sin-

de, iki büyük savaş sonucunda nüfusun yıkıma uğradığı, Cumhuriyet öncesinin İstanbul merkezli sosyal koruma uygulamalarının dahi çöktüğü bir ortamda, sosyal koruma yoktan var edilmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde sosyal koruma alanında başta halk sağlığı olmak üzere nüfusun tümüne ve alt grup olarak da çocuklara yönelik sosyal hizmet ve sosyal yardım uygulamaları öne çıkmıştır. Sosyal korumanın uzun savaşlar nedeniyle yıkım noktasına gelmiş olan tüm nüfusa yönelmesi, nüfusun üretken kapasite olarak yeniden üretiminin ötesinde, nüfusu oluşturan bireylerin sağlığını, esenliğini, cumhuriyet değerleri etrafında yeni bir kültür geliştirmelerini de hedeflemiştir. Böylece erken cumhuriyet rejiminin sosyal politika gündeminin çerçevesini, nüfusun artırılması, önleyici kamu sağlığı ve çocukların korunması çizmiştir.

Bu dönemin önemli bir özelliği sosyal korumanın kamusal doğrultuda kurumsallaşması sürecinde devletin yanı sıra derneklere ve halk örgütlenmelerine verilen roldür. Bunda gerek yeni Cumhuriyetin sosyal politikalarını uygulayacak teşkilat yapısının yetersiz olması gerekse Osmanlı'dan devralınan sosyal yardım geleneğinin etkisi vardır.

Erken cumhuriyette memurlara yönelik emeklilik uygulamaları mevcut olmakla birlikte, genel bir sosyal güvenlik sisteminin henüz kurulmadığını görüyoruz. Bireylerin ve ailelerin ekonomik ve sosyal risklerle karşılaşmaları durumunda gereksinim duydukları destek ve dayanışmanın kamu programları aracılığıyla kurumsallaştırılması anlamında bir sosyal güvenlik sisteminin gelişmesi, dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gerçekleşecektir.

Erken Cumhuriyetin sosyal yardım ve sosyal hizmetlere ağırlık veren sosyal koruma politikaları II. Dünya Savaşı dönemine kadar önemli atılımlarla devam etmiş, sosyal güvenlik alanındaki yapısal değişiklikler ancak savaş sonrası döneminin değişen dünya ve Türkiye koşullarında mümkün olabilmiştir.

Sosyal koruma politikalarında ikinci dönem

1945 yılından 1970'lerin ortalarına kadar olan ve iktisat yazınında kapitalizmin altın çağı veya Keynes çağı adı verilen yıllar, tüm dünyada ama özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde ekonomilerin hızla büyüdüğü, çoğu ülkede tam istihdama yakın koşulların yaşandığı, sendikaların güçlendiği ve ücret artışlarının sağlandığı yıllardır. Fordist kitlesel üretim, yeni yatırımları mümkün kılarken, yeni yatırımlar, emek verimliliğini artırmış; emek verimliliği arttıkça üretilen malların göreceli fiyatlarının düşmesi ve bu malların

daha geniş yığınlarca tüketilmesi imkânı doğmuştur. Kitlesel üretimin kitlesel tüketicileri olması öngörülen sosyal sınıfların zenginliklerden pay almasının bir yolu ücret artışları ise bir yolu da refah devleti uygulamaları ve sosyal programlar olmuştur. Sosyalist blokun güçlü varlığı ile işçi sınıfının sendikal ve siyasal mücadelesi süreci hızlandıran unsurlar olmuştur. Devletin geliri yeniden dağıtması, eğitim, sağlık, emeklilik, işsizlik ödemeleri ve konut gibi sosyal programlar aracılığı ile gerçekleşmiştir. Sosyal güvenliğin temel bir insan hakkı ve çalışma hakkı olarak uluslararası düzeyde kabulü de bu dönemdedir.

Bu gelişmeler daha dar kapsamda ve daha gecikmiş olarak da olsa Türkiye'de de yansımalarını bulmuştur. 1930'lu yıllarda tüketim mallarına yönelik olarak başlayan ithal ikameci politikalar bu dönemde dayanıklı tüketim malları ve ara mallarını kapsamış, gerek kamu iktisadi teşebbüsleri gerekse kamusal altyapı hizmetleriyle iç pazara dönük üretim yapan sermayenin gelişmesini önceleyen, çevre fordizmi diyebileceğimiz bir birikim rejiminin unsurları Türkiye'de görülmüştür. 1945 öncesi dönemde sosyal koruma gündemi önemli ölçüde nüfus, halk sağlığı, çocuk meselesi konuları üzerinde yoğunlaşmışken, 1945 sonrasının sosyal koruma gündemi çalışma hayatı etrafında şekillenmeye başlamış ve çalışmaya bağlı zorunlu primlerle finanse edilen bir sosyal güvenlik sistemi aşamalı olarak hayata geçirilmiştir. Ücretli ve maaşlı çalışanlarla başlayan ve aşamalı olarak tüm sosyal güvenlik risklerini kapsayan sistem, 1971 yılında bağımsız çalışanları, 1983 yılında tarımı da kapsayarak genel hatlarıyla tamamlanmıştır. Muhtaçlık kriterlerine bağlı olarak sağlanan primsiz sosyal koruma uygulamaları içinde ise 1976 yılında benimsenen 65 yaş aylığı ve 1992 yılında benimsenen yeşil kart uygulaması öne çıkmaktadır.

Sosyal koruma politikalarında üçüncü dönem

1970'lerin ortalarından sonra dünya ekonomisinin gelişme hızı dramatik bir şekilde yavaşladı. Daralan iç pazarlar, dış pazarlarda yoğunlaşan rekabet, artan petrol fiyatları, verimlilik artışlarını geçen ücret artışları, düşen kâr oranları ve refah devletinin maliyetleri, Fordist sistemin sınırlarını zorluyordu. Bu dönemde, önceki dönemin ekonomik, politik, sosyal ve teknolojik bileşenleri köklü bir biçimde değişti. Mal ve hizmet ticareti serbestleşti; sermaye hareketlerinin önündeki engeller kaldırıldı. Mal ve hizmet üreten kamu kuruluşları özelleştirildi. Pek çok imalat süreci parçalandı ve ulusal sınırları kesen bir biçimde yeniden örgütlendi. Üretim sisteminde ve üretimin organizasyonundaki esneklik, esnek ve düzensiz çalışma biçimleri ile bütünlendi. İşgü-

cünün düzenli, istikrarlı işlerde çalışanlarla, düzensiz, istikrarsız işlerde çalışanlar arasında parçalanması yaygınlaştı. Sendikaların üye sayıları azaldı; toplumsal ve siyasal etkileri zayıfladı. Refah devletlerinde daralma eğilimi bu ortamda doğdu. Tüm dünyada, iş hukukundan, istihdam politikalarına, altyapı hizmetlerinin üretimi ve sunumundan eğitim ve sağlığa kadar bütün sosyal politika alanlarında, yeni liberal doğrultuda bir dönüşüm süreci başlatıldı. Aynı dönüşüm süreci sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmet alanlarında da yaşandı.

1980 sonrası küresel kapitalizm koşullarında uygulanan yeni liberal politikalar Türkiye'deki sosyal koruma sistemini de etkilemiş ve önce parametrik sonra yapısal dönüşümlerle 60 yıllık sosyal koruma sisteminden neo liberal doğrultuda köklü bir kopuş yoluna girilmiştir.

Bu kopuşun en önemli halkası Uluslararası Para Fonu IMF ve Dünya Bankasının önerileri doğrultusunda 2006 yılında benimsenen Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunudur. Bu kanunla emeklilik yaşı uzatılmış, pirim ödeme gün sayısı artırılmış, aylık bağlama oranları düşürülmüştür. Ancak bu Kanundan önce de 1990'lı yıllardan itibaren sosyal koruma sistemindeki neo liberal dönüşümün adımları aşamalı olarak atılmıştır. 1998 IMF Yakın İzleme Anlaşması ile öngörülen ve 1999, 2002 ve 2005 IMF anlaşmaları ile de sürdürülen, parametrik değişikliklerle sisteme yapılan katkıların artırılıp, yararların azaltılması, bireysel emeklilik alternatifinin yerleştirilmesi, sağlık hizmetlerinde katkı payları, ticarileşme ve özelleştirme şeklindeki yaklaşım, dönem hükümetlerinin tümü tarafından uygulanmıştır. IMF ve Dünya Bankasının baskıları ve kredi desteğiyle ile uygulamaya konan Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Program kapsamında, birinci basamak sağlık hizmetlerine ilişkin Aile Hekimliği sistemi ve hastanelerin Sağlık İşletmelerine dönüştürülmesi, sosyal güvenlik sistemindeki dönüşümün ve 2012 yılından itibaren zorunlu hale getirilen Genel Sağlık Sigortasına ilişkin düzenlemelerin ayrılmaz parçalarını teşkil etmektedir. Sosyal koruma sistemindeki dönüşümün nihai amacı sosyal güvenlik ve sağlığın aşamalı olarak ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesidir. Emeklilik sisteminde özelleştirme süreci 2017 yılında getirilen ve çalışanların birikimlerinin bireysel hesaplar üzerinden mali sermayeye aktarılmasını temel alan otomatik bireysel emeklilik sistemi ile devam ederken, sağlıkta ticarileşme ve özelleştirmenin de devlet hastaneleri tasfiye edilir ve üniversite hastaneleri kaynaksız bırakılırken şehir hastaneleri modeli ile sürdürüldüğü görülmektedir.

Günümüzde de 2023-2025 Orta Vadeli Program ve 2024-2028 On İkinci Kalkınma Planı belgelerinde de ifade edildiği üzere sosyal güvenlikte ve sağlıkta özelleştirme devam ettirilmek istenmektedir. Üstelik On İkinci Planda insan ömrünün uzaması nedeniyle sosyal güvenlik sistemlerinin yaşlanan nüfusun yükünü taşıyamayacağı şeklindeki eski Dünya Bankası tezi yeniden ortaya atılmış ve buna bağlı olarak emeklilik yaşının yeniden yükseltilmesi gerektiği iddia edilmiştir. Aktüeryal dengelerin sağlanması için de prim oranlarının artırılması önerilmektedir.

Ancak geniş halk kitlelerinin tükettiği eğitim, sağlık, elektrik, su ve benzeri temel hizmet alanları gibi sosyal güvenlik de özelleştirmeye dirençli bir alan olarak karşımıza çıkıyor. 2000'de gönüllü bireysel emeklilik sistemi, 2017'de ise zorunlu bireysel emeklilik sistemi ile süreç içinde sosyal emeklilik sisteminin etkisiz hale getirileceği bir yapısal değişim amaçlanmıştı. Bu yapısal değişimin ipuçlarını Türk Sanayici ve İşadamları Derneği TUSİAD'ın 2004 yılında yayınladığı Türk Emeklilik Sisteminde Reform başlıklı Raporunda buluyoruz. TUSİAD önerisine göre kamusal emeklilik, kapsama alınan herkese, asgari düzeyde bir emekli aylığı garanti eden birinci ayak emeklilik kurumu olarak varlığını sürdürecektir. Bağlanacak aylık, çalışırken elde edilen ortalama gelirin en fazla yüzde 25'ine denk olacaktır. Ek olarak yalnızca işçilerden yapılacak prim kesintileriyle kurulacak olan İkinci Ayak Emeklilik Sistemi ise zorunlu bireysel emeklilik hesaplarına, bireysel tasarruf ve fonlama esasına dayanacaktır. Bu emekli fonlarında biriken paralar da çoğu çokuluslu olan özel sigorta ve finans şirketlerince sermaye piyasalarında değerlendirilecektir. Sosyal güvenliğin özelleştirilmesi anlamına gelen bu sistemin işleyişine göre şirketler, çalışanlara, "emeklilik satmak"ta çalışanlar da tüketici kimlikleriyle finans piyasaları aracılığıyla bu metayı satın almaktadır. Devlete düşen görev de emekliliğe ilişkin bir güvenceyi bireysel olarak satın alabilecek gelir düzeyine sahip olan tüketicilerin bu alışveriş sırasında korunması için düzenleyici rol oynamaktır. Ancak emekliliğin özelleştirilmesi, sermayeye bu alanda yeterli kârlılık oranı yaratmaya yetmemektedir. Çünkü eğitim ve sağlık olduğu gibi sosyal güvenlik alanında da geniş tüketici kitlesi, tam da bu hizmetleri tüketmek için kamusalığa ihtiyaç duyan gelir düzeyi düşük emekçi yığınlarıdır. Bu sektörlerde söz konusu olan yalnızca pazarın özel sermayeye açılması ve devletin pazardaki payının azaltılması değildir. Kamusal kaynakların, özel kesimden hizmet alımı için piyasaya yönlendirilmesi de zorunlu olmaktadır. Örneğin, sağlıkta ticarileşme ve özelleş-

tirme kamu kaynaklarının, özel ilaç, tıbbi teknoloji firmalarına ve özel sağlık kuruluşlarına aktarılması yoluyla gerçekleşmektedir. Çünkü geniş vatandaş kitlelerinin satın alma gücü, özel sağlık hizmetlerini almaya yetmemektedir. Eğitimde, özel üniversiteler ve diğer özel eğitim kuruluşları devlet desteği talep etmektedir. Sosyal güvenlikte de aynı şekilde bireysel emeklilik şirketleri sadece piyasada poliçe satarak hedefledikleri mali kaynağa kavuşmamakta ve devletin, doğrudan katkı yapmasının yanı sıra sosyal güvenlik fonlarını otomatik katılım sistemi yoluyla kendilerine aktarmasını istemektedir. Bu nedenle devlet tekelci nitelik taşıyan ve büyük sermayenin hakim olduğu emeklilik sigortası piyasasında şirketlere devlet katkısı sağlamak ve tıpkı özel sağlık ve özel eğitimde olduğu gibi piyasanın işlerliğini kamu kaynaklarıyla desteklemektedir.

Gerek yaş gerekse prim ödeme gün sayısında yapılan parametrik değişikliklerle işçilerin “mezarda” emekliliğe” ve aylık bağlama oranları düşürülerek emeklilerin sefalet gelirine mahkum edilmesi, işçilerin, sendikaların ve Emeklilikte Yaşa Takılanlar (EYT) adı altında örgütlenen bir grup sigortalının şiddetli muhalefeti ile karşılaşmıştır. AKP iktidarı özellikle seçimler öncesinde emeklilere sistem dışı geçici ve cüzi ödemeler yapmak ve EYT grubunun taleplerini kısmen de olsa karşılamak zorunda kalmıştır. Zorunlu olması düşünülen ikinci ayak emeklilik sistemi de otomatik katılım olarak düzenlenmiş, işçilere sistemden çıkış hakkı tanınmıştır. Otomatik katılım sisteminin kıdem tazminatı fonu ile birleştirilerek yeniden örgütlenmesi, sendikaların kıdem tazminatını kırmızı çizgi ilan etmeleri sonucunda bugüne kadar gerçekleştirilememiştir. Ancak siyasi iktidar sosyal emekliliğin tasfiye edilmesi hedefinden vazgeçmemiş ve sosyal güvenlikteki yapısal dönüşüm, kıdem tazminatının ortadan kaldırılmasını ve bakım sigortası adı altında yeni bir primli sistemin kurulmasını da içerecek biçimde Program ve Plan hedefleri arasına dahil edilmiştir.

Bu dönemin önemli bir özelliği seçmen tabanı ve/veya yandaş desteği sağlamaya yönelik uygulamalar ve liyakatsiz yönetimlerle sosyal güvenlik sisteminin kuşaklar ve kesimler arası dayanışmacı özelliğinin yok edilerek sistemin içsel dengelerinin tümüyle bozulması olmuştur. AKP döneminde ulufe dağıtır edasıyla emeklilere verilen ikramiyeler, neo liberal politikalarla çeyrek asırdır düşürülen emekli aylıklarının alt sınırının sistem dışı hazine kaynaklarının kullanılması yoluyla yükseltilmesi, EYT'lilere getirilen kısmi çözümler hep bu palyatif uygulamalar kapsamındadır.

Kamucu sosyal güvenlik politikaları nasıl olmalı?

Sosyal korumadaki kamuculuk ancak genel iktisadi politikadaki planlı-kamucu politikalarla birlikte yürür. Kamucu sosyal koruma politikalarının özellikle maliye politikalarıyla birlikte düşünülmesi gerekir. Uygulanan maliye politikaları ile vergi tabanı eritiliyor ve mali açıklar büyüyorsa, vergi sistemi sermaye gelirleri üzerindeki vergilere değil, ücretlilerin ve tüketicilerin vergilerine dayanır hale gelmişse, bağımlı çalışanlar üzerindeki vergi ve pirim yükü kayıtdışılığa yol açıyorsa, ülke borç krizine sürüklenmişse; kısacası sermayeyi ve serveti vergilendirmek yerine, geniş emekçi yığınlarının ve tüketicilerin vergilendirilmesi yoluna gidiliyorsa, sürdürülebilirliği kamu kaynaklarıyla desteklenmesine bağlı olan sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmet sistemlerinin yaygın, nitelikli ve sürekli temini ciddi dar boğazlarla karşılaşacaktır. Servetin ve sermayenin vergilendirilmesine öncelik veren maliye politikalarının geçerli olduğu koşullarda ise sosyal koruma alanındaki kamucu politikaların güçlü olacağı aşikardır.

Sosyal güvenlik sistemindeki neo liberal dönüşümün gerekçelerinden biri her zaman, sosyal güvenlik kurumlarının finansman açıklarının “ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri” iddiası olmuştur. Çözüm olarak da sosyal güvenlik sistemindeki mali dengesizliğin makroekonomik nedenleri ve yapısal özellikleri göz önüne alınmadan, açığın giderilmesi için katkıların artırılması yararların azaltılması önerilmiştir. Oysa sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesi, açıkların arkasındaki gerçek nedenlere eğilmeden çözüme kavuşturulamaz.

Sosyal güvenlik sisteminin finansman açıklarının arkasındaki önemli bir neden sosyal güvenlik sisteminde devlet katkısının yeterli olmamasıdır. Sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesinin sağlanması kadar sisteme aktarılan kamu finansmanının da güçlü ve sürekli olması büyük önem taşımaktadır. Sosyal güvenliğe salt aktüeryal denge düşüncesiy-le yaklaşmak, sosyal devlet anlayışı ile bağdaşmaz. Sosyal güvenlik hakkı devletin sosyal niteliği, aktüeryal denge ile sosyal devlet ilkesi arasında uyum sağlanmasını; sosyal güvenlik yükünün gerektiğinde devletçe karşılanmasını gerektirir. Avrupa Birliği (AB) İstatistik Ofisi Eurostat verileriyle Türkiye’de 2021 yılında sosyal koruma finansmanına devlet katkısının Gayri Safi Yurt İçi Hasıla’ya (GSYH) oranı yalnızca yüzde 5,1’dir. Aynı oran AB’nde ortalama yüzde 13’tür. Türkiye’de 2021 yılında sosyal koruma finansmanına işveren katkısının GSYH’ya oranı yalnızca yüzde 4,3’tür. Aynı oran AB ortalamasında yüzde 10,4’tür.

2024 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programındaki verilere göre 2018-2022 yılları arasında sosyal harcamaların GSYH'ye oranı aşağıdaki Tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Sosyal Harcamaların GSYH'ye Oranı, %

	2018	2019	2020	2021	2022
EĞİTİM	3,8	3,7	3,4	2,9	2,6
SAĞLIK	3,6	3,8	4,1	4,0	3,2
SOSYAL KORUMA	9,0	9,5	10,1	8,2	6,1
Emekli Ayıklar ve Diğer Harcamalar	8,0	8,5	8,9	7,0	5,2
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,9	0,9	1,2	1,1	0,9
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
TOPLAM	16,3	17,1	17,6	15,1	11,0

Kaynak: 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

Türkiye'deki sosyal harcamaların tüm kalemleri GSYH'ya oranları açısından AB ortalamasının çok gerisindedir. Örneğin Eurostat verilerine göre 2021 yılında sağlık ve sosyal koruma harcamalarının GSYH'ye oranı AB'nde ortalama yüzde 28,7 iken bu oran aynı yıl Türkiye'de yüzde 12,2 ile AB ortalamasının yarısından azdır. 2021 yılında sağlık dahil sosyal harcamalar AB'nde ortalama 9 805,29 Euro iken, bu rakam aynı yıl Türkiye'de 888,17 Euro ile AB ortalamasının onda birinden daha azdır. Türkiye'de 2021 yılında emekli aylıklarının GSYH'ye oranı yüzde 6 iken aynı oran AB'nde ortalama yüzde 12,9'dur.

Sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesinin bozulmasının arkasındaki önemli bir neden de sosyal güvenlik sisteminin kaynaklarının, borçlanma yasaları, karşılığında prim alınmayan ödemeler, primlerin toplanamaması (düşük beyan-düşük tahsilat), sık sık çıkartılan af yasaları, sistemde biriken kaynakların kamu açıklarının finansmanı için kullanılması gibi yönetsel yanlışlardır. Öte yandan Türkiye'de sosyal güvenlik sistemine işveren katkısı da düşüktür. 2021 yılında sosyal koruma finansmanına işveren katkısının GSYH'ye oranı yalnızca yüzde 4,3'tür. Aynı oran AB ortalamasında yüzde 10,4'tür. Özel sağlık kuruluşlarına aktarılan kaynaklar ve sermayeye sağlanan prim teşvikleri ve diğer teşviklerle de sistemin kaynakları eritilmektedir. Yalnızca 5510 sayılı Kanun kapsamında uygulanan teşvikler bile işverenlere sağlanan kaynak aktarımının boyutlarını göstermektedir. Malullük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortası İşveren Hissesinde 5

Puanlık İndirim; Yurtdışına Gönderilen/Gönderilen Sigortalılar İçin Uygulanan 5 Puan İndirim; Sosyal Güvenlik Destek Primi İşveren Hissesi 5 Puanlık İndirim; Genç Girişimci Teşviki; Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararlar Uyarınca Uygulanan Teşvik; Asgari Ücret Desteği; İşsizlik Ödeneği Alanların İstihdamı Halinde Uygulanan Prim Teşviki; Çok Tehlikeli Sınıfta Yer Alan İşyerleri İçin İşsizlik Sigortası Teşviki; Genç, Kadın ve Mesleki Belge Sahibi Olanların İstihdamına Yönelik Teşvik; Sosyal Hizmetlerden Faydalanan Kişilerin İstihdamı Halinde Uygulanan Teşvik; Sosyal Yardım Alanların İstihdamı Halinde Uygulanan Teşvik; İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetlerinin Desteklenmesi Teşviki bu teşvikler arasındadır. İşsizlik Sigortası Fonu bir işveren teşvik fonu olarak işletilmekte ve Fon kaynakları yararlanma koşulları ve süreleri açısından getirilen kısıtlamalarla işsizlere değil, işveren teşviklerine aktarılmaktadır.

Kamucu sosyal güvenlik politikaları, sosyal güvenliğe yapılan devlet katkılarının artırılmasını hedeflerken, bireysel emeklilikteki devlet katkısının sosyal emekliliğe aktarılmasını sağlamalıdır. Kamucu sosyal güvenlik politikaları, teşviklerle sistemden sermayeye yapılan kaynak aktarımlarına son verilmesini hedeflemelidir. Sosyal güvenliğin nesiller ve gelir grupları arasındaki dayanışmacı özünün yeniden inşası; sistemin seçim eksenli siyasi müdahalelerden uzak demokratik ve planlı bir şekilde yönetilmesi sağlanmalıdır.

Kamucu sosyal güvenliğe ilişkin politikalar oluşturulurken göz önüne alınması gereken bir başka alan işgücü piyasasının yapısıdır. Türkiye'nin dağıtım esasına göre işleyen sosyal güvenlik sisteminde aktif sigortalılardan elde edilen prim gelirleriyle pasif sigortalılara yapılan ödemeler finanse edilmektedir. Dolayısıyla işgücüne katılım oranı başta olmak üzere kayıtdışı çalışanların oranı, işsizlik ve atıl işgücü oranı gibi göstergeler, sistemin prim geliri elde etme kapasitesi açısından belirleyici birer değişken olmaktadır. 2022 yılında Türkiye'de işgücüne katılım oranı yüzde 53,1 olmuştur. Bu oran yüzde 75 olan AB ortalamasının önemli ölçüde gerisindedir. Bu farkın arkasında Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranının son derece düşük olması yatmaktadır. Kadının işgücüne ve istihdam katılımlarının ekonomik büyüme sürecinde giderek erkeklerinkine yaklaşacağı beklentisinin Cumhuriyetin yüzüncü yılında hala gerçekleşmediğini görüyoruz. 2022 yılında erkekler için işgücüne katılma oranı AB ortalamasında yüzde 80 iken Türkiye'de yüzde 71,4'tür. Aynı oran kadınlar için AB'nde yüzde 69,3 iken Türkiye'de yüzde 35,1 ile AB ortalamasının ancak

yarısı kadardır. Kapitalizmin gelişmesi süreci içerisinde tarımsal istihdamdan kopan erkek nüfusun sanayi ve hizmetlerde istihdama çekildiğini ancak kadın için aynı durumun geçerli olmadığını; tarımsal istihdamdan kopan kadının kamusal alandan dışlanarak ev içine, tam zamanlı ev kadınlığına kapatıldığını söyleyebiliriz. Türkiye’de kadınların işgücüne düşük katılımı, bir dizi kültürel, sosyal ve ekonomik faktörden etkilenen çok boyutlu bir sorundur. Türkiye’de erken Cumhuriyet döneminin rejimi laik temellere oturtma ve toplumsal yaşamı sekülerleştirme çabalarının, Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında terkedilmesi ve patriarkanın güçlenmesi; toplumdaki cinsiyetçi klişeler ve bu klişelerin kamusal ve özel alanda sürdürülmesi; hane içindeki ev işleri ve bakım hizmetlerinin kadın tarafından karşılanması; Türkiye’de uygulanan makroekonomik politikaların kadın işgücüne olan talebi yeterince artırmaması, bu nedenler arasında sayılabilir. Kadının işgücüne katılım oranının bu kadar düşük olduğu bir ülkede, emeklilik yaşını uzatmak, prim oranlarını yükseltmek ya da emeklilik aylıklarını düşürmek yoluyla sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğinin sağlanacağını düşünmek hayaldir.

Türkiye’de toplam istihdamın içinde ücretlilerin oranı yüzde 70,5’dir. AB ülkelerine kıyasla en düşük asgari ücretler Türkiye’dedir. Eurostat verilerine göre asgari ücretin yüzde 105’inden az kazanan ücretlilerin oranı yüzde 40’la AB ülkeleri arasında en yüksek oran olan yüzde 15’e kıyasla (Slovenya) neredeyse 3 kat fazladır. Asgari ücretli ülke haline gelmiş olan Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminde tüm dengeler bozulmakta, sistemin düşük ücretler üzerinden oluşan prim tabanı ayrıca yetersiz kalmaktadır.

Kamucu sosyal güvenlik politikaları, sosyal güvenlik sistemlerindeki dengeleri sağlamanın yolunu sistemin sosyal niteliğinin zayıflatılmasında değil kadının işgücüne katılımını artırmakta, insanca gelir ve yaşam koşulları sağlayan düzenli ve güvenceli istihdam yaratmakta aramalıdır.

Hak temelli sosyal güvenlikten muhtaçlık temelinde sosyal yardımlara

Neo liberal dönemde sosyal güvenlikteki zayıflamaya paralel olarak muhtaçlık temelinde sosyal yardımlara dönülmüş, bu süreçte de siyasi kayırmacılık egemen olmuştur.

Sosyal politika, emek eksenli olarak başlamakla birlikte 20. yüzyılda bir ülkenin tüm vatandaşlarının eşit biçimde yararlandığı vatandaşlık hakları olmaya doğru evrilen ve temel insan hakları niteliğinde ol-

duğu kabul edilmeye başlanan sosyal haklar temeline dayanır. Neo liberalizmin yeni sosyal politikası ise kamusal hizmet üretimi ve sunumu ticarileşir ve özelleştirilirken, sosyal hakların bir bölümünün hak olmaktan çıkartılıp devletin yoksulluk temelinde temin ettiği hizmet alanlarına dönüştürülmesi demektir. Neo liberal yaklaşımda yoksulluk tarih dışı, sınıf dışı ve politika dışı bir kavram olarak ele alınmakta, kapitalist sistemde yoksulluğun temel nedeninin “emeğin sömürülmesi yoluyla kâr amaçlı üretim” olduğundan ise bahsedilmemektedir.

Türkiye’de de yoksulluğu kontrol altına almada öne çıkan temel araç primli rejimin dönüşümü çerçevesinde sosyal yardımlar olmuştur. Emeklilik yaşının yükseltilmesi ve aylık bağlama oranlarının düşürülmesi ile primli rejimin yararları daraltılarak sistemin primsiz rejim ayağına ağırlık verilmiştir. Söz konusu dönüşüm 2005 yılında yayınlanan “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma 9; Sosyal Güvenlik Reformu: Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı bir Başbakanlık yayınında şöyle ifade edilmektedir. “Emeklilik sigortalarına yönelik kullanılması gereken kamu kaynağının kademeli olarak azalması, sosyal yardımlara aktarılacak kaynakların artmasını sağlayacaktır”. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın hazırladığı 2012 yılı İstihdam Stratejisinde, sosyal yardım harcamalarının GSYH’ye oranının 2002 yılında, yüzde 0,5 iken, 2010 yılında yüzde 1,2 düzeyine yükseltildiği, 2023 yılında ise, yüzde 3’e çıkartılacağı ifade edilmektedir. Ancak sosyal yardımlarda vaat edilen artış gerçekleşmemiş ve tüm kalemlerde AB ortalamalarının çok gerisinde kalınırken sosyal yardım harcamalarının GSYH’ye oranı 2023 yılında, seçime rağmen, tahmini rakamla yalnızca yüzde 1 olmuştur. 2024 yılı için öngörülen is gene yüzde 1’dir.

Türkiye işsizler, emekliler ve kayıt dışı çalışanları da dahil ederek ele aldığımız işçi sınıfı ailelerinin geniş bir bölümünün yoksulluk içinde yaşadığı bir “muhtaçlar” ülkesi durumundadır.

Tablo 2. Maddi ve Sosyal Yoksunluk Oranı %. 16+ Yaş

	Ücretliler	Diğer istihdam edilenler	İşsizler	İşgücüne dahil olmayanlar	Emekliler
Türkiye	23,4	21,6	50,4	32,8	17,7
Avrupa Birliği	7,2	8,3	36,8	17,8	10,4

Kaynak: Eurostat https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_md5d01__custom_8816554/default/table?lang=en

16 yaş üzeri nüfusta ücretli çalışanların dörtte biri, işsizlerin yarısı, emeklilerin yüzde 17,7'si maddi ve sosyal yoksunluk içindedir. 16 yaş altı çocukların yüzde 43,7'si yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındadır.

Günümüzde yoksullara yönelik aile, barınma-gıda, engelli-yaşlı, sağlık ve eğitim başlıkları altında toplanan 30u aşkın yardım türü mevcuttur. Yardımların büyük bölümü özel hukuk tüzel kişiliğine sahip olan ve ülke genelinde sayıları 1003'e ulaşmış olan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma (SYD) Vakıfları tarafından yapılmakta, Vakıfların gelirleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan sağlanmaktadır. AKP döneminde elektrik yoksulluğu, doğalgaz yoksulluğu gibi yeni yoksulluk biçimlerinin doğuşu ile yoksullara yapılan yardımlar da çeşitlendirilmiş, yoksul sayısı arttığı için sosyal yardım alanların sayısı da artmıştır. Ancak sosyal yardım miktarı, artan yoksulluğa çare olacak düzeyde artırılmamıştır. Sosyal yardım ve primsiz ödemelerin GSYH'ya oranı 2022 yılında yalnızca yüzde 0,9 olmuştur. Öte yandan 2006 yılında çıkartılması planlanan Sosyal Yardımlar ve Primsiz Ödemeler Kanunu, tasarı taslağı olarak kalmış sosyal yardım ve primsiz ödemelerin bütüncül bir yasal çerçevesi oluşturulmamıştır. Sosyal yardım ve primsiz ödemelerin reel gelişiminin alt başlıklar halinde zaman serisi olarak izlenebileceği veriler de mevcut değildir.

Geniş emekçi yığınları yoksulluktan kurtaracak düzeyin yanına bile yaklaşmayan sosyal yardımlar, yoksulluğu ortadan kaldırmaya yönelik olarak değil yoksulluğu yönetmek üzere planlanmıştır. Bu yönetimin bir özelliği sosyal yardımların bir sosyal hak olarak değil siyasi iktidarın özellikle de Cumhurbaşkanlığı rejimi döneminde bizzat Cumhurbaşkanının bir lütfu imiş gibi sunulması ve yığınların algısının bu yönde oluşturulmaya çalışılmasıdır. Pek çok sosyal yardım türü hatta emeklilere yapılan ek ödemeler gibi primli sistemdeki uygulamaların bazıları Cumhurbaşkanının kişisel kararlarıyla benimsenen, bu nedenle de bu merhametli ve yardımsever şahsın siyasal destek talebinde bulunmasını haklı kılacak uygulamalar olarak sunulmuş, özellikle 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde klientalizmin uç örnekleri görülmüştür.

Sosyal yardımlar ülkedeki sosyal güvenlik sisteminin daraltılması ve özelleştirilmesinde bir araç olarak değil bir sosyal hak olarak sosyal koruma sistemine dahil etmelidir. Sosyal yardımların hukuki çerçevesi, yönetim yapısı, kapsamı ve miktarı bütüncül bir anlayışla sosyal koruma sisteminin hak temelli bir parçası olarak yeniden düzenlenmelidir.

Türkiye'de kapitalizm-patriyarka uzlaşmasının bir biçimi olarak sosyal korumanın aile üzerinden kadına yüklenmesi

AKP iktidarı döneminde özel patriyarkanın yanı sıra kamusal patriyarkanın da güçlendiği ve buna bağlı olarak sosyal korumada ailenin ve kadının rolüne ağırlık verildiği görülmektedir. Türkiye'de hane içindeki ev işleri ve bakım hizmetleri kadın tarafından karşılanmakta ve özellikle çocuk bakım hizmetlerini kadının sırtından alacak sosyal politikaların gelişmemiş olduğu görülmektedir. Tersine AKP iktidarı döneminde güçlenen kamusal patriyarkanın sosyal politikalarda sözde "aileci" yaklaşımlara yönelmesi ve bakım hizmetlerinin hane içinde kadın tarafından sürdürülmesinin esas alınması söz konusudur.

2022 TÜİK verilerine göre işgücüne dahi olmayan 9.144.000 erkek içinde "Evişleriyle Meşgul" olan erkeklerin oranı yüzde 0 (yüzde sıfır) iken, işgücüne dahil olmayan 21.200.000 kadının 9.982.000'i yani yüzde 47'si "Evişleriyle Meşgul" dür. Türkiye zaman kullanımı yayınlayan ülkeler arasında, evişleri ve bakım hizmetine ayrılan zaman açısından kadın ve erkek farkı en fazla olan ülkelerin arasında bulunmaktadır. Kadın ve erkeklerin günün 24 saatini farklı faaliyetler arasında nasıl bölüştürdüğüne ilişkin 2015 TÜİK Zaman Kullanımı Araştırmasının sonuçlarına göre kadınlar bakım hizmetlerine ve ev işlerine günde ortalama 4 saat 17 dakika ayırırken, erkekler sadece 51 dakika ayırıyor. 2021 TÜİK Türkiye Aile Yapısı Araştırmasına göre de erkekler aylık faturaların ödenmesi ve gıda alışverişi gibi paraya ve hane dışına çıkmaya ilişkin işleri ve kısmen de badana boya, ufak tefek tamirat gibi "erkek" işlerini üstlenirken, ev işleri ve çocuk bakımının hemen tamamı kadının sırtındadır.

Ev ve bakım işleri arasında kadının istihdam oranını etkileme açısından çocuk bakımının öne çıktığını söyleyebiliriz. Hanede çocuk bakımının yüzde 94,4 oranında kadının sorumluluğunda olduğu ve hane dışından çocuk bakımı hizmeti alınan çok düşük oranda kaldığı göz önüne alındığında, çocuk bakımı, kadınlar için istihdama katılımı sınırlandıran önemli bir unsur olmaktadır. Nitekim 2022 yılında 3 yaşın altında çocuğu olan 25-49 yaş grubundaki erkeklerin istihdam oranı yüzde 90,5 iken, kadınlarınkinin yüzde 28 olması bu gerçeğin bir başka göstergesidir. İstihdama dahil olamayan kadın sosyal güvenlik sisteminin de dışında kalmakta ve sosyal yardımların konusu haline gelmektedir. Bugün Türkiye'de sosyal politikalarda, başta çocuk bakımı olmak üzere çocuk, yaşlı ve engelli bakım hizmetlerinin aile içinde kadın tarafından karşılanmasını

esas alan bir siyasal anlayış egemen hale gelmiştir. Eğitim alanından bir örnek verirsek 2019 yılı Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı OECD verilerine göre Türkiye, 0-5 yaş arası çocukların eğitimi ve bakımı için yapılan sosyal harcamaların GSYH'ye oranı açısından OECD ülkelerinin en sonunda yer almaktadır. Zorunlu ilköğretim çağına gelmemiş 3-5 yaş grubundaki çocukların isteğe bağlı eğitimi kapsayan okul öncesi eğitimden yararlanan çocukların oranı da OECD ortalamasının çok gerisindedir. Yaşlı ve engelli bakım hizmetlerinde de aynı anlayış hakimdir. Çocuk, yaşlı ve engelli bireylerin sosyal bakım hizmetlerinin yokluğunda, bakım rejimi tam zamanlı ev kadınlığına dayanırken kadın sosyal güvenlik sisteminin dışına itilmekte ve sosyal korumada aileci yaklaşımların yolu açılmaktadır.

Kamucu sosyal koruma politikaları, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve bakım hizmetlerinin kamusal yaygın ve nitelikli teminini esas alarak sosyal korumanın meta dışı olduğu kadar aile dışı temellere oturtulmasının yolunu açmalıdır.

Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Teşekkürler. Olabildiğince zamanı ekonomik kullanmaya çalıştık. Evet, şimdi söz salonun. Soru sormak isteyen varsa onları alalım. Soruları kısa, öz tutalım lütfen. Ama çok değil yani, biraz toparlayarak gitmemiz lazım. Buyurun.

TAYLAN BALI- Teşekkürler. Bir sorumu Seyhan hocama soracağım, bir sorumu da herkese soracağım. Herkese soracağım soru şu: Seyhan hocam biraz değişti, diğer konuşmacılar değinmediler. Şikayetler tamam, hepimiz biliyoruz da, ne yapmalı? Asıl soru o. Bu herkese yönelik geniş soruydu.

Dar soruya gelince; dar soru değil, daha doğrusu bir gözlem. Seyhan hocam çok güzel bir şeye dikkat çekti, o da şu: Grafiklerinde 2021 yılı istihdamı vardı, çeşitli istihdam gruplarına göre ve toplam 31 milyon civarında bir rakam çıkıyordu. 1 milyonu da fazladan koyalım, yani 2023'teyiz, 32 milyon olsun, yüzde 10 da kayıt dışı falanı koyalım, 35 milyon falan şu andaki Türkiye'deki istihdam. Tahmin edebiliriz herhalde, bunu pek geçmez sanki. Benim tahminim bu yönde. Ama işgücümüz de, yani çalışabilir nüfusumuz 15-65 yaş arası çalışabilir, sağlıklı nüfusumuz herhalde 55 milyon civarında. Doğru mudur?

Prof. Dr. SEYHAN ERDOĞDU- Biraz daha az.

TAYLAN BALI- 50'nin üstünde bildiğim kadarıyla. Dolayısıyla, TÜİK'in açıkladıkları falan değil, ama

çalışanların ne kadarı çalışıyor, ne kadarı çalışmıyor diye baktığımız zaman, bizdeki gerçek işsizlik rakamı aslında yüzde 35-40 civarlarında. Ben bunu görüyorum buradan. Teşekkür ederim.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Teşekkürler. Evet, başka sorusu olan var mı? Buyurun.

KADİR DAĞHAN- Soru derken sıkışıyorum, çünkü yirmi tane soru sormam lazım.

OTURUM YÖNETİCİSİ- İki tane, üç tane sorulsun, ama... Çünkü zamanımız kısıtlı, bir oturum daha var, onun için söylüyorum.

KADİR DAĞHAN- Tamam. Bir şey dikkatimi çekiyor, biz gereğinden çok iktidarı konuşuyoruz. "Yetmez, ama evet" takıntısından kurtulamıyoruz. (...) Osman hocamın söylediği, o yıllardaki sağlık politikaları çok güzeldi, sosyalizasyon kavramı da vardı, tamam. Ama Cumhuriyet bir şeyi tamam yapmıyor, mutlaka eksik bırakıyor. Örneğin dil sorununu çözemedik. (...)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Buyurun.

HİKMET OCAKLI- Feray Hanım'ın sunumuna bir ekleme yapmak istiyorum. Sanayileşen ve üretim hedefleyen ülkemizde imam hatipler ile meslek liselerini aynı kefeye koymayı doğru bulmuyorum. Birincisi bu. İkincisi, Hükümet, cemaat ve tarikatlara dur diyemediği için, imam hatiplere yönelerek, Diyanet'e bağlayarak, Diyanet'le denetlemek mi istiyor? Teşekkür ederim.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Teşekkürler. Başka soru var mı? Buyurun.

BUĞRA DURMUŞ- Teşekkür ederim Sayın Başkan, sağ olun. Ben, Ankara'dan, Enerji Bakanlığında jeoloji mühendisi Buğra Durmuş. Seyhan hocama bir soru soracağım. Geçenlerde Orta Vadeli Program yayınlandı. Arkasından 2024 Cumhurbaşkanlığı Programı yayınlandı, yıllık program. Akabinde 12. Kalkınma Planı açıklandı, şu an Mecliste. En son olarak da Cumhurbaşkanlığı kararıyla KİT'lerin 2024 yatırım programı yayınlandı. Bu dört programı ayrıntılı olarak inceledim. Hepsini de Hükümet imzalı, hepsini aynı Cumhurbaşkanı imzalamış; ama dört programda da hedefler, planlar farklı. Siz bu dört programı inceleme fırsatı buldunuz mu, tezatları görebildiniz mi, özellikle makro ekonomik açıdan? Teşekkür ederim.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Teşekkürler. Evet Feray hocam, sizinle başlayalım.

FERAY AYTEKİN AYDOĞAN- Sizin sorunuzdan başlayayım isterseniz.

Aslında ta TÖS'ten, TÖB-DER'den bu yana demokratik eğitim kurultayları yapan eğitim emekçileri tarihi var, biliyorsunuz; sizin paylaştığınız şey orada çok uzun tartışma başlıklarından biri aslında. Keşke Hasan Hüseyin hocam burada olsaydı, bununla ilgili çok fazla yazısı var. Meslek liselleşme meselesinin sınıfsal bir mesele üzerinden inşa edildiği tespitlerini yapıyorlar o demokratik eğitim kurultaylarında da arkadaşlarımız. Bütün öğrencilerin üniversite eğitimine kadar okul türü ayrışmasını reddediyorlar. Diyorlar ki, bütün öğrenciler, hem psikolojik olgunluk açısından, hem akademik yeterlilik açısından yükseköğretime kadar eşit eğitim almalı ve okul türü ayrıştırılması olmamalı, hangi isim altında olursa olsun. O yüzden, meslek liselleştirmeye de itiraz ediyorlar, imam hatiplileştirmeye de itiraz etmelerinin temel nedeni bu. Çünkü sınıfsal bir mesele üzerinden kuruluyor. Gerçekten de öyle. Sadece şu an yaşadığımızı bakalım. Örneğin biz, bu sınav sistemi değişikliğinde, Eğitim-Sen'de sorumluluk aldığım dönemde, "Öğrencime Dokunma" diye bir kampanya başlatmıştık. Yani bu tabloyu gördük, çocukların belli okul türlerine mecbur edilmesi planını ve sonuçlarını gördük ve ona karşı bir kampanya başlattık. Şu tablo çıktı ortaya: Seçmen tercihi ne olursa olsun, bütün velilerin -bu, AKP'nin de çok oy aldığı bir yer olabilir, MHP'nin de, CHP'nin de, HDP'nin de, yani hangi parti oy alırsa alsın- birincil tercihi Fen Liseleri, ikincil tercihi Anadolu Liseleri, Fen ve Anadolu Liselerine giremiyorlarsa eğer, üçüncü tercih Meslek Liseleri, oraya giremiyorsa da İmam Hatip Liseleri. Örneğin bu tablo hiç değişmiyordu. Hatta bu kampanya aslında epey başarılı oldu. İmza kampanyaları yaptık, il Millî Eğitim Müdürlüklerinin önünde eylemler yaptık. Sadece Rize'den örnek vereyim. Kontenjanları artırmak zorunda kaldılar, Anadolu Liseleri kontenjanlarını. Anadolu liseleri kontenjanlarını artırdıkları her yerde, bunu başardığımız her yerde çocuklar akın akın İmam Hatip ve Meslek Liselerinden Anadolu Liselerine geçtiler.

Şu an baktığımızda liselere, o sınıfsal tabloyu da görürüz gerçekten. Meslek ve İmam Hatip Liselerine gidenler, kamusal eğitimin bu kadar tahrip edildiği bir yerde en yoksulların çocukları, emekçilerin çocukları. Mesleki eğitimi reddettiğim için söylemiyorum bunu. Bu sadece benim düşüncem de değil zaten, demokratik eğitim kurultaylarından çıkan bir düşünce. Ortaöğretimde çocukların ilgi, yetenek ve becerileri doğrultusunda mutlaka yönlendirilmesi gerektiğini, ama mesleğe ulaşmasının üniversite eğitiminden sonra gerçekleşmesi gerektiğini vurguluyoruz. Bu, ta TÖS'ten, TÖB-DER'den bu yana

tartıştığımız demokratik eğitim kurultaylarının ortaya koyduğu bir düşünce, kişisel fikrim değil. Daha fazla uzatmayayım bunu.

Bir de bu "Yetmez, ama evet" konusuna ilişkin bir şey söyleyeyim. Kişisel bir tartışma olarak görmüyorum bu meseleyi. Söyledikten sonra, acaba bu vurguyu başka bir şekilde mi ifade etseydim diye de bir düşündüm açıkçası. Ama şöyle söyleyeyim: Yani yaşadık bunu. Şu anda geldiğimiz tabloda görüyoruz ki, birbirimizin çaresi biziz ve biz birlikte en geniş cepheyi kurduğumuz süreçlerde en büyük mücadeleleri örgütledik ve bunu kuramadığımız süreçlerde de kaybettik. 2010 referandumu sonrası yaşananlar sonucunda şu anki geldiğimiz tabloda hepimiz kaybettik. Ve geleceğe dair de birlikte yürüme gibi bir tarihsel sorumluluğumuz varsa eğer, yaşananların tespitini bir koymamız gerekiyor. Burada kişisel bir suçlamadan, örgütsel bir suçlamadan bahsetmiyorum. Neyi, nerede, nasıl yanlış yaptığımızın tespitini koymak gerekiyor. Bu, kişileri hedef almam, siyasetleri hedef almamla ilgili değil. Yaşadık. Bize 2012'de 4+4+4'ü yaşatan 2010 referandumudur. Açalım bakalım, 2010 referandumunda yer alan maddelere, açıp bakalım kurumlar nasıl ele geçirildi, eğitimde, sağlıkta, yaşamın her alanında bu nasıl örüldü ve nasıl meşrulaştırıldı, açıp bakalım. Bu, kişisel bir şey değil. Ve geleceğe dair bir şey öreceksak eğer, ki örmemiz gerekiyor, değil mi; ne zaman hangimizin başına ne gelirse gelsin, kim yan yana oluyor, yine biz yan yana oluyoruz. O zaman, geçmişe dair neyi nerede yanlış yaptık, eksik yaptık ve şimdi ne yapmalıyız konuşurken bu tespitleri yapmamız gerekiyor. Yani bu açıklıkla, bu şeffaflıkla, bu samimiyetle paylaşmak istediğim için ifade ettim, suçlamak için ifade etmedim.

Ne yapmalı sorusuna da şöyle cevap vereyim: Bir yandan çok karanlık bir tablo gibi görünüyor, ama bir yandan da aslında son 21 yılda çok fazla mücadele deneyimi biriktirdik biz. Örneğin aynı zamanda veli mücadelesi içerisinde de koşturan birisiyim. 2012'deki 4+4+4 Yasasından sonraki ilk adım, biliyorsunuz, okulların imam hatipleştirilmesi olmuştu. Kendi bulunduğum mahalledeki, oğlumun da olduğu okulda ve o çevredeki okullarda "Okulumu Dokunma" diyerek bir mücadele başlatmıştık ve daha sonra onu bir derneğe dönüştürmüştük. Günlerce, yazgeçmeden ama, kazanana kadar uğraştık; imza topladık, şenlik yaptık... Ama o okulun velileriyle, o mahalleliyle, neyi nasıl yapacağımızı birlikte konuşarak, dövizinden pankartına birlikte yazarak... Ve mesela Kartal Zekeriya Güçer'de durdurduk imam hatipleşmeyi, 2,5 yıl süren mücadeleyle. Ümraniye Nihat Sami Banarlı'da durdurduk mesela.

Yine, az önce sunumumda da bahsettim, mesela proje okulları meselesi. Geçen hafta o kadar duygulandım ve hatta ağladım ki. Bir yandan da geçmişten bu yana eğitim emekçilerinin mücadelesinden hiç vazgeçmeyen öğretmen ağabeylerimizden Mustafa Turgut'u hatırladım. Tanıyanlar vardır. Dedim, görse, duysa ne kadar mutlu olurdu. O dönem yine en çok baskının olduğu dönemde her okulun önü eylem alanına döndürüldü; veliler örgütledi, gençler örgütledi, "Projeniz değiliz" diyerek. Ve Çağaloğlu Anadolu Lisesinin her okul aile birliği seçimi hâlâ Türkiye seçimi gibi geçiyor, biliyor musunuz; bana yine atmış Filiz Hanım, "Geçen hafta sonu 262'ye 128, yine kazandık" diye. Yani okullarından da, çocuklarına sahip çıkmaktan da vazgeçmiyorlar.

Yani aslında her okul, her mahalle mücadele alanı. ÇEDES mi? "Bu okul bize ait, çocuklarımızın eğitim hakkı söz konusu, bize rağmen giremez" diyebiliriz, bunu örebiliriz. Son derece meşru ve son derece kitleselleşmeye açık. Dediğim gibi, birbirimizin çaresi yine biziz, yan yana gelmeye ihtiyacımız var ve bunu mahalle mahalle, okul okul örmeye ihtiyacımız var. Ne yapmalının cevabını da bu salonda olan/olmayan yüzlerce-binlerce arkadaşımız 21 yıldır yaptık zaten. Bu kadar söyleyeyim. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Teşekkürler. Buyurun Seyhan hocam.

Prof. Dr. SEYHAN ERDOĞDU- Gerçek işsizlik oranı öyle değil. Çünkü iş aradığını ifade edenlerin yansıtıldığı bir işsizlik oranı var, yaklaşık yüzde 10 küsur civarında. Bu yeterli olmadığı için şöyle yapıldı: Zamana bağlı eksik istihdam + potansiyel işgücü dediğimiz, iş aramayıp da iş bulsa çalışacak olanları dâhil ettik. Bir de atıl işgücü kavramı var. İşsizlik oranı dar anlamında yüzde 10'lar civarında. Atıl işgücü oranı da, zamana bağlı eksik istihdam ile potansiyel işgücünü de katarsak, yüzde 22-23-24 civarında gidiyor. Gençlerde bu oran biraz daha fazla. Yani en geniş anlamda bile 30-35 olarak nitelendirmiyoruz. Bir tek şu olabilir: Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyeliler her ne kadar TÜİK hane halkı işgücü anketlerine dahil denilse de, ne kadar onlardaki işsizliği yansıtıyor, ben oradaki verilere tam güvenemiyorum. Birincisi bu.

İkincisi, ne yapmalı? Ben konuşmamı öyle açtım özellikle. Öncelikle şu sermayeye aktarılanları geri alalım diye bir kampanya açalım istiyorum.

Bir de arkadaşımızın söylediği konuda bir şey söyleyeyim. Sabah da aynı tartışma olduğu için çok kısaca değinmek istiyorum. Burada Cumhuriyet

diye bahsederken, Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden antiemperyalist mücadeleyle doğan, laik, antiemperyalist, erken Cumhuriyet dönemi dediğimiz dönem ve onun değerlerini kastediyoruz. Kamucu (devletçi diye ifade edilen) halkçı, laik, antiemperyalist şekilde inşa edilen bir ulus inşasından bahsediyoruz. Bu ulusu da farklı etnisitelerin, farklı mezheplerin bir birlikteliği olarak kurmaya çalışmış. Cumhuriyet'in ilkeleri ortada. Hepsini yapabilmiş mi? Yapamamış, o ayrı bir şey. Cumhuriyet, yapmaya kalkıştığı şeylerin bir kısmını yapamamış. Yapsaydı zaten burada bunları tartışıyor olmazdık. Ben 100 yıllık Cumhuriyet'in erken Cumhuriyet dönemine yetişemedim, 1947 doğumluyum; ama ondan sonraki Cumhuriyet dönemlerine yetiştim. Hele 12 Mart cumhuriyeti, 12 Eylül cumhuriyeti dönemleri; kişisel yaşamım açısından pek böyle Cumhuriyet'in güzel günleri olarak hatırladığım günler değil. O ayrı bir mesele. Biz burada tahlil yapıyoruz, sosyal tahlil yapıyoruz, politik ortamın tahlilini yapıyoruz. Dolayısıyla, Cumhuriyet dediğimiz zaman, erken Cumhuriyet döneminin bu ülkeye yerleştirilmiş olan devrimci (devrimci diye bilerek söylüyorum) antiemperyalist, laik, halkçı, devletçi -ki burjuva demokratik devrimin en temel özellikleridir bunlar- bu devrimci özelliklerinden bahsediyoruz. Ha, ondan sonra yaşanan tarih bir karşıdevrim sürecidir, halen de yaşadığımız bir süreçtir. Biz analiz yapıyoruz. Bakış açımıza göre. Ben sosyalist bir insanım; dolayısıyla, bakarken, tarihsel maddeci bakış açısıyla bakar, Cumhuriyet'i öyle analiz ederim. Ama Cumhuriyet'e mesela bulduğunuz ulusal aidiyetle, milliyetçi bakış açısıyla bakarsanız, siz de ona göre bir tahlil yaparsınız. O tahliller değişebilir; ama bence doğru tahlil, Cumhuriyet'in tarihsel maddeci bakış açısıyla ele alınıp, o günün koşullarını hesaba katarak, dünyanın, o günün sınıf dengelerini hesaba katarak yapılan tahlildir. Dediğim gibi, bir devrim ve karşıdevrim süreci. Mesela benim en çok üstünde durduğum Cumhuriyet'in, hele erken Cumhuriyet'in başaramadığı, uğraştığı ve başaramadığı ve ondan sonraki karşıdevrim sürecini etkileyen en önemli konu toprak reformudur mesela. Yapamamıştır. Teşekkür ederim.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Teşekkürler hocam. Buyurun Osman hocam.

Dr. OSMAN ÖZTÜRK- Çok kısaca bir-iki şey söyleyeyim ben de.

Son konuşmacı arkadaşımızın bu laiklikle ilgili söylediklerine ilişkin bir şey söyleyeyim. Yaşlarımız benziyor, ama ben laik eğitim aldım mesela. İlkokulda birkaç süre öğrendim, ortaokulda, lisede seçmeliydi, üniversite sınavında da soru gelmiyordu za-

ten. Şimdi Feray'ı dinlerken ben hakikaten dehşete kapıldım. Sağlıkta tüm bunları anlatmama da çok gerek yokmuş, buradaki tablo daha korkunç.

Burada Feray'ın alanına girmek istemem, ama şunu söyleyeyim: Laiklik mesela, ben girmedim o meselelere, sağlıkta da var. Sağlıkta, psikologların yüzde 80'i işsiz geziyor, Din Rehberi adı altında hastanelere İmam Hatipliler atanıyor. Mescit eskiden beri vardı hastanelerde, yatan hastalar için; şimdi bütün personel mescide iniyor, öğleyn ameliyatlara ara veriliyor. Öğleyn ameliyata ara veren cerrah var.

1924'te Kayseri Memleket Hastanesi açılıyor, Mustafa Kemal açılışa gidiyor; kurdeleyi kesecek, konuşma yapacak. Diyorlar ki, "Paşam, izin verirseniz hoca da bir dua okusun önden". Diyor ki, "Gerek yok, Tanrı benim dilimi anlar, gerekirse ben yaparım." Oradan buraya geldiysek, Türkiye'de laiklik zaten yoktu dediğimizde, hakikaten hepsini kaybediyoruz, bunu söyleyeyim.

Eski sistem-yeni sistem tartışması için söylemedim ben; ama sağlıktaki 100 yıllık evrimleşme, değişim, kamuculuktan özele geldi. Özel tecrübelerinizi bilemiyorum, ama bugün herhalde profesörlerle çok sıkıntı yaşamazsınız; çünkü zaten kamuda o profesörleri göremiyorsunuz. Bir başka şey de, herkese profesörlük dağıtıyorlar, ama onların çoğunu şimdi özele aldılar ve gittiğiniz zaman, yığınla para vermeden... Bakın, ben doktorum, kamuda hizmet almakta ben zorlanıyorum, o kadar da arkadaşım var, yıllarca çalışmışım. Ben bunu anlatmaya çalıştım.

Hocam, siz sordunuz, ne yapmalı diye. Gerçekten kusura bakmayın, aslında son slaydım oydu, zamanı iyi kullanamadığım için çok hızlı geçmek zorunda kaldım. Ama çok temel şeyleri söyleyeyim: Bir kere,

çok iyi bir birinci basamak kuracaksınız, toplumun içinde yer alacak. Bunun adı Sağlık Ocağıydı. Aile Hekimliği de denilebilir; literatür karışıktır, Küba'da da var aile hekimliği, ama böyle bir şey değil. İnsanların yüzde 90'ının sağlık sorununu orada halledersiniz. Hakikaten bu kadar teknoloji, yatak, MR, gösterdim ya ben size, dünya birincisiyiz MR'da. Ama yok, gerçekten yok, yüzde 95'i çöp. Ya hiçbir şey çıkmıyor ya da biraz akıllı olan bir cerrah onunla bıçak falan sürmez size, başka tetkikler ister, tekrar yapalım der. Bunlarla falan olmaz. İyi bir birinci basamak sistemi kuracaksınız ve iyi bir sevk zinciri kuracaksınız. Baş ağrıyan da üniversite hastanesine gidiyor, kanser de üniversite hastanesine gidiyor. Onu çözemezsiniz ki, dünyanın hiçbir sistemi çözemez. Ve gittikçe bu kışkırtılıyor. Kışkırtılmış bir talep. Nereden çıkıyor bu kışkırtılmış talep? İktisatçıların önünde konuşmak istemem, ama metalaşması için yaygın kullanılması gerekiyor, onun için. Bunları yaptığın zaman, bugünkü kaynaklarla bile en azından bugünkünden çok daha iyi bir sistem kurmak mümkündür.

OTURUM YÖNETİCİSİ- Teşekkürler. Arkadaşlar, bu oturumda, sayın hatipler, sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik sistemi konusunda, kendi dünya görüşlerinden, ideolojik yaklaşımlarından hareketle bir analiz yaptılar, bir tahlil yaptılar. Herkes farklı şekilde değerlendirebilir, algılayabilir; ama sonuç itibarıyla mevcut durumu ortaya koydular. Kim ne kadar ve nasıl anlamaya çalışıyorsa öyle anlasın. Dinlediğiniz için teşekkürler. (Alkışlar)

SUNUCU- Sayın katılımcılar; 15 dakikalık molanın ardından "Kamucu Maliye, Tarım, Sanayi, Enerji, Ulaşım, Altyapı Politikaları" başlıklı oturumla devam edeceğiz.

KAMUCU MALİYE, TARIM, SANAYİ, ENERJİ, ULAŞIM, ALTYAPI POLİTİKALARI OTURUMU

SUNUCU- Sayın katılımcılar; “Kamucu Maliye, Tarım, Sanayi, Enerji, Ulaşım, Altyapı Politikaları” başlıklı oturumu yönetmek üzere Sayın Selçuk Soylu’yu davet ediyorum. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Merhabalar. Günün son oturumuna hoş geldiniz.

Ben Selçuk Soylu, Yedek Selçuk da diyebilirsiniz. İnşaat Mühendisleri Odası’ndan, TMMOB İkinci Başkanı Selçuk Uluata yönetecekti bu oturumu, son anda bir sağlık sorunu yaşadığı için bana verildi bu görev.

Şimdi hocalarımı çağırmak istiyorum. Aziz hocam, Oğuz hocam, Baki hocam; buyurun.

Konuşmayı seven konuşmacılarımız var ve sabırlı dinleyicilerimiz var, güzel bir oturum olacak. Aziz hocam, önce size söz veriyorum. Prof. Dr. Aziz Konukman, Prof. Dr. Oğuz Oyan’la birlikte hazırladıkları sunumu kendisi sunacak.

Oturumumuza belirlenen saatten 25 dakika geç başladık. O yüzden, her konuşmacımıza 25’er dakika süre vereceğiz. 25 diyelim, gerekirse 30’a bağlarız. Umarım oturumumuzu zamanında tamamlarız. Buyurun hocam.

KAMUCU/TOPLUMCU MALİYE POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI

Prof. Dr. Aziz KONUKMAN

Prof. Dr. Oğuz OYAN

Sevgili arkadaşlar, merhaba.

Bu sunum Oğuz Oyan’la birlikte yaptığımız çok zahmetli bir çalışmanın ürünü. Çünkü biliyorsunuz, ortak iş yapmak zordur, kolay değil. Ama nihayetinde iyi bir çalışma oldu. **21 slaytımız var, arada da açıklamalarım olacak.** Onun için 30 dakikayı zorlayacağım, söz. Çünkü ben Selçuk’u çok severim, öyle kolay kolay ona uymazlık etmem.

Evet, şimdi sunum başlığının ardından gelen ikinci slaytımızı açalım.

1980’LER: KAMUCULUKTAN UZAKLAŞTIRMA POLİTİKALARI

- Sermayenin dünya çapında saldırısı: Bölüşümcü ve kamucu politikalardan neoliberal birikime geçiş;
- Dayatılan Washington uzlaşması çerçevesinde bütçenin küçültülmesi, devletin sanayiden/üretimden çekilmesi; özelleştirmelerin ilk dalgası, deregülasyonlar;
- Sermayeye yeni değerlendirme alanlarının yaratılması, faaliyet dışı alanların/finansal kârların öne çıkarılması;
- Arz yönlü iktisat, sermayenin vergi yükünün düşürülmesi;
- Dış ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi;
- Gelir yönetimi + ideolojik zorlama >> emeğin baskılanması

Değerli arkadaşlar; bu ikinci slaytın gerisinde aslında çok ciddi bir sermaye birikim modeli ve onun kamuda yarattığı dönüşüm var. Yani Seyhan hocamın değindiği post Fordizm-Fordizm tartışmaları var arkasında. Onu görmeden böyle politikaları tartışamayız, önce onu bir belirtelim. O ayrı bir tebliğ konusu, o de-taya da burada girmemiz mümkün değil. Ama önce

onu bir görmek lazım. Dolayısıyla ilk slaydın birinci tespiti birikim modeline gönderme yapıyor. Fordist sermaye birikim modelinden post Fordizme geçince sermayenin dünya çapında saldırısı başlıyor. Bölüşümcü ve kamucu politikalardan neoliberal birikime geçiş söz konusu oluyor. Neoliberalizm politikaları da zaten onun bir parçası olarak geliyor.

Bakın, zaten ikinci tespit, dikkat ederseniz, dayatılan Washington Uzlaşması yazıyor. İşte bu post Fordizmin ilk uygulamaları, yani 1980’deki ilk uygulamaları. Ona birinci kuşak reform çalışmaları da deniliyor. IMF ve Dünya Bankasının önderliğinde oldu. Ama uzlaşma lafına takılmayın, o dayatma aslında. Resmi adı öyle, ama biz ona IMF-Dünya Bankası Dayatması diyoruz. Neden? Çünkü koşullu kredi (conditional loans) ile ülkeye borç dayatılıyor, yani koşullu bir borç veriliyor. Diyor ki, şunları, şunları yapacaksın. Nedir onlar? Üç tane politika var. Washington Uzlaşması çerçevesinde üç politika sırasıyla belirtiliyor.

Bir, bütçenin küçültülmesi. Bütçenin milli gelir içindeki payının azalması. Küçültme lafı o. Yani özel sektöre alan açmak, bazı hizmetlerin üretimini sürece içinde tasfiye etmek ve sermayeye yeniden değerlendirme olanakları yaratmak. Müthiş bir şey! Ve bu dayatmayla krediler veriliyor. Yani öyle kimse kara kaşını, kara gözünü sevdiği için IMF’yi dinlemiyor, onun verdiği krediler, sayesinde iktidarlar bu koşulları yerine getiriyor.

İkincisi, mutlaka özelleştirmeler olacak. Yani KİT'lerin satılması olayı.

Üçüncüsü de deregülasyon. Deregülasyondan kastımız şu: Destekleme alımlarının azaltılması (süreç içinde tabii), tarımı desteklemek için bütçeden transfer ödemelerinin giderek azaltılması, taban fiyat uygulamalarının daraltılması, tavan fiyat uygulamalarının tasfiyesi vesaire.

Bu üç politika...

Washington Uzlaşması, Williamson diye bir adamın geliştirdiği bir şey, on tane madde var, IMF'ye, Dünya Bankası'na kabul ettirmiş, biz bunu üç maddeye indirdik. Yani bu on madde aslında, çok uzun; ama biz Oğuz hocayla bunu üç maddeye düşürdük.

Dayatılan ve üç maddede özetlenen bu Washington Uzlaşması çerçevesinde 80'li yıllarda uygulamaya konulan politikalarla kamuculuktan uzaklaşmıştır. İlk slaytta döneme damgasını vuran politikalar bir-biri ardına sıralanmıştır.

Bunlardan ilki sermayeye yeni değerlendirme alanlarının yaratılmasıdır. Böylece faaliyet dışı alanların/finansal kârlarının öne çıkarılması söz konusu oluyor. İleride bahsedeceğim, biliyorsunuz, İSO'nun 500 Büyük Firma anketleri var. Öyle bir hale geldi ki... Normalde kapitalist firmaların performansı kâr ögesiyle değerlendirilir, bilançolarındaki kâra bakarız. Adam zararda gözüküyor, ama finansal kârları (faaliyet dışı kazançları) korkunç. Niye? Artık üretimden uzaklaşmışlar, daha çok finansal işlemlere yönelmişler. O dönemde herkes üretimi durdurmuş, devlet iç borçlanma senetleri kuyruğuna girmiştir. Bu arayışın ve yönelimin nedenlerine geleceğim biraz sonra.

Arz yönlü iktisat, sermayenin vergi yükünün düşürülmesi. Bu da neoklasik iktisatta bildiğimiz çok önemli bir paradigma. Diyorlar ki, "Vergi oranlarını düşürelim, düşürürsek şirketler üretim yaparlar, çünkü çok ciddi bir maliyet unsuru; üretim yapınca gelirleri artar, gelirleri artınca vergi matrahı artar, vergi oranları düşmesine rağmen matrah büyüdüğü için vergi gelirleri artar." Laffer diye bir iktisatçı adıyla anılan eğrisiyle, kamu maliyesine önemli bir katkı sağlıyor. Şöyle şemsiye gibi bir eğri var; dikey ekseninde vergi gelirleri yatay ekseninde vergi oranı yer alıyor. Yatay ekseninde orijine doğru hareket ederken vergi oranı düşüyor ve vergi geliri artıyor. Ama optimal vergi oranını (eğrinin tepe noktası) aşarak orijine doğru hareketi sürdürürseniz tersi oluyor. Yani vergi oranını düşerken vergi geliri de düşüyor. Ülkedeki vergi oranı optimal oranın altındaysa bu sonuç kaçınılmaz oluyor. Nitekim Türkiye'de olan tam da budur.

Vergi oranları düşüşü ciddi vergi gelirleri kaybına yol açmıştır. Aslında Laffer onu dipnotta açıklamış. Ülkedeki vergi oranı optimal oranın üstündeyse bu hipotez geçerli olmaktadır ama nedense kimsenin o dipnotu falan taktığı yok.

Onun dışında ne var? Dış ticaret ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi. Biliyorsunuz, 1989'da, yani dönemin sonunda çıkarılan meşhur 38 sayılı Karar, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'na istinaden çıkartılmış. Daha sonra da bu politikalarla ciddi anlamda, talep yönetimi olduğu için bu politikalar, bakın, arz yönünden tamam, güzel bir zemin hazır, ama talebi de yönetiyor. Ne yapacak? Bunlar çevre ülkeler, ciddi cari açıkları var, dış ticaret açıkları var; talep baskılamayla... Nasıl olur? Gelirleri baskılayacaksınız. Peki, üretim maliyetlerinde en çok baskılayacağın gelir ne? Ücretler. Çünkü düşük katma değerli sektörler var. Mühendislerin bildiği sektörler bunlar, say sayabildiğin kadar. Bunlarda da emek ciddi bir maliyet. Eğer reel ücretleri aşağı çekerseniz bir fazla yaratırsınız içeride, onu da teşviklerle, vergi iadesiyle ihracata yöneltirsiniz. Hatırlayın, bu teşviklerin en bilineni ihracatta vergi iadesiydi. Hatta burada ürünün niteliğini değiştirerek (sahte ürünler, ne bileyim, halılar, şunlar bunlar) de vergi iadesi alanlar çok oldu. Çünkü biliyorsunuz, şöyle bir durum var: Ürününün fiyatını olmasın gerekenin çok üzerinde beyan ediyor, mesela halı; metrekaresi 10 dolar olan halı da var, ne bileyim, metrekaresi 100 dolar olan halı da var. Dolayısıyla, öyle bir beyanname düzenliyor ki, sanki metrekaresini yüksekten satmış gibi gösteriyor ve dolayısıyla ciddi bir vergi iadesi alıyor. Özellikle dış ticaret sermaye şirketleri var o dönemde, onların üzerinden yapıyor. Çünkü bu şirketler 100 milyon doların üstünde ek munzam vergi alıyor. Böylece tek başına ihracat yapmış olsaydı iade alamayacak küçük şirketler bu olanağa kavuşabiliyordu. Acayip tezgâhlar var. Bununla ilgili çok ciddi raporlar var. Yani hayali ihracat dediğimiz şey sadece sahte bir ürünü satmak değil, ürün gerçek de olsa, ürünün niteliğini değiştirerek, sanki daha lüks bir halı satmış izlenimini vererek (hâlbuki sıradan bir halı satıyor) burada da bu vergi iadelerini alabiliyorlar, munzam vergiden yararlanmak için.

Benim çiçeği burnundayken, daha böyle bıyıklarım-sakallarım yeni çıkarken, yani öyle genç bir haldeyken sol bir yayın organı olan Yeni Gündem'de çıkan bir yazım var, "İhracat Hayali, Ama Dövizler Gerçek" diye. Herkes o yazıyı çok beğenmişti. Hâlbuki o Özal'ın bir lafı, benim değil. "İhracat hayali, ama dövizler gerçek." "Tamam, hayal meyal, döviz geldi mi kardeşim; tıklar tıklar geldi" diyor adam. Özal hak-

lı bence o düzeyde. Öyle bir düzen kurulmuştu ki amaç ne yapıp edip kazançları katlamaktı. Bu düzende liyakat, ahlak gibi kavramların içi boşaltılmıştı. Böylesi bir ortamda ihracatın hayali olması bir sorun değildi çünkü amaca uygundu.

Döneme damgasını vuran bir diğer politika emek gelirlerinin baskılanmasıdır.

III. KÜRESELLEŞME + NEOLİBERALİZM TÜRKİYE'DE

- 24 Ocak Kararları: Sanayileşme/planlı kalkınmanın sonu;
- Eksik sanayileşmeyle küreselleşme denizine itilme;
- Gelir bölüşümünde emekçi ve çiftçi aleyhine şok bozulma;
- **Özalizm: Arz yönlü iktisat+dışa bağımlılık+başkanlık hevesi**
- 1986: Özelleştirme başlatılıyor ama...Sermaye, KİT'lere talip olacak birikim ve niyete sahip değil
- Maliye: Dolaysızlar aşağı, dolaylılar yukarı >>
- Vergi yükü aşağı, iç borçlanma ve fon yükü yukarı.
- Sermaye, devlete vergi yerine borç vermeye alıştırılıyor...

Üçüncü slaytta kısaca değindiğimiz döneme damgasını vuran bu politikaların başlangıç noktası, küreselleşme süreciyle bütünleşmeyi başlatan 24 Ocak Kararlarıdır. Bu önemli kararlarla birlikte neoliberalizm Türkiye'de yerleşmeye başlıyor. Üçüncü slaytta izlenen neoliberal politikalar satırbaşlarıyla yer almaktadır.

Şunu hemen söyleyeyim: Bunlar hiçbir demokratik ülkede rahat rahat uygulanacak politikalar değil. Mesela genellikle parlamenter rejimin askıya alındığı rejimlerde rahat uygulanabiliyor.

Onun için de hatırlayalım, 12 Eylül, 24 Ocak Kararlarının ardından gündeme geldi. Çünkü şunu gördüler: Bu kararlarla gündeme getirilen politikalara itirazlar oluyor, tepkiler oluyor; emekçi sınıfın gücüne göre, örgütlülük yapısına göre tepkiler alıyor. Bu tür tepkiler olmasının deniliyorsa demokratik olmayan bir rejim kaçınılmaz oluyor; buna cunta yönetimi dersiniz, darbe yönetimi dersiniz, ne dersiniz deyin. İşte bu 12 Eylül dikta rejimi sayesinde ilk slaytta sözünü ettiğimiz emek gelirlerinin baskılanması mümkün olabildi.

Dolayısıyla, 24 Ocak Kararları açıklandığında, ne yalan söyleyelim, içimiz cız etti. Çünkü Şili deneyimini biliyorduk. Şili deneyimi onun öncüsü, laboratuvarı. Washington Uzlaşması'nın olgunlaştırılıp uygulandığı yer orası, o program orada çıktı. Kimler var? Neoliberalizmin bir numaralı piyasalarca akredite edilmiş insanları var. Chicago Boys, isim de güzel, Chicago Çocukları. Yani Friedman'ın talebeleri geliyor, Şili'de Pinochet'nin hizmetine giriyorlar. Hani liyakatli çocuklar deniliyor ya, liyakatli; bunların hepsi Chicago Üniversitesi'nden. Şaka değil

yani. Bugün bizde olduğu gibi, Merkez Bankasının yeni atanmış başkan yardımcısı gibi. Hayri onları yakından izler "Liyakatlidir, çok iyi dereceleri vardır" diye onların bu özelliklerini ayrıntısıyla ortaya koyar. Önemli olan bunların kimin hizmetine girdiği. Sosyalizmin hizmetindeki liyakatli ile kapitalizmin-emperyalizmin hizmetindeki liyakatli aynı şey değil. Nitekim onlar buralara geliyorlar ve gerçekten kapitalizmin krizini aşmak için IMF-Dünya Bankası programını da arkalarına alıyorlar ve ciddi bir şekilde o dönüşümde önemli rol oynuyorlar. Bunu unutmayalım.

Üçüncü slaytta yer alan arz yönlü iktisata değindik. Özalizm bu iktisat anlayışına dayanıyor. Reaganizm ve Thatcherizm diye başkan isimleri ile anılan politikaları ve uygulamalarını anlatan görüşlerin Türkiye'deki versiyonudur. Neoliberal ve muhafazakâr unsurları birleştiren yeni sağ politikaların Türkiye'deki uygulamasını ifade etmektedir. Özalizm küreselleşme sürecine dışa bağımlı bir ekonomiyle bütünleşmeyi öngören ve siyasi olarak başkanlık hevesi taşıyan bir anlayışa sahip. Biraz da özelleştirmelere değinelim. İlginç bir durum, Batı'dakinden farklı olarak ya da bazı çevre ülkelerinden farklı olarak, bizim ülkemizde, aslında bazı çevre ülkelerinde de bize benzer bir durum var, ama... Normalde ne beklersiniz; adı üzerinde, özelleştirme, privatisation. Ne demek o? Kamudan özel sektöre devir. Öyle bir özel sektör yok ki. Niye yok? Sermaye birikiminde hâlâ cılız. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında niye KİT'ler kuruldu deniliyor. Bu işi yapacak özel sermaye yok da ondan. İzmir İktisat Kongresi'nde özel sermaye yaratmak istiyorlar, çıkmıyor işte. Sanayi Teşvik Yasasını revize ediyorlar, 1927'de, hatırlayın; özel sektör yatırım yapacak halde değildi. Ticaret çok avantajlı, ondan para kazanıyordu. Burada da aynı durum söz konusu. Yani özel sektöre, büyük şirketlere gitmiyor. Neden? Çünkü onların sermaye birikim düzeyleri çok geride. Mesela İSO'nun 500 büyük firmasına baktığımız zaman, sermaye değerleri, stoklarına bakmışlar, şunlara bunlara bakmışlar, bilançolarında aktiflerine bakmışlar, finansal aktiflerine, özelleştirmeye talip olabilecek durumda değiller. KİT sabit varlıkları ve net aktifleri özele göre çok yüksek düzeyde idi. 1986'da özelleştirmeler başladığında sermayenin birikimlerini bıraktığınız niyetleri de yoktu. Dolayısıyla, yabancılara blok satışla önemli bir boyutta özelleştirme yapıldı. Bugün rakam 71,4 milyar dolara kadar ulaştı. TMMOB'nin bir kampanyası vardı, mühendislikle ilgili, orada konuşmamın yer aldığı bir video hazırlandı, yakında yayınlanacak TMMOB'nin web sayfasında. Demek ki böyle bir durum söz konusu.

Peki, maliye politikası nasıl? Üçüncü slayttan gö-

rüleceği üzere dolaylılar yukarı, dolaysızlar aşağı. Dolaylılar yukarı ne demek? Dolaylı vergiler, adil olmayan vergi dedik. Yani KDV, ÖTV, satış üzerinden alınan vergiler. Bunu Özal getirdi. O zamanın Maliye Bakanını hatırlayın. Fıstık gibi, oturduğunuz yerden, satılan mallar üzerinden, para basar gibi vergi tahsil ediyorsunuz zahmetsiz bir şekilde. Değil mi? Hiçbir vergi alma çabanız yok yani, oturduğunuz yerden tıkr tıkr vergi geliyor. İşverenden beklenti bunları toplayıp Hazine'ye göndermesi. Ancak yıllardır işveren bunları tahsil ediyor ama Hazine'ye ya af beklentisiyle ödemiyor (çünkü biliyor ki bir şekilde af gündeme geliyor) veya geç ödeyerek kredi gibi kullanıyor sıfır maliyetle. Her iki seçenekte de olağanüstü kazançlar elde ediyor. Bu yollara başvurulması nedeniyle yıllardır KDV'de tahsilat tahakkuk oranları çok düşük düzeyde seyrediyor. İçinde bulunduğumuz 2023 yılında neredeyse parasal sıkılaştırma nedeniyle krediye erişimi kısıtlanan her mükellef tahakkuk eden KDV'yi ödemeyerek kredi gibi kullanma yoluna başvurmuştur. Keza gelir vergisi stopajlarında da benzeri bir yol izlenmiştir. Bunu da bir not olarak düşelim.

Sonunda Maliye şöyle bir şeye karar veriyor: "Vergi almaktan vazgeçelim, özellikle sermaye kesiminden. Ağırlıklı olarak sermaye lehine vergi muafiyet ve istisnalar yaratalım, onun önünü açalım". Çünkü arz yönlü iktisat dedik ya. "Ne yapalım? Muafiyet ve istisnalarla bu kesimin vergi yükünü aşağı çekelim". Örneğin kurumlar vergisi o tarihte yüzde 46 idi. Düşünebiliyor musunuz, yüzde 46. Ama fiilen tanınan muafiyet ve istisnalar nedeniyle bu vergi geliri grubunda yük yüzde 10-15 falan civarında gerçekleşmiştir. İSO'nun çalışmasındaki 500 büyük firmanın bilançosunu inceleseniz, bu oran yüzde 10-15 düzeyinde. Hatta daha da aşağıda yüzde 5 oranında kurumlar vergisi ödeyenler de var. Asgari ücretli kaç ödüyor o zaman? Yüzde 20. Düşünün, asgari ücretliden daha az vergi ödeyen koca koca firmalar var. Niye? Bu politika yüzünden. Dolayısıyla bütçe de ciddi açıklar vermeye başlıyor. Çünkü sermayeden bu vergileri almazsanız açık verir bütçe. Dolaylı vergilerle sırf emekçilere yüklenemezsiniz, ağırlıklı olarak onlar ödüyor. Ne oluyor biliyor musunuz, "O zaman, biz bu politikanın adını koyalım" diyorlar. Buna ilgili yazında "vergi alma yerine borçlanma politikası" deniliyor. Ne kadar güzel! Vergi alma yerine borçlanma politikası. Ama bunu şöyle okuyun lütfen: Sermayeden vergi alma yerine borçlanma. Yoksa emekçiler vergiyi yine ödüyor; hem doğrudan, hem dolaylı vergilerle ödüyor. Üstelik her ikisinde de ağırlıklı pay emekçilere ait. Ayrıca vergiden kaçınmaları da mümkün değil. Çünkü ilkinde vergi kaynakta kesiliyor, ikincisinde ise satın alırken fiyatın içinde ödeniyor.

Peki, vergi alma yerine borçlanma politikası nasıl olacak? Durup dururken olmaz. Şirketlerin Hazine'ye kaynak girişi sağlayacak devlet iç borçlanma senetlerini (DİBS) almalarının sağlanması gerekiyordu. Maliye çok önemli bir karar alıyor; diyor ki, "Şirketler bilançolarında belirli bir oranda likit menkul kıymet tutacaklar." Bu orana disponibilitate oranı deniliyor. Yani şirketler bilançolarında hemen likit hale dönebilecek, hemen paraya çevrilebilecek birtakım menkul kıymetler bulunduracak. Tutarının ne kadar olacağı yasal disponibilitate oranıyla belirleniyor. Bunların da çoğu devletin çıkardığı DİBS zaten. Hazine'nin dışında kim var kıymetli kâğıt çıkartan? Özel sektörün tahvil(bono) ihracı diye bir şey söz konusu değil; onlar devamlı ya yurt dışından ya da içeriden, bankalardan para alma peşindeler.

Bu kapitalizmin özüne aykırı. Çevre ülkelerde kapitalistler tahvil çıkartarak borçlanmıyorlar. Finansman ihtiyacı için ağırlıklı olarak sermaye piyasası yerine para(kredi) piyasasına yöneliyorlar. Bu aslında kapitalizmin özüne aykırı. Yani hissedarları ortak ederek kapitalizmi inşa etmiyorlar; tam tersine, onları dışlayarak, rant gelirleriyle (elde ettikleri DİBS faiz gelirleri), ağırlıklı olarak kamu banka kredileri ve devletten aldıkları ihalelerle sermaye birikimi yapıyorlar. Bunun altını özellikle çizmek istiyorum. Vergide de tam tersine, vergi ödeme yerine teşvik niteliğindeki vergi muafiyet ve istisnaların peşine düşüyorlar.

Sonuçta ilerideki rakamlara baktığınızda şöyle rakamları göreceksiniz: Faizler bütçenin neredeyse en önemli kalemi haline geliyor. Yani 1980 öncesinde yüzde 2'ler civarında olan bu rakam sonrasında giderek yükseliyor. O faizleri ya vergiyle finanse etmeniz lazım, çünkü o rant gelirlerini başka türlü ödeme şansınız yok ya da borçlanmayı daha da artırmamız lazım. Öyle bir durum var.

Üçüncü slayttın sonunda ifade edildiği gibi, 1989 tarihli 32 sayılı Karar ile sermaye hareketleri serbestleşti, dış kaynak arayışına girildi. Ben bu karara hep itiraz ettim. Hayatım boyunca itiraz ettim; gençliğimde itiraz ettim, hocalığımda itiraz ettim. Çünkü bu Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'na istinaden çıktı. Biliyorsunuz, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, dünya ekonomisinin 30 krizine girdiği koşullarda TL'yi korumak için, yani dövizin dışarıya gelişigüzel gitmesi, hatta dışarıdan dövizin gelişigüzel gelmesini engellemek için çıkarıldı. Dolayısıyla Karar bu haliyle tümüyle kanuna aykırı.

Ali Rıza ve Kadir hocaları görünce aklıma geldi, yasal hiyerarşisinde bir kararname kanunun önüne geçemez. Ama maalesef olmuştur, kanun aslında çiğnenmiştir. Üstelik kanun geçici kanundur. Hâlâ

da geçici kanun. Böyle de enteresan bir durum var. Ayrıntısını verdiğimiz bu politikalar sonucu ciddi boyutlarda kamu(bütçe) açığı veriliyor. Bu açıkların tek sebebi ise sermaye kesimidir. Çünkü bütçe kaynak tahsisi ağırlıklı olarak sermayeden yana yapılmaktadır. **Bu tahsisler dördüncü slaytta sıralanmıştır.** Bir de tabii, bütün bunlar, sağcı iktidarlarla yürütülüyor. Son 21 yıldır ise sağcı-dinci AKP iktidarınca sürdürülüyor.

KAMU AÇIKLARININ YEGANE MÜSEBBİBİ, SERMAYE

- **NEDEN? Çünkü,**
- **Vergiden kaçıyor, kamu açıklarının rantını (faizini) yiyor >>**
- **Kamu harcamalarını kendine yönlendirmeyi başarıyor >>**
- **Kamu varlıklarının yağmalanmasında baş rolde oluyor...**
- **Desteği hep talancı sağ/dinci iktidarlarda yoğunlaşıyor.**
- **Ama,1990 sonlarında dahi KİT'lere talip olamıyor; çünkü>**
- **1999/İSO 500'de KİT sabit varlıkları ve net aktifleri özele göre hala çok yüksek. Özelin boyunu aşıyor**
- **2000'lerde özelleştirme, 1980'lerdeki gibi, IMF/DB programı itmesiyle kapsam ve hız kazanıyor.**
- **Yeni tür bir "siyaset-sermaye-dış finans çevreleri ilişkisi"**

İlginçtir, sayılan bu büyük boyutlu kaynak aktarımlarına rağmen sermaye 90'ların sonlarında dahi KİT'lere talip olamıyor. KİT sabit varlıkları ve net aktifleri özele göre hala çok yüksek düzeydeydi.

2000'li yıllara geldiğimiz zaman, özelleştirmeler bu sefer 80'lerdeki gibi IMF gözetiminde yapılıyor. Çünkü IMF, orada bazı iç etmeler, bazı avanta sağlamalar, aracılıklarda çok müthiş paralar kazanılınca, ben müdahale edeceğim diyor. Onun için mesela, Tayyip,2024 yılında yerel seçimler sonrasında bir istikrar paketi gerekli görülürse IMF'siz bir istikrar paketi isteyecektir büyük bir olasılıkla. Çünkü IMF denetliyor bu işleri. Tayyip de bundan haz duymuyor. Böylece 2000'li yıllarda yeni bir siyaset-sermaye-dış finansman çevreleri ilişkisi kurulmuş oluyor.

90'larda kamuculuktan uzaklaşma dayatması sürüyor. **Bu yeni dayatmaların neler olduğu beşinci slaytta açık bir şekilde görülmektedir.**

1990'LAR: KAMUCULUK NE KADAR UZAKTA?

- **1990'larda kamuculuktan uzaklaşma dayatması sürüyor.**
- **1995 Tarım Anlaşması: Çevre ülkelerde gıda egemenliğinin ve küçük köylülüğün bitirilme senedi...**
- **1996 Türkiye'de VII. Plan> büyük liberal dönüşüm hazırlığı**
- **1998: son "adil" vergi reformu girişimi: Ütopyanın sonu...**
- **Sermaye: vergi indirimi cebe, üniter yapı belirsiz geleceği**
- **1999 Post-Washington: Yönetişim+özerk kurullar...**
- **9 Aralık 1999: IMF/DB büyük dönüştürme programı**
- **IMF/DB, Niyet Mektuplarında daha fazla bastırıyor: Özelleştirme kesin ve hızlı bir takvime bağlanıyor.**

1995 Tarım Anlaşması gıda egemenliğinin ve küçük köylülüğün bitirilme senedi gibi işlev görüyor. Sevgili Suiçmez bunu anlatacaktır, üçüncü gıda rejiminin devreye girmesiyle -bu post Fordizm'le ilgili bir sermaye birikimi rejimidir- tarımın çokuluslu şirketlere entegre edilerek dünya ekonomisine eklenmesi politikası uygulamaya konuluyor. Mesela, hatırlayalım, Tohumluk Sertifikası Yasası çıkıyor, yerli tohumları yasaklıyorlar. Yerli çiftçilere bundan daha büyük bir kötülük yapılamaz herhalde. Ama halk ve çiftçiler bunu tohum takas şenliğiyle aşmaya çalışıyor. Sanırım bu konulara Suiçmez değinecektir.

7.Plan bu büyük liberal dönüşümün adeta bir yol haritası gibidir.

Sözde adil bir vergi reformu girişimi var. Meşhur Temizel Yasası. Gelir ve kurumlar vergilerinin oranlarını indirirken buna karşılık "gelirlerin toplandığı bir artan oranlı üniter yapıya geçiş" teklif ediliyordu. Mantiğı arz yönlü iktisatla aynıydı: Vergi oranları aşırı yüksek, düşürelim ki mükellefler vergi vermeye daha gönüllü olsun! O mantıktan farklı olan olumlu yönü ise üniter bir yapıyı önermiş olmasıydı Sermayenin bastırmasıyla vergi indirimleri hemen yürürlüğe girdi ancak reform sayılabilecek üniter yapıya geçişin yürürlüğü hep bir sonraki seneye ertelendi. Temizel orada neye uğradığını şaşırıyor; üniter yapıya geçiş önerisi hem partisinden, hem Meclis'ten destek alamıyor.

Sonunda AKP tarafından Ocak 2003'te üniter yapıya geçiş tümüyle durduruldu!

1990'ların ikinci yarısında ilkinin devamı olarak post Washington Uzlaşması geliyor ve yönetim dediğimiz bir sistem getiriliyor. Deregülasyonu daha kurumsal bir yapıda gerçekleştirecek düzenleyici kurullar oluşturuluyor. Hani bugünkü düzenleyici kurullar dediğimizin temelleri burada atılıyor. Önceden de Rekabet Kurulu, Sermaye Piyasası Kurulu vardı, ama esas kurumsallaşma bu dönemde başlıyor. Bir nevi özerk birimler bunlar, ama özerk olmayacağını söyleyeceğiz.

Yoksulluğun yönetilmesi var. Bakın, yoksulluğun yok edilmesi değil, aman ha, yoksulluğun yönetilmesi, azaltılması. Aynen dinlerde olduğu gibi. Bu yeni uzlaşmada bir de yolsuzlukla mücadele vurgusu yapılıyor. Bu çok komik ama yolsuzluğu kendileri yaratıyor. Thatcher'ların, Reagan'ların aile yakınları işin içinde oluyor. Nepotizmin yaygınlaşması nedeniyle kapitalizm eş-dost kapitalizmi (crony capitalism) diye adlandırılıyor artık. Gelişmiş ülke hükümetlerin başkanlarının çocuklarına gelişmekte olan ülkelerde siyasi müdahalelerle bir sürü ihaleler ve rüşvetler ve-

riliyor. Hatta bu rüşvetler o şirketler tarafından hediye ve promosyon başlığında muhasebeleştiriliyor. Yani bu gelişmiş ülkeler kendileri yaratıyor bu rüşvetleri, yolsuzlukları ve yoksulluğu; sonra onların azaltılması adı altında bir de IMF ve DB ikilisi aracılığıyla programlar dayatıyorlar finansmanının da o ülkelerin bütçesinden olmak koşuluyla.

İğinc bir durum, onu da not edin. Siyasi kayırmacılığın olduğu bu koşullarda özelleştirmeler de tam gaz devam ediyor.

Bu politikalar arasında sayılan yönetimi biraz açalım. Yönetişim dediğimiz karar verme sisteminin, üçlü bir sacayağı var. Birincisinde, uluslararası finans çevrelerince akredite edilmiş bürokratlar var. Mesela Hayri Kozanoğlu Merkez Bankası Başkanı olamaz. Çünkü uluslararası finans çevreleri kırmızı kart gösterir. İkincisinde, mutlaka ve mutlaka sivil toplum kuruluşları var. Aslında bu kuruluşları şöyle okuyalım, sermaye tabanlı kuruluşlar. Mesela TMMOB yok orada, Tabipler Birliği yok, onlara karar alınırken bir şey sormazlar. Onlara resmi web sitelerine görüş bildirme şeklinde bir görev verilmiş. Yani onlar için sanal bir demokrasi söz konusu. Onlara "Siz de gidin, bakın, www.hazine.gov.tr'den önerilen yasal teklifleri okuyun ve görüşlerinizi bize bildirin" deniliyor. İşte yönetim sisteminin demokrasi anlayışı bu, sahte katılımcılık anlayışı. Üçüncüsünde ise özel sektör temsilcileri var. Uç koltuk da kime verildi; sermayeye verildi. Bu, Lenin'in "tüm iktidar Sovyetlere" modelinin bir benzeri; tüm iktidar sermayeye modeli. Burada artık sosyal güvenlik politikası, burada artık maliye politikası, burada bütçe politikası, para politikası, hepsi hikâye. En liyakatli çocuklara para politikasını teslim etsen dahi, son tahlilde -Althusser'den ödünç alalım bunu- belirleyici olan sermayenin tercihleridir. Bunun adını koyalım. İster parlamenter rejim olsun, ister tek adam rejimi olsun, hiç fark etmez, son tahlilde sermayenin sözü geçerlidir.

9 Aralık 1999'da IMF/DB büyük dönüşüm programı başlıyor. Niyet mektuplarıyla özelleştirmeler dahil yapılacaklar kesin ve hızlı bir takvime bağlanıyor.

KAMUCU POLİTİKANIN SİYASİ SAHİBİ OLUŞMUYOR

- Türkiye 1980'ler ve 2000'lerde iki sert IMF/DB programıyla dönüştürülürken, sorumlu salt kamuculuğa duyarsız sağ partiler mi?
- CHP ve DSP'nin de artık sol bakışı yok: 1991-95 ve 1998-2002 sağ- "sol" koalisyonları, gerçek soldan yoksun. 1994 ve 2000 IMF programları da bu koalisyonların ürünü...
- 2000'ler: İktidarlar değişiyor, IMF programı değişmiyor>>
- Dinci siyaset neoliberal bayrağı sadakatle devralıyor.
- Sonrasında kuralsız ve denetimsiz bir üstyapı kuruyor.
- 2017 Anayasası >> 2. CUMHURİYET>> BAŞKANCİ REJİM
- Yürütme, hem yasamanın hem toplumun denetimi dışında; bütçe hakkına son; kamucu maliye politikalarına yer yok.

Bu program ve sonrasındaki Başkancı rejime (Tek adam rejimi) kadarki süreçte ne yazık ki kamucu politikalar siyaseten sahipsiz kalıyor. **Altıncı slaytta bu süreç ayrıntılandırılıyor.** 2000'lerde iktidarlar değişiyor ama IMF programı değişmiyor. Her nedense herkes sağ partileri suçladı. Kamuculuğa duyarsız sadece sağ partiler mi?! Benim de üyesi olduğum CHP de dahil olmak üzere, DSP değil mi, koalisyon hükümetlerini hatırlayın, aşağı yukarı aynı politikaları sürdürdüler. Bunun da altını çizelim, aynı politikayı sürdürdüler. Hatta bizim, Bağımsız Sosyal Bilimciler olarak -Ali Rıza hocam hatırlar- ortak bir kitabımız vardır: "Farklı Hükümetler, Tek Siyaset". Yani IMF programı, Dünya Bankası programı uygulandı, kimse kimseyi aldatmasın, program oydu.

Ve sağ-sol koalisyonları. Adı sol, tırnak içinde sol, aslında son tahlilde sağ. Yani şöyle: Sağın alternatifi sol-sağ koalisyon hükümetleri de aslında bir sağ politika izledi. Yani sağın alternatifi aslında sağ; sol yok. Onun altını çizelim.

Sonra da bu kuralsız, denetimsiz neoliberal anlayış AKP döneminde din motifiyle sürdürülüyor. Hâlbuki seçimlerde gelişlerini hatırlayın, ne diyorlardı, IMF'ye karşıydılar falan. Ama müthiş bir şekilde dinci politikalarıyla neoliberalizmin bir numaralı şampiyonu oldular. Altıncı slaytın son tespitinde ise Başkancı rejim tarif ediliyor. Bu yeni rejimde artık bütçe hakkına ve kamucu maliye politikalarına son verilmiş oluyor.

Artık AKP iktidar döneminde siyaset ve ekonomi muhalefetten gelen eleştirilere kapalı bir şekilde tümüyle AKP hegemonyasına girmiştir. **Bu anlayışın dikkat çekici politika ve uygulamaları satır başlarıyla yedinci slaytta sıralanmaktadır.**

SİYASET VE EKONOMİ AKP HEGEMONYASINDA

- Artık HER TÜRLÜ SİYASİ ETİK KAVRAMI DIŞLANIYOR
- **Siyasi ranta endeksli sosyal yardımlar >>>**
Asgari yardımla azami siyasi rant devşirme dönemi.
Pandemi döneminde bile en kısıtlı bütçe desteği.
- Özelleştirmeler KİT'leri aşarak tüm toplumsal hizmetlerin, eğitim ve sağlığın piyasalaştırılmasına uzanıyor.
- Dış+iç açıklar, yolsuzluklar vs. kamuculuğa yer bırakmıyor.
- **Kamucu maliye politikalarından toptan vazgeçiş.**
- En adaletsiz vergi bölüşümü: Dolaysızlar bile gayri-adil !
- **Ücretlilerin GV payı, artık GSYH payının 3 katından fazla!**

Siyasi etik kavramı tarihe karışmıştır. Sosyal yardımlar siyasi ranta endekslenmiştir. Bütçede gösterilmediği için kamusal denetimin dışında kalmıştır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'ndan (halk arasında Fak-Fuk Fonu deniliyor) tutun bir sürü böyle

bütçe dışı kaynak aktarımı söz konusudur. Mesela sözü edilen fon kaynakları valilerin başında bulunduğu aynı adı taşıyan vakıflar aracılığıyla dağıtılıyor. Vali zaten iktidarın valisi. Oradaki bütün yerel güçler hep AKP'nin atadığı insanlar. Yoksulluk yardımını seçici yapıyorlar, yani sosyal yardımlar seçici, AKP'li olanlara veriliyor. Her yoksula yok, seçici davranıyor. Pozitif ayrımcılık var AKP'lilere. Bu dönem ayrıca asgari yardımla siyasi rant devşirme dönemidir.

Kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Tüm bu düzenlemeler, AKP iktidarınca kamuoyuna "dönüşüm" başlığı altında (sağlıkta dönüşüm, eğitimde 4+4+4 dönüşümü, kentsel dönüşüm vb.) sunulmuştur. Emek düşmanı uygulamaların, emeğin dünyasını savunan sol ideolojinin kavramlarıyla paketlenerek sunulması ciddi bir ironidir. Sağlık hakkına, eğitim, çalışma ve konut hakkına yapılan saldırılar, söz konusu haklarda ilerici bir değişimin gerçekleşeceğini ima eden "dönüşüm" kavramı altında sürdürülmüştür. Aynı "ileri demokrasi" ironisinde olduğu gibi... Böylece bu yaklaşımla özelleştirmeler KİT'leri aşarak özellikle eğitim ve sağlığın piyasalaştırılmasına kadar uzanmıştır.

Ayrıca bugüne kadarki 71,4 milyar dolarlık özelleştirme gelirlerinin 63,2 milyar dolarlık kısmı (yüzde 88,5) AKP iktidarı döneminde gerçekleşmiştir. Yani en özelleştirmeci iktidar bu AKP iktidarı olmuştur.

Zaten dış ve iç açıkların patladığı ve yolsuzlukların ayyuka çıktığı bir dönemde kamuculuk istenirse de mümkün olamazdı.

En acısı, pandemi döneminde bütçeden en az yardım yapan ülke unvanına kavuştuk. IMF'nin raporlarında gözüküyor. Bütçe dışı biraz fonlar kullanıldı. Ama mesela bir sürü ülke ek bütçeler çıkarttı; Türkiye, ek bütçe çıkartmayan tek ülke. Düşünün, şimdi hemen bir şey oluyor, ek bütçe diyor. Erken seçimleri hatırlıyorsunuz, iki defa ek bütçe gerçekleşti. 2022'de ve 2023'te ek bütçe; belki 2024'te de bir ek bütçe gelecek.

En adaletsiz vergi bölüşümü olan dolaylı vergi ağırlıklı bir yapı söz konusu. Son 2024 bütçesinde dolaylıların payı yüzde 66, dolaysızınki 34. Hep böyle gidiyor zaten. Bir ara 70'e 30'du.

Dolaysızlar bile gayri adil. Ne demek dolaysızlar? Gelir vergisinin üçte ikisini emekçiler ödüyor. Bakın, dolaysız vergi. Adil vergi diye alkışlanıyor, ama sınıfsal tercihler sermayeden yana yapıldığı için burada da üçte iki pay yine emekçiye ait.

Şu son kavram, ilgili yazına bir katkıdır, Oğuz Oyan'ın, bana ait değil. Vergi baskısı diye bir formül üretti kendisi, yazına girdi diyebilirim. Bakın, ücret-

lerin gelir vergisi payı milli gelirdeki payına eşitse, buna adil vergi deniliyor, adil bir dağılım. Ama bakın, ücretlilerin milli gelirdeki payının üç katından fazla vergi yükü var. Oğuz Oyan'ın bu demin söylediğim yaklaşımının bir sonucu.

Ne yapacağız peki?

BAŞLANGIÇ NOKTASI: TALANLAR DURDURULMALI

- **Kamu yönetimi, CB Yönetim Sistemi'nden kurtarılmalı.**
- **Hazine arazilerinin haraç-mezat satışı derhal durdurulmalı;**
- **Devletleştirmelerin yasal/anayasal altyapısı hazırlanmalı;**
- **Gelir bölüşümünü bozan maliye politikalarına sonverilmeli**
- **Kamu personelinin çoklu ücret istismarı durdurulmalı;**
- **Başbakanlığa bağlı bir Türkiye Planlama Kurumu kurulmalı**
- **TPK'nin, kamu israfını sıkıca denetleyecek bir birimi olmalı**
- **Kamu ihale düzeneğinde, istisna maddeleri (21) olmalı.**
- **ÇED raporları şart olmalı, keyfi taleplere bırakılmamalı.**

Yeni maliye politikalarında nasıl bir başlangıç yapılacağına ilişkin önerilerimiz sekizinci slaytta sıralanmaktadır. Ayrıntısı orada. Türkiye Planlama Kurumu (TPK) adıyla yeniden planlama örgütü oluşturacağız. Ayrıca yeni kurumlar inşa edeceğiz. Eski kurumları ciddi olarak gözden geçirerek, onların isimlerini de koruyarak... TEK mesela. Niye TEK'ten rahatsız olalım ki, TEK ismini kullanabiliriz. Elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımı doğal tekel niteliğinde ve mutlaka kamunun elinde olmak zorunda. **TEK önerisinin de yer aldığı maliye politikalarının kamucu yönde düzenlenmesine yönelik önerilerimiz dokuzuncu slaytta verilmektedir.** TPK ve TEK dahil yeni kurumsal yapı önerileri Oğuz Türkyılmaz ağabeyin sunumunda da olacağı için ben bunlara sadece değinerek geçeyim. Kendisi zaten detaylı anlatacak. Tarımsal kısmı da Remzi üstadım anlatacak.

MALİYE POLİTİKALARI KAMUCU YÖNDE DÜZENLENMELİ

- **Sosyal yardımlar, yasal/nesnel haklara bağlanmalı.**
- **Enerji yoksulluğunu kıskırtan enerji fiyatları artışları sınırlandırılmalı >> Elektrik ve doğalgazda alt gelir gruplarına kamu desteği artırılmalı.**
- **Stratejilerden başlayarak özelleştirmeler geri çevrilmeli;**
- **Kamu ekonomik girişimciliği yeniden canlandırılmalı:**
 - Elektrik iletimi ve dağıtımı doğal tekel niteliğindedir; bu nedenle Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) yeniden kurulmalı.
 - Petrol ve doğalgazda arama, üretim, rafinaj ve iletim faaliyetleri dikey bütünleşme gerektirir: TPAO ve BOTAŞ'ı bünyesine alacak tek bir kurum kurulmalı.
- **Tarımsal girdide (gübre, tohum, ilaç) kamu üretimi ağırlıklı olmalı.**
- **Tarımsal destekler, tarımsal katma değerinin 1/3'üne (bugünkü desteğin en az 7 katına) eşitlenmeli.**

Mesela bizim önerimiz şu: Tarımsal katma değerinin 1/3'üne eşitlenmeli. Bizim önerdiğimiz destek tutarı mevcut desteğin en az 7 katına ulaşıyor. Bakın, bu sınıfsal bir tercih.

EMEĞİ GÖZETEN BİR VERGİ REFORMU YAPILMALI

- Sermaye yönlü vergi harcamaları ayıklanmalı.
- Vergi afları/varlık barışları sistemden çıkarılmalı.
- Sermaye gelirleri sedüleri değil üniter yapıda vergilendirilmeli.
- GV tarifesi: artan oranlılığı vurgulanmalı, basamakları artmalı.
- Gelir Vergisinin ağırlığı sermaye gelirlerine kaydırılmalı.
- GV'de ücretlilerin payı GSYH paylarının üstüne çıkmamalı.
- Dolaylı vergilerin payı hızla %50'nin altına geriletilmeli
- Olağan servet vergileri çeşitlendirilmeli, mali varlıkları da kapsamalı; bir kerelik olağanüstü bir servet vergisi konmalı.
- Vergi ve prim tahakkuk-tahsilat oranları eşitlenmeli.
- Uluslararası sermaye hareketleri kontrol altına alınmalı.

Emeği gözetilen bir vergi reformuna yönelik önerilerimiz ise onuncu slaytta yer almaktadır. Artık sermaye yönlü vergi harcamaları (Vergi muafiyet ve istisnalarla vazgeçilen vergi tutarı) ayıklanmalı. Bakınız, 2023 yılında, 994,4 milyar lira-1 trilyona yakın- vergi muafiyet ve istisnası var. Bunun 850 milyar lirası sermayenin lehine. 150 milyarı da biliyorsunuz, asgari ücret vergi dışı; engelli vatandaşlar var, bisiklet getiriyor, araba getiriyor, vergiden muaf. Tüm vergi muafiyet ve istisna tutarını emekçi lehine kullansanız ona bir diyeceğimiz kalmaz. Bu da bir tahsis yöntemidir. Ancak kapitalist bir sistemde bu pek mümkün değildir. Doğru yaklaşım sermaye yönlü vergi harcamalarının ayıklanarak bu tutarı vergi havuzuna aktarmak olmalıdır. Daha sonra aktarılan bu tutarı bütçeden harcama kalemi olarak emekçiye tahsis edebilirsiniz.

Vergi afları ve barışlar olmaz artık; haydi, güle güle diyeceğiz. Öyle yok yani, vergi affıymış, vergi barışımıymış, yok. Ne barışı; vergisini ödemeyenlerle barış mı olur !

Gelir vergisi artan oranlı olacak. Çok kazandıktan çok derken, mesela belli bir yüksek gelir düzeyinin üstünde aynı vergiyi ödüyor vergi mükellefi. Olur mu, çok yüksek olan gelirleri de dilimlere böl ve bir üst dilime geçtikçe vergi oranını yükseltiver. Böylece basamak sayısı artırılarak üst gelir grupları arasında da adaleti sağlamak mümkün hale gelebilir. Bakın, öngördüğümüz yeni vergi tarifesinde onları bile düşünüyoruz.

Servet vergileri ise bu yeni sistemin olmazsa olmazı. Mevcut sistemde bu verginin adı var kendisi yok konumunda.

Vergi ve prim tahakkuk tahsilat oranları eşitlenmeli. Böyle bir rezalet olamaz. Tahakkuk ediyor ama tahsil edilemiyor. Toplamda tahsil tahakkuk oran yüzde 56 düzeyinde. Toplayamayacağın vergiyi niye tahakkuk ettiriyorsun o zaman? Bu sorun mutlaka çözülmelidir. Bunun için öncelikli olarak vergi aflarına son ve-

riilmelidir. Ayrıca vergi mükellefleri ödedikleri verginin kendilerine kamu hizmeti olarak geri döneceğinden emin olmalıdırlar. Aksi halde vergi almanın meşruyeti zedelenmiş olacaktır. Çocukluğumuzda hatırladığımız önemli bir pankart vardı. Üzerinde şöyle yazıyordu: "Ey vatandaş ödediğin her kuruş sana yol, su vb. hizmet olarak geri dönecektir". Bu ifade slogan düzeyinde kalmayıp hayata geçirilmelidir.

Yani özetle şunu söylüyoruz: Emek lehine bir vergi reformu kapitalist üretim ilişkilerinin geçerli olduğu bir yapıda da mümkün. Yeter ki o sınıfsal tercih yapılmış olsun. Bunu sağlamaya yönelik diğer önerilerimiz için ilgili slayta bakılabilir. Ancak bu tür bir reformun uygulanabilmesi için mutlaka uluslararası sermaye hareketleri kontrol altına alınmalıdır.

Şimdi bütçe özelinde kamuculuktan nasıl uzaklaşılacağına değinilecek, sonrasında 2023 bütçe uygulamasında ve 2024 bütçesinin dayandığı OVP'deki bütçe ihlallerine dikkat çekeceğiz, ardından yeni bütçe anlayışımızı açıklayacağız. Sunuşumuz kamucu politika ilkelerimizin ve program önerilerimizin ancak sol bir iktidarla mümkün olabileceğini ileri süren tespitlerimizin yer aldığı son üç slaytın ardından sona erecektir. Sınırlı bir zaman kalması nedeniyle sunumumuzu biraz hızlandıracağız.

Şu ana kadar ele aldığımız IMF-DB ikilisinin dayattığı kamuculuktan uzaklaştırma politikaları çerçevesinde oluşturulan bütçe politikaları ve uygulamaları da bu süreçte bu çerçevenin önemli bir bileşeni olarak kamuculuktan uzaklaştırılmıştır. Bunlar **on birinci slaytta** belirtilmektedir. Kamuculuktan uzaklaşma özel sektörcü bütçe anlayışının egemen kılınmasıyla mümkün olmuştur. Bu noktaya daha önce dikkat çekmiştik. Bütçede faiz dışı fazla (FDF) dayatması bu anlayışın bir ürünü olmuştur.

BÜTÇE POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI

BÜTÇELERDE KAMUCULUKTAN UZAKLAŞMA

1980'lerdeki kamuculuktan uzaklaştırma politikaları çerçevesinde IMF-DB destekli programlar ve bütçe düzenlemeleri ile kamunun küçültülmesi, müdahale alanlarının sınırlandırılması, sosyal özünün budanması ve küreselleşmeye yatkın bir kamu yapısının oluşturulması;

Mali disipline dayalı bütçe anlayışının dayatılması;

Mali disipline dayalı neoliberal bütçe yaklaşımın doğal bir sonucu olarak yıllardır "eldeki kaynak kadar hizmet" anlamına gelen özel sektörde geçerli bir bütçe anlayışının egemen hale gelmesi;

IMF-DB'nin meşhur faiz dışı fazla (FDF) dayatması nedeniyle, aslında ayağa göre yorgan dikmekle görevli kamu devlet yönetiminin bu görevinin savsaklanması.

Bu süreçte bütçe hakkı (bütçe yapma yetkisinin halk adına meclislere verilmesi) ciddi bir şekilde aşındırılmıştır. Avrupa'da yüzlerce yıldır verilen mücadelelerle elde edilmiş olan ulusal meclislerin büt-

çe yapma hakkının yolu, dilimize Büyük Özgürlükler Sözleşmesi diye çevrilen 1215 tarihli Magna Carta ile açılmıştır. Özellikle Başkancı rejimde bu hakkın kullanımında ciddi hak ihlalleri yaşanmıştır.

Anayasa'da yapılan değişiklikle (md. 161/4) “Bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamama- MECLİSİN BÜTÇE HAKKININ AŞINDIRILMASI

- Salgının derinleştirdiği kriz ortamında bile, Batı'da kamu açıklarını sınırlayan kurallar terk edilerek genişleyen bütçe açıklarına göz yumulurken, Türkiye'de merkezî bütçenin ekonomiyi canlandırmaya dönük katkısının ise son derece sınırlı kalması;

-Ulusal meclislerin bütçe yapma hakkının yolu, dilimize Büyük Özgürlükler Sözleşmesi diye çevrilen 1215 tarihli Magna Carta ile açılmıştır. Özellikle Başkancı rejimde bu hakkın kullanımında ciddi hak ihlallerinin yaşanması;

-Anayasa'da yapılan değişiklikle (md. 161/4) “Bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilmesine göre artırılarak uygulanır” denilerek TBMM'nin bypass edilmesi ile bu hakka adeta son verilmesi.

Bu süreçte ayrıca bütçe dışında yeni bütçe olanakları yaratılmıştır. Böylece bütçe hakkı ayrıca bu yollarla da ihlal edilmiştir. Bu çerçevede, kamusal denetim dışında yaratılmış yeni bütçe alanları bulunmaktadır. İlki, kamu yatırımlarının bütçe dışı yöntemlerle yapılmasının yolunu açan KÖİ (Kamu Özel İşbirliği) modelidir. Bu model kuruluş amacının (model, ileri teknoloji gerektiren veya hizmetin istisnai özelliklerinden kaynaklanan kamu yatırımları için getirilmiştir) ötesine taşınarak iktidara yakın sermaye gruplarına kaynak aktarım mekanizması olarak kullanılmaktadır. Bu uygulamayla, mevcut bütçe dışında bir bütçe daha yaratılmakta ve mevcut bütçe açığı düşük gösterilebilmektedir. Ancak uzun vadede garanti hükümlerinin uygulanmasına yol açacak koşulların gerçekleşmesi durumunda, sorumsuzca verilmiş olan Hazine garantisinin yarattığı koşullu yükümlüklerinin bütçe dengesini bozması kaçınılmaz hale gelecektir. Bu etkiler henüz görülmemiştir ancak yakın bir gelecekte ortaya çıkması şaşırtıcı olmayacaktır. İkincisi, AKP iktidarının 10 yıldır yapılandırmaya yanaşmadığı, bütçe içerisine almaktan vazgeçtiği bütçe dışı döner sermaye uygulamalarıdır. Bunların gelirleri bütçe kapsamındaki idareler tarafından toplanmakta ve harcanmaktadır. Bu harcamalar ne ilgili idareler tarafından raporlanmaktadır ne de Meclis'in iradesi, bilgisi ve denetimi dâhilinde bulunmaktadır. Üçüncüsü, bütçeye ekli cetvellerden E-cetvelinin amacı dışında kullanılmasıyla kamu kaynaklarının mali yönetim sisteminin (bütçenin) dışına çıkarılmasıdır. Böylece ilgili bakanlıklar ve kurumlar için mevcudun yanında adeta paralel yeni bir bütçe olanağı daha yaratılmaktadır. İhdas edilen bu yeni bütçelerle Meclis denetiminin dışına çıkılarak kamu kaynaklarının keyfi kullanımının yolu açılmaktadır. Bu yeni bütçeler özel hesap uygulamasıyla gerçek-

leştirilmektedir. 2015 bütçesi ile başlanılan özel hesap uygulaması genişletilerek sürdürülmektedir. Bu hesaplarla kamu kaynakları iç denetim, dış denetim, ihale, bütçe gibi harcama süreçlerinin dışına çıkarılmaktadır. Hesaba aktarılan ödeneklerin harcaması, muhasebeleştirilmesi ve denetlenmesine ilişkin usul ve esaslar ilgili bakanlıklara bırakılmakta, ihaleleri 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'ndan müstesna sayılmakta, harcamaları 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun kapsama alanının dışında tutulmaktadır. Dördüncüsü ise, Varlık Fonu'nun kurulmasıyla paralel bütçe ve Hazine uygulamasına gidilmesidir. Benzer şekilde, Savunma Sanayi Destekleme Fonu da Varlık Fonu gibi paralel bütçe konusunda bir işleve sahiptir.

Mevcut sistemde benimsenen bir diğer anlayış “Yeni Kamu İşletmeciliği”(YKİ) modelidir. YKİ modeli Seyhan Erdoğan hocamızın 2005 Sanayi Kongresi'nde sunduğu “Devletin Rolünde Değişim, Yeni Kamu İşletmeciliği ve Esnek Kamu Personel Rejimi” başlıklı tebliğinde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Küreselleşme sürecinde kamu bir yandan kamu hizmeti üretimi alanında küçültülürken, öte yandan özel sektör gibi üretim yapmaya zorlanmıştır. Bu, işletme tekniklerinin enerji, sağlık vb. kamu hizmeti üretimine uygulanması anlamına gelmektedir. YKİ modeliyle hem devlet girişimcilik ruhuyla hareket geçen, piyasa ile uyumlu ve müşteri odaklı kamu hizmeti üretiminin hem de kamu hizmeti üretiminde rol alan kamu emekçilerinin piyasa ilişkileri içine çekilmesi yönündeki girişim ve uygulamalar tüm hızıyla sürdürülmüştür. Bir yandan kamu hizmetleri, müşteri konumuna getirilmiş yurttaşların satın alma güçleri ölçüsünde yararlanabilecekleri (parayı veren düdüğü çalar özdeyişini çağrıştıran “kullanan öder” ilkesi gereği) bir piyasa malına dönüştürülürken, diğer taraftan kamu personel rejimi, bu dönüşüme uygun ve uyumlu çalışır hale getirilmiştir. Ayrıca bu modelde üst düzey bürokratlar, özel sektörde olduğu gibi CEO statüsünde çalışmaktadır. Bu piyasacı anlayışında yurttaş müşteri konumuna getirilmektedir. **Bakınız on üçüncü slayt.**

BÜTÇE DIŞINDA YENİ BÜTÇE OLANAKLARININ YARATILMASI

1-Kamu yatırımlarının bütçe dışı yöntemlerle yapılmasını yolunu açan KÖİ (Kamu Özel İşbirliği) modelinin aşırı istismarı;

2-Bütçe dışı döner sermaye uygulamalarının sürdürülmesi;

3- 2015 bütçesinden itibaren özel hesap uygulamasının genişletilerek sürdürülmesi ve böylece ilgili bakanlıklar ve kurumlar için mevcudun yanında adeta paralel yeni bir bütçe olanağı daha yaratılması ve Meclis denetiminin dışına çıkılması;

4-Varlık Fonu'nun kurulmasıyla paralel bütçe ve paralel Hazine uygulamasına gidilmesi. Meclis denetiminin burada da çalıştırılmaması.

Şimdi 2023 bütçe uygulamasında ve 2024 bütçesinin dayandığı OVP'de tespit ettiğimiz bütçe hakkı ihlallerine değinebiliriz. Önce 2023'i ele alalım.2023'de tespit ettiğimiz 4 önemli bütçe hakkı ihlalinin hepsi paralel (gizli) bir ek bütçe yaratılması-na ilişkindir. **Bakınız on dördüncü slayt.**

2023 BÜTÇE UYGULAMASINDA 4 ÖNEMLİ BÜTÇE HAKKI İHLALI

1-Paralel (gizli) bir ek bütçe olanağı yaratılarak ödenek üstü harcamaya yol açılması;

2- Depremın hemen ardından Cumhurbaşkanlığı kararıyla 5018'e ve Anayasaya aykırı bir şekilde bazı kamu kurumlarının ödeneklerine eklemeler yapılması (yaratılan paralel ek bütçenin ilk aşaması) ve bu kararların yayımlanmaması;

3-Meclis'e gelen 5 Temmuz tarihli torba yasa teklifinin 15.maddesiyle Cumhurbaşkanının ödenek eklemeye yetkili kılınması (yaratılan paralel ek bütçenin ikinci aşaması);

4-Sözü edilen torba yasa teklifinin 5.maddesiyle Meclis'in verdiği borçlanma limiti izninin yasayla tanınmış istisnalar dışında aşılması olanağının yaratılması ve elde edilen bu yasa dışı

Bu süreç iki aşamada tamamlanmıştır. Finansmanı ise borçlanma limitinin yasa dışı aşılmasıyla sağlanmıştır. Böylece ödenek üstü harcamaya yol açılmıştır.

İki aşamada tamamlan gizli ek bütçe sürecine kısaca değinmek istiyorum. Gizli ek bütçe ilk kez 2023 bütçe uygulamasında gündeme geldi. Hatırlanacaktır, bizim 2023 yılı başlangıç bütçemiz 4,5 trilyon TL idi.27 Temmuz'da yürürlüğe giren ek bütçeyle 2023 yılı başlangıç ödeneklerine 1,1 trilyon eklenmiş ve bütçe büyüklüğü 5,6 trilyona ulaşmıştı. Ek bütçe yerli bulunmamış olmalı ki Sarayın talimatıyla bir de gizli bir ek bütçe hazırlatılmıştır. İki tane aşaması var. Birinci aşamada, depremin hemen ardından -bakınız, fırsatçılığa bakınız- Cumhurbaşkanlığı kararlarıyla kuruluş başlangıç ödeneklerine eklemeye yapılıyor. Oysa bu yasal olarak mümkün değil. Çünkü Cumhurbaşkanının buna yetkisi yok. Yeni bir ödenek ihtiyacı duyuluyorsa bunun yeri ek bütçedir. Ek bütçe kanun teklifinin Meclis'e sunulması gerekir. Bu yola başvurulmuyor. Ödenek eklenmesi sözü edilen Cumhurbaşkanlığı kararlarıyla yapılıyor. Bu bilgiyi Mart 2023 tarihli SBB 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu'ndan öğreniyoruz. 123. sayfasında yer şöyle denilmekte:

"Cumhurbaşkanlığı kararıyla AFAD, SYDTF, ASHB, TOB, ÇŞİDB gibi kamu kurumlarının ödeneklerine eklemeler yapılmıştır". Sayılan birkaç kurum isminin ardından gibi denilerek kurumların tam listesinin verilmemiş ve ödenek tutarlarının belirtilmemiş olması çok manidardır. Bir başka manidar durum, bu kararların yayımlanmamış olmasıdır. Nitekim 15 Temmuz 2018 Tarihli ve 30479 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Resmî Gazete Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin (Kararname Numarası: 10) 4. maddesinin ç bendi bu tür bir seçeneğe (kararı

yayımlamama) olanak tanımaktadır. Bu kararnameyi Kadir Sev hocam dikkatime sunmuştur.

SALONDAN- Tank palet fabrikasının kararı da yayımlanmadı.

Prof. Dr. AZİZ KONUKMAN- Evet, tank palet fabrikasının kararının yayımlanmaması gibi. Bu bir rezalettir. Bu, çağdaş bir demokraside olamayacak bir şeydir. Şili'de bile olmamış olan bir uygulamadır. Bunu da not edelim. Meclis'e ait olan ilave ödenek ekleme izninin bu kararnamelerle verilmiş olması bütçe hakkına müdahale anlamına gelmektedir. Bu düzenlemeler bu yönüyle hem Anayasaya hem de 5018'e aykırı olmuştur. Ben o dönem çıktığım TV programlarında bu düzenlemeye söylediğim gerekçelerle itiraz ettim. Türkiye Barolar Birliği benim tepkimi mahkemeye taşıyacağını söyledi. Ancak Cumhurbaşkanlığı seçimi sonrası konu sönmüldü.

İkinci paralel ek bütçe girişimi ise, ek bütçe teklifinin Meclis'e sevkinden iki gün öncesinde Meclis'e gelen 5 Temmuz tarihli torba yasa teklifinin 15.maddesiyle gerçekleştirilmiştir. İlgili maddeyle Cumhurbaşkanını ödenek eklemeye yetkili kılınmıştır. İlk girişimde olduğu gibi ödenek eklemesi yapılacak kuruluşlar yine açıklanmamış ve ödenek tutarı belirlenmemiştir. Keza bu bütçe hakkına müdahale anlamına gelen düzenleme de ilkinde olduğu gibi hem Anayasaya hem de 5018'e aykırı olmuştur.

Gizli ek bütçenin finansmanı ise vergi yerine borçlanma ile yapılacaktır. Bunu olanaklı kılmak için borçlanma limiti sözü edilen torba yasa teklifinin 5. maddesiyle ciddi bir boyuta yükseltilmiştir. Torba kanun teklifinde yapılan söz konusu düzenleme ile 2023 yılı için 661 milyar TL seviyesinde olan borçlanma limiti bakan ve Cumhurbaşkanını tarafından yapılacak yüzde 5'lik artışlarla oluşacak net borç kullanım tutarı olan 727,6 milyar TL'nin üç katı olarak uygulanacaktır. Böylece, 2023 yılı net borçlanma limiti (ödenen borçlar düşüldükten sonra net tutar) 2 trilyon 181 milyar (2,2 trilyon) TL'ye ulaşmaktadır.

2024 yılı OVP'de 2023 bütçe gerçekleşme tahmini 6,6 trilyon olarak verilmektedir. Ek bütçe dahil 2023 bütçesi ise 5,6 trilyondur. Bu durumda yaklaşık 1 trilyonluk (975 milyar) bir ödenek üstü harcama yapılacağı görülmektedir. Yani Meclis'in verdiği harcama izni yaklaşık 1 trilyon aşılımış olacaktır. Bu ilave kaynağın seçime yönelik harcanacağı çok açıktır.

Gizli ek bütçeye yönelmeyip yaklaşık 1 trilyonluk ödenek büyüklüğü ek bütçe teklifine taşınmış olsaydı ek bütçe teklifi büyüklüğü 1,1 yerine yaklaşık 1 trilyon artarak 2,1 trilyona ulaşmış olacaktı. Denk ek bütçe zorunluluğu nedeniyle ek bütçe gelirleri de yaklaşık o

kadar artacaktır. Bu ise vergi yükün daha da yükselmesini beraberinde getirmiş olacaktır. Bundan kaçınıldığı için gizli ek bütçe yaratılması yoluna gidilmiştir.

Şimdi 2024 bütçe hakkı ihlallerine geçebiliriz. 2024 bütçesinin dayandığı OVP'de tespit ettiğimiz bütçe hakkı ihlalleri **on beşinci slaytta** açıklamaya mahal kalmayacak bir şekilde sıralanmaktadır.

2024 BÜTÇESİNİN DAYANDIĞI OVP'DE BÜTÇE HAKKI İHLALLERİ

İlk kez bu yıl OVP'de 2 önemli bütçe hakkı ihlali yaşanmıştır. Bunların dışında geçmiş OVP'lerden taşınan çok sayıda bütçe hakkı ihlali de söz konusudur.

1-OVP'nin ve dolayısıyla bütçe teklifinin tabii olduğu 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 16. maddesinin değişik ikinci fıkrasına göre hazırlanmamış olması (Plan yürürlüğe girmeden OVP ile ve bütçe teklifinin hazırlanması ciddi bir bütçe hakkı ihlali);

2- KESK'in davet edilip sonrasında OVP hazırlık sürecinden dışlanması;

3- OVP ile bütçe teklifinin basına sunumunun, bu belgelerin Meclis'teki siyasi sorumlusu (Cumhurbaşkanı) yerine memur konumunda olan yardımcı tarafından yapılmış olması;

4- Bunların dışında vergi harcamalarıyla (vergi istisna ve muafiyetleriyle) ilgili bütçe hakkı ihlalinin önceki yıllardaki gibi devam etmesi yani vergi harcamalarıyla ilgili bir analize bütçede yer verilmemesi

Yeni bütçe anlayışımız sırasıyla **on altı, on yedi ve on sekizinci slaytlarda** ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

BÜTÇE POLİTİKALARI KAMUCU/ KATILIMCI YÖNDE DÜZENLENMELİ

-Yeni kalkınma planı anlayışının taşıyıcısı konumunda olan kamu yönetiminin sosyal ve ekonomik işlevlerle yeniden donatılması sağlanmalı.

-**Katılımçı planlamanın gerektirdiği katılımçı bir bütçe anlayışı benimsenmeli;**

1-İlk kez yerel yönetim düzeyinde uygulanmış bu **katılımçı anlayış** geçmişte olduğu gibi, **Fatsa ve Porto Alegre** deneyimlerinden dersler çıkararak yeniden yerel yönetimlere, oradan da merkezi bütçeye taşınmalı;

2-Bu yeni yaklaşım gereği, halkın Meclis dışındaki örgütlü temsilcileri ile birlikte bütçenin denetimi dahil tüm süreçlerine aktif katılımı sağlanmalı.

-**Bütçe hakkının etkin kullanımını sağlayabilmek için, öncelikli olarak mali disipline dayalı bütçe anlayışına sahip bu küçültülmüş kamu yapısından uzaklaşılmalı;**

-Mevcut bütçe anlayışı derhal terkedilerek bütçelerde bütçe hakkının olmaması koşulu olan "giderlerin önceliği" ilkesi temel alınmalı (önce toplumsal tercihler göre harcama tutarları ve kalemleri saptanmalı, ardından bu harcamaların gerektirdiği kamusal gelirler

YENİ BÜTÇE ANLAYIŞINDA BÜTÇE HAKKINA DÖNÜŞ

1-Öncelikle KÖİ'den vazgeçişin hukuki zemini hazırlanmalı; sonrasında enerji, ulaştırma, sağlık vb. kamu hizmetleri alanında yapılmış KÖİ yatırımları kamulaştırılmalı ve bu tür yatırımların finansmanı azami ölçüde bütçeden yapılmalı;

2-Paralel bütçe gibi çalışan T. Varlık Fonu'nun ve Savunma Sanayi Destekleme Fonu'nun faaliyetlerine son verilmeli; TVF'nin içerdiği KİT'ler ve diğer kamu kuruluşları yeniden düzenlenmeli, çalışanlara yönetime katılma hakkı tanınmalı;

3-Yurttaş müşteri konumuna getiren piyasacı YKİ modeli terk edilmeli;

4-Sayıştay denetimiyle yetinilmemeli ve halkın örgütlü kesimlerinin denetim sürecinde aktif rol üstlenmesini sağlayan daha kapsamlı kamusal / toplumsal denetim sistemine mutlaka geçilmeli;

5-Bütçenin hazırlanmasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele esas alınarak, kadınların ekonomik kaynaklara, kamusal hizmetlere ve sosyal koruma haklarına eşit erişimi hedeflenmeli. **Bütçenin toplumsal cinsiyete olan duyarlılığı çevre için de geçerli olmalı.**

Öncelikli olarak önerilen yeni kalkınma planı anlayışının taşıyıcısı konumunda olan kamu yönetiminin sosyal ve ekonomik işlevlerle yeniden donatılması sağlanacaktır.

Yeni bütçe anlayışı gereği bütçe hakkına dönüş kesinlikle sağlanacaktır.

Bütçe hakkının etkin kullanımını sağlayabilmek için, öncelikli olarak mali disipline dayalı bütçe anlayışına sahip bu küçültülmüş kamu yapısından uzaklaşılacaktır. Bu gerekli ama yeterli değildir. Ayrıca bütçe hakkının etkin kullanımını engelleyici diğer sorunların da çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Sorunların çözümü için, bütçe sürecinde yer alan Meclis'e, Sayıştay'a ve bugün sürecin dışında bırakılan halkın temsilcisi konumundaki emek ve meslek örgütlerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu son nokta çok önemlidir. Çünkü bütçe denetimi sadece Sayıştay'a bırakılamaz. Sayıştay devlet adına denetim yapar ama kamusal / toplumsal denetim daha kapsamlı bir denetimdir. Dolayısıyla halkın örgütlü kesimlerinin denetim sürecinde aktif bir rol üstlenmesi mutlaka sağlanmalıdır. Sözü edilen bu kurumsal yapılarla katılımçı ve demokratik yeni bir bütçe süreci böylece oluşturulmuş olacaktır. Bugünkü "eldeki kaynak kadar hizmet" anlamına gelen bütçe anlayışı terk edilecektir. Bu anlayış, özel kuruluşların bütçeleri için geçerli olabilir, ancak kamu bütçesi için asla kabul edilemez. Bütçeye bağlama sürecinde, harcama öğeleri için bütçe hakkından kesinlikle ödün verilmeyecektir. Çünkü kamu bütçeleri bütçe hakkının olmaması koşulu olan "giderlerin önceliği" ilkesine dayanmaktadır. Bu ilkeye göre; önce toplumsal tercihlere göre harcama tutarları ve kalemleri saptanmakta, ardından bu harcamaların gerektirdiği kamusal gelirler belirlenmektedir. Bu ilke, kamu bütçesini özel bütçelerden, -özel sektörün yaptığı bütçeden- ayıran temel bir özelliktir. Bu ilkenin temel mantığı, gelir sağlama konusunda devletin egemenlik hakkının önemli bir güç kaynağı olduğudur. Devletin bu gücü bireylerin üzerinde bir güçtür. Devlet bu gücü toplum/kamu yararına kullanmak durumundadır.

Bugüne kadar dayatılmış olan gelirlere öncelik tanıyan neoliberal ezberin terk edilerek giderlerin önceliği ilkesi yeniden sahiplenilecektir.

Yeni bütçe anlayışında yukarıda sözü edilen bütçe hakkını ihlal edici bütçe dışı alanların yaratılması uygulamasına kesinlikle izin verilmeyecektir. Bu bağlamda öncelikli olarak enerji, ulaştırma, sağlık vb kamu hizmetleri alanında yapılmış KÖİ yatırımları kamulaştırılacak ve bu tür yatırımların finansmanı, mümkün olabilecek azami ölçüde bütçeden yapılacaktır. Paralel bütçe ve Hazine gibi çalışan Varlık Fonu'nun ve paralel bütçe konumundaki Savunma Sanayi Destekleme Fonu'nun faaliyetlerine ise son verilecektir.

Yeni bütçe anlayışında yurttaşı müşteri konumuna getiren bu piyasacı YKİ modeli tümüyle terk edilecektir.

Yukarıda ayrıntısıyla açıklanan bütçe hakkını zedeleyici uygulamaların önünü açan bütçe anlayışı terk edilerek katılımcı planlamanın gerektirdiği katılımcı bir bütçe anlayışı benimsenecektir. Katılımcı bütçe modeli ilk kez yerel düzeyde Porto Alegre’de uygulamaya konmuştur. Kaldı ki, Türkiye bu modele yabancı da sayılmaz. Türkiye’de deneyimlediğimiz Fatsa yerel yönetim modeli ve bütçe yaklaşımı Porto Alegre modeliyle büyük benzerlikler göstermektedir. Yerel düzeydeki bu anlayış geçmişte olduğu gibi, Fatsa ve Porto Alegre deneyimlerinden dersler çıkararak yeniden yerel yönetimlere, oradan da merkezi bütçeye taşınabilir ve uygulanabilir. Yeni bütçe anlayışımızda bu model esas alınacaktır. Bu yeni yaklaşım gereği, halkın Meclis dışındaki örgütlü temsilcileri ile birlikte bütçenin denetimi dahil tüm süreçlerine aktif katılımı sağlanacaktır. Bütçenin hazırlanmasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele esas alınarak, kadınların ekonomik kaynaklara, kamusal hizmetlere (enerji, eğitim, sağlık vb.) ve sosyal koruma haklarına eşit erişimi hedeflenecektir. Bütçenin toplumsal cinsiyete olan duyarlılığı çevre için de geçerli olacaktır.

BÜTÇE HAKKINI GÖZETİCİ SON ÖNERİLER

Bütçe sistemi halkın ihtiyaçlarına, yasamanın bütçe hakkına/ enetim önceliklerine göre düzenlenmeli.

Uluslararası denetim standartlarında denetim raporları üretecek bir apasiteye sahip olabilmesi için Sayıştay’da ciddi bir reform yapılmalı.

Kesin Hesap Komisyonu kurulmalı.

Ödenek üstü harcamalarının yolunu açan KHES yasa tekliflerinin azgeçilmez bir maddesi olan tamamlayıcı ödenek maddesine teklifte arı verilmemeli.

Bu KHES tekliflerinin TBMM tarafından reddi durumunda üst bneticiler için mali, idari ve cezai sorumluluk ile Cumhurbaşkanı için yasal sorumluluğun ne olacağı Anayasa’da açıkça düzenlenmeli.

Burada ifade edilmiş veya edilmemiş tüm bütçe hakkı ihalleri sona rdırılmalı.

u öneriler, gerçek bir parlamenter sistem oluştuğunda yani güçler yrlığı kurumsallaştığında anlamlı olabilir ancak.

Son olarak on **sekizinci slaytta yer alan 3’üncü ve 5’inci maddeyi** biraz açmak istiyorum. Bilindiği üzere bütçe kesin hesap kanun tekliflerine tamamlayıcı ödenek diye bir madde koyuyorlar. Deniliyor ki, “Ey Meclis, eğer ödenekler yetmezse tamamlayıcı ödenek ver”. İktidar şu kadar ödenek üstü harcama yapmış. Sayıştay bunu hazırladığı kesin hesabı görüşülen o yılın genel uygunluk bildiriminde tespit ediyor. Ödenek üstü harcama ne demek biliyor musunuz; kanunsuz harcama. Bakın, ödenek üstü harcama, adı üzerinde. Meclis’in in verdiği ödenek(harcama) izninin aşılması. Sözünü ettiğimiz Magna Carta’dan bu yana halk adına harcama izin yetkisi meclise verilmiş. Ve tek adam rejimi ne yapıyor biliyor musunuz; orada Meclis’in verdiği harca-

ma iznini aşıyor ve bizim Sayıştay buna, güzel bir tanımlama yapmış, “Yasalarla izah edilemeyen gider” diyor. Oysa bu ifade hafif kalır. Ortada yasadışı (5018’e aykırı),Anayasa’ya aykırı bir harcama var. Ama ne yazık ki, bunu diyecek Sayıştay yok ortada.

Sonuçta şöyle bir şey oluyor: Kesin hesap kanun tekliflerinde tamamlayıcı ödenek verilmesi maddesinin varlığı nedeniyle ödenek üstü harcamalarla Meclis’in önüne gelen bütün geçmiş hesaplar -bakın, iki yıl önceki hesapları kastediyorum, iki yıl önceki bütçenin kesinleşmiş büyüklükleri. Mesela 2024’te 2022’nin kesin hesapları görüşülüyor- göreceksiniz bu hesaplar onaylanarak Meclis’ten geçecektir: “Kabul edenler... Kabul edilmiştir” denilecektir. Hatta ne oluyor biliyor musunuz; önce o yılın bütçesi geçiyor, ardından iki yıl önceki kesin hesap teklifi geçerek yasallaşıyor. Muhtemelen bu yılda da benzer bir durum yaşanacaktır. İşte orta oyunu derken kastedilen tam da bu. Böyle bir rezalet, böyle bir kepezelik olamaz. Bütçe hakkını sahiplenerek bu ortaoyununa son vermek gerekir.

Sunuşumuzda **on sekizinci slaytta yer alan 5’inci maddede** ifade edildiği üzere yaşanmış tüm bütçe hakkı ihallerine yer verilmemiştir. Sanayi ve Toplum dergisinin 1. sayısında yayımlanmış olan “Önceki İki Yılın Uygulama Sonuçları ve 2023 Bütçe Teklifi Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı Konukman imzalı çalışmada Türkiye’de bugüne kadar yapılmış bütçe ihallerinin listesi ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Bu ilk defa yapılan, orijinal bir çalışmadır, ayrıntılar için oraya bakınız.

KAMUCU POLİTİKA İLKELERİ

- **Birincil bölüşüm ilişkilerine olumsuz müdahale eden, çalışma hukukunu emek aleyhine büken anlayışa son!**
- **Kayıtdışılığa, esnek/kuralsız çalışma modellerine son!**
- **Eğitim, sağlık, kültür alanlarında piyasalaştırmaya son!**
- **“Regresif” bölüşüm etkileri olan maliye politikalarına son!**
- **Kamunun yönlendirdiği fiyatların salt Hazine’nin mali amaçları için kullanımına son!**
- **KKM türü düzeneklerden çıkışın halka yük getirmesine son**
- **Devletin sadece tarım ve enerji KİT’lerinde değil, imalat sanayiinin öncü alanlarında da üretime girmesine evet!**

Son üç slaytımıza gelmiş bulunuyoruz. Kamucu politika ilkelerimiz sırasıyla **on dokuzuncu slaytta** verilmektedir. Bu ilkelerin ortak özelliği emeğin hakkını gözetmesidir. Bu hak gözetilerek yeniden KİT öncülüğünde bir üretim modeli öngörülmektedir. Yirminci slayt **neoliberal programlar dışında seçenek** üretemeyen sağlı sollu mevcut yapının gerçek sol hareketlere ihtiyacı giderek büyüttüğüne dikkat çekmektedir. **Son slayt** ise kamucu programları gerekçeleriyle birlikte sadece solun üretebileceğine işaret etmektedir.

MERKEZ SOL ARTIK MERKEZ SAĞDA KONUMLANIYOR

- Merkez-sol, iktidardayken sağ koalisyonlara mahkum ama **Muhalefette dahi sol/kamucu program geliştiremiyor.**
- Sistem tarafından teslim alınan muhalefet partileri **Neoliberal programlar dışında alternatif üretmiyor.**
- Toplumun önüne gerçek seçenekler konulamayınca... **Sağın alternatifinin sağ olduğu bir siyasi yapılanma oluşuyor.**
- Merkez-sol sanılan partilere park etmiş sosyalistler artık yeni bir karar aşamasında bulunuyor:
- Gerçek sol hareketlere olan ihtiyaç büyüyor ve tüm solcuların yönlerini sol hareketlere çevirmeleri gerekiyor.

SOSYALİST GÜÇLER HAREKETE GEÇİREBİLİR

- Kamucu/toplumcu programlar sadece solun ürünü olabilir.
- Laikliği ve emeğin Cumhuriyetini savunmaktan kaçınan, bağımsızlığa sahip çıkmayan, toplumcu da olamaz.
- Neoliberalizme karşı çıkmak asgari adımdır; ama yetmez. Emekten yana bölüşümü önceleyen bir model şarttır.
- Bu da çifte meydan okuma anlamına gelir: Hem SERMAYEYE hem de MALİ EMPERYALİZME...
- Sermayenin çıkarları yerine emeğin/toplumun çıkarlarını yeğlemek, KAPİTALİST sisteme meydan okumak demektir.
- UFKUNUZDA SOSYALİZM YOKSA hiç yola çıkmayın.

KAMUCU TARIM POLİTİKALARI: NEDEN, NASIL?

Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Bu etkinliği düzenleyen Makina Mühendisleri Odamıza, TMMOB'ye, emeği geçen herkese Ziraat Mühendisleri Odası Yönetim Kurulu adına teşekkür ediyorum. Şu anda bizlerle birlikte olan siz değerli dostlara da selam, sevgi ve saygılarımızı sunuyorum.

Aziz hocam aslında benim konuşmamı kolaylaştırdı, ben onun çizdiği çerçevenin tarıma doğrudan yansımalarına yönelik birkaç şey söyleyeceğim.

Bir kere, tarım farklı bir sektör. Doğa koşullarına bağlı, riski yüksek, doğası ve niteliği gereği sermaye devir hızı düşük, tasarruf yetersizliği içeren, öz sermaye yetersizliği içeren, kâr marjı düşük, doğaya bağımlı ve diğer boyutlarında da, tüm dünyada, hangi ideolojik görüş olursa olsun, sosyalist ya da kapitalist, tüm devletlerce korunması gereken ve korunan bir sektör. Koruma oranları tabii ki değişebiliyor.

Tarımin tanımında hep bir yanlış anlama gündem-

Sermayenin çıkarları yerine emeğin/toplumun çıkarlarını yeğlemek, yani emekten yana bir bölüşümü öncelemek hem kapitalist sisteme hem de emperyalizme meydan okumak demektir. Ufkunuzda sosyalizm yoksa hiç yola çıkmayın. Önerilen toplumcu/kamucu bir program ancak sol bir iktidarla mümkündür. Teşekkür ederim. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Aziz hocaya bu renkli sunumu için teşekkür ediyoruz. Aziz hocanın önerilerini de komitemize iletteceğiz.

Şimdi Baki hocama söz veriyorum. Sunumunun başlığı: "Kamucu Tarım Politikaları: Neden, Nasıl?" Buyurun hocam.

Baki Remzi SUIÇMEZ

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası

Yönetim Kurulu Başkanı

de. Biz her yerde Türk Dil Kurumu'nu örnek veriyoruz. Tarımın tanımı, tarım ve hayvancılık dememek üzere, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretimi, işlenmesi, verimli hale getirilmesi, pazarlanması. Bütün bu süreçleri kapsayan, iki ayağı olan, bitkisel ve hayvansal üretimden oluşan bir bütün.

Tarım tarihi insanlık tarihiyle özdeş. İnsanlık tarihi tarım devrimiyle başlıyor. Avcılık-toplayıcılık sonrasında insanlar yerleşik düzene geçiyor. Yerleşik düzen aşamasında klanlardan devletlere dönüşülüyor. Değişik tarımsal üretim modellerine göre, feodalizm gibi, devletler kuruluyor, devletler yıkılıyor.

Tarımı tek başına değerlendirmemek gerekir; her dönemin ekonomik, sosyal, siyasal koşullarıyla birlikte değerlendirmek gerekir. Ki orada bize en önemli yardımcı da gıda rejimleri. Aziz hocam topu üçüncü gıda rejimine attı. Ancak, bunun birinci ve ikinci gıda rejimleri de var. Birinci gıda rejimi, 1874-1914 arası dönemi kapsayan, emperyalist,

sömürgeci, kolonyalist gıda rejimi. İngiltere ağırlıklı, sömürgeci devletler, sanayi devrimi, sanayileşme, serbest pazar ekonomisine geçiş, imtiyazlar üstünden kurgulanan bir üretim modeli.

Ülkemizdeki tarım politikalarını, tarım ekonomisini dünyadaki politikalarından, ekonomilerden bağımsız değerlendiremeyiz. Bu birinci gıda rejiminin bize yansımaları Osmanlı Devleti'nde olmuştur. Osmanlı Devleti'nde sabahtan da bahsedildi, ilkel bir tarımsal yapı var, yabancılara ait araziler var, imtiyazlar var. Böylesi bir ortamda, Türkiye Cumhuriyeti, kurtuluşun sonrasındaki kuruluş aşamasına geçtiğinde, siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıktan ayrı olmayacağı bilinciyle birtakım girişimlerde bulunuyor.

Cumhuriyetin 100. Yılında, 100 yıllık geçmişi çok kısa özetlemek istiyorum. Çünkü o dönemdeki en büyük sorunlardan biri olan feodal güçlere bağlı köylü ilişkilerinin tasfiyesi, yabancılara mal ediniminin kısıtlanması, tarımda modernleşme, üretimi artırma, kendine yeterli olma, sanayileşme, çağdaş kentleşme. Bu süreçte İzmir İktisat Kongresi gerçekleştirildi. 1929'a kadar olan dönem liberal dönem miydi, yoksa o da karma bir dönem miydi gibi tartışmalar var. İzmir İktisat Kongresi'nde belli kararlar alındı. Çiftçinin üstündeki en büyük yük olan aşar kalktı, tütün ve şekerde üretim serbest hale geldi, Reji İdaresi kaldırıldı. Bu aşamada 2001 yılından beri yapılmayan tarım sayımını hatırlatmak isterim; sağlıklı veriler yoksa planlama yapılamaz mantığıyla, ilk tarım sayımı 1927 yılında yapıldı. Çiftçilerin kredi ihtiyacı için Ziraat Bankası çiftçi bankası oldu, Tarım Kredi Kooperatifleri kuruldu. Eğitime büyük önem verildi. Öncülüğünü Ziraat Fakültesi yapmak üzere, tarımsal yükseköğrenim belli bir düzeye yükseltildi. Atatürk Orman Çiftliği, 1920'li yıllarda, hem kentsel tarım-kentsel tarım 12. Kalkınma Planında da var, onun için söylüyorum-, hem çağdaş kentleşme için bir model olarak gündeme getirildi. Yine sabah sanayileşme boyutunda konuşuldu, belki birazdan şeker özelleştirmelerine gelince söyleyeceğim, ama 1926'da, biri özel sektör, biri kamu ağırlıklı, biri Uşak'ta, biri Alpullu'da, iki tane Şeker Fabrikası kuruldu.

Bütün bunların yapıldığı ortamda Köy Enstitüleri modeli ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu birlikte değerlendirmek gerekir. O aşamada da dünyada ikinci gıda rejimi gündeme geldi. 1947-75 dönemini kapsayan endüstriyel gıda rejimi, herkesin bildiği üzere, yoğun girdi tüketimine bağlı, şirketlere bağlı, yeşil devrim. "Dünya aç olacak; onun için, olabildiğince girdi kullanalım, açlık sorununu çözelim" diye. Bu 1947-75 dönemi bizde de, toprak reformu girişimlerine karşı, Dörtlü Tahrir'le, Celal Bayar'ın,

Adnan Menderes'in ve arkadaşlarının CHP'den ayrılarak Demokrat Parti'yi kurması ve çok partili sisteme geçiş döneminin bir parçası. Tam da o dönem traktörleşme, Marshall Yardımları, ülkemizde yoğun girdi kullanımının olduğu bir dönem. Ama o dönemde aynı zamanda ülkemizde belli tarımsal KİT'ler, örneğin Et-Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu gibi kurumlar kuruldu.

Üçüncü gıda rejimi de 1980'lerle başlıyor.

Prof. Dr. AZİZ KONUKMAN- Post Fordizm'le beraber.

BAKİ REMZİ SUIÇMEZ- Ve halen devam ediyor.

Dördüncü gıda rejimi, ara rejim deniliyor; özellikle Latin Amerika'daki Topraksızlar Hareketi dâhil, şu andaki Agroekoloji dâhil, farklı arayışların olduğu bir ortamda.

Ülkemizde, Aziz hocamın dediği gibi, 24 Ocak Kararlarının çok boyutu var, ama en önemli boyutlarından biri şudur: 1950'li yıllarda küresel işbölümünde, ülkemize, "Siz sanayileşmeyin, tarımla uğraşın" denilirken; 1980'lerden sonra artık şirketleşen tarım rejiminde, tamamen şirketlerin kontrolünde neoliberal tarım politikalarının olduğu bir ortamda, ülkemize, meyve-sebze dâhil olmak üzere, emek gerektiren alanlarda üretime izin, ama dünyada pazarlanan hububat, bakliyat, ayçiçeği, pamuk gibi ürünlerde, girdilerde dışarıya bağımlılık; tohumu, ilacı, yemi yurtdışından alma, tekelleşen dört-beş şirketten aldığına tohumu uygun ilacı aynı şirketten alma, daha sonra o şirketlerin sadece size girdi satması değil, ürünlerde dışarıya bağımlı olduğunuz bir ortamda, örneğin Rusya-Ukrayna Savaşında yurtdışından Avrupa'ya, Afrika'ya ya da ülkemize gelecek ürünlerin ticaretini de aynı şirketlerin yapması, böyle bir ortamda özelleştirme, girdi ve ürünlerde dışarıya bağımlılık, destekleri azaltma, kamu yönetimini alandan çekip tümüyle çiftçiyi özel sektörle, sermayeyle karşı karşıya bırakma politikası uygulandı.

24 Ocak Kararları, 5 Nisan Kararları, tek taraflı Avrupa Birliği Gümrük Birliğine giriş kararı, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, 1999 IMF Niyet Mektubu, ardından 2000 yılındaki Kemal Derviş Yasaları, 15 Günde 15 Yasa, Tütün Yasası, Şeker Yasası. Bunların hepsi birbirini tamamlayan öğeler. Hocamın dediği gibi, arada farklı siyasi partilerin kısa dönemli koalisyon ortaklıkları olsa da, 2002'den beri bunlar artarak sürüyor ve şu anda Türkiye acımasız bir şekilde tarımda neoliberal yıkım politikalarını yaşamakta.

Şimdi şeker özelinden gitmek istiyorum. Biraz parça parça gideceğim, kusura bakmayın.

Cumhuriyetin kurucu kadroları üç beyaz üstünde

yoğunlaştı, çünkü ülkemizde yoktu: Un, pamuk, şeker. Şeker boyutunda, eğer bugün raflarda şeker krizi yaşıyorsak, sanayici raflara bu fiyatları yüksek yansıtıyorsa, bunun nedenini şekerdeki özelleştirmelerde aramak gerekir. Biliyorsunuz, son şeker fabrikası 2001'de kuruldu. Bahsettiğim gibi, 1926'da Uşak ve Alpullu, 1933'te Eskişehir, 1934'te de Turhal Şeker Fabrikası kuruldu. 2001'de de en son Kırşehir Şeker Fabrikası yapıldı. 1985 özelleştirme programında şekerin özelleştirilmesi gündemde olsa bile, TİGEM'in, Şeker-İş'in, Odamızın da davaları nedeniyle şekerin özelleştirilmesi bir süre ötelendi. En son 2018 yılında kamuya ait 25 fabrikanın 10 tanesi özelleştirildi. Dava açtık, sonuç alamadık. Şu anda 33 tane fabrika var; 15'i Türk Şeker, kamu; 12'si özel sektör, 6 da pancar kooperatifi, Pankobirlik dâhil.

Şeker Yasası başka bir şey getirdi; daha ucuz diye nişasta bazlı tatlandırıcılar. Şu anda da altı tane yabancı şirket, maalesef, sağlıksız olan bu ürünleri bize satmakta.

Biraz da hayvancılık üstüne konuşayım.

Sadece 1950'ye kadar değil, 1950'den sonraki dönemde de KİT'ler kuruldu. Her ne kadar sağ iktidarlar başta olsa da. 1952'de Et-Balık Kurumu kuruldu, 1958'de Yem Sanayi kuruldu, 1963'te Süt Endüstrisi Kurumu kuruldu. Eğer biz yem sorununu çözmezsek süt, süt sorununu çözemezsek et sorununu çözemeyiz. Bu aşamada kamunun yem sanayii 1993-95'te 26 fabrikasıyla özelleştirildi. YEMSAN'ın 1958'deki pazar payı yüzde 100'dü, 1990'larda yüzde 12'ydi. O bile fazla görüldü ve biz şu anda yemi yurtdışından alıyoruz. Yurtdışından aldığımız yüksek maliyetli yem nedeniyle kapatılan Süt Endüstrisi Kurumu, Et-Balık Kurumu'nun olduğu bir ortamda, yemde somut indirimlerin olmadığı; 1 kilo yemle 1,5 kilo et, süt, yem paritesinin mutlaka yaşama geçirilmesi gereken bir ortamda şekilsel iki kurum kurduk; biri Et-Süt Kurumu -piyasayı düzenleyemiyor- biri de sanayici ağırlıklı Ulusal Süt Konseyi. Ulusal Süt Konseyi eğer çiğ süt referans fiyatını maliyetin altında açıklıyorsa -o zaman biz hep uyardık, uyardıya devam ediyoruz- insanlar kâr edemediği için besi hayvanlarını keser, zamanla süt üretimimiz azalır, kesilecek hayvan kalmayınca da et fiyatları artar, hayvan miktarı düşer. Eğer bugün Ulusal Süt Konseyi halen daha alanına müdahale edemiyorsa, Süt Endüstrisi Kurumu 63'te kurulmuş, 93-98'de özelleştirilmiş ve 19 işletmesi yıkılıp AVM olmuşsa; aynı şekilde, Et-Balık Kurumu'nun da kombineleri bugün Ankara'da da Ankamall'un olduğu yerin Et-Balık Kurumu kombinesi olduğunu düşündüğümüzde, Ulusal

Süt Konseyi'nin çözüm olmadığı, Et-Süt Kurumunun çözüm olmadığı, yemde dışarıya bağımlı olduğumuz bir ortamda, YEMSAN, SEK, Et-Balık Kurumu bugünün koşullarına göre yeniden kurulmalı.

Eğer yanlış politika uygularsanız, sonuçlarını TÜİK bile gizleyemez. Birazdan belki atıfta bulunurum oraya. 12. Kalkınma Planı'nda, 2024-25 yıllarında hayvan sayımızın azalması öngörülüyor. TÜİK'in sayfasında hayvan sayımız azalırken, süt üretimimiz azalırken, bizim hayvancılık politikamızı sürdürebilmemiz için ne yapmamız lazım; yemde dışarıya bağımlılığı azaltmamız lazım. Onun için ne yapmamız lazım; yem bitkileri ekiliş alanlarını artırmamız lazım. 2024 yılında ödenecek, 1 yıl sonra ödenecek 2023 yılı desteklerinde, mazotta ve gübrede yem bitkilerindeki fiyatların, desteklerin sabit tutulması, "Biz yem bitkisini üretimini desteklemiyoruz" demektir.

Yine 12. Kalkınma Planı'nda diyor ki, "Meralar ıslah edilecektir, korunacaktır." TÜİK'in ve Bakanlığın 20 yıldır mera varlığını 14,6 milyon hektar olarak açıkladığı, hiç değiştirmedığı bir ortamda -ki, biz biliyoruz, meraların maden yatırımlarına, enerji yatırımlarına, diğer yatırımlara açıldığını- yem bitkisi ekiliş alanlarına destek vermezsek, meraları korumazsak, dışarıya bağımlı politikalarla birlikte bu süreç yürürse -üretim sorunu çözülmeyen tüketim sorunu çözülemez- hep beraber tüketiciler -hiç kimse indirim beklemesin- daha yüksek fiyata süt, daha yüksek fiyata et sorunuyla karşı karşıya kalacağız. "Et ithalatı yapılmayacak" diyen Bakanlığın döneminde, şu anda Güney Amerika'dan, Avrupa Birliği'nden şaibeli ihalelerle et alındığının gündemde olduğu bir ortamda, şeker üstünden, hayvancılık üstünden söylediğimiz bu veriler birçok ürüne artırılabilir.

Ülkelerin ekonomi politikalarından ayrı olmayan tarım politikaları bağlamında pandemi bize şunu gösterdi: Korumacı önlemler gıda milliyetçiliği, gıda egemenliği, gıda güvencesi gibi. Eğer biz ülkemizde yetiştireceğimiz buğdaya yeterli destek vermezsek, buğdayda son açıklanan verilerle yeterlilik oranımız yüzde 87'yse, depolarımızı yurtdışından aldığımız buğdayla doldurup açıkladığımız fiyat üstünden yeterli buğdayı alamazsak, artan nüfusa rağmen üretim miktarımız işleme rejimi dışında 20 milyon tonlarda tutarsak, yine siz pahalı ekmek yemeye devam edeceksiniz. Arpada yeterliliğimiz yüzde 67, mısırdaki yeterliliğimiz yüzde 77. Bu yüzde 77'nin yüzde 100'e tamamlanması için, aradaki farkı yurtdışından alıyoruz. Mısırdaki yüzde 77 yeterliliğimizi yüzde 90'lara çıkarmamız için ne yapmamız gerekiyor; mısırı desteklemek lazım. Biz mısır taban fiyatını geçen yıl ton başına 5 bin 700 lira açıkladık,

bu yıl yüzde 5 artışla 6 bin lira; yani biz diyoruz ki, mısır ekmeyin, biz dışarıdan almaya devam edelim. 5 bin 700'den 6 bine. O da alınacak mı, belli değil. Çünkü alım fiyatı açıklamak yetmiyor; yeterli alımı alamazsanız, üretici ürününü açıkladığınız fiyatın altında satmak zorunda kalıyor. Şekerpancarında maliyetin altında, pamukta geçen yıla göre yüzde 12'lik azalışla fiyatın belirlendiği bir ortamda, ayçiçeğinde yeterli değiliz, mercimekte yeterli değiliz. Böylesi bir ortamda üretim sorununu çözmek için bizim ne yapmamız lazım? Bir, girdi maliyetlerimizi düşürmemiz lazım, mazotta ÖTV ve KDV indirimlerini yapmamız lazım, gübrede dışarıya bağımlılığı azaltıp somut destek vermemiz lazım ki, gübre destekleri tüm ürünlerde sabit tutuldu; yani gübre atmayın deniliyor bu sene çiftçiye.

Oğuz hocam ve Aziz hocamın önerdiği tarımsal hâsıla üstünden en az 7 kata göre 1/3 oranının olduğu bir ortamda biz şuna razıyız: 2006 yılında çıkan Tarım Kanunu'nun 21. maddesi, gayri safi yurtiçi hâsılanın yüzde 1'inden az destek verilemez deniyor. Yüzde 2-3 vermeye kimse itiraz etmiyor. Biz ne vermişiz; en fazla binde 5. Pandemiye yaşadık, kuraklığı yaşadık, savaşı, ekonomik krizi yaşıyoruz. Geçen yıl binde 3'tü toplam destek bütçesi; 2024'te, enflasyonun yüzde 70'lere yükseltildiği, daha da artacağı bir oran da yüzde 44. Toplam destek bütçemiz yeterli değil. Destekleri geç öduyoruz, zamanında ödemiyoruz. Onun dışında, belli ürünlere destek vermiyoruz. Alım fiyatı açıklıyoruz, maliyetin altında, dolayısıyla çiftçiler gelecek yıl o ürünü ekmekten vazgeçiyor. Bu ortamda, Ziraat Mühendisleri Odası olarak enflasyon açıklandığında bizi hemen arıyorlar, "Gıda enflasyonunda dünyada şurada'yız. Bunun nedeni ne?" diye soruyorlar. Biz söylemekten bıktık. Eğer girdi fiyat endeksi içerisindeki somut indirimleri yapmazsak... Onu da söyleyeyim. Gerek girdi fiyat endeksi, gerek onun tetiklediği tarımsal üretici fiyat endeksi ve bunların da tetiklediği tüketici fiyat endeksi ve onun içindeki gıda enflasyonunda eşzamanlı olarak 2021 Kasımından sonra yükselme, seçim döneminde ve baz etkisiyle biraz düşme, yeniden kemer sıkma politikasıyla sürekli yeniden yükselmenin olduğu bir ortamda girdiyi düşürmezsek üretici fiyat endeksini düşürtemeyiz, onu düşürmezsek tüketici fiyat endeksini düşürtemeyiz. "Tarımda, Avrupa'da birinciyiz üretimde" derken, şu rakamları da gizleriz: Gıda enflasyonunda FAO endeksleri sabitken, düşerken, OECD ülkelerinde gıda enflasyonunda birinciyiz, G20 ülkelerinde ikinciyiz, dünyada dördüncüyüz. Bu politikaların hepsi bir tercihtir.

Çözüm önerilerine geleceğim, ama biz çözüm öne-

rilerini her yerde söyledik. Dedik ki, bu tek başına bizim Odamızın, tek başına çiftçilerin, tek başına Gıda Mühendisleri Odası'nın çözebileceği bir sorun değil. 20 bileşenden oluşan Tarım Platformu kurduk; TMMOB'ye bağlı 5 oda, Tarım Orkam-Sen, DİSK Gıda İş, Tüketici Hakları Dernekleri Federasyonu, sendikalar, Ziraatçılar Derneği, Veteriner Hekimler Derneği... Biz orada ilk tespitlerimizi yaptıktan sonra şunu söyledik: Tarımda ve gıdada yaşadığımız ciddi sorunların çözümü için, serbest piyasanın insafına bırakan mevcut neoliberal tarım politikaları terk edilerek, ivedilikle kamucu tarım politikalarına geçilmelidir. Anayasa 166. Dedik ki, arazi kullanım planlaması, tarım alanlarını koruyalım, yönlendirici desteklerle tarımsal üretim planlaması yapalım, kuraklığın etkisinde sulama planlaması yapalım; mühendislerin işsiz olduğu, "Boşuna mı okuduk?" dediğimiz yerde, açılan çok sayıdaki fakülte, kamuya atama olmaması, SGK protokolünün lağvedildiği bir ortamda, asgari ücretle çalışılan yerde eğitim istihdam planlaması yapalım, sağlıklı veriler olsun, kamu yönetimini güçlendirelim. Bunların hepsi Bil-diriler kitabında yer alabileceği için ve süreyi de kullanmak için hepsini okumayacağım, ama şunu demişiz: Tarımsal KİT'ler yeniden açılarak, kamunun piyasayı etkin düzenlemesi sağlanmalıdır.

Sorunlar belli, çözümler belli. Peki, bunu çözecek olan kurum kim; kamu yönetimi, o kamu yönetiminin de resmî belgeleri.

İki şeye değinerek sözlerimi bitireceğim; biri Orta Vadeli Program. Orta Vadeli Program'ın aslında 12. Kalkınma Planı'ndan önce çıkmasını hocamlar eleştirdi.

SALONDAN- Arabayı atın önüne koşular.

BAKİ REMZİ SUIÇMEZ- Aynen öyle oldu. Burada tarımla ilgili 5 tane madde var. Bir, tarım alanlarının korunması. Amacı dışında kullanılması engellenecek. Biz dava açmaktan bıktık. 2005'te Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu çıktı. Onun içinde Toprak Koruma Kurulu var. O yönetişimin içinde biz yer aldık, ama biz sayısal azlıkla ters düşüp, dava açıp dava kazanmaktan bıktık. Biz bu davaları kime karşı açıyoruz; Tarım ve Orman Bakanlığı'na, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na. 2024-26 hedefi, tarım alanlarımızı koruyacağız, amacı dışında kullanılmayacak. Tarımsal üretim planına geçilecek. Güzel. Sulama yatırımları artırılabilecek. Güzel. Kentsel çeperlerde kent tarımı yaygınlaştırılacak. Bir deprem anında İstanbul birbirinden koptuğunda, İstanbul'un gıda ihtiyacını karşılayacak en yakın yer neresi; Silivri tarafı, Kanal İstanbul'un yapılacağı taraf. Oradaki tarım alanlarını yeniden Kanal İstanbul'la ranta

açarsanız, arazi bulamazsınız, beton içerisinde de hiçbir sonuç alamazsınız.

12. Kalkınma Planı, hocamlar da görüş verdi, biz de TMMOB raporunu hazırlayacağız. Hızlıca göz attım. Tarımla ilgili güncel istatistikler yapılacak. Biz diyoruz ki, 2001'den beri tarım sayımını niye yapmıyorsunuz? En son Tarımsal Üretim Planlaması Yönetmeliği çıkarıldı. İl ve ilçelerde kimin ne ekeceğine Bakanlık karar verecek; ama verileri 2024-25'te TÜİK ile Tarım Bakanlığı'nın protokolüyle yeni genel tarım sayımı yapıldıktan sonraki verilere güncellenecek. Eğer bu veriler güncellenecekse, bugünden niye tarımsal üretim planlamasını zorunlu tutuyorsunuz?

Onun dışında, 2024-2028, tarım arazilerinin korunması esas. Tarımsal arazi kullanım planlaması yapılacak. Biz de onu söylüyoruz. Tabii ki sanayi, tabii ki konut, toprak her mekân için uygun; ama tarım alanlarını koruyacak yeteneği düşük diğer alanlara da arazi vererek arazi kullanım planlamasının yapılması gerekir. "-Cek-cak"ların dışında çok tehlikeli maddeler de var. Su Kanunu tartışılıyor, İklim Kanunu gündemde. Diyor ki, "Süt fiyatlarını korumak için gerekli önlemler alınacak." Ulusal Süt Konseyi, Et-Süt Kurumu'nun olduğu yerde bu olmuyorsa, siz maliyetin altında referans fiyat açıklıyorsanız, bunu kim yapacak? Odamızın bugüne kadar söylediği önerilerin hepsi Kalkınma Planının içinde var. "Hayvansal üretim için yem maliyetleri azaltılacak, yem bitkileri desteklenecektir." Demin dedim, vermiyorsunuz desteği, kim yapacak bunu? "Tarımsal amaçlı kooperatifler, örgütler desteklenecek." Biz de onu söylüyoruz. Tarım satış kooperatiflerinin işlevsizleştirildiği bir ortamda, evet, fındıkta biz dünyada birinciyiz, en önemli gelir kaynağımız, ihracat kaynağımız; ama o ihracattan, o gelirden kim para kazanıyor; Ferrero diye bir şirket. Bir ara Rekabet Kurumu'na verdiler. Oralardan sonuç çıkmaz. Eğer siz yerli üretimi, yerli üreticiyi, Fiskobirlik'i, Fiskobirlik'in geçmiş yanlışlarını bir tarafa bırakarak yeniden oluşturmazsanız, burada bunları yazmanın hiçbir anlamı yok. "Tarımsal araştırmalar geliştirilecek, tarım sigortaları arttırılacak." Asıl önemli şey şu: Biz diyoruz ki, kuraklık var, sulama yatırımlarını artıralım, DSİ'nin bütçesini artıralım. DSİ yetmez; küçük sulamalarda, kapatılan Köy Hizmetleri, Toprak Su, yeni bir işlevsel kurum kuralım. Deniliyor ki, "Sulama yatırımları tamamlanacak." Bütçede yeterli para var mı; yok. Aksine, pandemi döneminde sulama yatırımları TOKİ ile yapılan bir fonla imalatları TOKİ'ye devredilen bir ortamda, sulama yatırımlarının finansmanında özel sektör katılımını teşvik eden iş ve dış finansman kaynakları bulunacaktır. Bütünşehir Yasası, kırsal ve kentin birbirine karış-

tığı ortamda, o sorunun devam ettiği bir ortamda, Ankara'da köylünün olmadığı, kırsal alanın olmadığı bir ortamda, suyun da o anlamda köylüye pahalı satıldığı bir ortamda 12. Planın önerisi şu: "Suyun kullanım miktarını esas alan yöntemlere göre fiyatlandırılması sağlanacaktır. Suda özelleştirmeyi devam ettireceğiz" diyor.

Bunların daha fazla ayrıntısına girmek istemiyorum. Sorunlar belli, çözümler belli. Politika bir tercih sanattır. Eğer siz tarım alanlarını korumaktan yana bir tercihte bulunuyorsanız farklıdır, korumamaktan yana bir tercihte bulunuyorsanız farklıdır. "Yerli üretimi destekleyeceğiz, yerli ve milli" demenize rağmen yeterli destek bütçesi vermiyorsanız, verilen destekleri zamanında vermiyorsanız, girdilerde somut indirimler yapmıyorsanız, alım fiyatlarını maliyetin üstünde açıklayıp gerekli alımı yapmıyorsanız, çiftçi borcunu azaltmak için faizleri ona göre düzeltmiyorsanız, gıda tedarik zincirini kısaltmıyorsanız, sizin tercihiniz; şirketlerin kazandığı, üreticinin kaybettiği, üretimin cezalandırıldığı, bu aşamada tüketenin kaybettiği, tüketenin cezalandırıldığı; ama birilerinin tarım üstünden, gıda üstünden çok büyük kazançlar elde ettiği bir model.

Yapmamız gereken şey şu: Rant ekonomisinden değil, hep birlikte üretimden yana olacağız; betonları korumaktan değil, üretim alanlarını korumaktan yana olacağız. Emeği koruyan, küçük aile işletmelerini koruyan, üreticinin üretmek kâr ettiği, kâr etmediği alanları terk etme aşamasında üst üste iki yıl arazisini ekmeyenlerin yeni bir düzenlemeyle başkasına kiralama modelinin uygulanamayacak olduğunu şimdiden söylüyoruz; çünkü eğer girdi maliyetleri uygun olsa, zaten çiftçimiz para kazanmak için orayı eker. Orayı kiraladığınız insanın aldığı 19 lira olan mazot bugün 41 liraysa, 41 liralık mazotu orayı kiraladığınız kişi ya da kuruma daha mı ucuz vereceksiniz, gübreyi daha mı ucuz vereceksiniz? Aynı yüksek maliyet, aynı tarladaki enflasyon, aynı tüketici fiyatı, aynı yüksek gıda enflasyonu olarak devam eder. Bu anlamda biz, hep birlikte emekten yana, üretimden yana, doğadan yana, kamucu tarım politikalarının ayaklarını her ortamda söyledik. Bu kalkınma planlarındaki hedeflerin tutmayacağını 11. Plan'da da söylemiştik, ama yine buna yönelik eleştirilerimizi yapacağız.

Güçlü bir tarım lobisi gerekiyor. Çiftçiler masum, özellikle küçük çiftçiler. Tüketiciler masum. Aziz hocamla birkaç yerde söylemiştik, ama onu söylemek zorundayım. Eğer en düşük yüzde 20'lik kesimin enflasyonun içine gıda enflasyonunun payı yüzde 35'lerde, en yüksek gelirlielerde yüzde 15'lerdeyse,

ortalama gıda enflasyonunda, ülkemizdeki enflasyon verilerinde de sağlıklı sonuçlara gidemeyiz.

Üretimi desteklemek, o aşamada mühendislere hak ettiği yeri vermek, kamuya atama yapmak; asgari ücret değil, TMMOB'nin belirlediği mühendise yakışır ücretleri vermek, planlamadan kopmamak, kamu yönetimini güçlendirmek; belki de en önemlisi, liyakatsiz kamu yönetimi yerine, gerçekten liyakatlı kamu yönetimiyle bu sorunları çözmek mümkün. Umutsuz değiliz. Üretici, tüketici, hep birlikte üretim, işleme, dağıtım, tüketim dâhil olmak üzere tarım politikaları, gıda politikalarını farklı bir yöntemle kamunun doğrudan hem üretim, hem düzenleme, hem denetim anlamında rol aldığı farklı bir modele geçmemiz lazım. Bu da ancak siyasi iradenin politika değişikliğini gerektirir. Bu siyasi irade ya da gelebilecek siyasi iradeler eğer şekilsel olarak değil, bugün IMF, Dünya Bankası yok ama IMF ve Dünya Bankası'nın o dönem yaşama geçirilen politikalarını aynen sürdüreceklerse, çözümsüzlük gündeme gelebilir. Bizim siyasi iradeyi uyarmamız, yurttaşları uyarmamız gerekiyor.

Pandemide evimize kapandık, arabaya binmedik, diğer her şeyi erteledik, ama bir şeyi erteleyemedik; sağlık hakkı ve gıda hakkı. Dolayısıyla gıdanın stratejik ürün olduğunu bilerek, biz mühendisler bilimi toprakla, çiftçiyle buluşturacağız. Tüketiciler, diğer meslek alanları, gıda mühendisleri dâhil, veterinerler dâhil, ortak bir lobiyle, güçlü bir tarım lobisiyle kamuoyuna çok daha güçlü bir şekilde sesimizi duyurmak zorundayız. Teşekkür ediyorum. (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Biz teşekkür ederiz. Aziz hocamın bildirisini tamamlayan bir bildiri olduğunu düşünüyorum.

Şimdi Oğuz hocama söz veriyoruz. Sunumun başlığını okumak isterim; Toplum Yararını Gözetten Demokratik ve Katılımcı Kalkınma İçin Kamucu Sanayi, Enerji, Ulaşım, Altyapı Politikaları ve Uygulamaları." Buyurun hocam.

TOPLUM YARARINI GÖZETEN DEMOKRATİK VE KATILIMCI KALKINMA İÇİN KAMUCU SANAYİ, ENERJİ, ULAŞIM POLİTİKALARI VE UYGULAMALARI

Oğuz TÜRKYILMAZ

TMMOB Makina Mühendisleri Odası

Enerji Çalışma Grubu Başkanı,

Endüstri Mühendisi, ODTÜ 1973

Değerli Katılımcılar,

Bu anlamlı ve kayda değer etkinliğin son konuşmacısı olarak sizleri, şahsım ve bileşeni olduğum MMO, TMMOB, 21. Yüzyıl İçin Planlama Grubu ve Sol Parti adına selamlıyorum. Benden önce konuşan MMO, TMMOB Başkanları ve bildiri sunan değerli arkadaşlarım; konunun değişik boyutlarına değindiler. Benim konuşma planım ise şöyle.

1. Cumhuriyetin kurucu değerlerinden biri olan ve 1930'lu yıllarda başarıyla uygulanan kamuculuk ter-
cihinden uzaklaşma bugün ne aşamada?

2. Enerji, sanayi ve ulaşımda bugün karşı karşıya olduğumuz manzara-i umumiye, yani genel durum nedir?

3. Kamucu, katılımcı, demokratik bir kalkınma programı için enerji, sanayi, ulaşım sektörlerinde neleri

durdurmalı, nelere son vermeli, ne tür bir yeni yapılanma kuralmalı ve neler yapmalıyız?

Bu çalışmanın,

Enerji bölümü, başta Orhan Aytaç ve Yusuf Bayrak olmak üzere MMO Enerji Çalışma Grubu, TMMOB ve Odaların enerji ile ilgili çalışma grupları ve diğer ilgili kurullarında ve ODTÜ Mezunları Derneği Enerji Komisyonunda görev alan birçok arkadaşımızın katkılarının üzerinde yükseldi.

Sanayi bölümü, MMO Sanayi Çalışma Grubunun, TMMOB Sanayi Kongrelerinin Danışmanlarının ve bildiri sahiplerinin çalışma ve saptamaları üzerine kuruldu, değerli dostum ve yol arkadaşım, sanayi politika ve uygulama uzman analisti Dr. Oktay Küçükiremitçi'nin, saptama ve çözümlenmeleri ile biçimlendi, zenginleşti.

Ulaşım Bölümü, Odamızın ulaşım ve altyapı konulu çalışmalarının üzerine kuruldu, Odamızın eski Yönetim Kurulu Başkanlarından, yol arkadaşım Ali Ekber Çakar'ın önermeleri ile gelişti, zenginleşti.

Bu üç alt metnin birleştirilmesi sürecinde, önerileri ile Nilgün Ercan, Orhan Aytaç, Bülent Damar, Mahir Ulutaş, Şayende Yılmaz, Dr. Oktay Küçükiremitçi, Prof. Dr. Aziz Konukman ve Gülay Toksöz, çalışmaya katkı verdiler.

Bu arkadaş ve dostlarıma huzurlarınızda bir kez daha teşekkür ediyorum.

1. GİRİŞ

Yirmi yılı aşkın süredir iktidarda olan Cumhuriyet karşıtı, neoliberal iktisat uygulamalarının en sıkı uygulayıcısı, şeriat yanlısı siyasal kadrolar, uyguladıkları sermaye yanlısı emek düşmanı politikalarla ülkeyi bir yangın yerine çevirmiştir. Büyüttükleri kendi zenginleri, dört beş yerden maaş alan tuzu kuru bürokratları ve her daim kollanan sermayedarlar dışında; halkın çok büyük çoğunluğu düşük ücretlerle, asla baş edemeyecekleri hayat pahalılığının altında ezilmektedir. Tek Adam rejiminde, bütün erkler Saraya bağlanmış, yasama, yargı, yürütme, tüm devlet kademeleri Sarayın hiyerarşik yönetim ve denetimi altına girmiş, hukukun üstünlüğünün yerini Sarayın kararları ve "üstünlerin hukuku" almıştır. Her türlü demokratik itiraz ve direnişin yasa dışı ilan edildiği, insan haklarının ihlal edildiği, demokratik kültürel faaliyetlerin yasaklandığı bir baskı rejiminde, Cumhuriyet tüm değer ve kurumlarıyla ortadan kaldırılmaya, çağdışı siyasi referanslara dayalı dini yönetim tarzı ve kurumsallaşma ile kalıcılaştırılmaya çalışılmaktadır.

2. ENERJİDE MEVCUT DURUM

1980'lerden bugüne, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de sermaye iktidarları eliyle uygulanan neoliberal politikalarla; 2000'li yıllarda hız kazanan bölme, küçültme, kapatma, özelleştirme uygulamalarıyla, genel olarak tüm kamu iktisadi kuruluşları yoğun özelleştirmelere konu olmuş, kamunun başta sanayi tesisleri olmak üzere, işletmelerinin çok büyük bölümü etkisizleştirilmiş, özelleştirilmiş veya kapatılmıştır. Enerji sektörünün petrol, doğalgaz ve elektrik alt sektörlerinde, kamu kesiminin etkinliği azaltılmıştır. Bu politikalar sonucu, Petrol Ofisi'nin ve TÜPRAŞ'ın tamamı ile TPAO ve BOTAŞ'a bağlı şirketler özelleştirilmiş, TEK bölünmüş, elektrik üretiminde kamunun yeni yatırımlar yapması sınırlandırılmış, elektrik dağıtım şirketlerinin tamamı ve kamunun elektrik üretim santrallerinin büyük bir bölümü hızla özelleştirilmiştir. Kamu çalışanları üye-

rinde baskılar yoğunlaştırılmış, atama ve görevde yükselmeye liyakat yerine hemşericilik, siyasal iktidara ve/veya belirli dinî cemaatlere yakınlık temel ölçüt olmuştur.

Elektrik temini, kamu kuruluşları eliyle verilen bir hizmet olmaktan çıkarılmış, özelleştirmelerle, piyasadan temin edilen ticari bir meta haline dönüştürülmüştür. Buna bağlı olarak enerji, planlama dâhilinde konutlar, kentler, sanayi sektörleri gibi sosyal ve ekonomik faaliyet alanlarının sürdürülmesi için girdi sağlayan bir altyapı faaliyeti olmaktan çıkarılmış, özel işletmelerin kâr etmesi amacıyla kurgulanan piyasa mekanizmaları oluşturulmuştur.

Enerji sektörü özel tekellerin kâr egemenliğine teslim edilirken, enerji yoksulluğu ve yoksunluğu, hızla öncelikli bir gündem haline gelmiştir.

Elektrik enerjisinden yararlanmanın vazgeçilemez bir insan hakkı olduğu gerçeği yok sayılmıştır.

Ülkemizin enerji sektörünün profiline baktığımızda gördüğümüz durum şudur:

Enerji arzı içinde birinci sırada, nerede ise tamamı ithal edilen doğalgaz gelmekte, onu yine çok büyük ölçüde ithalata bağımlı petrol ve kömür izlemektedir. 2021 verileriyle arz içinde, fosil yakıtların toplamı %84,6, yenilenebilir kaynaklarının payı ise %15,4'dür.

2022'de elektrik üretiminde fosil yakıtların payı %60'ı geçmiştir. Özel şirketlerin üretimdeki payı ise %85 düzeyindedir. Elektrik dağıtım ve satış hizmetinin tamamı, doğalgaz dağıtım ve satışı, doğalgaz dağıtımının belediye kuruluşu olan İGDAŞ tarafından sağlandığı İstanbul dışında, ülke ölçeğinde bü-tünüyle özel sektör şirketlerince verilmektedir.

2021'de enerji kaynakları arzı içinde yerli kaynakların payı %29,4 iken, arzın %70,6'sı ithalata dayanmaktaydı. 2022'de enerji hammaddeleri ithalatına ödenen tutar 96,5 milyar dolara ulaşmıştır. Rusya Federasyonu, ülkemizin enerji maddeleri ithalatında doğalgaz ithal ettiği ülkeler arasında ilk sırada, petrol ve kömürde ise en ön sıralardadır. Rusya, ülkemiz toplam enerji arzında dörtte bire yakın bir paya sahipken enerji hammaddeleri ithalatında ise üçte birden fazla paya sahiptir.

2.1 Özelleştirme Politikaları Sektörü Yönetilemez Bir Hale Getirmiştir

Kamu elektrik üretim tesislerinin büyük bölümü özelleştirilmiş ve elektrik üretiminde kamunun payı 2022'de %15 düzeyinde olmuştur. Elektrik dağıtım ve satışı tamamen özel şirketler aracılığıyla yapılmaktadır.

Birkaç büyük özel sermaye grubu, elektrik dağıtımını kontrol etmekte oldukları gibi, elektrik üretiminde de kayda değer bir ağırlığa sahiptir.

Elektrik dağıtım şirketleri ve santral özelleştirilmeleri ile alım garantili elektrik üretim tesislerinin ihalelerinde sürekli tercih edilen az sayıdaki bazı özel sermaye grupları, kamudan en çok iş alan şirketler sıralamasında dünyada ilk sıralarda yer almaktadır.

Toplum yararını dikkate almayan, kamusal planlamayı, denetimi ve kamusal üretimi reddeden ve işlevsizleştiren, kamu kaynaklarını özel şirketlere aktarmaya ve belirli sermaye gruplarının çıkarlarını azamileştirmeye yönelik enerji politika ve uygulamaları ile sadece elektrik enerjisi alanında 2018-2022 döneminde 138 milyar TL, özel şirketlere doğrudan transfer edilmiştir. Yenilenebilir enerjiyi destekleme iddiasıyla, özel şirketlere kamu kaynaklarından ve ödedikleri faturalar ile yurttaşların cebinden milyarlar akıtılmasına ek olarak, insan yaşamını ve doğayı tahrip eden uygulamalara da bırakın ses çıkarılmasını, her türlü kamusal destek de sağlanmaktadır.

Genelde enerji, özelde elektrik enerjisi alanındaki özelleştirmeler ve plansız uygulamalar sonucu ülkede kapasite fazlası sorunu oluşmuştur. Her yıl birbiri ardına, tarım alanlarına, çevreye, ekosisteme, yöre halkının yaşamına ve ekonomisine etkileri dikkate alınmaksızın, yeni enerji santral lisansları verilmektedir. Diğer yandan petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki kontrol edilmesi mümkün olmayan artış, ülkeyi bir yandan santral inşa ederken diğer yandan santral kapatan bir akıl dışılığa mahkûm etmekte, atıl durumdaki santraller artmaktadır. Özel firmalar tarafından dışarıdan alınan kredilerle yapılan irrasyonel ve gereksiz yatırımların maliyetleri elektrik fiyatlarına yansımakta veya kapasite mekanizması gibi uygulamalarla dolaylı olarak yurttaşlar tarafından ödenmektedir.

2.2 Enerjide Kamucu Uygulamalar

Yaşanan 40 yıllık özelleştirme ve piyasalaştırma uygulamaları enerji alanını yönetilemez bir hale getirmiştir. Dayanılmaz hale gelen bu sorunları aşmak ve yaşamı sürdürülemez kılan siyasi-ekonomik ve sosyal krizden mümkün olan en çabuk şekilde ve en az hasarla çıkabilmek için; yurttaşların/toplumun vazgeçilmez gereksinimlerinin karşılanmasında kamu mülkiyeti, kamusal hizmet ve toplumsal yarar esaslarını temel alan demokratik bir planlama ve toplumsal kalkınma perspektifi ile kamucu, toplumcu bir program uygulanmalıdır.

Kamucu, toplumcu anlayış, toplumun temel ihtiyaç-

larının karşılanmasında kâr beklentisiyle hareket etmez. Demokratik katılımcı bir planlama sistematığıne dayalı uzun vadeli öngörülerle, tüm kamusal mal ve hizmetlere yönelik ihtiyacın, sermayenin ve şirketlerin çıkarlarını değil toplumsal, kamusal ve ulusal çıkarları gözeterek, geniş kesimlerin sürekli yararlanmasına imkân verecek biçimde düşük maliyetle üretimini ve dağıtımını esas alır.

Kamucu, toplumcu bu programın enerji politika ve uygulamaları; tüm yurttaşların ve toplumun ortak gereksinimleri olan adalet, beslenme, uygun barınma, sağlık, eğitim, güvenli çalışma ve yaşam koşulları, ulaşım, iletişim, kültürel, sportif hizmetler ve tüm bu hizmet ve faaliyetlerin ihtiyaçlarını karşılayacak, ekonomik faaliyetlerin gereksineceği miktar ve nitelikte enerjiyi üretmek durumundadır.

Enerji üretimi toplum çıkarlarını gözetilen bir yapıda, kamusal planlama kapsamında, bir kamu hizmeti üretimi olarak değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede enerjinin doğal ve toplumsal çevreye olumsuz etkileri asgari düzeyde tutularak ve azami ölçüde yenilenebilir kaynaklara dayalı, etkin ve verimli olarak üretimi, iletimi ve dağıtımını gerçekleştirilmelidir.

2.3 Enerjide Kamucu Dönüşümün Genel İlkeleri

Kamucu, toplumcu anlayış, toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında kâr beklentisiyle hareket etmez. Demokratik katılımcı bir planlama sistematığıne dayalı uzun vadeli öngörülerle, sermayenin ve şirketlerin çıkarlarını değil; toplumsal, kamusal ve ulusal çıkarları gözeterek; tüm kamusal mal ve hizmetlere yönelik enerji ihtiyacının, geniş kesimlerin sürekli yararlanmasına imkân verecek biçimde düşük maliyetle üretimini ve dağıtımını esas alır.

Dayanılmaz sorunları aşmak ve yaşamı sürdürülemez kılan siyasi-ekonomik ve sosyal krizden mümkün olan en çabuk şekilde ve en az hasarla çıkabilmek için; yurttaşların ve toplumun vazgeçilmez gereksinimlerinin karşılanmasında kamu mülkiyeti, kamusal hizmet ve toplumsal yarar esaslarını temel alan demokratik bir planlama ve toplumsal kalkınma perspektifi ile kamucu, toplumcu bir program uygulanmalıdır. Bu bağlamda:

- Kamu kuruluş ve işletmelerine toplumcu bir yönetim ve çalışma anlayışını egemen kılma,
- Yatırımların planlamasında kâr beklentisini değil, toplum yararını ve üstün kamu çıkarını gözetme,
- Kâr odaklı üretimi değil, kamu ve toplum çıkarları doğrultusunda enerji üretiminin, yeterince kârlı ol-

madığı durumlarda bile üretimi sürdürerek toplumun enerji ihtiyacını güvenli biçimde karşılamının birincil amaç olması,

- Planlama sistematiğine dayalı uzun vadeli öngörülerle, enerji ihtiyacının, toplumsal, kamusal ve ulusal çıkarlar gözetilerek, geniş kesimlerin sürekli yararlanmasına imkân verecek biçimde karşılanmasını ve düşük maliyetle üretimini ve dağıtımını esas alma,

- Enerji ihtiyacının, plansız ve gereksiz bir şekilde yeni enerji tesisleri kurma ve yeni enerji arzıyla karşılama politikasını terk etme,

- Piyasa savunucularının elektrik üretiminde özel sektörün rasyonel davranacağı iddialarına karşılık, plansız irrasyonel yatırımlar ile kapasite fazlası ortaya çıktı. İhtiyaç olmadığı için elektrik satamayan özel firmalara kapasite mekanizması vasıtasıyla para ödeniyor. Normalinde kapasite ödemesi “yetersiz arz kapasitesi” olması durumunda kullanılan bir yöntem. Kaynakların sınırlı olduğunu dikkate alarak, yatırımların niteliğini ve etkinliğini, mevcut kurulu gücün emre amadeliğini, verimliliği, diğer bir deyişle yatırımlardan ve kurulu güçten teknik olarak beklenen faydayı elde etmeyi gözetilen politika ve uygulamaları yaşama geçirme,

- Yeni ihtiyaçları, öncelikle, dağıtımdaki kayıpları düşürerek ve nihai sektörlerde yer yer %50'nin üzerine çıkabilen enerji tasarrufu imkânları ile karşılamayı temel alma,

- Yenilenebilir kaynaklara dayalı enerji ekipmanlarının yurtiçinde üretimini öngören projelere öncelik ve ağırlık verme,

- Sermayenin pek sevdiği yalana dayalı, “KİT'ler zarar eder” tekerlemesinin ne kadar boş olduğunu kamunun verimli çalışmaları ile kanıtlama,

- Bu süreçte mevcut ve kamuya dönen tesislerin de, kâr amaçlı işletme yöntemleri yerine kamu hizmeti anlayışı ile verimli bir şekilde çalıştırarak örnek olma, enerjide kamucu dönüşümün ilkeleri olacaktır.

2.4 Yapılacaklar, Öncelik Verilecekler

Yukarıda belirttiğimiz ilkelerin de üstünde ve bu ilkelerin dayandığı çok önemli ve her zaman akıllarda tutulması gereken bir husus daha var: Enerji temel bir altyapı hizmetidir, kamu hizmetidir. Bu hizmetin kamu eliyle ve kamu denetiminde yürütülmesi gerekmektedir.

Kapitalizmin gereksiz tüketim ve bunu karşılamak için, sürekli yeniden üretim sarmalının tetiklediği, genel olarak tüm enerji kaynaklarının, özel olarak işlev-

sel olmayan elektrik tüketiminin körüklenmesi anlayışından uzak durulmalıdır. Fazla üretimi depolama imkânı çok sınırlıdır. Elektrikte ihtiyaçların üzerinde gereksiz üretim kapasiteleri oluşturulmamalı, tek ölçüt toplumun ihtiyaçlarını karşılamak olmalıdır. İletim ve dağıtım şebekelerinde de yenileme yatırımları ve yeni yatırımlarla, teknik kayıplar azaltılmalıdır. Bu şebekeleri işleten kurumların teknik altyapıları, yazılım ve donanımları geliştirilmelidir.

Bundan böyle, yeni elektrik enerjisi ihtiyaçlarının karşılanmasında;

- GES'ler, RES'ler verimli arazilere, yeşil alanlara, ormanlara değil çorak tepelere, tarıma ve iskâna elverişli olmayan alanlara kurulmalı,

- İletim ve dağıtım şebekelerinin planlamaları, yeni güneş ve rüzgâr enerjisi potansiyel üretim sahalarına bağlantılara olanak verecek şekilde yapılmalı,

- Yurttaşların kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere geliştirecekleri dağıtık enerji uygulamaları ve enerji kooperatiflerinin desteklenmesine önem verilmeli,

- Rüzgârda karasal kurulu güç potansiyelinin henüz yalnız dörtte biri devreye alınmıştır. Düşük hızlarda esen rüzgârla da elektrik üretebilen türbinlerin gelişimi de dikkate alınarak, yapılacak yeni bilimsel çalışmalarla, Türkiye'nin, güncel karasal ve deniz üstü rüzgâra dayalı elektrik üretim potansiyeli belirlenmeli,

- Denizlerde kurulabilecek RES'lerde ise daha yola bile çıkılmamıştır. İlgili tüm kesimlerin katılımıyla deniz üstü RES'lerle ilgili bir yol haritası ve strateji belgesi hazırlanmalı,

- Elektrik üretim, iletim ve dağıtım konusunda dünyada gelişen yeni kaynaklar ve teknolojiler yakından takip edilerek, ülkemiz için anlamlı olabilecek olanlar belirlenmeli ve bu yeni kaynak ve teknolojiler için yapılabirlik ve uygulanabilirlik çalışmaları yapılmalı,

- Enerji sektöründe çalışacak kadroların sahada yapılacak çalışmalarda verimli olabilmeleri için, örgün ve yaygın eğitim çalışmalarının kapsamı, ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmeli,

- Emperyalist-kapitalist sistemin tüm kurumları ile yürüttüğü, ülkemizin Ege ve Akdeniz'de münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığını daraltma, küçültme ve böylece gerek denizlerdeki doğal kaynaklardan, gerekse deniz üstü RES potansiyelinden yararlanmasını sınırlama girişimleri engellenmeli, ülkemizin denizlerdeki tüm haklarının tescili sağlanmalı,

- Bugün sadece %4'ü değerlendirilen güneşe dayalı

elektrik üretim potansiyelinin değerlendirilmesi için güneş enerjisi karşıtı yaklaşım devre dışı bırakılmalı, güneş enerjisine konulan engeller kaldırılmalı, bu sonsuz kaynaktan en yüksek düzeyde yararlanmalı,

- Yeni kurulacak santrallerin ve bakım-rehabilitasyon-yenileme çalışmaları yapılan tesislerin enerji ekipman ihtiyaçlarının yurtiçinden imal ve temini esas olmalı,

- Kamu yararı kavramının tanımlanması ve uygulanması, toplumun ve emekçi halkın yararını gözeten nesnel ve somut olarak ölçülebilir ölçütlere dayandırılmalı,

- Toplum yararı üstün kamu yararı olarak belirlenmeli ve öncelik verilmeli,

- Enerji projelerine ilişkin yatırım kararlarında, ilgili projelerin topluma fayda ve maliyetlerini (olumlu ve olumsuz etkilerini) çeşitli yönlerden analiz eden/değerlendiren Çevresel Etki Değerlendirme(ÇED), Sosyal Etki Değerlendirme, Sağlık Etki Değerlendirme, Ekonomik Fayda Maliyet Analizi, Sosyal Analiz, Sosyo-Kültürel Analiz, Bölgesel Analiz gibi nesnel, nicel ve ölçülebilir kriterleri esas alınmalı,

- Tüm enerji projelerinde, projelerin fizibilite aşamasından, tesis montajı ve işletme ömrü sonuna kadar sürecin tüm aşamalarında, toplum yararı ve çevrenin korunması öncelikle göz önüne alınmalı, halkın kabulü, diyalog ve danışma önemsenmeli, verimli tarımsal arazilere enerji tesisi kurulması, halkın geçim kaynağı olan tarım alanlarına ve ürünlerine zarar verilmesi mutlaka önlenmeli,

- Ormanların, sulak alanların ve her türlü ekosistem zarar görmesine izin verilmemeli; tarihi ve kültürel varlıkların sadece bugünün değil gelecek kuşakların da zenginlikleri olduğundan hareketle, bu varlıklar olumsuz etkileyecek, tahrip edecek yatırımlardan kaçınılmalıdır.

- Isınma amaçlı fosil yakıt kullanımının azaltılması için:

Tüm binalar ve yapılar, ısınma ve soğutma ihtiyaçlarını ve ısı kayıplarını asgariye indirecek mimari özelliklere, yapım kurallarına ve güneşten azami ölçüde yararlanmalarına imkân verecek güneş mimarisi esaslarına uygun olmalı,

İmar planlamaları ve düzenlemelerde kentsel yerleşimler, güneşten azami ölçüde yararlanmaya olanak verecek şekilde konumlanmalıdır. Mevcut bina stokunda, mimarisi uygun olan tüm binalarda ve yeni inşa edilen tüm yapılarda sıcak su eldesi için güneş panelleri uygulaması zorunlu olmalı; yapıların ortam (toprak, su, hava) ısısından yararlanmalarını sağlayacak ısı pompaları kullanmaları sağlanmalı,

Jeotermal kaynaklar, bölgesel ısıtma için, çevre koruyucu tüm önlemler alınarak azami ölçüde değerlendirilmeli,

Mevcut yapı stokunda yalıtım çalışmalarına ağırlık verilmeli, konutlarda yalıtım yapılabilmesi için kamu kaynaklarından destek sağlanmalı, KDV %1'e indirilmeli,

Enerji verimliliği yüksek ev ekipmanlarının vergileri (ÖTV, KDV) düşürülmeli,

Tüm fabrikalar, stadyumlar, terminaller ve büyük binalarda çatılara, yerleşimlerde ölü alanlara güneş panelleri konulmalı, karayolları ve demiryollarının aydınlatılmasında güzergâh üzerinde kurulacak güneş panellerinden yararlanılmalıdır.

2.5 Enerji Sektöründe Yeni Kurumlar

Enerjide kamucu dönüşüm kaçınılmaz olarak yeni kurumların oluşturulmasını ve yeni yapılanmaları zorunlu kılacaktır. Yeni yapılanmada ihtiyaç kalmayacağı için kapatılacak kurumlar da söz konusu olabilecektir. Öngörülen bu yeni kurumlar işlevleriyle birlikte aşağıda anlatılmıştır.

2.5.1. Elektrik Üretimi, İletimi, Dağıtım: Türkiye Elektrik Kurumu (TEK)

Elektrik üretimi, iletimi ve dağıtım faaliyetleri geleneksel olarak "doğal tekel" olarak adlandırılmaktadır. Doğal tekel, bir hizmetin, birden çok üretici tarafından yapılmasının fiziki veya ekonomik olarak olanaklı olmadığı, tek üretici tarafından daha az bir maddi ve toplumsal maliyetle verilebileceği durumları anlatır.

Elektrik enerjisi üretimi, iletimi ve dağıtımında da bu durum geçerlidir. İki yerleşim yeri arasında farklı kuruluşlara ait birden fazla iletim hattı olması anlamı değildir. İktidarın niyetlendiği iletim şebekesinin özelleştirilmesinin, kamu tekelinin yerine özel bir tekel yaratılmasından başka bir anlamı yoktur. Kamu çıkarı açısından en büyük risk doğal tekelin özelleştirilmesidir. Aynı şekilde bir şehir içerisinde birden fazla dağıtım şebekesi de olanaksızdır. Kaldı ki elektrik hizmetinin ölçek ekonomisi kapsamında bütüncül işleyişi dikkate alındığında, hizmetin bütünüyle doğal tekel kapsamında değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Piyasa savunucuları bugüne değin bu söylenenleri geçersiz kılacak bir uygulama yapmamış, bir başarı hikâyesi anlatamamıştır.

Bu nedenle;

- Elektrik üretim, iletim, dağıtım hizmetlerini verecek tesisleri ve şebekeleri kurmak ve işletmek,

- Enerji santralleri ile iletim ve dağıtım şebekelerinin gerek tesis, gerekse operasyon, yenileme ve geniş-

letme çalışmalarında ihtiyaç duyulacak mühendislik ve müşavirlik hizmetlerini vermek,

- Santral ve şebekelerin tesis, işletme, yenileme ve genişletme çalışmalarında ihtiyaç duyulan ekipman ve aksamın, kendi bünyesinde ve/veya sektördeki kuruluşlarla birlikte üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek, üzere, bu işlevleri yerine getirmeye uygun bir yapıda Türkiye Elektrik Kurumu (TEK) kurulmalıdır.

İletim faaliyetleri, çatı kuruluş olarak kurulacak TEK bünyesindeki Türkiye Elektrik İletim AŞ tarafından yürütülmelidir. Bu kuruluş, mevcut iletim şebekesini, yenilenebilir enerji üretim santrallerinin şebekeye bağlanmasına imkân verecek doğrultuda geliştirmeli ve yenileyecek yatırımları hızla yapmalıdır.

21 adet bölgeye ayrılarak özelleştirilmiş olan dağıtım hizmetleri, özel dağıtım şirketleri eliyle yürütülmektedir. Oysa iletimdeki gibi dağıtımda da kamu tekeli olması gerekmektedir. Bu çerçevede dağıtım şirketleri kamulaştırılmalıdır. Özellikle arz güvenliğini güvence altına almak için, gerek kurulu güç dengesi, gerek üretim miktarı açılarından üretim altyapısında da, kamunun ağırlık kazanması şarttır. Bu amaçla kamu elindeki santrallerin özelleştirilmesi derhal durdurulmalı, verimli özel santraller de kamulaştırılmalıdır.

2.5.2. Türkiye Petrol ve Doğalgaz Kurumu (TPDK)

İklim değişikliği koşullarında, tüm fosil yakıtların olduğu gibi petrol ve gazın, toplam enerji arzı ve tüketimdeki paylarının düşürülmesi hedeflenmeli, bu doğrultuda çalışmalar yapılmalıdır. Ancak özellikle evlerde kullanılan doğalgazın yanı sıra ulaşımda kullanılan petrolün diğer kaynaklarla ikame edilmeleri zaman alacaktır. Petrol temelli kimya sanayii ürünlerinin yerini alacak alternatif ürünlerin gelişmesi de, kayda değer bir süreye ihtiyaç duyabilecektir. Diğer tarafta, petrolde %90'ı aşan, doğalgazda %100'e ulaşan dışa bağımlılığın azaltılması, yüksek tutarlı ithalat faturalarının düşürülmesi ve tüketimi körüklemeyip azaltıcı önlemlerin alınması gerekmektedir.

Petrol ve doğalgazın yapıları gereği birbirleriyle ayrılmaz bütünlüğü; arama ve üretimlerinden iletim ve tüketiciye ulaşmalarına kadar, bunların değer zincirlerindeki halkalarının ayrılmaz bir bütün olduğu göz önüne alınmalıdır. Bu yöndeki geçiş sürecinde, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi ülkemizde de petrol ve doğalgaz arama, üretim, rafinaj, iletim faaliyetleri dikey bütünleşmiş bir yapıda sürdürülmelidir. Bu yapı, dağıtım ve satış faaliyetlerinde de bulunabilmelidir. Bu amaçla, TPAO ve BOTAŞ'ı da bünyesine alacak Türkiye Petrol ve Doğalgaz Ku-

rumu (TPDK) kurulmalıdır. Arama ve üretim faaliyetlerinde çevreye yönelik olumsuz etkilerin asgari düzeyde olmasına çalışılmalıdır.

2.5.3. Enerji Sektöründe Yeni Yapılanmada İhtiyaç Kalmayacağı İçin Kapatılacak Kurumlar

Önerdiğimiz kamusal yapıda, adı üzerinde bir piyasa kurumu olan ve bugüne değin tek işlevini yurttaşların değil, enerji şirketlerinin hak ve çıkarlarını kollamak olarak algılamış ve uygulamış olan Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) ve yine enerji alanında piyasa ve borsa yapısını idare etmek üzere kurulmuş olan Enerji Piyasaları İşletme AŞ (EPIAŞ) kapatılmalıdır.

2.6 Neleri Durdurmalı, Nelere Son Vermeliyiz?

Akkuyu ve Sinop NGS gibi riskli, dışa bağımlı, pahalı projeleri iptal etmeli; Akkuyu NGS, TANAP, Türk Akımı vb, projelerde yapıldığı gibi bazı ticari sözleşmelerin, bir tür "yasal hile" ile gereği olmadığı halde TBMM onayından geçirilerek uluslararası sözleşme niteliği kazandırılması ve ulusal iç hukukun denetimi dışına çıkarılması önlemeli; bu tür sözleşmeleri ivedilikle yeniden görüşme konusu yapmalı, ülke ve toplum çıkarları doğrultusunda değiştirmeliyiz.

İthal edilen petrol, doğalgaz, kömür gibi enerji hammaddeleri ile ilgili alım anlaşmaları yeniden görüşme konusu yapmalı, ülkemiz aleyhine olan maddelerin iptal edilmesini sağlamalı. Ülkeden geçen tüm transit boru hatları millileştirilmeli ve kamulaştırılmalı.

"Acele kamulaştırma" denen, sermayenin enerji yatırımları için yurttaşların oturdukları evlerden, topraklarından, çevrelerinden koparılmasına, sürgün edilmesine dayanak olan insan haklarına aykırı bu uygulama derhal sona erdirilmeli.

Kullanılmayan bir hak, hak değildir. Toplumsal adalet için, tüm idari ve adli yargı süreçlerinde, halkın ve demokratik kuruluşların hatalı uygulamalara yasal itiraz hakkını sınırlayan, önleyen, hatalı yoruma açık; "doğrudan zarar görme şartı", "yüksek dava açma harçları ve çok yüksek bilirkişi ücretleri" gibi tüm engeller kaldırılmalı, hak arama kolay ve uygulanabilir hale getirilmeli.

Özel elektrik şirketlerine kamudan kaynak aktarım mekanizmaları olan ve bedelleri kamu ve tüketiciler tarafından ödenen;

- Yerli kömür yakan santrallara tanınan, piyasa fiyatlarından daha yüksek sabit fiyattan alım garantileri,

- Kömür ve doğalgaz yakıtlı santrallara ve hidroelektrik santrallara ilave ödeme yapılmasını sağlayan Kapasite Mekanizması,

- Yenilenebilir kaynaklara uygulanan YEKDEM vb. uygulamalar ile yatırımcı özel şirketlere kamu kaynaklarından yapılan aktarımlara son verilmeli.

Ülkemizde (dünyada olduğu gibi) elektrik sektörünün piyasalaştırılmasına paralel olarak uygulanan "Merit Order" sistemi, maliyeti düşük santrallerin ürettikleri elektrik enerjisini maliyetlerinin üzerindeki fiyatlarla satmalarına olanak sağlamaktadır. Bu sistemin sonucu olarak yüksek piyasa takas fiyatının (PTF) referans satış bedeli olması özellikle elektrik üreticisi büyük gruplara avantaj sağlamaktadır. Yüksek PTF'nin bedeli, tarifeler aracılığıyla, yurttaşlar tarafından ödenmektedir. PTF uygulamasına son verilmeli ve yerine maliyet esaslı bir sistem oluşturulmalıdır.

Üretim yöntemi ne denli çevre dostu olursa olsun elektrik üretme gereksesi, santral çevresinde yaşayan insanların istekleri dışında yaşamsal haklarının sınırlandırılması, ortadan kaldırılmasını haklı kılamaz, "Çevreci santral yapma" iddiası da, santrallerin tüm çevresel ve toplumsal etkilerini göz ardı etmenin, verimli tarımsal arazileri sınırsız biçimde işgal etmenin, derinlere deşarj edilmesi gereken jeotermal kaynağın yüzeye yakın kuyulara veya yüzeye boşaltmanın, akarsu yataklarının güzergâhlarını değiştirmenin, doğal yaşam için gerekli olan suyu beton borular içerisine hapsetmenin ve çok sayıda ağacı kesmenin gereksesi olamaz.

Elektrik üretiminde fosil yakıtlı santrallerin payı azaltılmalıdır. Bu doğrultuda, yeni kömür yakıtlı santrallara izin verilmemelidir. Mevcut kömür yakıtlı santrallerin, JES'lerin, yasal hilelerle çevreyi kirletmelerine son verilmelidir. Çevreye verdikleri zararları giderici yatırımları yapmayan santrallerin üretimleri durdurulmalı, bu yatırımları yapmamakta ısrar eden tesislerin yönetimine kamu adına el konulmalıdır.

Yapılacak kapsamlı toplumsal fayda maliyet çalışmalarının sonuçlarına göre, mevcut tesisler, ya gerekli teknik yatırımlar hızla yapılarak faaliyetlerine devam etmeli, ya da santrallarda ve santrallara kömür sağlayan maden işletmelerinde çalışanların sosyal hakları güvence altına alınarak kapatılmalı; tesis, bina ve arazileri toplum çıkarları doğrultusunda kullanılmalıdır.

Filtre, baca gazı arıtma, atık su arıtma, atık külcüruf-alçı taşı depolama alanı vb. yatırımlarını çok ivedilikle yapmadıkları, bu sistemleri etkin ve verimli bir şekilde hizmet verir hale getirmedikleri, salımlarını devamlı erişilebilir şekilde web sitelerinde duyurmadıkları sürece söz konusu santrallerin çalışmalarına izin verilmemelidir.

Atanmış ve seçilmiş yöneticilerin görevi, santral ya-

tırımcısı sermaye gruplarının çıkarlarını kollamak değil, her ne pahasına olursa olsun o bölgede yaşayan insanların, toplumun, çevrenin, doğanın ve ülkenin çıkarlarını korumaktır; kuralları istisnasız uygulamak ve yurttaşların anayasal haklarını savunmakla yükümlü olduğu akıllarından çıkarılmamalıdır. Halen milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ile tabiatı koruma alanlarında, muhafaza ormanlarında vb. alanlarda ilgili bakanlığın; doğal sit alanlarında ise ilgili koruma bölge kurulunun olumlu görüşü alınarak, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik üretim tesislerinin kurulmasına izin verilebilmektedir. Ülke doğasının tahrip edilmesine, flora ve fauna kaybına ve yerel halkla yeni anlaşmazlık konularının yaratılmasına yol açabilecek yanlış uygulamalar sona ermelidir.

Yanlış uygulamalardan canı yanan, zarar gören üreticilere ve yaşadıkları bölgede sağlıklı yaşam haklarını savunmak için barışçıl yöntemlerle direnenlere baskı ve şiddet uygulama, üzerlerine kolluk kuvvetleri gönderme vb. derhal durmalı, halkın taleplerine kulak verilmelidir.

3. TÜRKİYE'NİN SANAYİLEŞME-SANAYİSİZLEŞME, PLANLAMA-PLANSIZLAŞMA SÜREÇLERİ VE GÜNÜMÜZ

Birinci Sanayi Planı'nın, "Demiryolları+Sanayileşme=Devletçilik" denklemi temelinde ekonomisini örgütleyen Türkiye'nin 1923-1938 dönemi; 20. yüzyılda geri kalmış ve bağımlı bir ülkenin, dış açıkları, kronik dış borçları ve mali esareti olmadan, kendi kendine yeten bir sanayileşmeyi gerçekleştirme-sinin ütöpik bir fantezi olmadığını göstermiştir. Bu tercih sayesinde ki; üretim, dolaşım (dış ticaret, borçlanma, finansal akımlar), bölüşüm, fikir alanlarına sahip özgür ve bağımsız bir ülke yaratılmıştır. İkinci Plan, savaş koşulları nedeniyle uygulanamazken, temelleri savaş yıllarında atılan bir süreçte, Türkiye, siyasi ve ekonomik gelişimini, ABD'nin lideri olduğu emperyalist-kapitalist blokun tercih ve dayatmalarına endekslemiştir. Sonraki dönemlerde gerek 4 Ağustos 1958 İstikrar Tedbirleri gerekse 24 Ocak 1980 Ekonomi Kararları, onları takip eden darbelerin, ekonomik, siyasi yönelimlerin ve krizlerin nedenleri olmuştur.

1961 Anayasası, devlete ve kamuya ülke için ekonomik ve sosyal görevler vermiş, kalkınma için planlamayı devletin temel görevleri arasında tanımlamış, Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) Anayasal statü vermiştir.

1960'lardan başlayarak planlı uygulamalarla, önemli ekonomik gelişmeler elde edilmiştir. Kapita-

list sistemin içinde bulunduğu krizi aşmak için uygulamaya geçirdiği neoliberal politikalar doğrultusunda, emperyalist-kapitalist sistem odaklarının “Türkiye ekonomisinin serbest piyasa faaliyetlerine uygun bir yapıya dönüştürülmesi” talimatı uyarınca hazırlanan 24 Ocak Ekonomi kararları 1980 yılının başında yürürlüğe konulmuş ve 12 Eylül askeri cunta döneminde başlayarak bugüne değin uygulanmaya gelmiştir. 2000’li yıllarda, önce planlar işlevsizleştirilmiş ve ardından DPT, Kalkınma Bakanlığı’na dönüştürülerek tasfiye edilmiştir. Tasfiye süreci, planlama fikrine ve uygulamalarına düşmanlığı tescillenmiş olan AKP ve IMF ittifakıyla gerçekleşmiştir.

3.1 1980 Sonrasında Tasfiye Edilen Sadece Kamu Kuruluşları Değil “Kamucu Anlayış”tır

1980’den günümüze uzanan dönemde, tarım üreticisi için piyasa/fiyat oluşturan, ulusal sanayinin ve daha genel anlamda ulusal ekonominin ve halkın ihtiyaçlarını karşılayan, bunu kâr amacı gütmeyen yapan düzenleyici/tedarikçi kuruluşlar olan kamu kuruluşları; küçültülerek, özelleştirilerek, tasfiye edilerek, kapatılarak etkisizleştirildi. Tarımsal üretim nüfus artışına yanıt verecek düzeyde artırılmadı. Gıda egemenliği yok edildi. Ülke sanayisinin ihtiyacı olan hammadde ve ara mallarını kâr amacı gütmeyen tedarik eden ve teknolojik dönüşüm potansiyeli olan KİT sektörünün tasfiye edilmesiyle, dışa bağımlılığı azaltacak bir sanayi/teknolojik atılım yapılamadı. Önceki dönemlerde ağırlıklı olarak kamu sanayi atılımlarında somutlanan Türkiye’nin sanayileşme süreci, planlama-sanayileşme-kalkınma üçlüsünün terk edilmesiyle birlikte kesintiye uğratıldı.

Bu sürecin son 21 yılına damgasını vuran AKP iktidarı döneminde, sanayi düşük teknoloji üretimle, emek yoğun sektörlerle finansal spekülasyonlar ve mafyatik, oligarşik bir rant ağı ile kuşatılmış durumdadır. Üretim gücünün tahribi, dış borçlara ve ithal girdilere bağımlılık, borç ve faiz ödemelerinin büyüklüğü, inşaat-rant odaklılık vb. olgular, ülkemizin sanayileşmeden tamamen uzaklaştığını ortaya koyuyor.

Bu dönemde oluşturulan döviz kuru-faiz-enflasyon sarmalı, ithalata ve ucuz işgücüne dayalı ihracat yapısı ile yağmacı rant ekonomisi, ülkemiz ve halkımızın yoksullaşmasına, geleceğimizin karartılmasına yol açmaktadır. Serbestleştirme-özelleştirmeler, planlı kalkınma ile kamusal üretim-hizmet ve denetimin tasfiyesi, üretim ile ihracatın ithal girdilere bağımlılığı ve fason üretim olguları, sanayisizleşmeyi sürdürmüş, tarımı mahvetmiş, mühendisliği değersizleştirmiştir.

Üretim, ucuz emek kutsallaştırılması ile düşük ve orta teknolojiye dayalıdır. Fiyat koyuculuğu ve be-

lirleyiciliği değil, fiyat kabulleniciliği, eşitsiz koşullarda ihracat ve rekabetçilik ile ithalata bağımlılık hâkimdir. Paranın değerini koruma değil dolarizasyon, borçlanma, faiz ve açıklar ekonomiyi hâkimdir.

Kapitalizmin küresel yapılanma ağlarından, neoliberalizmden, pazar ekonomisinden, sermaye hareketlerinin serbestliğinden kurtulmadıkça, döviz kuru-faiz-enflasyon üçlüsünün yol açtığı büyük toplumsal zararlardan ve bunalımdan kurtulmak mümkün değildir.

Üretimde ağırlık düşük teknolojidir. İmalat sanayinde yatırımcı düşük (kolayca elde edilebilir) teknoloji, düşük yatırım maliyeti, canlı pazar, yüksek kâr ve düşük ücret profilini gördüğü müddetçe teknoloji düzeyini önemsemeksizin en fazla getiri sağlayacağı sektörleri tercih etmiştir ve bu durum devam edecektir. Sektörel kârlılıkların emek yoğun sektörler olarak kabul edebileceğimiz düşük ve orta düşük sektörlerde çok daha hızlı artıyor olması ve yüksek düzeylere ulaşması, düşük (ve sürekli gerileyen) emek ücreti serisi ile birleşince, tüm bu etkenler, Türk imalat sanayinin üretim yapısını da düşük ve orta düşük bir platforma çekmektedir. Rekabetçilik ve kâr motivasyonu ile hareket eden özel sektör yatırımcısının kendiliğinden (ve bu tablo ortadayken) yüksek teknoloji sektörlerine geçmesi (sağlanan teşvikler ne olursa olsun) mümkün değildir. Nitekim 2003 yılında %31,1 olan orta yüksek ve yüksek teknoloji sektörlerinin imalat sanayi katma değeri içindeki payı, yaklaşık 20 yıl sonrasında, 2019 yılında, yalnızca 2,5 puan artarak %33,7 olmuştur. Buradaki artış da orta yüksek teknoloji sektörlerine aittir; özel sektör yüksek teknoloji sektörlerine yatırım yapmamakta, devlet de sözde ve etkisiz teşviklerle ve tamamen söylem düzeyinde uygulamalarla yüksek teknoloji sektörleri destekliyor görüntüsü vermeye çalışmaktadır.

3.2 Nicelik ve Nitelik Olarak Gerileyen Sanayi

Uzun yıllardır GSYH içinde sanayinin payı %20-21’lerde, imalat sanayinin payı ise %17-18’lerde dalgalanmaktadır. Son iki yılda bu paylarda görülen görece iyileşme yanıltıcıdır. Pandemi nedeniyle hizmetler sektörünün önemli ölçüde etkilenmesi ve Çin’in tedarik zincirlerinde geri kalması nedeniyle, bu konjonktürde GSYH içinde sanayinin payı %26’lara imalat sanayinin payı ise %22’lere yükselmiş görünmektedir. İmalat sanayii ve özel sektör üretken yatırım verileri yok düzeyindedir. Çarpıtılmış enflasyon ve büyüme verileri ile fakirleştirilen ama bir yandan da suni şekilde ucuzlatılan kredilerle tüketmeye özendirilerek borca mahkûm ve bağımlı hale getirilen hane halkının tüketim harcamaları GSYH’nin %57’sini oluştururken, toplam tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı ise %70’lere ulaşmıştır. Toplam yatırımların GSYH içindeki payı

%30'lar civarında kalmıştır; bu yatırımların da yarısından fazlası inşaat yatırımlarına aittir, makine-teçhizat yatırımları toplam yatırımların ancak %38'ini oluşturmaktadır. Sanayi ve tarım gibi üretici sektörlerin GSYH içindeki payları düşmüş, inşaatınki ise artmıştır. Son on yıllık ortalamalara bakıldığında inşaatın GSYH içindeki payı %6,9'a ulaşarak aynı dönemde %6,4 olarak gerçekleşen tarım sektörünün de üstüne çıkmıştır. Sabit sermaye yatırımlarının dağılımında konut sektörü, son on yılda %20'lerden yaklaşık olarak %30'lara çıkmış, yaklaşık 500 milyar dolar betona gömülmüştür. Milli gelir, kişi başına milli gelir, gayri safi sabit sermaye oluşumu gibi göstergeler düşüştür. Türkiye, dünya gelir ortalamasına göre ve orta-yüksek gelir grubuna göre fakirleşmektedir. 2004 yılında dünya gelirinin %0,93'ünü, 2010 yılında ise %1,17'sini oluşturan Türkiye'nin 2021 yılındaki payı %0,85'e gerilemiştir. Türkiye imalat sanayiinin dünya imalat sanayii içindeki payı 2004 yılında %0,95, 2010 yılında %1,11 iken 2021 yılında yine %1,10 civarında kalmıştır. Türkiye imalat sanayii dünya ölçüğünde yerinde saymaktadır.

Üretimin ve enerjinin ithalat bağımlılığının artmış olması gerçeği, gücü azalan sanayiye ve dolayısıyla bütün toplumu zorlamakta, hayat pahalılığının kaynakları arasında yer almaktadır. Sanayi istihdamı dalgalı bir seyir izlemekte, sanayinin büyümesi doğrultusunda artmamaktadır. İstihdamda gerileme-işsizlik, işgücünün niteliksizleştirilmesi ve yoksullaşma paralel bir şekilde ilerlemektedir. Çalışanlara yapılan ücret ödemelerinde, çalışan başına GSYH'ye oranı 1990'lı yılların başlarından itibaren sürekli düşüş halindedir. Toplam işgücü ödemelerinin milli gelirden aldığı pay azalırken sermayenin aldığı pay artmıştır.

3.3 Sanayileşmenin Bedeli, Emek Sömürüsü Olmamalıdır

İktidarın sarıldığı "ucuz işgücü", sömürünün, sermaye kârlarının yoğunlaşmasının ve yoksulluğun ana kaynağıdır. Birikim tarzı-emek süreci ilişkisinde emek hep gerileyen taraftır. İmalat sanayiinde çalışan işçilerin ücretleri 2009-2021 döneminde USD bazında tüm alt sektörlerde gerilemiştir.

Üretilen artı değerlerin paylaşımını/dağıtımını sorgulamadan biteviye "yüksek katma değerli üretim" sloganını tekrarlamak, bu katma değerlerin aslan payını sermayeye transfer etmeye göz yummaktır. Emek gelirlerinin katma değer içindeki payı tüm sektörlerde gerilerken en fazla gerileme imalat sanayiinde olmuştur. Bu da açık bir kaynak transferidir. Göçmen işçileri ucuz işgücü deposu gören, niteliği dikkate alınmadan her yerde açılan mühendislik

bölemleri ile teknik eleman kalitesini düşüren ve çalışanları da bu işsiz mezun ordusu ile korkutarak düşük ücret vermeyi sürdüren sermaye kesimi, yüksek katma değerlerin en büyük kesimini (hem de payını artırarak) almaktadır. Vasıfsız işçiliğın ağırlıklı olduğu düşük ve orta düşük teknoloji sektörlerinde üretim (ve ihracat) yapmayı hedefleyen sermaye kesimi, her platformda ısrarla dile getirilen ve bu sayede ülke refahının artmasının, geniş emekçi kesimler de dâhil olmak üzere kamunun yararına olacağı görüntüsü verilen "yüksek katma değerli üretim" sloganı ile bölüşümü emek aleyhine ve sermaye lehine bozmuştur.

3.4 Kamusal Refahı Artırmayan "Yağmacı ve Sömüren" Büyüme

Gene iktidarın sarıldığı "büyüme" olgusunda, planlama, sanayileşme, kalkınma, istihdamda artış, toplumsal refah, yani tarihsel toplumsal hiçbir gelişme ve ilerleme yoktur. Toprak-inşaat-maden ve hazır varlık birikiminin yağmasına dayalı rant esaslı birikim süreci, sanayi katma değerinin kat kat zerrindedir. Döviz kuru-faiz-enflasyon sarmalı, ithalata ve ucuz işgücüne dayalı ihracat yapısı ile yağmacı rant ekonomisi, ülkemiz ve halkımızın yoksullaşmasına, geleceğimizin karartılmasına yol açmaktadır. Toplumun ortak varlıkları olan çevresel ve kültürel değerler, ormanlar, tarım arazileri, su kaynakları, kıyılar yağmalanmaktadır.

2018 yılında, Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında kurlardaki hızlı yükselmeye başlayan kriz, aradan geçen 5 yılda büyük bir kasırgaya dönüşmüştür. Cumhurbaşkanının bile kabullenmek zorunda kaldığı, yurttaşlara çözüm ve gelir artışı yerine sabır ve metanet telkin ettiği bir kriz içindeyiz. 2018 krizi öncesinde 5 lira bile olmayan dolar kuru, bugün 28 liraya ulaştı. Türk Lirası ABD doları karşısında, beş yılda beş kattan fazla değer kaybetti.

Türk Lirasının değeri düştükçe dışa bağımlı ekonomik yapı nedeniyle üretim maliyetleri hızla arttı ve tüm ürünlerin fiyatları kontrolsüz biçimde yükselmeye başladı. Tüm bu süre zarfında ücret ve gelirlerimiz, mal ve hizmetlerle aynı oranda artmadığı için de ülke olarak kitlesel bir yoksullaşma yaşadık. Dünyada teknoloji düzeyi yükseldikçe Türkiye imalat sanayii rekabetçiliğini yitirmektedir. Bu anlamıyla da dış ticaret açığı, bir teknoloji açığına dönüşmekte, görece yüksek teknoloji sektörlerde ithalat yoğunlaşırken, görece düşük teknoloji sektörlerde ihracat yoğunlaşması artmaktadır. Dış ticaret fazlası verdiğimiz tek teknoloji sınıfı düşük teknolojilerdir. Diğer tüm teknoloji sınıflarında, bilhassa yüksek teknoloji sınıfında dış ticaret açığı en yüksek düzeydedir.

3.5 Fakirleştirmeyi Yüceltme, Yoksulluk Yönetimi ve Hep Aynı Neoliberal Masallar

Yıllardır uyguladıkları politikalarla bizleri bu büyük yıkıma sürükleyen iktidar çevreleri, yarattıkları yoksulluk üzerinden kendilerine yeni bir hikâye yaratmaya çalışıyorlar.

“Ekonomik kurtuluş savaşı” dedikleri bu hikâyede, halkın yoksulluğunu silah olarak kullanmayı amaçlıyorlar.

Sözüm ona, “paramız değersizleştikçe, ithal ürünleri alamaz hale geldikçe dış borçlarımız azalacak, işçi ücretleri azaldıkça üretim maliyetleri düşecek, değersiz paramız nedeniyle dış ticarete rekabet gücümüz artacak ve buradan yeni bir çıkış yakalayacağız!” Kısaca, fakirleştikçe daha az tüketeceğimiz için daha az üretime ve daha az dış kaynağa ihtiyacımız olacak ve fakirleşmemizi de ucuzlayan işgücü ile sürekli hale getirince dış piyasalardaki rekabet gücümüz ve tedarik zincirlerindeki yerimiz tescillenecek, sağlamlaşacak! Uluslararası sermaye için kaynak transferini garantileyeceğiz!

Dışa bağımlılık sorununu “sektörel düzeyde ihracatın ithalatı karşılama oranları” ile ölçen, sektörel rekabetçilik konusunu da dış ticaret dengesi pozitif olan sektörleri teşvik ederek çözmeye çalışan anlayış neticesinde; 20. yüzyıl sonlarından itibaren genellikle nihai tüketim malı üreten sektörlerin (konfeksiyon, gıda, tekstil, karayolu taşıtları gibi) üretim kapasitesi ve ekonomideki baskınlığı yükselmiş, bu sektörlerin kullandığı hammadde, ara malı ve sermaye mallarının tedariki ise ağırlıklı olarak ithalata bırakılmıştır.

Nihai tüketim malı üreten sektörlerdeki kapasite ve üretim artışı, daha yüksek sermaye malı, ara malı ve hammadde ihtiyacı ortaya çıkarmış, ihracatçı sektörlerin rekabetçiliğini artırmak için kullanılan Dahilde İşleme Rejimi'nin gerek bizatihi kendisi, gerekse de istismar edilmesi de buna eklenince, Türk İmalat Sanayiinde sermaye malı, ara malı ve hammadde tedarikçisi sektörler gelişmemiş, üretimin ithal bağımlılığı artmıştır. Türk tarım ve sanayisinin tam bu noktada ihtiyaç duyduğu KİT'lerin kapatılmış ve özelleştirilmiş olmaları nedeniyle bu bağımlılık kronikleşmiştir.

3.6 “Ne Yapmalı?” Sorusunun Yanıtı İdarî Düzenlemelerle Değil, Akıl ve Bilim Temelli Planlama ile Bulunabilir

Yalnızca yüksek katma değer ve yüksek teknoloji kriterlerine bağlanmış yatırım teşvik politikalarının ülke ekonomisini gerçek anlamda 21. yüzyıla götürmeyeceği açıktır. Hem nihai malın üretilmesi için

gerekli olan girdilerin mümkün olanlarının ülkede üretilmesinin hem de ara malı üreten sektörler dahil olmak üzere ülke genelinde sektörel ve bölgesel sanayi planlaması gereklidir.

“21. Yüzyıl Türkiye'sinde sanayi sektörü ne üretmelidir” sorusuna tek ve katı bir yanıt vermek çok zordur. Ülkenin üretim yapısının yalnızca üretilen/üretilecek mal ve hizmetler düzeyinde değil, “nasıl ve nerede üretmeli” sorusu ile bütünleşik olarak düşünülmelidir. İthal ikameci bir yaklaşım, sadece bugünün ithalatına çözüm bulmaya odaklanarak, yatırımları ve enerjisini yalnız bugünün ithalatını azaltmaya yöneltirse, dışa bağımlılık sorununu çözmek mümkün olmayacaktır. Bugünün ithalatı, bugünün üretiminin bir fonksiyonudur. Yarınları ve yarının sorunlarını en aza indirmeyi hedeflemek, planlama yaklaşımı ile mümkün olabilecektir.

“Yüksek katma değerli ürünler” kavramını kullananlar bunun net bir tanımını vermemektedirler. Yerine göre pahalı ürün, yerine göre teknolojik ürünler, yerine göre ara malı, yerine göre nihai mamulü üretmek anlamlarında kullanılmaktadır. Daha çok katma değer, tanımsal olarak, daha büyük ulusal gelir demektir. Sorun yüksek katma değerlerin dağıtımının nasıl olduğu, emekçilerin bundan ne kadar pay aldığıdır. Ayrıca “ürünün katma değeri” kavramı ile “ürünün satış fiyatı” karıştırılmaktadır.

Hammadde ya da ara madde ihraç eden bir ülkenin mutlaka zararlı, yüksek teknoloji nihai ürünü ihraç eden ülkelerin de mutlaka kârlı oldukları görüntüsel bir yanılsamadır. Önemli olan “üretim süreci içinde ülkede kalan katma değer”dir. Düşük katma değerli ama örneğin istihdam çarpanı yüksek ve/veya geri bağlantılarla çok sayıda sektörü tetikleme gücü yüksek yatırımları küçümsemek ve ihmal etmek gereklidir.

Ara malı üreticisi sektörlerin genellikle düşük katma değerli olması ve yüksek teknoloji olarak görülmemesi, yüksek sabit yatırım tutarları ve çevre açısından “kirli” sektörler olması, özel sektör yatırımlarında da tercih edilmemesine neden olmuştur. “Yatırımcı devlet” kavramı yerine “düzenleyici ve kontrol edici devlet” söylem ve uygulamalarının ön plana çıkmasıyla da, kamu tarafından da bu yatırımlar gerçekleştirilmemiştir.

Türkiye, 1980 sonrasında ihracata dönük büyüme modelini seçerek ağırlıklı olarak tüketim malına yönelik bir imalat sanayii yapısını açıkça teşvik etmiştir. Ayrıca, sanayi sektörünün üretim yapısı dış talep vektörüne göre belirlenmeye başlamış ve ülke ekonomisindeki sektörel öncelikleri belirleyen temel

değişken olan talep vektörü, “dışsal bir parametre” haline gelmiştir.

Özelleştirmeler yoluyla ara malı üreten sektörlerden çekilen kamu; katma değer zinciri yaratarak istihdam, daha yüksek katma değerli ürün, tarımsal gıda sanayii girdi tedarik güvenliği/yeterliliği, üretrek gelir sağlayan ve üretim zincirinde yer alarak kırsal nüfusun köylülükten çiftçiliğe dönüşümünü sağlayan işletmeleri de ya işlevsizleştirmiş ya da elden çıkartarak bu sektörleri de piyasaya bırakmıştır.

20. yüzyıl sonlarına doğru, ihracata dayalı büyüme ve sanayileşme stratejisi, imalat sanayiini orta düşük ve düşük teknolojiler grubunda yer alan gıda, tekstil, konfeksiyon, orman ürünleri gibi sanayilerde yoğunlaştırmıştır. Bu dönemde imalat sanayiinde yaratılan katma değer ve imalat sanayiine yapılan yatırımların önemli ölçüde bu sektörlerde gerçekleştiği görülmektedir.

20. yüzyıl sonunda imalat sanayiinin sektörel yapısı ve yatırım eğilimleri farklılaşma göstermemiş, “gelenekselleşen” sektörler ekonomik yapı içindeki payını ve önemini korumuş ve yatırımlarda da en önemli payı almışlardır.

3.7 Gelir Dağılımı Bozuluyor, Bölgesel Dengesizlikler Artıyor

Yatırımlarda uygulanan bölgesel ve sektörel farklılaştırılmış teşvik politikalarına rağmen ülkenin batı illeri¹ (ve başta İstanbul olmak üzere bilhassa Marmara Bölgesi) ulusal ve sanayi hâsılasının toplam ve kişi başı değerlerinde hep ön sırada olmuş ve bölgesel gelir dengesizlikleri artmıştır. Altyapı, lojistik ve ulaştırma yatırımlarının batı bölgelerinde yoğunlaşması sonucu sanayi yatırımları da bu bölgelere kayarak görece geri kalmış yöreleri teşvik etmeyi amaçlayan teşvik politikası işlevsiz kalmıştır. Ülke içi ve ülke dışından işgücü göçlerinin batı/kuzeybatı bölgelerine yönelmesiyle sadece gelir dağılımı anlamında değil, sosyolojik açıdan da dengesizlikler artmıştır.

2021 yılı itibarıyla Türkiye nüfusunun %46’sını oluşturan batı illeri, GSYH’nin %61’ine, sanayi hâsılasının ise %64’üne sahiptir. Türkiye’nin doğu illeri² ise toplam nüfusun %24’üne sahipken GSYH’den aldıkları pay %12, sanayi katma değerinden aldıkları pay ise %10’dur.

Gelir dağılımına il düzeyinde bakıldığında çarpık-

1 Batı illeri, Düzce, Bolu, Eskişehir, Afyonkarahisar, Isparta, Konya ve Mersin illerinin batı sınırlarının çizdiği hattın batısında kalan 20 ilden oluşmaktadır.

2 Doğu illeri Samsun, Tokat, Yozgat, Kayseri, Adana, Osmaniye, Hatay illerinin doğu sınırının doğusunda kalan 32 ilden oluşmaktadır.

lık daha da belirgin hale gelmektedir. 2021 yılı için Türkiye’nin kişi başına düşen milli geliri 9 bin 592 USD iken İstanbul’da 15 bin 666 USD, Ankara’da 13 bin 20 USD ve İzmir’de 11 bin 668 USD olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın Doğu illerinin en zengini görünen Artvin’in kişi başına geliri 10 bin 51 USD’dir. 2021 yılında kişi başına milli gelir doğu illerinin en fakiri olan Ağrı’da 2 bin 988 USD, sondan ikinci sıradaki Şanlıurfa’da 3 bin 12 USD ve sondan üçüncü sıradaki Van’da ise 3 bin 94 USD’dir. En fazla yabancı göçmeni barındıran bu bölge illerinde kişi başına milli gelir hesabında göçmenlerin hesaba katılmadığını ayrıca belirtmek gereklidir.

Bu dengesiz dağılım hem göç hareketlerini tetiklemekte hem de bölgeler arası gelir ve refah dağılımının düzelmesini imkânsız hal getirmektedir. Çözüm, kâr ve rekabetçilik amacı gütmeyen ve yöredeki girdi potansiyelini de değerlendirecek olan kamu işletmelerinin bu bölgelerde sanayileşmenin ve kalkınmanın öncüsü olmasıdır.

3.8 “Çevre” Sınırsızca İstismar Edilebilir Bedelsiz Bir Kaynak Değildir

Sanayi tesislerinin belirli bölge ve akslarda yoğunlaşması, bilhassa İstanbul-Kocaeli-Adapazarı, Çerkezköy, Bursa, İzmir-Manisa, Mersin-Adana-Ceyhan-İskenderun yörelerine yönelik bir nüfus akımı ve yoğunlaşması yanı sıra verimli tarımsal arazilerin, yeşil alanların, orman alanlarının, nehirlerin, göllerin yıkımına neden olmaktadır.

Tüm yeni sanayi, enerji, altyapı yatırım ve tesislerinin çevresel ve toplumsal etki değerlendirme çalışmalarında, yatırımın tüm etkileri bilimsel gerçeklere uygun olarak incelenmelidir. Kurulmuş öngörülen tesislerin, bulunduğu yörede var olan ya da yatırım kararı alınmış diğer yatırım projelerinin etkileriyle birleşmesi sonucunda ortaya çıkacak kümülatif etkileri de değerlendirilmelidir.

3.9 Ekonomide Gelen Durum Sürpriz, Kriz Beklenmedik Değildir, Uygulanan Senaryonun Beklenen ve Arzulanan Sonucudur

Halkını yoksullaştırmayı, halkın gönenç seviyesini düşürmeyi, halkını dünyanın geri kalanından koparmayı ekonomik öncelik, parasını değersizleştirmeyi rekabetçi ekonomi olarak gören bir iktidarın bu ülkeye verebileceği hiçbir şey kalmamış demektir. Oysa rekabet yoklukta, yoksullukta olmaz, gönençte olur, rekabet paranın alım gücünün düşmesiyle değil, güç kazanmasıyla, emeğin değersizleştirilmesiyle değil, emekçilerin refahıyla olur. Bize sunulan bu reçete rekabet değil, sefalet ekonomisidir. Siyasi iktidar uyguladığı ekonomik ve sosyal politikalarla emekçi kesimleri

tamamen yoksullaştırmış, devleti sosyal görevlerinden arındırarak baskı aracına dönüştürmüştür.

Ülkeyi bu duruma getiren iktidarın yıllardır uyguladığı üretime dayanmayan, yatırıma dayanmayan, sanayileşmeye dayanmayan, bilim ve teknolojiyi dışlayan ekonomi politikalarıdır. Devletin sosyal sorumluluklarının terk edilmesini, ekonomik alandan çekilmesini, kamusal varlık ve yatırımların özelleştirilmesini, üreticileri korumaya yönelik uygulamaların terk edilmesini, ücretli kesimlerin düşük maaş ve kötü çalışma koşulları altında çalıştırılmasını, sosyal güvencelerden yoksun bırakılmasını, uluslararası sermaye hareketleri önündeki tüm engellerin kaldırılmasını, kamusal hizmetlerin ticarileştirilmesini temel alan bu politikalar; yaşanan sorunların ana kaynağıdır. Yurt dışından gelen sıcak paraya dayalı ekonominin, o para akışı kesildiğinde işleyemez hale geleceği açıktır. Ülke kaynaklarının sadece hizmet, finans, inşaat ve gayrimenkul sektörlerine ayrılması dengeli bir ekonomik büyümeyi engellemiştir. Rant yaratmak için gerçekleştirilen çılgın ve gereksiz projeler bu ülkeye yük olmaya devam edecek, yeni çevresel sorunlar yaratacaktır. Rant yaratmak için gerçekleştirilen çılgın ve gereksiz projeler bu ülkeye yük olmuştur, olmaya devam etmektedir. İstihdam yaratmayan büyümenin bu ülke halkına bir faydası olmamıştır. Sermaye çıkarlarının halkın ortak çıkarlarının önüne geçirilmesi, toplumsal bir felaketle sonuçlanmıştır. Ve bu felakette siyasi iktidarın bize vaat ettiği tek şey, daha fazla yoksulluktur.

3.10 Sorunlar Çözumsuz Değildir, Modeli Değiştirmemiz Lazım

Gelişmekte olan ülke olmak, orta gelir düzeyinde bir ülke olmaya devam etmek, orta düşük/düşük teknoloji malları üretmeye ve ihraç etmeye devam etmek, bir kader değildir. Ancak bunu değiştirmek için "akıl ve bilim bazlı kamucu demokratik planlama" ile geniş toplumsal kesimlerin ülke kalkınmasından daha fazla pay almasını sağlayıcı iktisat politikalarının tasarlanması, "sektörel ve bölgesel öncelikler/farklılıklar" dikkate alan bir sanayileşme planının hayata geçirilmesi gereklidir. Bu planlama kurgusu kuşkusuz toplumsal refah açısından önem taşıyan ve istihdam yaratan, bakım, eğitim ve sağlık hizmetleri sektörlerini de kapsamalıdır.

Yoksulluk ve sosyo-ekonomik eşitsizlikler kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikleri daha da derinleştirmekte, özellikle kadınlar açısından erkeklerinkinden daha yüksek olan işsizlik oranları onları insana yakışan işlerde çalışma imkânlarından yoksun bırakmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve bakım ihtiyacı içindeki toplumsal kesimlerin yaşam kalitesinin artırılması gibi sosyal hedeflerin ötesinde, ekonomik alanda milyonlarca yeni iş yaratma, işsizliği azaltma, işgücüne katılımı artırma, yoksulluğu azaltma ve eşitlikçi büyümeyi destekleme potansiyeli göz önünde bulundurularak, bu alanlardaki yatırımlar mali politikaların oluşturulmasında bir hedef olmalıdır.

4. KAMU GİRİŞİMCİLİĞİ, YENİDEN

Zaman içinde özelleştirilen ya da kamu tarafından terk edilen alanların ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Et ve Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu, Türkiye Gübre Fabrikaları gibi tarımsal sanayinin girdi kısmını örgütleyen, düzenleyen, geliştiren kurumlar; PETKİM, Demir Çelik Fabrikaları (ERDEMİR ve İSDEMİR), SEKA gibi sanayinin en fazla ihtiyaç duyduğu ara malı üreten işletmeler; TEK, TELEKOM gibi enerji ve iletişim kuruluşları; kapatılan ya da işlevsizleştirilen özel ihtisas bankaları (Eti-bank, Sümerbank, Halk Bankası, Ziraat Bankası, Emlak Bankası) yanı sıra Devlet Yatırım Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası gibi yatırımcı kamu kuruluşlarının finansmanında yol gösterici, belirleyici olan finansman kuruluşları yeniden kurulmalı, devletleştirilmeli ya da işlevsel hale getirilmelidir.

4.1 Yalnızca Sanayide Değil, Kamu Çıkarı ve Toplum Yararı Olan Her Alanda Planlama

Kuşkusuz, yalnızca sanayi planlamasıyla ve onu da belirli sektör, belirli bir finansman aracı, birkaç destek unsuru seçerek yapmak ve bu şekilde ülke kalkınmasını gerçekleştirmek mümkün değildir. Sanayi; madencilik, maden alanları ve çevre ilişkisi; enerji, enerji güvenliği; tarım, tarımsal ürün deseni, tarımsal girdi politikası; su kaynakları; işgücü, sendikalaşma, ücret politikası; okul öncesi eğitimden başlayarak tüm kademelerde nitelikli eğitim (ve meslekî ve teknik eğitim), üniversiteler; toplumsal cinsiyet eşitliği ve bakım ihtiyacı içindeki toplumsal kesimlerin yaşam kalitesinin artırılması gibi sosyal hedeflerin ötesinde, ekonomik alanda milyonlarca yeni iş yaratma, işsizliği azaltma, işgücüne katılımı artırma, yoksulluğu azaltma ve eşitlikçi büyümeyi destekleme potansiyeli göz önünde bulundurularak, bu alanlardaki yatırımlar mali politikaların oluşturulmasında bir hedef olmalıdır.

Yukarıdaki konularla birlikte kamu yönetimi, sağlık politikaları, maliye politikası, para politikası..., tüm bunlar sonuç olarak planlama kavramının içerdiği disiplinlerle ilişkilidir. Ağrı kesiciler tedavi edici değildir, semptom gidericidir. Bünyesel hastalıklara çözüm aramadan, vücudun sıhhatini sağlamadan "neresi ağrıyorsa oraya ilaç sürelim" mantığı ile her-

hangi bir soruna çözüm bulunduğu görülmemiştir. Unutmayalım ki, “teşhis, tedaviden önce gelir”.

Yukarıdaki cümleden olmak üzere 40 yıl önce başlayıp, her 10 yılda bir yeni bir nakarat eklenerek bugüne kadar gelen “rekabet, rekabetçilik, ihracata dayalı büyüme, devletin piyasadan çekilmesi, özelleştirme, bağımsız kurullar yoluyla piyasaları düzenleme, serbest piyasanın ve dışa açılmanın hikmeti, küreselleşme, küresel tedarik zincirlerinde yer edinme vb...” şarkısının yeni bir özellik getirmediyi zaman içinde yaşadık, gördük, görüyoruz. Bu şarkının bir mutlu sonu yok, belirli yerlerde nakaratı var, belirli yerlerde de “olmadı baştan alalım” tekrarı...

4.2. “Kaynak Yok, Zaten Borçluyuz” Bir Mazeret Değildir

Türkiye’de son yıllarda tartışılan kamuda kaynak sorununun çözümü zor değildir. Dolaylı ve dolaysız vergilerdeki adaletsizliklerin giderilmesi, kayıt dışı ekonominin vergilendirilmesi, kamunun savurgan harcamalarının, döviz endeksli KÖİ projelerinin, bütçe büyüklüklerinde önemli bir yer tutan döviz endeksli faiz ödemelerinin, gelir ve kurumlar vergisinde istisnalar ve muafiyetlerin durdurulması ile Türkiye’nin açık ve borç sorunu kalmayacaktır. Böylece eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal yardımlar başta olmak üzere tüm kamusal yükümlülükler yerine getirilebilecektir. Gerek böylesi bir yönetimin benimsenmesi; gerekse mevcut durumun sürdürülmesi tamamen siyasi tercih konusudur.

4.3. Çıkış Yolu

Mevcut durumdan çıkış yolu, yıllardır dile getirdiğimiz üzere; emperyalizmden ve piyasa güçlerinden bağımsızlığı sağlayacak bir siyasi iradenin oluşumu; kamucu toplumcu planlama-kalkınma politikaları ve her alanda kamusal katılım ve denetim ağlarının hâkim olmasında, bu yöndeki bir demokratikleşme ve halk egemenliğinin tesis edilmesinden geçmektedir. Kamucu toplumcu radikal bir planlama uygulaması, sosyal adaleti ve sosyal değişimi hedefleyecektir. Bu kapsamda doğru bir ekonomi, sanayi ve kalkınma politikasının doğa, toplum, planlama, ekonomi, siyaset, devlet ilişkilerini yeniden düzenleyen uzun erimli bir toplumsal dönüşüm içeriğiyle ele alınması gerekir. Dolayısıyla sanayileşme, planlı ve uzun erimli bir toplumsal kalkınma ve demokratikleşme bağlamı içinde ele alınmak durumundadır. Bu kapsamda kamu mülkiyetinin yaygınlığı, kamu ekonomisinin kapsamı, kamusal ve sosyal hizmet alanının genişliği ve etkinliği, planlamanın başarılı olmasında ve toplumsal gönencin oluşturulmasında kullanılabilecek en önemli araçlardır.

5. ULAŞIM

5.1 Genel Yaklaşım

21. yüzyıl dünyasında sosyal ve ekonomik yaşamı canlı ve dinamik tutabilmenin önemli şartlarından biri de ulaşım hizmetleridir. Ulaşım hizmetleri; çağdaş teknolojileri kullanmalı, tarihe, doğaya ve çevreye duyarlı olmalı, uluslararası kurallara uyumlu, hızlı ve güvenli taşıma türleri arasında dengeyi sağlayabilen, insan merkezli, çağdaş bir içerikte olmalıdır.

Kentleşme oranının artması toplumun ekonomik ve sosyal gelişmişliğinin göstergelerinden biri olarak değerlendirilirken, aynı zamanda ulaşım alanında en modern, en gelişmiş araçlara ve uygulamalara sahip olmak ve bu alandaki teknolojik yeniliklere ayak uydurmak da ekonomik kalkınmışlığın bir gereği olarak görülmektedir. Hızlı kentleşme, sanayileşme ve nüfus artışı, ulaşım alanına etki etmekte ve sorunlar da yaratmaktadır. Ulaştırma bir hizmet türü olup, üretimi ve topluma sunumu aynı anda gerçekleşir. Bu hizmetin ihtiyaç duyulduğunda kullanılmak üzere depolama olanağı bulunmadığı gibi; diğer sektörlerin gereksinimi ile toplumsal gereksinimler doğrultusunda üretilme ve anında sunulma zorunluluğu vardır. Dolayısıyla; bir anlamda hareket ve hareket güvenliği olarak da tarif edilen ulaşım da bir karşılığı olan talebin doğru tanımlanması da bir zorunluluktur. Ulaşım da arz ve karşılığı olan talep hayata geçirilirken bu potansiyelin bir ulaşım planlaması ve politikası da mutlaka olmak zorundadır. Diğer bir ifade ile bütün ihtiyaçlar, kaynaklar, ilişkiler doğru planlama, politika, strateji ve uygulamalarla hayata geçirilmek durumundadır.

Ulaşım hizmeti, kendi başına bir ekonomik faaliyet olmakla beraber diğer sektörlerle de yakın ilişkisi vardır ve ekonomide taşıma başlı başına bir maliyet unsurudur. Ulaşım hizmetinin; doğru planlanmış, yeterli altyapısı olan, hızlı, güvenli ve kombine taşıma türlerinin kullanıldığı ekonomik bir taşıma türü olarak hayata geçirilmesi, hizmet sunduğu sektörlerle avantaj sağlayarak ekonomiyi olumlu yönde etkiler.

Dünyada genellikle yük ve yolcu taşımacılığında, toplu ulaşım araçlarının kullanılmasına ilişkin seçenekler söz konusu iken, ana ulaşım türlerinden biri olan karayolu taşımacılığı; modlar arasında kesintisiz taşımaya olanak vermesi, esnek yapısı, hızı ve modlar arası geçişlere uyumlu olması nedeniyle tercih edilmesine ve bu ulaşım türünün giderek gelişmesine olanak vermiştir. Kara ulaşımının kullanılma oranı ve nüfusa göre hızla artan otomobil sayısı, yeni altyapı gereksinimlerine neden olmaktadır. Gerçekleştirilen ve planlanan ulaşım altyapı

yatırımları ile artan maliyetler trafikte tıkanıklıkları ve yeni problemleri önleyememektedir. Bu durum sonsuz bir sarmal anlamına gelmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerle, geri kalmış ülkelerde hem ekonomik yetersizlikler, yetersiz altyapı ve ulaşım politikalarındaki olumsuzluklar ulaşımı içinden çıkılmaz hale getirmektedir. Bunlarla beraber kara ulaşımının diğer ulaşım türlerine göre; trafik kazaları, trafik tıkanıklıkları, daha fazla hava ve çevre kirliliği, gürültü, ayrıca tüketilen akaryakıt atıklarının su ve toprak kirlenmesine yol açması, ekolojik dengenin bozulması, yüksek maliyet vb. nedenlerden dolayı gelişmiş ve kimi gelişmekte olan ülkelerin zorunlu olarak diğer taşıma türlerine yönelmesine neden olmuş, kombine taşımaya yönelik planlama çalışmaları ve uygulamaları öne çıkmıştır.

Yalnızca trafik kazalarının yarattığı maddi kayıp, Dünya Bankası verilerine göre, ülkelerin gayri safi milli hâsıllarının %1,5'i ile 2,5'i arasındadır. 2000 yılında AB ülkelerinde meydana gelen karayolu trafik kazalarının doğrudan ölçülebilen parasal karşılığı 45 milyar avrodur. Dolaylı zararlar (fiziksel ve psikolojik) ise bunun 3 veya 4 misli olup toplam zarar 160 milyar avrodur. Ülkemiz için en düşük değer olan %1,5 dikkate alındığında doğan kayıp 2000 yılı için 3 milyar dolar, 2021 yılı GSYH'si dikkate alındığında ise yaklaşık 12,1 milyar dolar olmuştur.

Diğer yandan karayolu taşımacılığının yol açtığı olumsuzlukları asgariye indirmek için, bir yandan karayolunda çalışan araçların kullandığı petrol türevi yakıtlar yerine yeni nesil yenilenebilir enerji türleri araştırılmaya başlanmıştır. Güvenli araç teknolojisi ile güvenli yollar için yol yapım teknikleri geliştirilirken, diğer yandan karayolu taşımacılığına alternatif taşıma türlerinin etkinliği artırılmıştır. Bu doğrultuda, çeşitli ülkelerde, taşıma maliyetleri de göz önüne alınarak, daha ucuz taşıma türleri olan raylı sistemlere ve iç suyolu taşımacılığına ağırlık verilmiş, toplu taşıma ve kombine taşımacılığın desteklenmesi için çalışmalar yoğunlaştırılmış ve hayata geçirilmiştir.

Hemen her ülke için; karayolu, demiryolu, denizyolu, havayolu, suyolu ve boru hatlarının teknik ve ekonomik açıdan uyumlu ve etkin olduğu bir ulaşım sisteminin geliştirilmesi, gerek ülke kaynaklarının rasyonel kullanılması gerekse ulaşımın toplulaştırılması ve toplumsallaştırılması açısından önemlidir.

Gelecekte yük taşımacılığında, düşük maliyetinden dolayı öncelikli olarak denizyolu taşımaları, ikincil olarak da demiryolu taşımaları kullanılacaktır. Modlar arasında kesintisiz taşımaya olanak vermesi, esnek yapısı, hızı ve modlar arası geçişlere

uyumlu olması nedeniyle, olumsuzluklarına rağmen kısa mesafelerde ise yoğunluklu olarak karayolu taşımaları tercih edilebilecektir. Dünyada, büyük oranda yük taşımacılığı birbirini tamamlayan hızlı, ekonomik ve güvenli taşımaya elverişli kombine/intermodal/multimodal sistemlerden yararlanılacaktır. Bu sistemlerde gerektiğinde karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolunun birlikte kullanılması gerekecektir. Son dönemde petrol ve doğalgaz taşımaları için hem uluslararası transit geçişler, hem de ülke içi transferler için yoğun şekilde yeni boru hattı projeleri de uygulamaya sokulmaktadır.

5.2 1923–1950 Yılları Arası Ulaşımın Genel Durumu

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılına gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma, 13 bin 900 km'si stabilize ve şose, 4 bin 450 km'si toprak olan ve 94 adet köprüden oluşan bir yol ağı mevcuttu. 1929 yılında Nafia Vekâleti (Bayındırlık Bakanlığı) içinde günümüzün karayolları teşkilatının çekirdeğini oluşturan Şose ve Köprüler Reisliği kurulmuş ve çıkarılan bir Yol Kanunu ile karayolu çalışmalarına ağırlık verilmiştir. 1923–1947 tarihleri arasında 825 km'si asfalt, 116 km'si parke, geri kalanı şose, tesviye ve ham yol olmak üzere toplam 43 bin 743 km'lik yol ağına ulaşılmış ve 1946 yılında makineli yol yapımına geçilmiştir.

1923 yılında demiryolları hatlarının 4 bin km'si Türkiye sınırları içerisinde kaldığından Türkiye Cumhuriyeti devletine geçmiş, 1924'te Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesi kurulmuş, 1927'de Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi adını almış, 1953'te de Kamu İktisadi Devlet Teşekkülüne dönüştürülerek Devlet Demiryolları İşletmesi adı altında faaliyet göstermeye başlamıştır. 1924–1942 yılları arasında 3 bin 306 km demiryolu inşa edilmiş ve 1950 yılına kadar yolcu ve yük taşımaları ağırlıklı olarak demiryolu ve denizyolu ile gerçekleştirilmiştir. Bu dönem sonunda yolcu taşımalarının %49,9'u karayolu, %42,2'si demiryolu, %7,5'i denizyolu ve %0,6'sı havayolu; ülke içi yük taşımalarının ise %55,1'i demiryolu, %27,8'i denizyolu, %17,1'i de karayolu ile gerçekleştirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonların doğru iktidar, başını ABD'ni çektiği Batı Blokuna yanaşmaya yönelmiş, savaş sonrasında ABD'nin Marshall Planının direktifleri uygulanmaya başlanmış ve Cumhuriyetin ilk döneminde izlenen politikalarından uzaklaşmıştır. 1950'de DP'nin iktidara gelmesi ve NATO'ya üye olunmasıyla, izlenen politikalar bütünüyle değişmiştir.

5.3 1950'lerden Günümüze Genel Durum

1950'li yıllarda, özellikle Marshall yardımının başlaması ile birlikte, stratejik yol yapım konusu

önem kazanmıştır. Marshall planı çerçevesinde Türkiye'ye dayatılan ulaşım politikası uyarınca demiryolları bir kenara atılarak, karayollarına yatırım yapılması öngörülmüştür. İkinci Dünya Savaşından kârlı çıkan otomotiv şirketleri tercihlerinin karayolu ulaşımı olduğunu çok net bir biçimde ifade etmişler ve Amerikan Ford, General Motors ve ABD petrol tekelleri bu politikanın başını çekmişlerdir.

O tarihlerde Amerika Karayolları Genel Müdür Yardımcısı Hilts Türkiye'ye gelerek bir rapor hazırlamıştır. Bu raporunda; "*Kamyonla yük taşıma işinde Amerikan girişimcilerinden mutlaka yararlanın*" önerisinde bulunmuştur. Yine aynı raporda Hilts, denizyollarıyla yapılacak ulaşıma da karşı çıkmış ve Türkiye'ye verilecek kredinin verilmemesi yönünde tavır geliştirmiştir. O tarihlerde Devlet Demiryolları ile ilgili bir lokomotif fabrikasının kurulması da gündemdedir ve Hilts bu fabrikanın da kurulmasını istemez. Geliştirilen yeni dönem ulaştırma politikası ile Türkiye'nin ulaştırma politikası ABD'nin emrine girer.

Bu politika değişikliği ile birlikte, idari alandaki politikalar da değişmeye başlar. "Şose ve Köprüler Reisliği" 1950 yılında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'na bağlı Karayolları Genel Müdürlüğü olarak kurulur. Bu dönemde yoğun makinelik yol yapım çalışmaları başlar. Karayolları Genel Müdürlüğü'nün önceliği NATO "savunma ittifakı" gereksinimlerini karşılayacak yol planlaması yapmaktır. Nitekim ilk planlanan hat İskenderun-Erzurum yol hattıdır. Çünkü bu hat, Sovyetler Birliği'ne karşı bir ikmal hattı olarak planlanmıştır.

1950–1970 yılları arası karayolu altyapısının hızla geliştirildiği dönemdir. 1950'de makine ile bakımı ve yapımı gerçekleştirilen yol uzunluğu 8 bin 24 km iken, üç kattan fazla artarak 1960'da, 33 bin km'ye ulaşmıştır. Keza 1950 yılında her mevsim geçit veren yol uzunluğu 9 bin 624 km iken 1960 yılında 22 bin km'ye çıkmıştır.

1960–1970 döneminde yol yapma politikası, halk tabiriyle "teker dönsün" mantığı ile yazın ve kışın çalışabilecek geometrik ve fiziki standardı düşük yol yapımı olarak gerçekleştirilmiş, aynı dönemde asfalt kaplamasına da önem verilmiştir. 1970 yılı sonlarında mevcut yol durumuna baktığımızda; devlet ve il yolu ağında bulunan 59 bin 469 km'lik yolun 48 bin 125 km'lik kısmının üstyapısı tamamlanmış olup, bunun 19 bin km'lik kısmı asfalt kaplanmıştır.

1970'li yıllarda karayollarının fiziki standartları yükseltmeye çalışılmış ve toplam yol ağının %32'si asfalt kaplama haline getirilmiştir. Bu dönemde ulaştırma yatırımlarında en büyük payı karayolları yatırımları almıştır. 1980 yılından itibaren genel bütçe içerisinde

deki karayolu yatırımları payı düşmüş buna rağmen karayolu yük ve yolcu taşımacılığındaki artışlar hız kesmemiştir. 1980'li yıllarda 34 bin km'si asfalt olan 62 bin 500 km'lik bir karayolu ağına ulaşılmıştır.

Demiryolu altyapı ve işletme yatırımlarına göre, daha düşük yatırım tutarlarına ihtiyaç duyması, karayolu altyapı yatırımlarını daha cazip hale getirmiştir. Marshall yardımları ve 1970'ten sonra gelişmeye başlayan otomotiv sanayiinin tetiklemeyle karayolu yük ve yolcu taşımacılığında diğer taşıma türlerine aleyhine, karayolu taşımacılığı lehine dengelessiz artışlar başlatmıştır. 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren petrol fiyatlarının artması ve çıkan kriz ile birlikte petrole dayalı ulaşım politikalarını uygulayan ülkeler bu politikalarını gözden geçirmeye ve değişiklikler yapmaya başlamıştır. Özellikle petrol yoksulu ülkeler, petrolden bağımsız ulaşım planlamalarına yönelirken petrol zengini ülkeler ise petrol tüketimine dayalı ulaşım politikalarını teşvik etmeye devam etmişlerdir.

Ülkemizde tam da bu dönemde; petrol tüketimine dayalı ve 1950'li yıllardan beri uygulanan tek tercihli karayolu ulaşım politikalarının radikal bir şekilde diğer ulaşım sistemlerine dönüştürülmesi gerekirken; yatırımlar ağırlıklı olarak karayolu ulaşımına yönelmiştir. 1980 askeri darbesi, mevcut ekonomik yapının serbest piyasa ekonomisine dönüştürülmesi sürecini hızlandırmıştır. Ülke pazarının uluslararası pazarlarla bütünlenerek emtia nakliyesinin kolaylaştırılması amacıyla, 1980'li yıllarda transit yol yapımına yönelinmiştir. Bu çerçevede ülkemiz ve 8 Batılı ülke; azalan iş hacimlerini geliştirebilmeyin yolu olarak TEM (Trans European Motorways) idaresi adı altında birleşerek 3 bin 600 km'lik kısmı ülkemizde olmak üzere 9 bin km'lik bir otoyol projesi geliştirerek uygulamaya koymuştur.

1970'li yıllarda motorlu taşıt sanayiinin kuruluşu ile trafiği yoğun olan yollarda ve büyük kentlerin çevrelerinde yüksek standartlı, çok şeritli ekspres yollar ve otoyolların yapımı gündeme gelmiştir. İstanbul Çevre Yolu ve İstanbul-İzmit Ekspres Yolu inşa edilmiş, 1. Boğaz Köprüsü 1973 yılında trafiğe açılmıştır. 1980'li yıllarda, Gebze-İzmit, Tarsus-Pozantı, Kapıkule-Edirne otoyolları inşa edilmiş, 1988 yılında Fatih Sultan Mehmet Köprüsü hizmete sunulmuştur. 90'lı yıllarda otoyol yapım çalışmalarına devam edilerek, 1990 yılında 241 km olan toplam otoyol uzunluğu, 2000'de 1.674 km'ye, 2002 yılında 1.714 km'ye ulaşmıştır.

AKP'nin iktidara gelmesiyle, 2003 yılı başında hazırlanan Acil Eylem Planı ile karayolu ulaşımında kapasite yetersizliği, ulusal ve uluslararası ağ bü-

tünlüğü ve trafik güvenliği esas alınarak bölünmüş yol çalışmalarına hız verilmiştir. 30 Ağustos 2007 tarihinde Karayolları Genel Müdürlüğü, Ulaştırma Bakanlığına bağlanmıştır.

5.4 Rota Değişikliği

2010'lu yıllarda, karayolu ağının kamu kaynaklarının yanı sıra alternatif finans yöntemleri kullanılarak geliştirilmesi iddiasıyla; Kamu-Özel Sektör İşbirliği (KÖİ) modeli olan Yap-İşlet-Devret sistemi hayata geçirilmiştir. Yap-İşlet-Devret sistemiyle yapımına başlanan projelerden İstanbul-İzmir Otoyolu'nun tamamı 2019 yılında, Menemen-İzmir-Çandarlı Otoyolu ve Ankara-Niğde Otoyolu 2020 yılında; Kuzey Marmara Otoyolu ise 38 km'lik Başakşehir-Bahçeşehir-Hadımköy kesimi dışında 2021 yılında hizmete açılmıştır.

2022 yılında ise Yap-İşlet-Devret yöntemiyle inşa edilen 1915 Çanakkale Köprüsü ve Malkara-Çanakkale Otoyolu hizmete girmiştir. Aydın-Denizli Otoyolu, Kuzey Marmara Otoyolu'nun Başakşehir-Bahçeşehir-Hadımköy kesimi, Mersin (Çeşmeli)-Erdemli-Silifke-Taşucu Otoyolu'nun Çeşmeli-Kızkalesi kesiminde yapım çalışmaları devam etmektedir.

Karayolları Genel Müdürlüğü; 01.01.2023 itibarıyla 3.633 km otoyol, 30.940 km'si devlet yolu, 34.116 km'si il yolu olmak üzere, 68.699 km yol ağına sahiptir. Bu yol ağının 3.633 km'si otoyol olmak üzere toplam 28.906 km'si (%42) bölünmüş yoldur.

ANAP iktidarları döneminde inşa edilen Karadeniz otoyolu, yol üzerindeki sahil kentlerinin denize erişimini kesmiş ve Karadeniz'in boğazına batan bir hançer olmuştur. Bu dönemde İstanbul-Ankara otoyolu, Tarsus-Adana üzerinden Gaziantep'e ulaşmıştır.

Otoyol, geometrisi itibarıyla yüksek standartlara sahip, giriş ve çıkışı tam kontrollü bir hız ve konfor yoludur. Bu yol, özel oto sahiplerine hizmet eden, otomobil endüstrisinin itici bir güç olduğu ülkelerin bulunduğu pratik bir çözümdür. Oysa yapılan yeni yollar trafikte geçici olarak rahatlama yaratırken; aynı zamanda hızla artan otomobil arzı ve sahipliği ile artmaya devam eden kara yük taşımacılığının, tekrar trafik sıkışıklığı yaratacağı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla 1960'lı yıllara kadar Batı'da yanlış bir şekilde "özgürlüğün ifadesi" olarak görülen otomobil ve lastik tekerlekli ulaşım vasıtaları, günümüzde ulaştırmanın ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Ayrıca artan trafik sıkışıklıklarında otomobil ve lastik tekerlekli ulaşım araçları, problem olmaya devam etmektedir.

Bu dönem, taksirli suç değil adeta planlanmış cinayet olan hızlandırılmış tren kazaları ile yaşanan dramaların yanı sıra, kamu aleyhine çalışan Yap-

İşlet-Devret'lerin, KÖİ'lerin tüm ballı ihaleleri almaları nerede ise yasal zorunluluk haline getirilmiş "en fazla müsaadeye mazhar" firmaların biçimlendirdiği kara bir dönem olarak anılacaktır.

Otoyol yapım politikası, ulaşımaya ayrılan kaynakların çok büyük bir bölümünü yutmuştur. Trafik sorununun trafik sıkışıklığına endekslenmesi ve çözüm yolu olarak da özel otomobillerin hareketini kolaylaştıracak yeni yolların inşa edilmesi, raylı sistemlerin devreye sokulmamasına veya başlamış olan projelerin bitirilmemesine yol açmıştır. Örneğin Hanlı-Bostankaya arası 44 km'lik hat 16 yılda bitirilmiş; 10 km'lik İzmit kent içi geçişi 30 yıldır yapılmamış ve en önemlisi 1976 yılında yapımına başlanan ve 1986 yılında bitirilmesi gereken "İstanbul-Ankara Sürat Demiryolu Projesi" 7 yıllık bir çalışmadan ve 400 milyon dolar masraftan sonra 1983 yılında iptal edilmiş ve onun yerine otoyol yapılmıştır.

AKP iktidarı, iktidara yakın müteahhitler eliyle araç geçişi garantili otoyol, köprü, tünel uygulamalarına ağırlık vermiş, Osman Gazi Köprüsü, Çanakkale Boğazı Köprüsü, İstanbul-İzmir, Kuzey Marmara Otoyolu vb. projelere, yeterli ihtiyaç olmadığı halde yüksek yolcu garantili Afyon Zafer, Tokat, Rize vb. havaalanları yapım projelerine yönelmiştir.

Demiryollarında, 2010 yılı konvansiyonel hat uzunluğu 11 bin 052 km iken bu değer 2022 sonunda ancak 11 bin 668 km olmuştur. 2014 yılı sonu itibarıyla de, 1.213 km olan hızlı tren hat uzunluğu da, dokuz yılda yalnız 247 km artarak 1.460 km olmuştur. Her yıl inşa edilen hızlı tren hattı 27,4 km'dir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1924-1943 arası on dokuz yılda 3 bin 306 km konvansiyonel demiryolu hattı inşa edilmiştir. 80-100 yıl önce yılda 174 km demiryolu hattı inşa edilirken, bugünkü iktidarın karnesinde yılda 76 km yazmaktadır. Bu rakamlar, iktidarın bu konudaki ilgi, bilgi, beceri ve yeteneklerinin ne düzeyde olduğunu ortaya koyuyor. Aynı zamanda iktidarın demiryollarına ne kadar uzak olduğunu, betonun yanı sıra asfalt tutkunu olduğuna da işaret etmektedir.

Uygulanan bu ulaşım politikaları sonucu, karayolu ulaşımına verilen öncelikten kaynaklanan yatırımlarla ülkenin mali kaynakları doğru kullanılmamıştır. Karayolu ulaşım altyapısına yönelik mali planlama yapılmamış, yatırım bütçeleri bu plan doğrultusunda oluşturulmamıştır. Otoyol yapım projelerinin yapılabilir olup olmadığı yeterince değerlendirilmeden, uluslararası finans kuruluşlarının kredileri ve kamu bankalarının garantileri ile gerçekleştirilmiştir Araç garantili otoyollar hâlâ olması gereken kapasite kullanımına ulaşamamış, yapılan yatırımlarla il-

gili ekonomik döngü ülkemizin ve yurttaşların değil, araç, yolcu ve kâr garantisi verilen şirketlerin çıkarları doğrultusunda işlemiştir.

Diğer yandan büyük kentlerde kent içi ulaşımlarda problemleri çözmek için toplu taşımacılık yerine tünel geçişleri, alt ve üst geçitler, abartılı yeni güzergâhlar ve çevre yolları ile palyatif çözümler üretilerek kent dokusu bozulmakta ve araç odaklı bir ulaşım anlayışına yönelinmektedir. Bu yaklaşım, ülkemizde hâlâ ulaşım sorunu ciddiyetinin kavranmadığını ve ulaşım güvenliği ile ilgili sorunların devam ettiğini göstermektedir.

Bugün dünyada kent içi ve kent dışı taşımacılığın birbiriyle uyumlaştırıldığı, denizyolu, havayolu, karayolu, demiryolu ve boru hatları ile yapılan taşımacılığın birlikte değerlendirildiği, taşımacılıkta oluşan taleplerin alternatifleriyle birlikte ele alındığı ve toplu taşımacılığı birincil kılınan ulaşım politikalarının uygulandığı görülmektedir. Ülkemizde ise yük ve yolcu taşımacılığındaki talepler; tüm ulaşım çeşitlerini kapsamayan, toplu taşımacılığı birincil kılmayan yatırım politikaları ile çözülmeye çalışılmaktadır.

Gerçek şu ki: Demiryollarının atıl duruma düşmesinin en önemli nedeni dışa bağımlı ulaşım politikalarıdır. Kaynaklarını karayolları yapımına ve dolayısıyla uluslararası petrol ve otomotiv tekellerine akıtmayı seçen, demiryolu ve denizyolu taşımacılığını geriletken ulaşım politikaları terk edilip, öncelik ve ağırlık toplu taşımaya, raylı sistemlere, hızlı ve yüksek hızlı demiryollarına ve denizyollarına verilmedikçe doğru bir ulaşım sistemine geçiş mümkün olmayacaktır.

Kent içi ulaşımda yurttaşların kullandığı ulaşım araçları nicelik ve nitelik olarak yetersiz ve çağdaş konfordan uzaktır.

Gerek kentsel, gerekse kentler arası ulaşımda ulaşım giderlerinin yüksekliği nedeniyle “çağdaş yaşamın temel bir unsuru olan ulaşım hakkının” kullanımı sınırlandırmakta ve yurttaşlar ciddi sıkıntılar yaşamaktadır.

-Kent içi ulaşımda raylı sistemler yerine bireysel oto sahipliğini özendiren ve özel otomobil, dolmuş, otobüs vb. motorlu araç egemenliğini dayatan otomotiv sanayi dayatmaları mevcuttur.

- Merkezi idarenin kent içi ulaşımda yerel yönetimleri devre dışı bırakan plansız raylı sistem projeleri, sorunların çözümünü daha da çetrefilleştirmektedir.

5.5 Nelere Son Verilmeli, Neler Durdurulmalı?

Kamuya ait limanların, kara, deniz ve havayolu ile ulaşım altyapı ve varlıklarının özelleştirmesine son

verilmeli, kamudan alınanların kamuya dönmesi sağlanmalı ve bu kuruluşların ülke ve toplum yararı doğrultusunda hizmet vermesi sağlanmalıdır.

Özel şirketlere imtiyaz ve haksız kazanç sağlayan Yap-İşlet-Devret vb. projeler başta olmak üzere ilgili yatırımlar derhal durdurulmalıdır.

Kamu yönetimi yönünden, kamu yönetimi ve yüklenicilere müteselsil sorumluluk getiren ve basit maddi hata olarak nitelenmesi mümkün olmayan, aksine bariz bir şekilde yüklenici şirketlere haksız maddi kazanç sağlanması için görev ve yetkiyi kötüye kullanma olarak görülebilecek;

- Tüm sözleşmelerde yer alması olağan olan Fors Major/Zorunlu Haller ile ilgili maddelerde, salgın hastalık, deprem, sel, afet vb. nedenlerle tesisten hizmet alanların sınırlandırabileceği koşullarda garanti edilen yolcu, araç vb. sayılarının uygulanmayacağı vb. hükümlere ve düzenlemelere yer vermemeyi, basit bir ihmal veya unutkanlıkla izah etmeye çalışsan, korona salgını nedeniyle kentler arası ulaşımın sınırlandırıldığı veya toptan yasaklandığı günlerde dahi günlük araç garantili geçiş uygulamasının geçerli olduğunu savunabilenlerin,

- Sözleşmelerde ve sözleşmelere esas tekliflerde yer almamasına karşın garanti edilen araç/yolcu sayılarını ve çalışma sürelerini arttıran hükümleri usulsüz bir şekilde sözleşmeye ekleyip uygulayanların,

- Gerçek verileri saklayan, gizleyen, erişimine imkân vermeyen, yöneltile soruları yanıtlamayan bir yönetim anlayışının egemen olduğu işleyiş ve kurumlar sorgulanmalı, usulsüzlükler içeren sözleşmelerin askıya alınması, dondurulması, durdurulması ve iptali hedeflenmelidir.

Sözleşmelerdeki izahı imkânsız olan ve projeyi yapılabılır göstermek için tanımlanan fahiş araç sayısı vb. çok yüksek garantilerin, işin başında kötü niyet ve fesat olduğunun kanıtı olduğu gerekçesi ile sözleşmelerin iptali süreci başlatılmalıdır.

Yeni havaalanı projeleri dâhil olmak üzere bütün projeler gözden geçirilecek, yakın çevrede ihtiyacı karşılayabilecek havaalanı olan yeni yatırım projeleri iptal edilmelidir.

5.6 Neler Yapılmalı?

Toplam enerjinin beşte biri ulaşım sektöründe kullanılmaktadır. Diğer tarafta, Türkiye'nin birincil enerji kaynakları arzında %28,70'lik payı olan ve tüketimin %90'ından fazlası ithalatla karşılanan ve geçtiğimiz senelerde, her sene 25 milyar dolardan fazla para ödediğimiz petrolün üçte ikisi ulaşım sektörün-

de kullanılmaktadır. Enerjide dışa bağımlılığın en önemli bileşenlerinden birinin, karayollarındaki milyonlarca aracın yakıt tüketimi olduğu da akıllardan çıkarılmamalıdır. İthal fosil yakıtlara bağımlılığın ve karbon salımlarının azaltılması için, ulaşım ve lojistik politikalarında çok ciddi değişiklikler gereklidir.

Bilimsel kıyaslamalar insan ve çevre sağlığı açısından karayoluna alternatif ulaşım modlarını işaret etmektedir. Karayolu taşımacılığı, enerji tüketiminin toplam %82'sini oluştururken, demiryollarının enerji tüketimindeki payı ise %2'dir. Yalnızca bu veri bile, enerji verimliliği ve çevre sağlığı açısından demiryolu taşımacılığının önemini ortaya koymaktadır. Bir elektrikli tren ile 42 km seyahatin sonunda çevreye bir(1) kg karbondioksit yayılırken, aynı mesafede otobüsle seyahatte yayılan karbondioksit miktarı 3,5 kg, otomobil ve uçakta ise 6 kg'dır.

Bu bilimsel kıyaslamalar insan ve çevre sağlığı açısından karayoluna alternatif ulaşım modlarına işaret ederken; bu konuya duyarsız kalınması düşündürücüdür. Oysa insan ve çevre merkezli bir ulaşım sistemi, ekonomik planlamayla refah düzeyini artırırken yaşam kalitesinin ihmal edilmemesini gerektirir. Bu sistemin amacına ulaşmasının yegane yolu; şirket ve kâr merkezli anlayışın yerine kamu yararını esas alan, nefes aldığımız atmosferi, salım (emisyon) değerlerini gözeten bir anlayış hayata geçirilmesidir.

Türkiye'de, yaş ortalaması 14-15 olan 14,7 milyon otomobil, 4,4 milyon kamyonet, 2,1 milyon traktör, 4,6 milyon motosiklet, 934 bin kamyon, toplam 27,5 milyon adet aracı elektrikliye çevirmek gibi, büyük mali kaynakları gerektirecek ve uzun yıllar alacak hayalci yaklaşımlar bir kenara koyulmalıdır. Yüksek dizel yakıt tüketimi olan iş makineleri, şantiye tipi ağır hizmet kamyonları ve kent içi ulaşımında kullanılan otobüs filosunun elektrikliye dönüştürülmesi, bu gruplarda elektrikli araçların ağırlık kazanması hedeflenmelidir.

Özel oto sahipliğini özendiren bireysel taşıma sistemleri yerine, kent içi ulaşımında, yürüyüş ve bisiklet yollarını, elektrikli raylı toplu taşımacılığı, kentler arası ulaşım ve lojistikte raylı sistemleri ve deniz taşımacılığını başat hale getirecek politika ve uygulamalara bir an önce yönelmek zorunludur. Üç tarafı denizlerle kaplı ülkemiz, Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki gibi yüzünü tekrar denizlere dönmelidir. Yurttaşlar, denizlerden dinlenme, eğlenme amaçlarıyla azami ölçekte yararlanabilmeli; sahil kentlerinin semtlerini, kent ölçeğinde kentleri birbirleri ile bağlayan düzenli deniz ulaşımı hizmetleri tesis edilmelidir.

- Sahil kentleri arasında yolcu ve yük taşımacılığı ivedilikle tekrar hayata geçirilmeli,

- İhraç ve ithal edilen malların deniz yoluyla nakliyesi için yabancı armatörlere milyarlarca dolar ödemesine son verilmeli ve emtianın yerli armatörler ve Türk bayraklı gemilerle taşınması için yerli deniz taşımacılığı ve gemi işletmeciliği geliştirilmeli,

- Türkiye'de özel ve yabancı şirketlerin denetimi altındaki liman işletmeciliği irdelenmeli, sektörde millileştirme ve kamulaştırma programları kurgulanmalı ve uygulanmalı

- Yeni yolcu, lüks yolcu gemisi, dökme yük ve konteynır limanlarının yer ve yapım zamanları planlanmalı ve Mersin Konteynır Limanı vb. gibi, bölgenin ve ülkenin lojistik kapasitesini artırıcı inşaatlara zamanında başlanmalı,

- Tersane, gemi bakım onarım yenileme vb. yatırım yerleri, yöre halkının ve yerel inisiyatiflerin görüş ve olurları alınarak, kamu eliyle planlanmalı ve yapılmalıdır.

ABD ve NATO'nun saldırgan politikaları nedeniyle, Karadeniz bir barut fıçısına dönmektedir. Ülke ve ulaşım güvenliği için; Karadeniz'de Deniz Kuvvetleri Komutanlığının yeni deniz üsleri, askeri gemi bakım onarım tersaneleri planlanmalı ve yapımına yönelmelidir.

Ülke güvenliği için tehdit unsuru olma riski taşıyan uluslararası boru hatlarının (TANAP, BTC, Türk Akım vb.) millileştirilmeli, ulusal ve kamusal denetim altına alınmalıdır.

Ulaşımında enerji verimliliği çalışmalarının, çevresel etkiler de dikkate alınarak, ilgili tüm alanlarla bir arada ve bir bütün olarak değerlendirilmesini sağlayan ulusal bir politika içinde sürdürülmesi esas alınmalıdır.

Ulaştırma master planlarında, birim enerji tüketimi daha düşük olan sistemlere (demiryolu ve denizyolu) öncelik verilmesi, mevcut sistemlerin kapasitelerinin tam olarak ve verimlilikleri geliştirilerek kullanılması hedeflenmelidir. Ulaşım, taşıma ve otomotiv sektörüne ilişkin mevcut yasalar bu esaslar doğrultusunda gözden geçirilmelidir.

Ülkenin ve kentlerin kaderini etkileyecek büyük projeler ilgili tüm kesimlerin, meslek odaları, bilim insanları, üniversiteler, yerel idareler, kamu kuruluşları, yurttaş inisiyatiflerinin vb. bilgi ve erişimine sunulmalı, tüm bu tarafların tartışma ve karar süreçlerine katılımları sağlanmalıdır.

Güvenli, konforlu, hızlı, çevre dostu olan, dışa bağımlılık yaratmayan, enerji savurganlığına neden olmayan, ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınmasının lokomotifleri olan ulaşım türlerinden Demiryolu, Denizyolu, Havayolu, Karayolu ile birlikte yük taşı-

macılığında boru hatları gibi alternatifler de kullanılarak değişik ulaşım alternatifleri yaratılmalıdır.

Yatırımları süren hızlı tren yolu projeleri gözden geçirilmeli, proje ve güzergâh hata ve eksiklikleri giderilmeli, bütün hatların elektrifikasyon ve sinyalizasyon sistemleri tamamlanmalı, yüksek hızlı tren projelerine ağırlık verilirken yine elektrikli sistemle çalışan kentler arası hızlı tren uygulamalarıyla, yolcu ve yük taşımacılığı da geliştirilmelidir.

Demiryollarında yapılacak geliştirme ve yeni yatırım çalışmaları kamu eliyle yapılmalı, TCDD'yi bölme küçültme girişimleri sonlandırılmalıdır.

Raylar, yük ve yolcu vagonları, lokomotifler, elektrifikasyon, sinyalizasyon, istasyon altyapı, haberleşme sistemleri vb. tüm unsurlarıyla raylı sistemlerin tüm bileşenlerinin Eskişehir, Adapazarı, Sivas vb. kentlerde bulunan mevcut ve ciddi bir teknik bilgi ve deneyimi olan kamu sanayi kuruluşlarının üzerinde temellenen yerli sanayi kuruluşlarının oluşturacağı kümelenmeler tarafından imal ve temini hedeflenmelidir.

6. KAMUCU, TOPLUMCU BİR DÖNÜŞÜM VE KALKINMA İÇİN NE ÖNERİYORUZ?

6.1. Demokratik Katılımcı Planlama

Eşit, özgür, adil, dayanışmayı önemseyen demokratik bir toplum ve refah içinde yaşanacak bir ülkeye ulaşmak için;

- Yurttaşlarına ve ülkesinde yaşayan insanlara insan onuruna yakışır bir refah ortamı (beslenme, barınma, eğitim, sağlık vb. hizmetler) sağlayan;
- Büyüme ile istihdamı ve adil bölüşümü kurgulayan;
- Bölgeler arasındaki eşitsizliği ve emekçi kesimler aleyhine olan gelir dağılımını gidermeyi amaçlayan;
- Temel bilimler alanındaki araştırmaları, teknoloji geliştirmeyi ve nitelikli üretimi temel alan bir sanayi-yi geliştirmeyi hedefleyen;
- Gelir-hizmet adaletini sağlayarak gelir, servet ve harcama-hizmet unsurları temelinde hakça vergi toplayan ve hizmet sunan;
- Eğitim, sağlık, enerji, ulaşım, konut vb. hizmetlerinin kamu hizmeti niteliğini vurgulayarak kamu eli ile verilmesini öngören bir kalkınmayı gerçekleştirebilmek ve buna uygun kamu yönetimi sistemi oluşturabilmek için

emekten yana halkçı bir devlet mekanizması tesis edilmelidir.

Bu kapsamda, kamu kuruluşları yeniden yapılanmalıdır ve bu yeni kurumsallaşmanın önemli bir

bileşeni olarak Türkiye Planlama Kurumu (TPK) kurulmalıdır.

Çalışmalarında ülkenin bütünlüğünü ve toplumun yararını esas alan, merkezi/ulusal/bölgesel planların hazırlanması sürecinde; yerel toplulukların özgül koşullarını, ihtiyaçlarını ve taleplerini merkeze aktarmasına, anlatmasına imkan veren, uzmanlarını göndereceği ve başta emek ve meslek örgütleri olmak üzere toplumun örgütlü temsilcilerinin yanı sıra genellikle görüşlerini, sorunlarını ve taleplerini ifade etme, kamu yönetimine sorunlarını ve taleplerini bildirmelerine imkan tanınmayan, kadınlar, engelliler, işsizler, yaşlılar, bakıma muhtaç olanlar, cinsel yönelimleri nedeniyle şeytanlaştırılan vb. sesini duyuramayan toplumsal kesimlerin de, dertlerini dile getirebilecekleri, geniş katılımlı toplantılara göndereceği temsilcilerin, yurttaşların sorunlarını ve beklentilerini empati ile dinleyerek raporlaştıracakları ve üst yönetimlere aktaracakları kamucu bir planlama yapılanması ve işleyişi öngörülmelidir.

TPK'nin, il, bölge ve ülke düzeyinde yapacağı tüm çalışmalara, yerelden merkeze doğru geniş katılımlar sağlanmalıdır.

Strateji belgeleri ve planları, mevzuat, yol haritaları, eylem planları vb. belgeleri; mutlaka demokratik, katılımcı ve şeffaf bir anlayışla hazırlanmalıdır. Bu çalışmalara ilgili kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin yanı sıra üniversitelerin, bilimsel araştırma kurumlarının, meslek odaları ve örgütlerinin, uzmanlık derneklerinin, sendikaların, tüketici ve çevre örgütlerinin ve yatırımların yapılacağı bölgelerde yaşayan halkın temsilcilerinin etkin işlevsel katılım ve katkıları sağlanmalıdır.

Demokratik planlama kurgusu ve işleyişi kapsamında, kamu bütçesinin gelir ve harcama kalemlerinin belirlenmesi süreçlerinde de; yurttaşlar ile emek ve meslek örgütleri görüş ve önerilerini bildirmeli ve söz sahibi olmalıdır.

Kamu yönetimi yurttaşların bilgiye erişimini kolaylaştırıcı önlemler almalı, çalışmaların şeffaf ve erişilebilir olmasını sağlamalıdır.

6.2. Kamucu, Toplumcu Bir Dönüşüm ve Kalkınma İçin Ne Öneriyoruz?

- Özelleştirme İdaresi Başkanlığını kapatıp, Kamu-laştırma İdaresi Başkanlığını kurmayı,
- İşlevleri düzenleme ve uygulamalarda yurttaşların değil, şirketlerin çıkarlarını korumak olan EPDK, EPIAŞ vb. kurumları kapatmayı,
- Temel sanayi dallarında özelleşen kamu kuruluş-

larını (rafinerileri, petrokimya, demir çelik vb.) tekrar kamuya döndürmeyi,

- Bir adım daha atarak, yeni kamu iktisadi teşebbüslerini sektör temelli olarak kurmayı;

- Elektrik, petrol ve doğalgaz üretimi, iletimi ve dağıtımı, petrol rafinerileri ve petrokimya kompleksleri, ileri teknoloji demir çelik tesisleri, toplum, kamu ve ülke yararlı büyük ölçekli madencilik projeleri, kamusal eğitim, kültür, sağlık ve spor kurum ve tesisleri, kamusal ulaşım ve iletişim sistemleri, kurumları ve şebekeleri, sağlıklı kentsel gelişim ve toplu konut uygulamaları, sosyal güvenlik sistemi ve kurumlarını kamu tarafından tesis etmeyi ve çalıştırmayı,

- Temel gıda ve ihtiyaç maddelerinin üretimini, teminini, satışını ve dağıtımını kamu eliyle sağlamayı,

- Bütün ülkede güçlü lojistik altyapısı ile etkin, sabit ve gezici yaygın satış noktaları ile doğrudan, internet alışverişi ile uzaktan, gel-al yönteminin yanı sıra kapıda teslim şekliyle de; tüm yurttaşlara hizmet verecek, temel gıda ve ihtiyaç maddeleri ile çeşit fazlalığı ile değil, sağlamlığı ile öne çıkan giyim eşyaları ve ayakkabıların da temin edilebileceği modern bir Sümerbank'ı kurmayı,

- Sümerbank'ın yanı sıra, Et ve Balık Kurumu, Süt Endüstrisi Kurumu, Çay-Kur, Türkiye Şeker Fabrikaları, SEKA gibi temel ihtiyaç maddelerini üreten kuruluşları,

- Türkiye Gübre Fabrikaları, Türkiye Yem Sanayi gibi tarımsal sanayinin girdi kısmını örgütleyen, düzenleyen, geliştiren kurumları,

- PETKİM, TÜPRAŞ, Demir Çelik Fabrikaları (ERDEMİR ve İSDEMİR), Seydişehir Alüminyum, Karadeniz Bakır gibi sanayinin en fazla ihtiyaç duyduğu ara malı üreten işletmeleri,

- PTT, TELEKOM gibi iletişim kuruluşlarını,

- Elektrik üretimi, iletimi ve dağıtımının yanı sıra mühendislik, müşavirlik hizmetleri verecek ve sektör ihtiyacı olan ve yurt içinde üretilmeyen ürün imalatına da yönelecek Türkiye Elektrik Kurumu'nu,

- Petrol ve doğalgaz arama, üretim, rafinaj, iletim faaliyetlerini, olumsuz çevresel etkileri en düşük düzeyde tutarak dikey bütünleşmiş bir yapıda sürdüreceği, dağıtım ve satış faaliyetlerinde de bulunabilecek bir kuruluş olarak TPAO ve BOTAŞ'ı da bünyesine alacak Türkiye Petrol ve Doğalgaz Kurumu'nu (TPDK), kurmayı ve kamu eliyle faal hale getirmeyi,

- Kapatılan ya da işlevsizleştirilen özel ihtisas bankalarını (Etibank, Sümerbank, Emlakbank, Turizm

Bankası vb.) kamu kurumlarının yatırımlarının finansmanında yol gösterici, destekleyici olarak hizmet verecek kamu finansman kuruluşları olarak yeniden işlevsel hale getirmeyi ve toplum yararı doğrultusunda çalıştırmayı öngörmeliyiz.

Diğer sosyal fayda yaratan alanlarda da oluşturulacak güçlü kamusal kuruluşlar ve yapılar yoluyla, kamunun tekrar hemen her alanda lokomotif olmasını sağlamalıyız.

7. ÜRETEENLER YÖNETSİN

Kamu işletmelerinde şeffaflığı temel kural haline getirmeli, çalışanları yönetime katmalı, karar alma süreçlerinde ve denetimde etkin olmalarını ve sendikal örgütlenmenin yaygınlaşmasını amaçlamalıyız. Ayrıca, üretilen hizmetlerden yararlanmaların, ürünleri kullananların ve özellikle enerji, madencilik, altyapı ve sanayi yatırımlarında, tesislerin bulunduğu bölgede yaşayan halkın demokratik temsilcilerinin de karar alma süreçlerinde ve denetimde etkin olmalarına çalışmalıyız.

Bu amaçlarla:

Ekonominin ve toplumsal yaşamın bütününde kamusal üretim, hizmet ve denetim perspektifi hızla benimsenmelidir.

Cumhuriyet'in ilerici kazanımlarını benimseyen ve bir üst düzeyde yeniden tesis eden, laiklik ve hukukun üstünlüğünü temel alan, eşitlikçi, özgürlükçü, adil, demokratik bir rejim inşa edilmelidir.

Kamucu, katılımcı, demokratik bir planlı kalkınma yaklaşımının benimsendiği, tam istihdam ve toplumsal refah odaklı üretken bir ekonomik model oluşturulmalıdır.

Üretimin ithal bağımlılığını azaltacak, akıl ve bilim temelli bir üretim ve sanayi plânlaması; yüksek ve orta-yüksek teknoloji üretim ve kamu girişimciliği temel alınmalıdır.

Emek ve ekoloji mücadelelerinin birleşik şekilde yürütülmesini, doğanın, kültürel varlıkların korunmasını içeren bir modelle karbon salımlarının en aza indirilmesi amaçlanmalıdır.

Sanayinin kesintisiz olarak gelişmesi ve yüksek katma değer üretmesiyle toplumsal gelişme ve refaha ulaşarak gelirin adil paylaşımı hedeflenmeli; tarım hasılası kamucu yöntemlerle artırılmalıdır.

8. SON SÖZ YERİNE

Kısıtlı bir konuşma süresi içinde anlattıklarım, halkımıza anlatmamız gerekenlerin yalnız bir bölümü. Tüm yaşam alanlarına dair söyleyecek daha çok

sözümüz var. İnsanlarımız anlamalı ve bilmeli ki: İSTERLERSE, DEĞİŞTİREBİLİRLER, İSTERSEK BİRLİKTE DEĞİŞTİREBİLİRİZ!

Söylediklerimizi, önerdiklerimizi ve çok daha fazlasını ancak halkla birlikte, bizler solcular, sosyalistler, devrimciler yapabiliriz.

O halde, Cumhuriyet'in 100. yılında, kamucu, toplumcu, laik, demokratik yeni bir Cumhuriyeti kurmak için, görev başına! (Alkışlar)

OTURUM YÖNETİCİSİ- Oğuz hocam 40 sayfalık bir metni ışık hızında anlatmaya çalıştı. Bu son oturumu 25 dakika gecikmeyle almıştık, 20 dakika gecikmeyle bitirelim derim.

“Cumhuriyetin 100. Yılında Kamuculuk Yeniden” etkinliğini burada bitiriyoruz. Sunumların bir bütünlük içerdiğini ya da birbirini bütünlendiğini görüyorum ya da ben böyle değerlendiriyorum, bir seçim bildirgesi tarzında da olduğunu görüyorum. Kamulaştırma sözcüğü geçmeyen gerçek bir alternatif politikanın olamayacağını görüyoruz. Dinci ve neoliberal bir iktidara karşı merkez sağ bir muhalefetin bize kurtaracak bir cumhuriyet bırakmadığını gördük, ama yine de bu topraklardaki ilerici bir atılım olarak Cumhuriyet'i 100. yılda bir kez daha selamlıyoruz. Yeni bir Cumhuriyeti hepimiz kuracağız. (Alkışlar)

SUNUCU- Etkinliğimiz sona ermiştir. Değerli katılım ve katkılarınız için çok teşekkür eder, iyi akşamlar dileriz. (Alkışlar)